

T.C.
İSTANBUL
TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

ISSN: 1305-7820

Prof. Dr. Ayşen AKPINAR'a
"Mimarlık Eğitiminde 50. Yıl"
Armağan Sayısıdır

FEN BİLİMLERİ
DERGİSİ

Yıl: 13 Sayı: 26 Güz 2014
Istanbul Commerce University
Journal of Science

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ DERGİSİ
ISTANBUL COMMERCE UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENCE

Yıl: 13 Sayı: 26 Güz 2014

Sahibi

İstanbul Ticaret Üniversitesi Adına Rektör Prof. Dr. Nazım EKREN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. İbrahim BAZ
Prof. Dr. Muammer KALYON
Prof. Dr. Hüner ŞENCAN
Prof. Dr. Ömer ÖZKAN
Prof. Dr. Doğan KAYA
Doç. Dr. Hale GEZER
Doç. Dr. Hamdullah ŞEVLİ

Özel Sayı Editörü

Doç. Dr. Hale GEZER

Editör

Doç. Dr. Hamdullah ŞEVLİ

Yayın Sekreteri

Öğr. Gör. Fatma Nur AKI

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mehmet Emin KARAHAN, Beykent Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet PAKDEMİRLİ, Celal Bayar Üniversitesi
Prof. Dr. Oya OĞUZ, Haliç Üniversitesi
Prof. Dr. Peyami BATTAL, Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi AVCIATA, Yıldız Teknik Üniversitesi

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Selma DEMİREL

Adres

İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi
Küçükalyalı E-5 Kavşağı İnönü Cad. No: 4
Küçükalyalı 34840 İstanbul
Tel: 0 216 444 0 413 (4637- 3218)

e-posta: fendergi@ticaret.edu.tr

Baskı: Polen Ofset Tel: 0212 501 13 35

Tasarım: Medya Atölyesi

Yayın Türü: Bölgesel Süreli ISSN: 1305-7820

Hakemli bir dergi olan İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, yılda iki kez; bahar ve güz aylarında yayımlanır. Bu dergide temel ve uygulamalı bilim dallarında özgün araştırma makaleleri, derleme yazıları ve kısa bildiriler yayınlanmaktadır.

Bu dergide yayımlanan makalelerin telif hakları İstanbul Ticaret Üniversitesi'ne aittir. Bu yayımla ilgili olarak Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndan doğan her türlü hak saklıdır. Tanıtım için yapılacak alıntılar dışında üniversitenin yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Bu dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler yazarlarına aittir. Üniversite bu görüşler nedeniyle herhangi bir sorumluluk kabul etmez.

ÖNSÖZ

Bu dergide yer alan makaleler, Sayın Ayşen Akpınar Hocamıza meslekte ellinci yılını ve İstanbul Ticaret Üniversitesi'nde onuncu yılını tamamlamış olması nedeniyle yakınındaki akademik çevrenin kendisine olan saygı, sevgi ve vefasını göstermek amacıyla hazırlanan armağan makalelerdir.

Bu dergiye katkıda bulunmak isteyen, ancak süre yetersizliğinden makalelerini yetiştiremeyen ve ulaşamadığım dostlarından özür diliyor ve yoğun bir özveri ve gayretle, inanılmaz bir hızla makale yazıp, çağrımıza cevap veren ve bu çalışmayı kalıcı kılan tüm makale yazarlarına en içten ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Büyük bir heyecanla başladığım bu süreçte; makale isteme konusunda sıkıntı yaşayacağımı düşünürken; Ayşen Hocamızın adını duyan, yakın çevresinden gelen olağanüstü istek ve gayreti görünce, “dostluk, sevgi ve saygı” gibi değerlerin gerçekleşmesi zor görünen çalışmalar için etkin bir sürükleyici güç olduğunu gördüm, kimi zaman külçe gibi ağır gelen işlerin, sevgi ile hafifleyip, sonuca ulaştığına tanık oldum.

Dergide yer alan makaleler Ayşen Hocamız gibi yaşamın her renginden, mimarlık bilim dalının insana dair konularından içerikler taşımakta. Bu çeşitlilik; hayatın her çeşnisini tatmaktan çekinmeyen, yetmiş yaşına kadar dur-durak demeden her konuda üretmeyi seven bir bilim kadınının da özeti aslında.

Armağanın yayına hazırlanması konusunda yanlılık ve eksiklikler olduğunu baştan kabul ederek, Ayşen Hocamızın hoşgörüsüne sığınıyor, kendisine sevdikleriyle birlikte geçireceği sağlıklı ve mutlu bir yaşam diliyorum.

Doç. Dr. Hale Turgay Gezer

28.11.2014

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Türkiye’de Yeşil Alanlarla İlgili Yasal Düzenlemeler <i>The Legal Regulations Related to Green Areas in Turkey</i> Yıldız AKSOY	1
Bütüncül (Holistik) Peyzaj Planlama Yaklaşımı <i>Landscape Components and Holistic Landscape Planning Approaches</i> Gül Aslı AKSU	21
Çevresel Stres ve İmaj İlişisine Fenomenolojik Bir Bakış <i>A Phenomenological Approach to the Concepts of “Environmental Stress” and “Image”</i> Nevbahar ATALAY	35
Paradoxes of Neorealist Architecture <i>Neorealist Mimarinin Paradoksları</i> Didem BOYACIOĞLU	49
Marka-İç Mekan İlişkisinin Tüketim Kavramı ve Hizmet Sektörü Çerçevesinde Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Brand And Interior Design Relationship Along with Consumption and Service Sector Concepts</i> Nilüfer ÇATAK OYLUM	61
Konut Kullanıcı Davranışı ve Enerji Tüketimi: Literatür Değerlendirmesi <i>A Literature Review of Occupant Behaviour and its Impact on Energy Consumption in Residential Buildings</i> Ebru Ergöz KARAHAN	73
Some Observations on Periodic Markets in Istanbul <i>Istanbul Semt Pazarları Hakkında Bir Yorum</i> Ayşe Nilay EVCİL	91
İmparatorluk ve Cumhuriyet Döneminde Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıkları Mevzuatı <i>Legislation of Immovable Cultural Properties During the Empire and Republican Era</i> M. Sinan GENİM	111

A Post-Occupancy Evaluation Model For Intelligent Buildings*Akıllı Binalar İçin Kullanım Sonrası Değerlendirme Modeli*

Özgür GÖÇER 125

Kentsel Çevrede Estetik Değerlendirme ve Mekansal Davranış*Aesthetical Evaluation of the Urban Environment and Spatial Behaviour*

Elif Kısar KORAMAZ 141

Nasuh Bin Karagöz Bin Abdullah ve Beyan-I Menazil-İ Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*Nasuh Bin Karagöz Bin Abdullah and Beyan-i Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*

Sühendan KUMCU 161

Ses Yalıtımının Değerlendirilmesine İlişkin Ulusal Ve EU Destekli Araştırma Projeleri–Sonuçların Uygulanabilirliği*Investigations for Sound Insulation Rating at National And EU Levels-Applicability of the Results*

Selma KURRA 173

Işığı Müziğin Rengine Katarak Mekânın İletişim Gücünü Tasarlamak*Adding the Colour of the Music to Light, Organizing the Communication Power of Space*

Banu MANAV 195

Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetim/ Üniversite İşbirliğinin Önemi ve Çalıştaylar*The Importance of Collaboration Between Universities and Local Governments and Organizations of Workshops for Conservation of Cultural Heritage*

Gonca BÜYÜKMIHÇI 203

Arzuları Denetlenen Bedenin ‘Cennet’ Hayali*The Paradise Dream of a Body Whose Desires are Controlled*

M. Zühre SÖZERİ YILDIRIM 215

Mimariyi Yaşamak*Experiencing The Architecture*

Hale GEZER 227

Mekânsal Tanımlarda Cinsiyet Kodları Kullanımının Göstergibilimsel Çözümlemesi*A Semiotic Analysis on Uses of Gender Codes within Spatial Definitions*

Eser YAĞÇI 259

Çevre- Kent İmajı - Kent Kimliği- Kent Kültürü Etkileşimlerine Bir Bakış
*An Outlook on the Interactions of Environment – Urban Image – Urban Identity-
Urban Culture*
İdris OĞURLU 275

Mobilite Yapay Çevrenin Dönüşümü
Mobility Transformation of the Built Environment
Ümran TOPÇU 295

TÜRKİYE'DE YEŞİL ALANLARLA İLGİLİ YASAL DÜZENLEMELER

Yıldız AKSOY*

ÖZET

Kentsel yeşil alan standartları, kentin coğrafi konumu, fiziksel dokusu, doğal kaynakları, nüfus büyüklüğü ve nüfus yapısına ilişkin değişkenler doğrultusunda belirlenmektedir. Farklı kentsel aktivitelerin gerçekleştiği arazi kullanımlarında farklı yeşil alan ihtiyaçları olacağından, yeşil alan standartlarının belirlenmesinde, kentsel alanda geçerli olan aktiviteler ve diğer arazi kullanımları da göz önünde bulundurulmaktadır. Yeşil alan standartlarının belirlenmesinde etkili olan bir başka unsur ise, nüfusa ait sosyo-ekonomik özellikler ve yeşil alan kullanım alışkanlıkları olmaktadır. Kentler için yeşil alanların hem niteliksel hem de niceliksel açıdan yeterliliği önemlidir. Çünkü kentsel yeşil alanlar kente önemli katkılar sağlayan fiziksel öğelerdir. Kentsel yeşil alanların planlamasında imar mevzuatının ve imar planlarının rolü büyüktür. Bu araştırmada Yeşil alan standartları ülkemizdeki tarihsel süreç içinde ele alınmış ve uluslararası örnekler temelinde incelenmiştir. Ülkemiz yeşil alanlarına ait planlama kademelenmesine bakıldığında, kentsel yeşil alanlara gereken önemin verilmediği görülmektedir. Kentlerimizde yeşil alan planlama ve uygulamalarının, mevzuatta geçen standartlarla da çeliştiği görülmektedir. Ülkemiz imar mevzuatıyla belirlenen kişi başına düşen yeşil alan miktarının, Amerika ve Avrupa Birliği kentleriyle karşılaştırıldığında daha dar kapsamda ele alındığı ve düşük olduğu gözlemlenmektedir. Amerika ve Avrupa Birliği kentlerinde yeşil alan normları oluşturulurken nüfus büyüklüğüne göre değişen yeşil alan norm sistemi uygulanmaktadır. Ancak Türkiye'de yeşil alan normları oluşturulurken nüfus büyüklüğüne göre değişen bir norm sistemi uygulanmamaktadır.

***Anahtar Kelimeler:** Türkiye, Yeşil Alanlar, Yasal Düzenlemeler, Standartlar, Stratejiler*

THE LEGAL REGULATIONS RELATED TO GREEN AREAS IN TURKEY

ABSTRACT

Urban green area standards, the city's geographical location, size of population and natural resources, physical texture, the population structure is determined in accordance with the variables. The land where the use of different activities in different urban green area will be needed green area in the urban area, the activities and the standards of other land uses in front of the eye. Another element, which is effective in determining the standards of the green area, the population of the belong to the socio-economic features and it is green area usage habits. Both qualitative and quantitative characteristics and sufficiency of green areas are quite important for cities. Because urban green areas are physical elements which provide important contributions to a city. In this study, green areas in the historical process, and international standards on the basis of the examples that have been studied. Construction legislation and construction plans have considerable contributions during the creation of green areas which are the places although being very limited to meet with nature for citizens. According to the researches on the contexts of Turkey's planning levels, it's seen that needed emphasis has not been given to urban green areas. On the other hand, it's also seen that there are contradictions among the standards given in the legislation, decisions and implementations about the green areas in the cities of Turkey.

***Key Words:** Turkey, Green Areas, Legal Regulations, Standards, Strategies*

---

* *İstanbul Aydın Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Florya, 34295 İSTANBUL
yildizaksoy@aydin.edu.tr*

1. GİRİŞ

Dünya genelinde yeşil alanlara verilen önemin giderek arttığı görülmektedir. Ekolojik, fiziksel, sosyal ve psikolojik işlevleriyle her geçen gün önem kazanan yeşil alanlara ilişkin planlama yaklaşım ve politikalarının temelinde “kentsel yaşam kalitesi” ve “sürdürülebilirlik” kavramlarının yer aldığı ve yeşil alanlara ilişkin yeni yaklaşım ve uygulamaların bu kavramlar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı, kaynakların korunarak kullanımı yoluyla kentsel ve doğal çevrelerin sürdürülebilirliğini tanımlamaktadır.

Sürdürülebilirliğe konu olan kaynaklar, sadece doğal çevreye ait kaynaklar olmayıp, sosyo-ekonomik ve kültür değerleri de içermektedir. Kentsel yaşam kalitesi kavramı ise kentin fiziksel ve sosyo-ekonomik çevresine ait özellikleri ve kullanıcıların bu özellikler karşısındaki duygusal ve davranışsal tepkileri arasındaki etkileşimi ifade eder. Bireylerin ve toplumların gelişiminde son derece etkili olan kentsel yaşam kalitesi kavramı sosyal çevre, fiziksel çevre ve bireysel algı olmak üzere 3 boyut üzerinde şekillenmektedir. Kentsel yaşam kalitesi, yönetici ve plancılar tarafından daha çok plan kararlarının verilmesi ve kentsel gelişimi yönlendirecek stratejilerin geliştirilmesinde yönlendirici olarak kullanılmaktadır. Yeşil alanların ekolojik ve sosyo-psikolojik işlevleri yeşil alanların kentsel yaşam kalitesinin sağlanmasındaki rolünü kuvvetlendirmektedir.

Kentsel yeşil alanların niteliksel ve niceliksel açıdan yeterlilikleri kente sağlamış olduğu katkılar nedeniyle oldukça önemlidir. Kent içinde yeşil alan ihtiyaçları ve kişi başına düşen yeşil alan miktarı kentsel alanda mevcut olan aktivitelere göre değişkenlik gösterecektir. Kentsel yeşil alan standartlarının belirlenmesinde kentin nüfusu, coğrafi konumu, nüfusa ait sosyo-ekonomik özellikler ve yeşil alan kullanım alışkanlıkları etkilidir. Bu araştırmada Türkiye’deki yeşil alan standartları tarihsel süreç içinde ele alınmış; Amerika ve Avrupa yeşil alan normları ile karşılaştırılmıştır. Ülkemiz yeşil alan normları, Amerika ve Avrupa yeşil alan normları ile karşılaştırıldığında daha dar kapsamda ele alındığı görülmüştür. Amerika ve Avrupa Birliği kentlerinde nüfus büyüklüğüne göre değişen yeşil alan norm sistemi uygulanırken Türkiye’de yeşil alan normları oluşturulurken nüfus büyüklüğüne göre değişen bir norm sistemi uygulanmamaktadır.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE TÜRKİYE'DE YEŞİL ALAN STANDARTLARININ İNCELENMESİ

Yeşil alan standardı, kişi başına düşen yeşil alanların m² miktarı olarak, kent üzerindeki yeşil doku barındıran alanların tümünün, kentin genel nüfusuna bölünmesi biçiminde ifade edilmektedir.

Yeşil alan standartları, ilk olarak 1933-1936 yılları arasında geçerli olan 2290 sayılı Belediye ve Yapı Yolları Kanunu'nda yer almıştır. Yeşil alanların, koru, çayır, göl ve oyun yerleri olarak tanımlandığı bu kanunda kişi başına önerilen yeşil alan miktarı 4 m²'dir. Yine bu kanun çerçevesinde, şehir genelinde %6,1 oranında yeşil alan oluşturulması hedeflenmiştir.

2290 Sayılı Belediye ve Yapı Yollar Kanunu, ülkemiz planlama tarihinde donatı standartlarına yönelik gerçekleştirilen ilk çalışma olmasına rağmen, donatı alanlarının net olarak tanımlandığı, kentsel alanların fiziksel, doğal ve sosyo-ekonomik yapılarından kaynaklanan farklılıkların ayırt edilmediği ve sağlıklı bir donatı-nüfus-mekan ilişkisi kurulamadığı görülmektedir (Çetiner, 1991).

2290 Sayılı Belediye ve Yapı Yollar Kanunu'nun, 1950'li yıllarda kırsal alandan kentlere doğru yaşanan yoğun göç ve gecekondulaşma, arsa spekülasyonu ve plansız kentleşme gibi sorunlara cevap verememesi sonucunda, 1956 yılında 6785 Sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1969 yılında İmar ve İskân Bakanlığı, Ankara Nazım İmar Planı için bir takım standartlar getirmiştir. Ancak bu standartlar, aktif ve pasif olarak sınıflandırılmış ve birim insan grubu için gerekli olan dekar cinsinden verilmiş olup, şehirselleşme birim ayrımı çok açık değildir.

1956-1985 yılları arasında geçerli olan 6785 Sayılı İmar Kanunu/1605 Sayılı Yasa'nın 28. maddesinde, kişi başına düşen yeşil alan büyüklüğünün 7 m²'den az olamayacağı hükmü getirilmiş fakat bu büyüklüğün farklı ölçeklerdeki yerleşim birimlerine dağılımının nasıl olacağı belirtilmemiştir. Bu dönemlerde, donatı standartları ve donatı türlerinin kademelenmesi üzerine yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda, 6785 Sayılı Kanun'da değişiklik öngören 1972 tarihli 1605 Sayılı Kanunu'nun 28. maddesinde, donatı standartlarının İmar ve İskan Bakanlığı'nca daha sonra çıkarılacak yönetmeliklerle belirtileceği hükmü getirilmiştir. Fakat, ilgili yönetmelikler, izleyen yıllar boyunca yayınlanmadığında, bu dönem içerisinde yapılan

planlardaki donatı büyüklükleri, plancıların bilgi ve birikimleri doğrultusunda belirlenmiştir.

6785 Sayılı İmar Yasası'nın geçerli olduğu bu dönem içerisinde, donatı standartlarının bölgeye özgü kriterler doğrultusunda belirlenmesi amacıyla çeşitli bilimsel çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla düzenlenen çalışmalardan biri, 1973 yılında Ankara Nazım Plan Bürosu'nca Ankara Metropolü için hazırlanan "Sosyal ve Teknik Altyapı Standartları"dır. Ankara Nazım Plan Bürosu'nca hazırlanan standartlara göre, 5000 kişilik yerleşmeler için 4 m²/kişi, 5000-15000 kişilik yerleşmelerde 4+3 m²/kişi, 15000-45000 kişilik yerleşmelerde 7+3 m²/kişi, 45000-100000 kişilik yerleşmelerde kişi başına 10+7 m²/kişi ve tüm kent genelinde ise 7+20 m²/kişi büyüklüğünde kentsel açık alan öngörülmüştür (Altaban, 1994).

1975 yılında ise İmar ve İskan Bakanlığı, "İmar Planı Dışındaki Toplu Konut Alanlarında Teçhizat ve Standartlar" çalışmasını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada metropoliten alan nazım planlarında yerleşime açılacak alanlar için hazırlanacak uygulama planlarında yeşil alan standartlarının, yerleşim ünitesi ölçeğine göre kademelendirilmesi öngörülmüştür. Buna göre, 5000 kişilik komşuluk biriminde 1,50 m²/kişi, 15000 kişilik mahalle biriminde 3 m²/kişi ve 45000 kişilik mahalle grubu biriminde ise 2,50 m²/kişi olmak üzere toplamda 7 m²/kişi olan yeşil alan standardı kademelendirilmiştir (Altaban, 1994).

1985 yılında, planlamayı bir sisteme bağlamak, yerel yönetimlerin planlama ve uygulama süreçlerindeki etkinliklerini artırmak ve sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelere cevap vermek üzere 3194 Sayılı İmar Kanunu yürürlüğe girmiştir (Abama, 1987).

1956'da yayınlanan İmar Kanunu'nda geçerli olan 7 m²/kişi yeşil alan standardı, 1985'te yayınlanan İmar Kanunu'nda da aynen korunmuştur. Belediye ve mücavir alan dışındaki plan alanlarında ise, kişi başına düşen yeşil alan miktarı 14 m² olarak belirlenmiştir. 1938 yılında Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın girişimi üzerine yerleşimlerin sosyo-ekonomik ve fiziksel özelliklerine göre farklı donatı standartlarının belirlenebilmesi amacıyla ODTÜ tarafından "Türkiye'de Kentsel Standartlar" çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 3194 Sayılı İmar Kanunu'nun ilgili yönetmeliğinden farklı olarak, donatı standartlarında üst ve alt sınırlar verilmiştir. Ayrıca nüfusu 50000'in üzerindeki yerleşimler metropol ölçekteki birimler olarak kabul edilmiş ve bu nitelikteki yerleşimlerin her

birinin kendi sosyo-ekonomik ve fiziksel özelliklerine cevap verecek donatı standartlarının metropol özelinde belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

02.09.1999 tarihinde yayınlanan 23804 sayılı “İmar Planı Yapılması ve Değişikliklerine Ait Esaslara Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılması Hakkında Yönetmelik ile yapılan değişiklik sonucunda, kişi başına 7 m² olan yeşil alan standardı 10 m²'ye çıkarılmıştır. Bu değişikliğe göre, 5000 kişilik ilköğretim ünitesi düzeyinde 1,5 m²/kişi büyüklüğünde çocuk bahçesi, 15000 kişilik mahalle ünitesi düzeyinde 2 m²/kişi mahalle parkı ve 2 m²/kişi spor alanı olmak üzere toplam 4 m²/kişi yeşil alan ve 45000 nüfuslu kent ünitesi düzeyinde ise 3,5 m²/kişi büyüklüğünde kent parkı ve 1 m²/kişi büyüklüğünde stadyum olmak üzere toplam 4,5 m²/kişi yeşil alan öngörülmüştür (Aksoy, 2001).

3. ULUSLARARASI ÖRNEKLER

Amerika kentlerinde, nüfus büyüklüğüne göre değişen yeşil alan standartları uygulanmaktadır. Nüfusu 500.000'den büyük kentlerde kişi başına 20 m², nüfusu 1.000.000'dan büyük kentlerde ise kişi başına 13 m² yeşil alan önerilmektedir. Görüldüğü gibi, nüfus arttıkça, kişi başına düşen yeşil alan miktarı azalmaktadır. Bununla birlikte yeşil alan planlama ve düzenleme yaklaşımının bir bütünlük içerisinde ele alındığı ve yeşil alanların yerleşim düzeylerine göre kademelendirildiği görülmektedir (Çetiner, 1991).

Yaklaşık 5.000 kişinin yaşadığı ilköğretim ünitesinde oluşturulacak parkın minimum büyüklüğü 6,7 ha olarak belirlenmiştir. İlköğretim ünitesinde oluşturulan parkın yer seçiminde ilkokuldan uzaklığının en fazla 800 m olması ve ilkokul park arasındaki yaya bağlantısının kuvvetli olması gerekmektedir. İlköğretim ünitesine hizmet veren parkta, farklı yaş grupları için oyun alanları, dinlenme alanı ve voleybol, basketbol, tenis gibi spor alanları olması gerekmektedir. Nüfus büyüklüğü 20.000 kişi olarak kabul edilen mahalle ünitesi için 7,7 ha büyüklüğünde park alanı önerilmiştir Avrupa ülkelerinde, Amerika'dakinin aksine, nüfus arttıkça yerleşimlerin doğadan uzaklaşacağı görüşünden yola çıkılarak, kişi başına düşen yeşil alan miktarının da artırılması öngörülmektedir. Almanya'nın Hannover kentinde yeşil alan standardı 5 m²/kişi'dir. Bu miktarın 1 m²'sini çocuk oyun alanı, 1 m²'sini spor alanı ve 3 m²'sini çok maksatlı açık alanlar oluşturmaktadır (Aksoy, 2001).

Hollanda'nın Amsterdam kentinde kişi başına 30 m² kent yakını yeşil zon ve 15,5 m² kentsel yeşil alan önerilmiştir. 15,5 m² kentsel yeşil alanın 9 m²'sini kent parkı, 6,5 m²'sini ise spor alanları oluşturmaktadır. İsveç'in Stockholm kentinde kişi başına düşen kent yakını yeşil zon miktarı 48,1 m² ve kentsel yeşil alan miktarı ise 39,4 m²'dir. Kentsel yeşil alanın 5,6 m²'sini mahalle ve semt parkları, 10 m²'sini spor alanları, 23,8 m²'sini ise kent parkı oluşturmaktadır. Roma'da kişi başına düşen kentsel yeşil alan miktarı 27,8 m²'dir. Bu miktarın 3,2 m²'sini çocuk oyun alanları, 5,5 m²'sini mahalle ve semt parkı, 7,5 m²'sini spor alanları ve 11,6 m²'sini kent parkı oluşturmaktadır (Aksoy, 2001).

3.1. YEŞİL ALANLARI KONU ALAN ULUSLARARASI PROJELER

Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi çeşitli uluslararası kuruluş ve oluşumların bünyesinde gerçekleştirilen yeşil alanlara ilişkin projelerin temelinde, farklı ülke ve şehirlerdeki doğal ve kentsel yeşil alanlara ilişkin politikaların ortaya konması ve deneyimlerin paylaşılması amacı yer almaktadır. Ayrıca, kentsel ve doğal yeşil alanlara ilişkin envanter çalışmalarının gerçekleştirilmesi, küresel ve bölgesel ölçeklerde yeşil alanlar ağının oluşturulması ve yeşil alanların düzenlenmesi yönünde temel ve ortak kriterlerin belirlenmesi de bu projelerin hedefleri arasında yer almaktadır.

Yeşil alanlar konulu projeler arasında, yeşil alanlara ilişkin farklı ülkelerin uygulama ve deneyimlerinin paylaşıldığı ve ortak kriterlerin belirlenmesini hedefleyen COST Projesi, URGE Projesi ve daha çok kullanıcı memnuniyetinin sağlanması amacıyla sosyal araştırmalara ağırlık verilen Greenspace Projesi gibi projeler yer almaktadır.

Bu projelerde belirlenen temel yaklaşım ve hedefler şöyle özetlenebilir:

- Yeşil alanların sürdürülebilirliğinin ve etkin kullanımının sağlanabilmesi amacıyla doğal ve kentsel yeşil alanları bir arada ele alan bütünlükçü yaklaşımların söz konusu olduğu görülmektedir.
- Doğal yeşil alanların sürdürülebilirlik politikaları içerisinde korunarak kullanımı hedeflenmektedir. Doğal yeşil alanların sürdürülebilirliğinin sağlanmasında derin ekoloji yaklaşımının ağırlık kazandığı görülmektedir. Derin ekoloji yaklaşımı, insanı merkez almak yerine doğayı merkez alan bir yaklaşımdır, doğal yeşil alanlara ilişkin uygulamalarda, doğadaki çeşitliliğin insan için değil, her şeyden önce doğanın kendisi için değer taşıyan bir kaynak olduğu gerçeğini çıkış noktası olarak değerlendirir.

- Sürdürülebilirlik politikaları çerçevesinde korunan yapılaşmamış alanlardaki doğal yeşil alanların kentsel yeşil alanlarla entegre edilmesi öngörülmektedir. Diğer yandan kent içerisinde yer alan doğal alanların korunması ve bitkisel materyal ağırlıklı yeni doğal alanların oluşturulması hedeflenmektedir.
- Kent içerisinde ve kentin hinterlandında yeşil alanlar hiyerarşisinin oluşturulması ve kent geneline yayılmış yeşil sistemin kurulması hedeflenmektedir. Yeşil alanların sürekliliğinin sağlanması ve erişimlerinin artırılmasına da büyük önem verilmektedir.
- Mevcut yeşil alanların korunması, kalitelerinin artırılması öngörülmektedir. Mevcut yeşil alanların kalitelerinin artırılması yoluyla kullanıcı memnuniyetinin sağlanması ve yeşil alanların veriminin, kullanılabilirliğinin artırılması hedeflenmektedir.
- Bu amaçla özellikle kullanıcı memnuniyetini temel alan sosyal araştırmalarla halkın yeşil alan kullanım özellikleri, eğilim ve beklentileri araştırılmakta ve halkın yeşil alanlara ilişkin düzenleme ve planlama çalışmalarına katılımı hedeflenmektedir.
- Yeşil alanların korunması ve geliştirilmesi için gerekli ve kolaylaştırıcı yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve bu yönde kullanılacak kaynakların yaratılması öngörülmektedir.
- Birçok ülkede farklı bölgelerde farklı yeşil alan ihtiyaçları olduğundan dolayı ulusal standartların her bölgede sağlanmasındansa, yerel ölçekte fiziksel ve sosyal doku analizlerinin belirleyici olması öngörülmektedir (<http://www.green-space.org.uk>).

3. 2. YURTDIŞINDAKİ YEŞİL ALAN STRATEJİLERİ VE UYGULAMALARI

Birçok kentte, farklı bölgelerde farklı yeşil alan türleri ve büyüklüklerine ihtiyaç duyulacağı gerçeğinden yola çıkılarak yeşil alanların planlanması ve düzenlenmesi ve kentsel yeşil sistemin oluşturulmasında, ulusal standartların uygulanmasındansa, yerel ölçekte gerçekleştirilen fiziksel ve sosyal doku analizleri dikkate alınmaktadır. Birçok kentte yerel özellikler çerçevesinde, kent bütünü için gerçekleştirilen master planlarla eşgüdümlü olarak yeşil alan planları geliştirildiği görülmektedir.

3. 2.1. Londra Yeşil Alanlar Stratejisi

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi, 1984 yılından itibaren 15-20 yıl süreyle Londra'nın mekansal gelişimini yönlendirecek politikaları içeren Londra Master Planı'nı özellikle ulaşım, ekonomik gelişim, biyolojik çeşitlilik, hava

kalitesi, gürültü kontrolü, atık yönetimi ve kültür politikalarıyla ilişkin olarak geliştirmiştir.

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi adı altında oluşturulan yeşil alan stratejilerinin çıkış noktasını, ulusal ölçekte önem kazanan, sağlıklı yeşil alanların oluşturulabilmesinin kentlerin çekiciliğini artıracığı ve daha sağlıklı yaşam şartlarının oluşturulmasını sağlayacağı gerçeği belirlemektedir. Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nin altyapısını oluşturan ülke ölçeğindeki yeşil alan politikaları;

- Yeşil alanlar için yeni fonlar oluşturulması, mali kaynaklar yaratılması,
- Yeşil alanlar planlama ve tasarım anlayışlarının geliştirilmesi,
- Yeşil alanların düzenleme ve bakım hizmetlerinde kalitenin artırılması,
- Çevre koruma bilincinin geliştirilmesi ve bu yönde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına destek verilmesi,

Londra Yeşil Alan Stratejisi'nin temel amaçları, mevcut yeşil alanların korunması, geliştirilmesi ve kalitelerinin artırılması, yeşil alanların yetersiz olduğu bölgelerde yeni yeşil alanların oluşturulması ve kent geneline dengeli dağılımın sağlanması olmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda belirlenen hedefler ise,

- Kent içerisindeki ve çevresindeki doğal alanların korunarak biyolojik çeşitliliğin ve ekolojik dengenin sürdürülebilirliğinin sağlanması,
- Ekolojik, fiziksel ve rekreasyonel işlevleri olan yeşil kuşağın, yeşil koridorların, yeşil zincirlerin ve linear yeşil alanların korunması ve diğer fonksiyon bölgeleriyle uyum içerisinde geliştirilmesi,
- Yeşil alanların dengeli dağılımının artırılması ve yaya bağlantılarıyla desteklenerek yeşil alanlar ağının oluşturulması,
- Yeşil alanların yetersiz olduğu bölgelerin belirlenerek bu bölgelerde yeni alanların oluşturulması, kent içerisindeki kullanışsız boş alanların bu amaçla değerlendirilmesi,
- Mevcut yeşil alanların kalitelerinin artırılması,
- Bölgesel ihtiyaçların belirlenmesi ve her bölgedeki yeşil alanların yerel özellik ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilebilmesi için yerel yönetimlere destek olunması,

- Yeşil alanların planlama, proje geliştirilmesi, uygulama ve bakım, yönetim aşamalarında halkın katılımının sağlanması olarak belirlenmiştir.

Londra Yeşil Alan Stratejisi, belirlenen amaç ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için izlenecek yöntem, mevcut yeşil alan potansiyelini nicelik ve nitelik açısından değerlendirilmesini amaçlayan kapsamlı arazi çalışmalarını, halkın yeşil alan kullanım özelliklerini ve beklentilerini belirlemeyi amaçlayan kalitatif araştırmaları ve yeşil alan miktarlarını belirlemeyi amaçlayan kantitatif araştırmaları içermektedir.

Londra Yeşil Alanlar Stratejisinin Öngördüğü Analiz Süreci

• Mevcut Yeşil alanların Değerlendirilmesi

Mevcut yeşil alan olanaklarının ve mekansal dağılımlarının anlaşılmasını sağlayacak bu aşamada, mevcut yeşil alanlara ait bilgiler derlenecek, haritalara işlenecek, parklar ve diğer açık alanlar sınıflandırılacak ve yeşil alanların yetersiz olduğu bölgeler belirlenecektir. Öncelikli olarak, yeşil kuşak ve metropoliten açık alanların tespit edilerek mutlak suretle korunması ve devamlılıklarının sağlanması öngörülmektedir. Bu alanlarla ilgili değişikliklerin ancak Kentsel Gelişim Planı çerçevesinde yapılacak değişikliklerle mümkün olabileceği belirtilmektedir (Cranz, 1997).

Yeşil alanların ve diğer kamuya ait açık alanların tüm kent halkınca erişilebilir olması için yeşil alanlar hiyerarşisine ve belirlenen yeşil alan etki alanlarına uyulması önerilmektedir. Yeşil alanların yetersiz olduğu özellikle kent merkezinde yer alan bazı idari bölgeler için yeşil alanlar hiyerarşisine mini parklar ve cep parkları eklenmiştir. Bu aşama kapsamında, 400 m etki alanından yola çıkılarak yeşil alanların yetersiz olduğu bölgeler saptanacaktır. Yeşil alan erişilebilirliğinin, sokak dokusu, trafik yoğunluğu gibi bölgesel faktörler dolayısıyla kısıtlandığı alanlarda yetersizlik bölgeleri genişletilerek bu özellikteki bölgelerde etki alanı 280 m olarak önerilmektedir. Bununla birlikte, belirlenen etki alanlarının, tek başına yeşil alan yeterliliğini belirlemede yeterli olmayacağı belirtilmektedir. Yeşil alanların yeterliliğinin belirlenmesi amacıyla alt ölçekteki idari birimler tarafından yeşil alanların kalitesi ve işlevlerine ilişkin daha kapsamlı analizlerin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir.

Metropoliten kent ve semt düzeyindeki yeşil alanlar için toplu taşıma ağlarının etki alanlarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Metropoliten kent ölçeğindeki yeşil alanlar için 4,8 km'lik (15 dakika) ve semt ölçeğindeki yeşil alanlar içinse 3,2 km'lik otobüs yolculukları, toplu taşıma bağlantıları etki alanları içinde kalmaktadır.

Yeşil alanların miktarı, dağılımı ve erişebilirliğine ilişkin diğer ölçütler, yeşil alan yoğunluğu (tüm alan ve yeşil alanlar arasındaki oran) ve kişi başına düşen yeşil alan miktarları olmaktadır.

Kent içerisindeki idari bölge yönetimlerince gerçekleştirilecek mevcut yapıya ilişkin alansal analiz çalışmaları için belirlenecek çalışma alanı sınırlarının idari bölgelerin yönetsel sınırlarının dışına da çıkabileceği belirtilmiştir. Çalışma alanlarının sınırlarının belirlenmesinde, yeşil alandan 1 km uzaklığın esas alınması önerilmektedir. Böylelikle, metropoliten kent ve semt ölçeklerindeki yeşil alanların hiyerarşik yapı içerisinde öngörülen etki alanları da değerlendirilebilecektir.

Mevcut yeşil alanların değerlendirilmesindeki bir diğer adım ise mevcut yeşil alanların türlerine ve özelliklerine göre değerlendirilmesidir. Bu amaçla, yeşil alanların kullanım amaç ve özelliklerini belirleyen bir tipoloji geliştirilmiştir. Mevcut yeşil alanların bu tipoloji içerisindeki konumlarını ve çevresel kalitelerini belirlemek amacıyla alansal analiz araştırması yapılması öngörülmektedir. Alansal analiz araştırmasında tespit edilecek özellikler, yeşil alanların büyüklüğü, işlevleri ve konumu, kullanım özellikleri, erişebilirliği ve engelliler için erişim ve kullanım özellikleri olmaktadır.

Yeşil alanların kalitelerinin belirlenmesinde, alanın görsel ve estetiksel açıdan değerlendirilmesinin yanı sıra, alanın halkın ihtiyaçlarına ne ölçüde cevap verdiğinin de araştırılması gerektiği belirtilmektedir. Kentsel çevrenin kalitesi, sadece estetik özelliklerle ölçülemeyen ve daha çok kentsel çevrenin kullanıcı ihtiyaç, beklenti ve eğilimlerine ne ölçüde cevap verdiğiyile ilişkili bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu amaçla, yeşil alanların kalitelerinin belirlenmesinde, çevre halkının yeşil alan kullanım özellikleri, beklenti ve eğilimlerinin araştırılması ve alanın bu ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verebildiği ya da verme potansiyeli olduğunun belirlenmesi öngörülmektedir. Mevcut yeşil alan yapısının değerlendirilmesindeki bir başka adım ise, yeşil alanların işlevlerine göre tanımlanması ve potansiyellerin belirlenmesidir. Yeşil alanların işlevlerinin değerlendirilmesinde, farklı işlevler için farklı yöntemler önerilmektedir (Cranz, 1997).

- **Yeşil Alanların Rekreasyon İşlevlerinin Değerlendirilmesi:**

Yeşil Alan Stratejileri kapsamında, rekreasyon etkinlikleri, aktif rekreasyon ve pasif rekreasyon olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Aktif rekreasyon etkinlikleri, spor ve oyun gibi aktif katılımı gerektiren etkinlikleri kapsamaktadır. Yeşil alanın aktif rekreasyon etkinliklerinden spor etkinliğindeki yeterliliğini ve potansiyellerini belirlemek üzere, yeşil alanın barındırdığı spor sahalarının hangi spor aktivitelerine olanak tanıdığı, günün hangi saatlerinde ne ölçüde ve ne şekilde kullanıldığı, kapasiteleri, erişim özellikleri ve çevresel kaliteleri tespit edilmelidir. Ayrıca, yeşil alanın farklı spor aktivitelerine yönelik potansiyelleri belirlenmelidir. Yeşil alanın barındırdığı çocuk oyun alanları içinse, çocukların ve gençlerin alana erişim özellikleri güvenlik açısından irdelenmeli, hangi yaş grupları için hangi tür aktivitelerle olanak tanıdığı ve yeşil alanın bu yöndeki potansiyelleri belirlenmelidir. Pasif rekreasyon etkinlikleri ise, dinlenme, rahatlama amaçlı yeşil alan kullanımınıdır. Yeşil alanların bu etkinlikteki verimliliğinin ve potansiyellerinin belirlenebilmesi amacıyla yeşil alan - yapılaşmış alan dengesinin araştırılması, yeşil alanın görsel etkileri üzerinde durulması önerilmektedir (Cranz, 1997).

- **Yeşil Alanların Fiziksel İşlevlerinin Değerlendirilmesi:**

Kent içerisindeki yeşil kuşak ve metropoliten açık alanlar, fiziksel bir rol oynamakta ve kentin fiziksel gelişimine yön vermektedir. Bu karakterlerdeki yeşil alanların tespit edilip korunması ve geliştirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca farklı peyzaj alanları çevresel kaliteyi de olumlu yönlerde etkilemektedir. Yeşil alanların çevresel kalite indeksi doğrultusunda değerlendirilmesi öngörülmektedir.

- **Yeşil Alanların Ekolojik İşlevlerinin Değerlendirilmesi**

Londra'nın doğal yeşil alanları, Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi kapsamındaki veriler doğrultusunda belirlenmekte ve bu alanların korunması sürdürülebilirliklerinin sağlanması öngörülmektedir. Doğa koruma alanlarının belirlenmesi için, 1984 yılından itibaren, 10 yıllık periyotlar dahilinde, Londra genelinde alansal analiz çalışmaları yapılmaktadır. Bu çalışmalar kapsamında doğa koruma alanlarındaki ekolojik sistemi oluşturan birimlerin kayıtları oluşturulmakta ve güncellenmektedir. Ekolojik değer taşıyan doğa koruma alanlarıyla ilgili birimler, Londra Ekoloji Birimi ve Londra Biyolojik Çeşitlilik Kayıt Merkezidir. Metropoliten kent düzeyinde

veya İdari Bölge Düzeyinde önem taşıyan doğa koruma alanlarından yürüme mesafesiyle 1 km uzaklıktaki yapılaşmış alanlar, doğa koruma açısından sakıncalı bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Londra Belediyesi'nin Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi kapsamında bu alanların başka bölgelere taşınması öngörülmektedir (<http://www.urge-project.org>).

- **Yeşil Alanların Eğitim İşlevlerinin Değerlendirilmesi:**

Yeşil alanların spor, bilim, tarih, ekolojik gibi alanlarda gerçekleştirilecek aktivitelere yönelik eğitim potansiyeli olduğu kabul edilmektedir. Bu amaçla, okullar ve diğer eğitim kurumlarınca kolay erişilebilen yeşil alanlar belirlenmekte ve bu alanların eğitim potansiyelinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca, yeşil alana erişimi olmayan okul ve eğitim kurumları da tespit edilerek bu alanlardaki erişimin ve yeşil alan potansiyelinin geliştirilmesi çalışmalarına öncelik verilmektedir. Yeşil alanlarda gerçekleştirilebilecek diğer eğitim aktiviteleri, tanıtım ve bilgilendirme amaçlı doğa ve tarih gezintileri ve gönüllülerin katılımıyla gerçekleştirilecek doğa koruma girişimleri olarak tanımlanmaktadır.

- **Yeşil Alanların Sağlık İşlevlerinin Değerlendirilmesi**

Yeşil alanların toplum sağlığına katkılarının geliştirilmesi amacıyla, yeşil alanlarda yer alan spor ve egzersiz alanlarının, yürüyüş ve dinlenme alanlarının geliştirilmesi ve iyileştirilmesi öngörülmektedir.

- **Yeşil Alanların Sosyal-Kültürel İşlevlerinin Değerlendirilmesi**

Yeşil Alan Stratejisi kapsamında, yeşil alanların sosyal ve kültürel işlevlerine büyük önem verilmektedir. Bu amaçla, yeşil alanların kullanıcılarının sosyo-kültürel yapıları ve alanları kullanım özellikleri araştırılması öngörülmektedir. Ayrıca, yeşil alanları kullanan klüpler, dernekler gibi özel gruplar ve etkinlik konuları, yeşil alanların etnik gruplar ve turistler tarafından kullanım özellikleri, yeşil alanlarda gerçekleştirilen konser, tiyatro, festival ve benzeri organizasyonların da incelenmesi önerilmektedir. Yeşil alanların sosyal kültürel etkinliklerini belirlemek amacıyla, alanlardaki sosyal birlikteliği sağlayacak sosyal-kültürel tesislerin, sivil toplum kuruluşlarının, çok amaçlı toplanma alanlarının ve cafe, çay bahçesi gibi donatıların ve birimlerin varlığı etkileşimin ve birlikteliğin sağlanacağı sosyal işlevlerinin ön plana çıkarılması öngörülmektedir.

Mevcut yeşil alanların değerlendirilmesinde önem taşıyan bir başka özellik de yeşil alanların erişebilirliği olmaktadır. Yeşil alanların erişebilirliği, fiziksel erişebilirlik ve sosyal erişebilirlik olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Sosyal erişebilirliğin ön koşulu olan fiziksel erişebilirliğin sağlanması için yeşil alanların etki alanlarının belirlenmesi gerekmektedir. Farklı düzeylerdeki yeşil alanlar için, farklı erişim tiplerine (yaya, bisiklet, toplu taşıma vb. gibi) bağlı etki alanları belirlenmesi önerilmektedir. Sosyal erişebilirlik ise güvenlik sorunları, amaç ve işlevlerdeki uyumsuzluklar gibi sosyal sınırlayıcıların aşılması yoluyla mümkün olabileceği belirtilmektedir (<http://www.urge-project.org>).

Mevcut yeşil alan yapısının tanımlanabilmesi ve potansiyellerin belirlenebilmesi için geliştirilen yöntemlerin kentin her bir idari bölge yönetimince gerçekleştirilmesi ve GIS yöntemleriyle verilerin mekanla ilişkilendirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, her bir idari bölge yönetimince, bölge nüfusuna ilişkin sosyo-ekonomik veriler, araç sahibi olmayan aile sayısı ve ev bahçesi sahibi olmayan aile sayısı, bölgedeki toplu taşıma ağı ve bisiklet yolu güzergahları, bölgedeki, kentsel dönüşüm alanları, yenileme alanları gibi diğer stratejik planlama konusu özel alanlar, bölgenin geliştirilmesi veya korunması gereken diğer özellikleri gibi bilgilerin de derlenmesi önerilmektedir.

• **Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nde İhtiyaç ve Taleplerin Tespiti**

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nde, yeşil alanlar politikalarının belirlenmesinde halkın katılımının sağlanmasının olumlu katkıları üzerinde durulmaktadır. Yeşil alan politikalarının belirlenmesinde halkın katılımının sağlanması, sosyal sınırlayıcıların daha iyi anlaşılmasını ve ortadan kaldırılmasını sağlayacak bir faktör olarak görülmektedir. Çevrelerinin şekillenmesinde halkın da söz sahibi olması ve katkıda bulunmasının, halkın sahiplenme duygularının güçlenmesini sağlayacağı ve böylelikle çevre bilincinin ve sorumluluğunun artırılacağına, güvenlikle ilgili sorunların azaltılabileceğine işaret edilmektedir. Ayrıca, halkın çevrelerine ilişkin bilgi ve deneyimlerinin, yapılacak düzenlemeleri olumlu yönde geliştirecek önemli veriler olduğu belirtilmektedir.

Yeşil alan ihtiyacının belirlenmesinde öncelikli olarak, kullanıcıların yeşil alanları kullanım özellikleri, tercih ve eğilimleri belirlenmeli, diğer yandan yeşil alanları değerlendirmeyen kesimin bu eğilimlerinin altında yatan sebepler araştırılmalıdır. Bu amaçla, Londra Yeşil Alanlar Stratejisinin

altyapısında yeşil alan kullanıcılarını ve halkın diğer kesimlerini hedef alan geniş ölçekli araştırmalar yapılmaktadır. Bu yöndeki araştırma tekniklerinin başında çeşitli kurumların ortaklığında sürdürülen anket çalışmaları gelmektedir.

Anket çalışmalarında, yeşil alan kullanıcılarının sosyo-ekonomik yapıları, yeşil alanlarda gerçekleştirdikleri aktiviteler ve beklentileri, yeşil alanlardan memnuniyet dereceleri ve memnuniyetlerini etkileyen faktörler araştırılmıştır. Ayrıca çocuk oyun etkinliğinden ve oyun alanlarından sorumlu bir idari birimce çocukların oyun davranışları ve oyun alanlarını kullanım özellikleri üzerine de araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmaları gerek yeşil alanlardaki kullanıcılarla, haritalama çalışmalarıyla da desteklenerek, gerekse de kentin diğer bölgelerindeki kentlilerle gerçekleştirilmiştir. Halkın yeşil alan kullanım özelliklerini ve tercihlerini belirlemede ve katılımın sağlanmasında kullanılan diğer teknikler ise idari bölge yönetimlerince düzenlenen panel ve forumlar, sohbet günleri, kamuya açık alanlarda gerçekleştirilen proje sergileri ve sunumları, ilgili kurumların ve grupların yürütücülüğünde gerçekleştirilen atölye çalışmaları ve yeşil alanlara ilişkin eğitim çalışmaları olmaktadır (<http://www.urge-project.org>).

- **Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nde Kantitatif Yöntemler ve Standartların Kullanımı**

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nde standart kullanımının sınırlayıcı etkileri üzerinde durulmakta ve standartların, karşılaştırmalar yapmakta temel alınması gereken hususlar olarak ele alınması önerilmektedir. Söz konusu standartların belirlenmesi için farklı alanlarda farklı yöntemler değerlendirilmiştir.

- Ulusal Oyun Alanları Standardı: Oyun ve aktif rekreasyon alanları için öngörülen 2,43 ha/1000 kişi standardı, birçok bölge için ulaşılması güç bir büyüklük oluşturmaktadır. Bununla birlikte, bu değer uzun vadeli bir çözüm getirmeyeceği, ancak bölgelerin yerel yapılarıyla uyumlu büyüklüklerin belirlenmesi sürecinde geçici olarak değerlendirilmesi gereken bir standart olduğu belirtilmektedir.
- Spor alanlarının belirlenmesi için değerlendirilen faktörler, halkın spor etkinliklerine ilişkin talepleri, spor takımları ve gruplar, mevcut spor alanlarının kullanım sıklığı ve ihtiyaç miktarı gibi unsurlar olmaktadır.
- Yeşil alan yoğunluklarından yararlanılarak bölgenin fiziksel yapısı ve nüfus yapısı doğrultusunda yerel ölçekte hesaplamalar gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

- Doğal alanlar için yine yerel ölçeklerde korunması gereken ve ekolojik değer taşıyan birimlerin analizleri gerçekleştirilmesi ve yoğunlukların hesaplanması önerilmektedir.

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi'nde Verilerin Derlenmesi ve Hedeflerin Tanımlanması Aşaması

Mevcut yeşil alan yapısının belirlenmesi ve yerel ihtiyaç ve beklentilerin tanımlanması aşamalarından sonra yeşil alan potansiyeli ile taleplerin karşılaştırılması gerektiği belirtilmektedir. Bu aşama yeşil alanların kullanım verimlerinin, gerek yeşil alanların kalitesinden kaynaklanan, gerekse de sosyal yapının uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunların tanımlanmasını sağlayacaktır. Bu aşamadan çıkacak sonuçlar; halkın beklenti ve ihtiyaçlarıyla uyumlu nitelik ve nicelikteki yeşil alan türlerini oluşturulabilecektir. Elde edilen yeşil alan sistem önerisi, kentin gelişim planında oluşturulacak yeşil alanları belirleyecektir.

(<http://www.londonlandscape.gre.ac.uk>).

Londra Yeşil Alanlar Stratejisi, mevcut açık ve yeşil alanların korunarak iyileştirilmesini ve yetersizliğin söz konusu olduğu bölgelerde ise mevcut yapının geliştirilmesini amaçlamaktadır. Londra Açık ve Yeşil Alanlar Stratejisi'nde belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda, kent içerisindeki her bir idari bölge yönetimi, bölgeye ait yerel farklılıklardan yola çıkarak kendi hedeflerini tanımlamaktadır. Tanımlanan amaçlar kapsamında bazı kavramlar, aşağıda detaylı olarak açıklanmış ve uygulanabilirlikleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

• Koruma

Gerek ekolojik değer taşıyan yeşil alanlar, gerekse de toplum gelişimi ve sağlığı açısından sosyal-kültürel değerler taşıyan yeşil alanların korunması sağlanacaktır. Korunması amaçlanan yeşil alanlar, yeşil kuşak, metropoliten açık alanlar, yeşil zincirler ve yerel açık alanlar ve ekolojik değer taşıyan doğa koruma alanı kategorilerinde yer almaktadır.

• Yeşil Alanların Yetersiz Olduğu Bölgelerin Belirlenmesi

Yetersizlik bölgelerinin belirlenmesi için öncelikli olarak yeşil alanlar kademelenmesinde yer alan etki alanlarından yola çıkılarak değerlendirmeler

yapılmaktadır. Daha sonraki aşamada, bölgede nüfus yapısı da göz önünde bulundurularak (yaşlı ve çocuklu aile oranı, otomobil sahipliği vb. gibi) yeşil alanların yeterliliği daha kapsamlı analizlerle değerlendirilmektedir. Yetersizlik bölgelerinde, yeni yeşil alanların oluşturulmasındansa önceliğin mevcut yeşil alanların erişilebilirliğinin artırılmasına verilmesi önerilmektedir. Yetersizlik bölgelerinde, özel mülkiyetteki yeşil alanların kamuya açılması yoluyla da kamu kullanımındaki yeşil alanların sayısının artırılması hedeflenmektedir (<http://www.londonlandscape.gre.ac.uk>).

- **Önceliklerin Belirlenmesi**

Yeşil alanlara yapılacak yatırımlarda önceliklerin belirlenmesinde, fiziksel özelliklerden sosyo-ekonomik özelliklere uzanan belirli faktörleri içeren bir değerlendirme sistemi oluşturulması önerilmektedir. Bu sistemin özellikle yeşil alan potansiyellerinin değerlendirilmesi ve yönetimi yoluyla yeşil alanların kalitelerinin artırılmasında olumlu bir araç olacağı belirtilmektedir.

Yeşil Alanlar Strateji'sinde belirlenen politikaların gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan kurumsal yapılanmanın nasıl olacağı ve mali kaynakların nasıl yaratılacağı üzerinde de durulmuştur. Strateji kapsamında belirlenen politikaların hayata geçirilebilmesi için disiplinler ve kurumlar arası bir yapılanmayla hareket edilmesi önerilmektedir. Londra Belediyesi'nin mali kaynakları arasında yerel yönetimlerin ödenekleri, ulusal ve kentsel ölçeklerdeki çeşitli kurumların fonları ve Avrupa Birliği'nin çeşitli programları çerçevesinde oluşturulan fonlar yer almaktadır. Strateji kapsamında, yeni yeşil alanların oluşturulması için gerekli yatırımlardansa mevcut alanların yenilenmesinde kullanılacak kaynakların yaratılmasının daha zor olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu noktada, sosyal birliktelik çerçevesinde halkın katılımının yaratıcı gücüne ve özel sektör yatırımlarına büyük pay düştüğü görülmektedir. Londra'da gerçekleştirilen çeşitli park projeleri incelendiğinde, halkın ve özel sektörün yeşil alanların gelişimindeki ve dolayısıyla kentsel yaşam kalitesinin artırılmasındaki rolü anlaşılmaktadır (<http://www.londonlandscape.gre.ac.uk>).

4. SONUÇLAR

Donatı standartları üzerine çalışmaların başladığı 1933 tarihli Belediye ve Yapı Yollar Kanunu'ndan günümüze kadar, yeşil alan standartlarının farklı değerler aldığı görülmektedir. Özellikle 1956-1985 yılları arasındaki dönemin, genellikle plan dışı alanlara yönelik, tüm yerleşim alanlarını

kapsayacak bütünlükten uzak yönetmelik kararlarıyla geçtiği söylenebilir. Bu dönemde yayınlanan yönetmeliklerde belirlenen yeşil alan standartlarının genel olarak belirlendiği, yerleşim sistemlerinin en alt biriminden en üst birimine ulaşacak bir kademelendirme gerçekleştirilmediği ve yeşil alan türlerinin belirlenmediği görülmektedir.

1999 yılında yapılan değişiklikler sonucunda yeşil alan standartlarının ve türlerinin nüfus büyüklüklerine göre kademelendirildiği görülmektedir. Fakat uygulamalar, yeşil alan büyüklüklerinin ve türlerinin belirlenmesinde sadece nüfus büyüklüğü faktörünün dikkate alınmasının yeterli olmadığını göstermektedir. İhtiyaç duyulan yeşil alan büyüklüğü ve yeşil alan türleri yerleşimlerin fiziki yapılarına ve coğrafi konumlarına göre farklılıklar göstermektedir. Sözelimi, yapı ve nüfus yoğunluğunun düşük olduğu kırsal karakterdeki bir yerleşimdeki yeşil alan ihtiyacıyla, yüksek yoğunluklu kentsel bir alandaki yeşil alan ihtiyacının nitelik ve nicelik açısından aynı olması beklenemez. Yeşil alan ihtiyacının miktarını ve karakterini etkileyen bir başka unsur ise, yerleşimin sosyo-ekonomik yapısı olmaktadır. Bir yerleşimde ihtiyaç duyulan yeşil alan türleri, o yerleşimde yaşayanların yeşil alan kullanım sıklıkları, kullanım özellikleri, beklenti ve eğilimleri doğrultusunda da değişmektedir.

Yeşil Alanlar Stratejisi'nde standart kullanımının sınırlayıcı etkileri üzerinde durulmalı ve standartlar ele alınması gereken temel hususlar olarak kabul edilmelidir. Mevcut yeşil alan yapısı belirlenmeli ve yerel ihtiyaç ve beklentilerin tanımlanması aşamalarından sonra yeşil alan potansiyeli ile taleplerin karşılaştırılması gerektiği üzerinde durulmalıdır. Bu aşama yeşil alanların kullanım verimlerinin, gerek yeşil alanların kalitesinden kaynaklanan, gerekse de sosyal yapının uyumsuzluğundan kaynaklanan sorunların tanımlanmasını sağlayacaktır. Bu aşamadan çıkacak sonuçlar doğrultusunda halkın beklenti ve ihtiyaçlarıyla uyumlu nitelik ve nicelikteki yeşil alan türlerinin kademelenmesi oluşturulabilecektir.

Yeşil kuşak sistemi, kent sistemini dıştan tümüyle saran bir yeşil alan sistemidir. Bu sistem ile kentin istenmeyen yönlerde olabilecek büyüme ve gelişmesi sınırlandırılmakta, belli bir noktada kentin yapılaşması durdurulmakta ve aynı zamanda da kent ve kent insanı için çeşitli işlevleri yerine getirmektedir (Çalışkan, 1990).

Yeşil kuşak komşu iki kentin birbirleriyle birleşmesini önlemek amacıyla kullanılıyorsa, yeterli kalınlıkta bir kuşağın iki kent arasında bırakılması

gerekmektedir. Böylece kentler farklı yönlerde gelişecektir. Ancak yeşil kuşaklar çoğunlukla kentlerin aşırı yayılmasını önlemek amacıyla taşınırlar ki bu da ancak kentin çevresinin sürekli bir yeşil kuşakla çevrenmesiyle mümkündür (Albayrak, 2006).

Kent çevresindeki yeşil kuşağın alan, biçim ve karakteri kendisinden beklenen işleve bağlıdır. Yeşil kuşaklar, rekreasyonel amaçlı, erozyon ve doğa koruma ile tarımsal üretim amaçlı ya da çok yönlü kullanışlara yönelik olabilirler. Yeşil yollar da yeşil kuşaklarda olduğu gibi birbirleriyle çelişen alan kullanımları arasında tampon görevi üstlenirler. Örneğin dış etkilere karşı duyarlı olan bir habitattaki biyolojik çeşitliliğin korunmasında da etkili olurlar. Bu görevi bir dağ/tepe sırası, bir hendek ya da bitkisel bir çit üstlenebilir (Ahern, 1995).

Genellikle kent merkezinde yer alan yeşil yollar insanlar ve çocuklar için güvenli alanları oluştururlar. Diğer yeşil alanlarda olduğu gibi yaşam kalitesini artıran yeşil yollar turizmi teşvik ederler, yakın çevrelerindeki arazi ve mülklerin değerini artırır, çevrelerinde yerleşecek yeni sakinler oluştururlar (Searns, 1993).

Gerek ekolojik değer taşıyan yeşil alanlar, gerekse de toplum gelişimi ve sağlığı açısından sosyal-kültürel değerler taşıyan açık ve yeşil alanların korunması sağlanmalıdır. Açık ve yeşil alanlara yapılacak yatırımlarda önceliklerin belirlenmesinde, fiziksel özelliklerden sosyo-ekonomik özelliklere uzanan belirli faktörleri içeren bir değerlendirme sistemi oluşturulmalıdır. Bu sistem özellikle yeşil alan potansiyellerinin değerlendirilmesi ve yönetimi yoluyla yeşil alanların kalitelerinin artırılmasında olumlu bir araç olacaktır.

Yeşil alanların gerek tipleri gerekse içerikleri, yeşil alanlarda yer alan eylem şekilleri ve alansal büyüklükleri; hizmet edilen nüfus büyüklüğüne, yerleşim özelliklerine, topografya, bitki örtüsü, toprağın koşulları gibi kentlerin doğal özelliklerine, iklimsel özelliklerine göre değişmektedir. Avrupa ülkelerinde, Amerika'dakinin aksine, nüfus arttıkça yerleşimlerin doğadan uzaklaşacağı görüşünden yola çıkılarak, kişi başına düşen yeşil alan miktarının da artırılması öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Abama, M., (1987), İmar Kanunu Mevzuatı ve Uygulaması, Seçkin Kitapevi, İstanbul.

Ahern, J., (1995), Greenways as a Planning Strategy, Landscape and Urban Planning 33, p. 131-155.

Aksoy, Y., (2001), İstanbul Kenti Yeşil Alan Durumunun İrdelenmesi, Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Albayrak, B., (2006), Çorum Kenti Mevcut Alan Kullanım Kararları ve Açık-Yeşil Alan Verilerinin Değerlendirilmesi Üzerinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Altaban, Ö., (1994), Büyükşehirlerde İlköğretimin Mekansal Sunum Biçimleri Konusunda Bir Araştırma-Örnekleme: Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Çalışkan, A. M., (1990), 3194 Sayılı İmar Yasası Açısından Kentlerimizde Açık-Yeşil Alan Sisteminin Geleceği ve Ankara-Çankaya İlçesi Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Çetiner, A., (1991), Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri, İ.T.Ü. Baskı Atölyesi İstanbul.

Cranz, G., (1997), Urban Parks of The Future ([www.pps.org/urban parks](http://www.pps.org/urban_parks)); (Mayıs 2005).

Gren Space Online (<http://www.green-space.org.uk>); (Mayıs 2005).

Gren Space Online (<http://www.green-space.org.uk>); (Mayıs 2005).

London Landscape (<http://www.londonlandscape.gre.ac.uk>); (Mayıs 2005).

Guide to Preparing Open Space Strategies Spatial Development Strategy for Greater London

(http://www.london.gov.uk/mayor.strategies/sds/open_space/OSSGuide_jun03.pdf); (Mart 2005).

Searns, R.M., (1995), The Evolution of Greenways as an Adaptive Urban Landscape Form, *Landscape and Urban Planning* 33, p. 65-80.

BÜTÜNCÜL (HOLİSTİK) PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMI

Gül Aslı AKSU*

ÖZET

Bir peyzajı bütüncül olarak değerlendirebilmek ve hakkında sürdürülebilir yönetim kararları alabilmek için öncelikle yapı, fonksiyon ve değişim olmak üzere başlıca üç bileşenin araştırılması ve aralarındaki ilişkilere bakılması gerekmektedir. Her bir bileşen peyzajın mekânsal, ekolojik ve sosyolojik yapısı hakkında önemli ipuçları verebilmektedir. "Peyzaj" bu bileşenlerin ortak kesişim noktasında yer almaktadır. Bu nedenle sürdürülebilir ve işleyen bir Peyzaj Planlaması için her bir bileşenin; mekânsal, ekolojik ve sosyolojik çerçevede ele alınması ve Peyzaj Bileşenlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Bu makalenin amacı özetle; "Peyzaj bileşenlerini ve aralarındaki ilişkileri bütüncül bir peyzaj planlama yaklaşımı doğrultusunda değerlendirmek" şeklinde ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Peyzaj Bileşenleri, Peyzaj Planlama, Bütüncül Yaklaşım

LANDSCAPE COMPONENTS AND HOLISTIC LANDSCAPE PLANNING APPROACHES

ABSTRACT

Structure, function and change are the three principal components of the landscape. The relationships between them should be investigated primarily in order to evaluate a landscape with a holistic approach and to make decisions considering the priorities for sustainable management. Each component of the landscape may provide important clues about the spatial, ecological and sociological structure. It is impossible to separate these components which are in close relationship with precise lines from each other. Therefore, to deal with a sustainable and functioning landscape planning approach, each component should be taken into consideration in a spatial, ecological and sociological frame, and landscape components should be evaluated as a whole. In short, the aim of this article is to "evaluate Landscape components and relationships between them in accordance with a holistic landscape planning approach".

Keywords: Landscape Components, Landscape Planning, Holistic Approach

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi Mühendislik ve Tasarım Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü*

1. PEYZAJ KAVRAMI VE PEYZAJ BİLEŞENLERİ

“Peyzaj” aslında Fransızca “Paysage” kelimesinden türemiş, “Manzara” anlamına gelen bir kelimedir. Ancak bilimsel anlamda kendine özgü özelliklere sahip arazi kısımlarını ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu bakış açısıyla Çepel (1990) Peyzajı, belirli ekolojik özelliklerle (klimatik, edafik, fizyografik, biyotik) diğer arazi parçalarından ayrılacak karakteristiklere sahip bir yeryüzü kısmı, bir arazi parçası olarak tanımlamıştır. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi’nde ise “Peyzaj”, insanlar tarafından algılanan, karakteri doğal ve /veya beşeri faktörlerin etkisi ve etkileşimi sonucunda oluşmuş bir alan olarak ifade edilmiştir (Anonim, 2003).

Peyzaj Ekolojisinin öncülerinden Forman ve Godron (1986) ise “Peyzajı” bir grup etkileşim halindeki ve benzer şekilde tekrar eden ekosistemden oluşan, heterojen bir arazi parçası olarak tanımlamaktadır.

Peyzajın ve bölgesel ekolojinin ilkeleri, kentsel alanlardan tarımsal alanlara ve çöllerden ormanlara kadar tüm arazi mozaikleri için geçerlidir. Bu ilkeler, bozulmamış doğal alanlar için de yoğun insan faaliyeti görülen alanlar için de eşit derecede işler. Peyzaj, bol miktarda canlı organizma içerir ve bu yönüyle de canlı bir sistem olarak kabul edilmektedir. Bu yaşayan sistem, bir bitki hücresi veya insan vücudu gibi üç yaygın karakteristik sergiler. Peyzajın Bileşenleri olarak tanımlanan bu karakteristikler; *Strüktür*, *Fonksiyon* ve *Değişim*’dir.

- Peyzaj Strüktürü; peyzaj unsurlarının mekansal modeli veya yapılanış şeklidir.

- Fonksiyon; canlıların, suyun, rüzgarın, maddelerin ve enerjinin strüktür içerisindeki hareketi ve akışıdır.

- Değişim ise mekansal modellerin ve işleyişlerin zaman içerisindeki dinamiği ve başkalaşımıdır (Darmstadt ve ark., 1996).

Ele alınan peyzaj, bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmek istenirse bu üç bileşenin araştırılması ve aralarındaki ilişkilere bakılması gerekmektedir. Her bir bileşenin peyzaj hakkında önemli ipuçları verebileceği açıkça ortadadır. Bu nedenle öncelikle Peyzaj Bileşenleri tek tek ele alınıp irdelenmiştir. Ancak şu da ifade edilmelidir ki birbiriyle sıkı bir ilişki içerisinde olan bu bileşenlerin kesin çizgilerle birbirinden ayrılması mümkün değildir. Zaman

zaman aralarında kesişimler yaşayan bileşenlerin ortak kesişim noktasında ise ancak bütüncül bir yaklaşımla ulaşılabilen “Peyzaj” yer almaktadır.

1.1. Peyzaj Strüktürü

Peyzaj strüktürü peyzajın yapılış şeklini ifade etmek üzere kullanılan bir terimdir. Kuş bakışı incelendiğinde her peyzajın kendine göre iki boyutlu bir desen teşkil ettiği fark edilir. Bu desenler, peyzaja ait karakteristik özellikleri yansıtır. Forman ve Godron; Darmstad ve ark. (1986, 1996) bir peyzaja dair alansal modelin yapılışında üç ayrı belirgin öge tipinin ön plana çıktığını vurgulamaktadır. Ünite, koridor ve matris şeklinde tanımlanan bu evrensel öğeler, birbirinden farklı peyzajların karşılaştırılmasında ve genel prensiplerin geliştirmesinde temel araç olarak kullanılabilir. Bunlar aynı zamanda mekansal modelleri, hareketleri, akışları ve değişimleri yönlendirdikleri için, arazi kullanım planlaması ve peyzaj mimarlığının da temel elemanlarıdır. Üniteler, koridorlar ve matrisler çeşitli şekillerde bir araya gelerek, dünya üzerinde farklı arazi mozaikleri şekillendirirler ve mekanları tanımlarlar.

Peyzaj desenleri ile ekolojik süreçler arasında sıkı bir ilişki vardır. Ünite-koridor-matris bileşenlerinin yani mekânsal desen ilişkilerinin farklı ölçeklerde ekolojik olarak yorumlanabilmesi, aynı zamanda peyzaj ekolojisinin temel konularından birisidir. Bunun için hem peyzaj desenlerinin, hem de ekolojik süreçlerin ölçülerek ortaya konulması gerekmektedir (Turner, 1989; Tischendorf 2001).

Farklı arazi örtüsü / arazi kullanım şekillerinin oluşturduğu bu ünite-koridor-matris motifleri, küresel boyutta peyzajlar hakkında fikir veren ortak bir dil gibidir. Özellikle uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri teknolojilerinin hızla gelişmesi, bu motiflerin sınıflandırılarak veya kendi içlerinde tanımlanarak kıyaslanıp yorumlanmasına imkan tanımaktadır

Peyzaj Desen (Patern) Analizi ile peyzaj desenini oluşturan öğelerin analitik değerlendirmesi yapılabilmektedir. Bu analiz yöntemi yardımıyla, deseni oluşturan birimlerin şekil özellikleri, aralarındaki mesafe, yoğunlaşma oranları, kenar-merkez ilişkileri analitik olarak değerlendirilebilmekte ve peyzaj strüktürü hakkında önemli bilgiler vermektedir. Turner (2005)'in de ifade ettiği gibi günümüz arazi kullanım şekilleri, geleceğin mirasını teşkil ederler. Mekansal desenler, ekolojik bakımdan önemli olan birçok süreci etkilemektedir. Bu nedenle ekolojik araştırmalarda ve kaynak yönetim kararları alınırken, desenin sürece olan etkisinin geniş ölçeklerde dahil edilmesi gerekmektedir.

Forman (2008), peyzaj desenlerinin şekillenmesinde sosyolojik faktörlerin ne ölçüde önemli olduğu konusuna değinmiştir. Ona göre bir alanda mekansal desenlerin yanında bir de sosyal desenler oluşmaktadır. Sosyal desenler, insan gruplarına, bu grupların etkileşimlerine, mekansal ve fonksiyonel

düzenlenişlerine odaklanır. Bunlar aynı zamanda kentsel bölgelerin ve doğal sistem kullanımlarının anlaşılmasında kilit faktörlerdir.

Peyzaj deseni ile arazi kullanımlarının, özetle mekan ile kullanımın kesişim noktasında peyzaj desenlerinin dinamikleri ortaya çıkmaktadır. Haines-Young, (2005) bu dinamikleri ele alıp incelemiştir. Ona göre desen dinamikleri, peyzaj hakkında önemli bilgiler veren göstergelerdir. Desen dinamiklerini temel alan bir sınıflandırmaya ihtiyaç duyulması, özellikle insanların peyzaj içerisinde baskın bir güç olduğu durumlarda önem kazanmaktadır. Peyzajlar gün geçtikçe bir “hafızaya” sahip olmaktadır. Çünkü günümüzde görülen karakteristikler, genelde önceki yönetim rejimleri tarafından aktarılmıştır. Bundan da ötesi, modern desenleri üreten bu sıralı dönüşümler, yöneticilerin gelecekte yapmaları olası şeylerin göstergesi olmaları bakımından da önem kazanmaktadır. Bu nedenle peyzaj desenleri ele alınırken, kültürel desenlerin ve ilgili peyzaja dair nitel karakteristiklerin de dahil edilmesi gerekir. Gelecekte, peyzajın “süreçleri yansıtan birimlerden” ibaret olacağı öngörüsü de desen analizlerine yansıtılmalıdır.

Görüldüğü gibi bir peyzajın mekânsal yapısı yani strüktürü, peyzaj deseni, ekolojik ve sosyolojik faktörlerle sıkı bir ilişki içerisinde. Sosyolojik talepler ve mekânsal yapının kullanım ihtiyaçlarını ortaya koyarken, ekolojik göstergeler koruma stratejilerin oluşturulmasına imkan tanımaktadır. Buradan anlaşılıyor ki koruma-kullanma dengesine dayalı çıkarımların yapılabilmesi, bütüncül bir yaklaşıma bağlıdır.

1.2. Peyzaj Fonksiyonu

McHarg (1992), arazi kullanımlarını, kendi içinde ve doğal faktörlerle kıyaslamış ve bu sayede uygunluk ölçütleri belirlemiştir. Uygunluk analizleri yardımıyla bu faktörlerin farklı katmanlar halinde, eşleştirilerek yorumlanması konusu “Coğrafi Bilgi Sistemi” mantığına ışık tutan temel kavramların geliştirilmesini sağlamıştır. Günümüzde Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla yapılabilecek birçok sorgulama ve analiz sayesinde peyzaj fonksiyonları geniş bir ölçek yelpazesinde ortaya konulabilmektedir.

Çepel (1994), peyzaj fonksiyonunu etkileyen faktörleri, iklimsel faktörler, toprak faktörü, rölyef faktörü ve biyotik faktörler olmak üzere dört temel başlık altında ele almıştır.

Kentsel ve kırsal peyzaj fonksiyonlarını etkileyen başlıca iklim faktörleri olarak ışık-sıcaklık ilişkileri, su döngüsü-yağışlar ve hava akımları ön plana çıkmaktadır.

Işık ve sıcaklık ilişkileri kentsel ısı adası oluşumlarının tespit edilmesinde kullanılan önemli göstergeler olduğu gibi kırsal alanlarda başlıca arazi kullanım tipleri, dolayısıyla canlı ve madde hareketliliği üzerinde de etkili olmaktadır.

Son yıllarda sel baskınları, kuraklık gibi olayların daha sık görülmeye başlanması, su döngülerinin hassaslaştığını ve sekteye uğramaya başladığını göstermektedir. Buna bağlı olarak, yer altı su stokları ve kaliteli içme suyu kaynakları gün geçtikçe kirlenmekte ve azalmaktadır. Kentsel Peyzajlarda yapay yüzeylerdeki hızlı artışla beraber yüzeysel akış miktarının artması, su sorunlarının oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir. Kırsal peyzajlarda ise özellikle hatalı sulama politikaları su kaynaklarını etkileyen başlıca faktördür. Bu nedenle su döngüleri, yağış suyu, yüzey suyu, yüzeysel akış miktarı ve yer altı suyu kalitesi, peyzaj fonksiyonunu etkileyen önemli iklimsel bileşenler olarak değerlendirilmelidir.

Hava hareketleri ve rüzgar ilişkileri ise belirgin rüzgar koridoru oluşumlarının göstergesi olarak peyzaj fonksiyonlarının değerlendirilmesinde etkili olabilmektedir.

Özellikle ülkemizde edafik ve topoğrafik karakteristikler dikkate alınmadan yapılar kurulmakta ve toprakların doğal özellikleri ortadan kaldırılmaktadır. Binaların bitişiğinde bırakılan ve yeşil alan için ayrılan topraklar bile genetik özelliğini kaybetmiş, yapı artığı taş, beton, çimento maddeleri ile karışmış topraklardır. Kent içindeki yeşil alan olarak düzenlenecek yerlere, kamyonlar dolusu toprak başka yerden taşınarak getirilmektedir. Bu nedenle kent içi alanlarda, doğal toprak özellikleri, çok nadir hallerde varlığını koruyabilmiştir (Çepel, 1994). Bu durum, bitki örtüsünün yetişme ortamı olan toprağın değerini arttırmaktadır. Bu nedenle toprak faktörü peyzaj fonksiyonunun değerlendirilmesi konusunda önemli bir bileşen haline gelmektedir.

Rölyef faktörünün etkisinin ortaya konulabilmesi için eğim, bakı, denizden yükseklik ve yeryüzü şekli gibi doğal rölyef karakteristiklerini gösteren parametrelerin yanı sıra kentsel peyzajlarda bina rölyefi gibi kent iklimini etkileyebilecek yapay rölyeflerin de değerlendirilmesi gerekmektedir.

Peyzaj fonksiyonunu etkileyen biyotik faktörler olarak ise ele alınan peyzajın flora ve fauna karakteristikleri ile önemli yaşama ortamlarının tespit edilmesi konuları önem kazanmaktadır.

Tüm bu faktörler, birbirine bağlı olarak işleyen bir ilişki ağı içerisinde. Bu ilişki ağı; hayvanların, bitkilerin, suyun, rüzgarın, maddelerin ve enerjinin strüktür içerisindeki hareketini ve akışını etkileyen hatta belirleyen önemli bir göstergedir. Bu nedenle peyzajla ilgili kararlar alınırken peyzaj, bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

1.3. Peyzaj ve Değişim

İnsanoğlunun kültürel tarihi faaliyetlerinin gelişimi, insanın çevresiyle çok çeşitli çatışmalar yaşamasını da beraberinde getirmiştir. Bu çatışmalar peyzaj strüktürünün ve dinamiğinin parçalarıdır. İnsanlar da bu peyzajların içinde yaşarlar. Peyzaj strüktür ve fonksiyonunda, zaman içerisinde, sürekli değişimler görülür. Bu değişimler, kısa süreli etkilerle olabildiği gibi uzun

zaman dilimlerinde de kendini gösterebilir. Yani peyzaj strüktürlerinde, mekansal düzenin yanı sıra, bir de zaman düzeni söz konusudur (Steinhardt ve ark., 2005).

Peyzaj neredeyse sürekli değişen bir olgudur. Bir peyzajdaki genel değişim; karmaşık ve etkileşen doğal ve spontane süreçler ile insan tarafından planlanan eylemlerin sonucudur. Peyzajlar her biri kendi değişim dinamiklerine sahip olan birçok bileşen tarafından şekillendirilir. Bu nedenle, değişim ele alındığında bileşenlerinin doğası veya irdelenen özellikleri ile birlikte, değişimin spesifik frekansları, hızı ve büyüklüğü de göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak peyzaj bileşenlerindeki değişimin ayrı ayrı ele alınması, bütün peyzajdaki değişim hakkında nadiren iyi bir fikir verebilir. Peyzaj, bir bütün olarak çok daha istikrarlı görünmekte olup küçük değişiklikler onun bütünsel görünümünü, tipini veya kimliğini değiştirebilir. Peyzaj bütünselliği (holizmi), yapısal yönlerle yakından ilişkili olup düzen ile karmaşayı yansıtır. Değişimin arkasındaki esas güç, işleyişlerini optimize etmek üzere, mevcut yapıların yeniden düzenlenmesidir. Mevcut peyzaj yapıları, çerçeveyi ve bu coğrafi mekandaki tüm süreçlerin ve faaliyetlerin sınırlarını şekillendirir. İşleyiş için yeni ihtiyaçlar, talep edilen yeni yapılar ortaya çıkaracaktır bu da değişime yol açacaktır (Antrop, 1998).

Kırsal peyzajlardaki arazi kullanımları yörenin yönetim politikası ile doğrudan ilişkili olarak şekillenmektedir. Kentsel alanlarda da arazi kullanımları sürekli bir dönüşüm halindedir. Bilhassa büyük metropollerde ticaret, sanayi, yerleşim, rekreasyon, turizm gibi arazi kullanımlarının artması ve bu arazi kullanımlarını bağlayan ulaşım ağlarının gün geçtikçe yaygınlaşması şeklinde kendini gösteren kentleşme, yaşama ortamlarının bozulmasına, parçalanmasına ve değişime uğramasına sebep olmaktadır. Bu müdahalelerin neticeleri, bazen doğal kaynakların geri dönüşümsüz olarak tükenmesine kadar varabilmektedir (Aksu, 2012).

İnsanların mekansal olarak yaşadığı en büyük değişimlerden biri kentleşmedir. Forman (2008) kentleşmeyi, insanların ve yapılaşmış alanların, yoğunlaşma ve dışa doğru yayılma kombinasyonu olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu yoğunlaşmada insan ve yapı birimi yoğunluğu artış gösterir. Forman, tek bir jenerasyonla kentsel alanlara iki milyar insanın katılacağını kabul etmektedir ve kentleşmeyi, kısıtlı araziye hızlı ve güçlü bir şekilde yok etmekte olan bir tsunamiye benzetmektedir.

Peyzaj değişimlerinin tespit edilmesi, doğa ile toplum arasındaki etkileşimlere ışık tutabilen önemli bir değerlendirme şeklidir. Ancak sürdürülebilirlik kapsamında peyzajlarla ilgili uygulanabilir stratejilerin oluşturulabilmesi için, mekânsal - ekolojik ve sosyolojik peyzaj bileşenlerinin bir arada holistik bir bakış açısıyla ele alınıp değerlendirilmesi zorunluluğu doğmaktadır. Özellikle, sonrasında ele alınan peyzajın yönetimi

ve planlanması konularında karar vericilerin, konuya bu bakış açısıyla yaklaşımları önerilmekte ve önemsenmektedir.

Bu yaklaşım ile özellikle peyzajlardaki değişimlerin bir bütün olarak çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesi, peyzajın geleceğine yönelik sağlıklı kararlar alınabilmesini sağlamaktadır. Sürdürülebilir bir planlama için ancak peyzajın zamansal – mekansal bileşenleri ve bu bileşenler arasındaki ilişki ağı ortaya konduktan sonra uygun bir zemin oluşturulabilir.

Görülüyor ki peyzaj bileşenlerinin bir bütün olarak değerlendirilmesinin ortak paydasında koruma-kullanma dengesine diğer bir değişle sürdürülebilirliğe dayalı kararlar verebilme kaygısı yer almaktadır.

2. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Brundtland Raporu (Anonim, 1987)'nda bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini ve beklentilerini karşılama olanaklarını tehlikeye atmaksızın karşılamak" şeklinde tanımlanan "Sürdürülebilir Kalkınma" kavramı, 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı çıktılarından olan *Gündem 21* ile uluslararası platformda ele alınmıştır. *Gündem 21*, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının yaşama geçirilmesine, çevre ile sosyal ve ekonomik kalkınmayı bütünleştirmeye yönelik bir eylem planı niteliğindedir (Emrealp, 2005). *Gündem 21*'in alt açılımı niteliğini taşıyan ve halk katılımını esas alan *Yerel Gündem 21* ise sürdürülebilir kalkınma kavramını lokal ölçüğe indirgeyen önemli bir çerçeve teşkil etmiştir.

Peyzaj planlamada sürdürülebilirlik iki şekilde yorumlanabilir. Birinci anlayış, belirli peyzaj tiplerinin ya da değerlerinin korunmasıyla ve dolaylı olarak bu peyzajları sürdüren ve organize eden uygulamaların devamlılığıyla ilgilidir. Buna göre sürdürülebilirlik, doğal veya kültürel, geleneksel veya çağdaş, gösterişli veya sıradan peyzajlarla ilgili olabilir. Bu konsept, köy veya kırsal peyzajlarda geleneksel tekniklerin sürdürülmesi şeklindeki çalışmalarda uygulanabileceği gibi, doğal peyzaj kalıntılarının veya modern yeni peyzajların arazi kalitesiyle de ilgili olabilir. İkinci anlayış, sürdürülebilirliğin gelecekteki peyzaj düzenlemeleri için temel prensip olarak ele alınmasıdır. Bu durumda konsept, potansiyel peyzajların özel kırsal bölge planlaması ve yönetiminde yüksek oranda sürdürülebilirliğe sahip olması ile ilgilidir (Antrop, 2006). Bu yaklaşım *Yerel Gündem 21* karakteriyle de örtüşmektedir.

Akpınar (1982), yaptığı araştırmalarda, kentleşmenin arazi kullanımları ve sosyolojik yapılar üzerindeki etkilerini ele almış, kültür varlığının sürdürülebilirliği konusunda öneriler getirmiştir. Ülkemizde, kendine özgü, kendi içinde tutarlı, tarihsel süreç içinde bütünleşmiş bir ulusal kültür sisteminin oluşmamasını eleştirmiş; ülkemizin içinde yaşadığı koşulların, büyük toplumsal değişimleri içeren bir ara kültür döneminin kesintili, köksüz

ve değişken belirtilerini yansıttığını ifade etmiştir. Diğer taraftan ülkemizde sanayi yatırımlarının kent çevresinde teşvik edilmesi, kentleşmeyi hızlandırmakta ve giderek yeni konut gereksinmesi yaratmaktadır. Yeni konut yapımı ve arazi kullanımı ile ortaya çıkan yeni işlevler, o yörenin tarihi karakterinin değişmesine yol açacak veya yeni yapılar, içinde yer alacakları çevrenin özellik ve ayrıcalıklarından türeyen bazı koşullara uyacaklardır. Tarihi çevrenin özellikleri, bu çevre içine getirilecek yeni yapılar için tasarım disiplini oluşturacaktır.

Yeni ve mevcut yapıların çevrede mevcut habitatlarla uyumlu olarak tasarlanması, sürdürülebilirliğe katkı sağlayan önemli bir konudur.

Doğa yasalarının işleyişi daima ekonomik süreçlerle ve sosyal fenomenlerle komplike bir etkileşim ağı içerisinde. Sürdürülebilirlikle ilgili sağlam fikir ve ciddi yaklaşımlar oluşturulup, bunların hayata geçirilmesinde başarılı olunmak isteniyorsa, bu etkileşim ağı ele alınmalıdır. Doğa, ruh ve sosyal bilimlerin içerikteki ortak noktalarına parmak basmak gerekir. Ancak bu sayede birlikte etkileşimlerinin kompleksliği anlaşılabilir. Bu nedenle peyzaj anlayışının vazgeçilmezi; disiplinler arası bir girişim, terimlerde özgünlük ve düşünce stratejilerinde ilgili uzmanlık alanlarının işbirliğidir (Steinhardt ve ark., 2005). Modern peyzaj ekolojisi anlayışına göre, sürdürülebilirlik tartışmasının merkezinde yer alan doğa-toplum etkileşimlerinin analizine ve ortaya konulmasına yardımcı olacak kavramsal modellere ve araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (Potschin ve Haines-Young, 2006).

Bir alanla ilgili sürdürülebilir planlama kararları verebilmek için, öncelikle o alanın bileşenleriyle birlikte çok iyi analiz edilmesi gerekir. Alınan bu kararların sağlıklı bir şekilde işlemesi ise ele alınan alanın ihtiyaçlarına hangi oranda ve ne düzeyde karşılık verdiğiyle doğru orantılıdır. Bir alanın kullanım ihtiyaçlarını belirlemenin en sağlıklı yolu ise o alanı bilfiil kullanan, o alanda yaşayan kişilerin görüşünü almak ve bu görüşleri planlamaya dahil etmektir. “Halk Katılımı” olarak özetlenebilecek olan bu durum, sürdürülebilir planlama stratejileri geliştirmenin önemli bir adımıdır. Sürdürülebilirlik araştırmalarında başarılı ve dirayetli olunmak isteniyorsa, halk katılımını arttıracak yöntemlerin ve prosedürlerin, araştırmaya dahil edilmesi gerekmektedir (Aksu, 2012; Kasemir ve ark., 2003).

Halk katılımı, bireyle strüktür arasındaki bağlantıyı sağlar ve bu sayede planlama ve yönetime hem kuramsal hem de özgürlükçü bileşenlerin dahil olmasını sağlar. Halk katılımı, olağan peyzaja bağlı kalınarak sadece şekillenmesine yardımcı olmak olarak değil, kararlarda da bilinçli bir katkı sağlanması olarak da algılanmalıdır (Buchecker, 1999). Keza peyzaj ekolojisi de ancak halk farkındalığı ve katılımı, doğa bilimcilerinin ve plancılarının uzman görüşleri ile eşit derecede rol oynadığında bütünsel (holistik) bir mahiyet kazanabilir (Luz, 2000).

3. BÜTÜNCÜL PEYZAJ PLANLAMA YAKLAŞIMLARI

Naveh (2001)'in ifade ettiği gibi “Çok Fonksiyonlu Peyzajlar” somut, karmaşık, doğal ve kültürel anlamda etkileşim halindeki sistemler olarak görülmelidir. Onlar tüm ekosferin tamamen kusursuz ve kendi kendini düzenleyen “Gestalt Sistemleridir”. Haritalanabilen en küçük ekotoptan, en büyük çaptaki peyzaja (ekosfer) kadar, iki boyutlu sistem bakış açısıyla araştırılmaları, ölçeklendirilmeleri, yönetilmeleri ve değerlendirilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle Çok Fonksiyonlu Peyzajlar, aynı zamanda maddesel, doğal biyojeofiziksel sistemlerin ve bilişsel noosferik sistemlerin ürünü olarak ele alınmalıdır. Bunu başarmak için yenilikçi, disiplinler üstü yaklaşımların ve araştırma yöntemlerinin yardımı, ayrıca doğa bilimleri, sosyal ve beşeri bilimler ve sanat camiasından peyzaj araştırmacıları ile arazi kullanım kararlarının tüm aşamalarına dahil olan profesyonellerin işbirliği gerekmektedir.

Doğal sistemleri yorumlayarak bölgesel planlama konusunda önemli tespitler ve yayınlar yapan öncü peyzaj mimarı Ian L. McHarg (1992) da peyzaj bileşenlerinin ve holistik yaklaşımın önemini şu şekilde ifade etmektedir: “Bir yerde yaratıcı – uygun – sağlıklı bir çevre mevcut ise onun bileşenlerinin neler olduğunu bilmek ve bundan İnsan için kent tasarlamak üzere yararlanmak gerekmektedir”.

Eetvelde ve Antrop (2009)'a göre peyzajların envanteri, izlenmesi ve değerlendirilmesi, bilhassa kalkınma, yönetim ve koruma planlarında ve bu konudaki yeni konseptler ortaya çıkarken gereklidir.

Peyzaj planlamasının, disiplinler arası platformlarda yerini alabilmesi için, koruma önceliklerini ortaya koyan, ancak kullanma ihtiyacını da göz ardı etmeyen bir bakış açısını yansıtmaları gerekmektedir. Bu da ancak çok yönlü, etkili bir peyzaj analizi ile mümkün olabilir. Önceleri belli arazi kullanım/arazi örtüsü tiplerinin farklı zaman periyotlarında kapladıkları alanın karşılaştırılmasından ibaret olan peyzaj analizi, günümüzde peyzaj indisleri, farklı konularda geliştirilen modeller ve istatistikî analiz yöntemleriyle bir arada kullanılarak peyzaj değerlendirmesinde daha nicel verilerin türetilmesine imkan tanımaktadır (Aksu, 2012).

Miller ve ark. (1998)'ne göre, en karmaşık meydan okuma, insanlara, ihtiyaçlarını gelecek için sosyal ve çevresel sorunlar meydana getirmeden, optimum düzeyde karşılımlarına olanak sağlayan, sosyal ve kültürel çerçevede düzenlemeler yapmaktır.

Sosyolojik ve ekolojik yapının dengeli bir şekilde ele alınmasını sağlayan en önemli araç “Ekolojik Planlama”dır. Steiner (1991)'e göre “Ekolojik Planlama”, peyzajın kullanımı hakkında karar verebilmek için fırsatlar ve sınırlamalar önermek üzere biyofiziksel ve sosyokültürel bilginin kullanımınıdır. “Ekolojik Planlama Metodu” ise spesifik arazi kullanımının nerede en iyi şekilde tatbik edilebileceğini ortaya koyabilmek için bir yere ait biyofiziksel ve sosyokültürel sistemlerin ele alınma sürecidir.

Peyzaj planlamasının, disiplinler arası platformlarda yerini alabilmesi için, koruma önceliklerini ortaya koyan, ancak kullanma ihtiyacını da göz ardı etmeyen bir bakış açısını yansıtması gerekmektedir. Bu anlamda “Peyzaj Ekolojisi” sosyal bilimlerle doğa bilimlerini bütünleştirebilen bir araç olarak önem kazanmaktadır.

Sürdürülebilirliğin mekansal ölçeği; farklı arazi kullanımları, ekosistemler, değişik ölçeklerdeki biyotoplar ve zaman arasındaki süreçleri ve münasebetleri ilişkilendirir. Bunun için sürdürülebilirlik adına planlama yapılırken ekolojik bilginin olması elzemdir (Leitão ve ark., 2002).

“Peyzaj Ekolojisi” biyo-fiziksel ve sosyo-kültürel süreçlerin etkileşimini kapsayan mekansal değişimlerin anlaşılmasıyla yakından ilgilidir. Peyzaj ekolojisi, coğrafyacıların mekansal analizi vurgulayan mekansal yaklaşımları ile ekosistemlerin fonksiyonlarına odaklanan ekologların fonksiyonel yaklaşımını kombine etmektedir. Etkileşim halindeki ekosistemler de dahil olmak üzere, mekansal değişimin anlaşılmasına odaklanan peyzaj ekolojisi, sürdürülebilir peyzajlar kurgulamanın yolları hakkında fikir alışverişi yapmak için bir şablon sağlar (Ndubisi, 2002).

Peyzaj ekolojisi araştırmalarına ve kaynak yönetimine konu olan kritik sorunlar, doğa içerisinde mekansal olarak yer almaktadır. Peyzaj ekolojisi, ekolojik desen, ekolojik fonksiyon ve süreç arasında sıkı bir bağ olduğu önermesine dayanmaktadır. Peyzaj, yani ekolojik sistemler, mekansal olarak heterojendir, zamanda ve uzayda önemli derecede komplekslik ve çeşitlilik sergilerler. Bu nedenle mekansal desen, peyzajın önemli ve belirgin özelliklerinden birisidir. Çeşitli amaçlar için peyzaj strüktürünün karakterize ve analiz edilebilmesi için, mekansal varyasyonları çözebilecek araçlara ihtiyaç vardır (Li, 1989; Gustafson, 1998).

Holistik yaklaşımlar, sistemlerin, bileşenlerinin toplamından fazlasına eşit olduğunu vurgulamaktadır. Bir peyzaja ait tek bir bileşenin değerlendirilmesiyle o peyzaj hakkında fikir yürütmek doğru olmaz. Bir peyzaj etkileşim halindeki sistemlerden oluşan bir bütündür, bu nedenle araştırmak üzere ele alınan bir alanın, çevresindeki alanlar ve sistemlerle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Bailey, 2002).

Peyzaj bileşenlerindeki değişimin ayrı ayrı ele alınması bütün peyzajdaki değişim hakkında nadiren iyi ve yeterli ölçüde fikir verebilir. Aksu (2012) mekansal - ekolojik ve sosyolojik bileşenleri göz önünde bulundurarak gerçekleştirdiği araştırmada, peyzaj değişimlerini bütüncül bir yaklaşımla ortaya koymuş ve sürdürülebilir peyzaj planlama stratejileri üretmek üzere kullanmıştır. Üç yönlü bakış açısıyla yaptığı değerlendirmenin neticesinde “Doğal yapının bozulması” ve “Kimliksizleşme” olmak üzere başlıca iki tane önemli sorun tespit etmiştir. Yaptığı bu bütüncül değerlendirme ve tespit, ele alınan alanla ilgili farklı ölçeklerde uygulanabilir yönetim ve planlama önerilerinin getirilebilmesini sağlamıştır.

4. SONUÇ

Ekosistemlerde çok uzun sürelerde kurulan dengelerin, kullanım amaçlı müdahalelerle, çok hızlı ve bazen geri dönüşümü nadiren hatta imkansız olacak şekilde bozulduğu görülmektedir. Bu bozulmalar, uzun vadede sadece estetik anlamda değil, ekonomik olarak ve hatta insan sağlığı üzerinde ciddi boyutlara varan sorunlara sebep olmaktadır. Günümüzde çevre sorunları küresel ölçekte etki edebilecek boyutlara ulaştığı için özellikle “Çevre” ve “Sürdürülebilirlik” konuları gerek Avrupa Birliği gerekse Birleşmiş Milletler Destek Programlarında ana başlık olarak yer almaktadır. Buradan yola çıkılarak, içinde bulunduğumuz çevrenin doğal ve kültürel potansiyellerinin sürdürülebilirlik esasları doğrultusunda ele alınmasının ulusal hatta uluslararası bir sorumluluk haline geldiği anlaşılmaktadır.

Bir peyzaj, doğal-kültürel birçok faktörden etkilenmekte ve bu faktörler tarafından şekillendirilmektedir. Bu nedenle her türlü peyzajın da sürdürülebilirlik esasları doğrultusunda, pratik ve sağlıklı bir şekilde değerlendirilebilmesi gerekmektedir. Peyzaj planlama kararlarının bölgesel ölçekten detaya varıncaya kadar, uygulanabilir bir karakter kazanabilmesi için mekanı, ekolojik ve sosyolojik yapıyı sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilecek ve bu yapılar arasındaki ilişkileri değerlendirebilecek bütünsel yaklaşımli yöntem ve araçlara ihtiyaç duyulmaktadır. Burada esas olan; peyzajı teşkil eden her bir yapı taşının detayları içerisinde boğulup kalmak yerine, peyzajın yapı taşlarının teşkil ettiği bütünü, etkili bir şekilde ortaya koyabilmek ve bu bütünlüğü sağlayan ahengi bozan faktörlere karşı uygulanabilir çözümler üretebilmektir.

Sadece ekolojik değerlerin tespit edilmesi ve bunların peyzaj desenleri ile ilişkilendirilmesi, sürdürülebilir stratejiler üretmek açısından yeterli olamamaktadır. Sosyal boyut dikkate alınmadan yapılan peyzaj değerlendirmeleri, peyzaj değişimleri üzerinde önemli bir etken olan “İnsanın Kullanma İhtiyacını” ve dolayısıyla sosyolojik boyutu göz ardı etmektedir. Bu eksiklik, plancının henüz kullanım ihtiyacını tespit edemeden ele alınan peyzajla ilgili kullanım stratejileri oluşturmak gibi yanlış bir yaklaşıma ve hataya sebep olmaktadır. Özellikle hem peyzaj dinamiklerinin hem de politik faktörlerin yoğun bir şekilde etki sahibi olduğu kentsel ortamlarda bu yanlış, arazi kullanımlarının yanlış yönlendirilmesine ve planlama/yönetim konusunda neredeyse geri dönüşü imkansız bir yola girmesine kadar varabilmektedir. Peyzaj değerlendirmelerinin bütüncül bir yaklaşımla ortaya konulması bu nedenle önemlidir.

Bütüncül bir yaklaşımla peyzajlar hakkında stratejiler geliştirebilmede diğer önemli bir etken de disiplinler arası görüşlerin değerlendirmeye dahil edilmesidir. Bu sayede peyzajı oluşturan çok sayıdaki bileşen hakkında, yüzeysel tahminlerin ötesinde, derinlemesine bilgi edinilebilmektedir. Bu bilgi birikimi -ayrıntılı bir değerlendirmenin neticesinde- uygulanabilir ve sürdürülebilir kararların alınabilmesini sağlamaktadır.

Peyzaj bileşenlerine yönelik farklı parametreler için geliştirilmiş değerlendirme ve analiz yöntemlerinin, ekolojik planlama ortak paydasında birleştirilmesi ve bir arada değerlendirilmesi, aslında çok bileşenli olduğu için komplike olan peyzaj analizi ve değerlendirmesini sistemli bir hale getirebilmektedir.

Peyzaj deseni, mevcut yeşil ağların yapısı, varsa parçalanmanın boyutu hakkında bilgi verirken; ekolojik analizler doğal kaynak değeri taşıyan alanların tespit edilmesinde; sosyolojik değerlendirmeler ise kullanıcı profiline ve kullanım ihtiyaçlarının ortaya konulmasında etkili olabilmektedir. Amaca uygun olarak, günümüz teknolojisinin imkan tanıdığı çok çeşitli analiz yöntemleri sayesinde tespit edilebilecek bu farklı yapılar, peyzaj bileşenlerinin bir bütün olarak değerlendirilebilmesini sağlamaktadır.

Peyzaj analiz ve değerlendirmeleri bütüncül yaklaşıma ne kadar yakın olursa, bunlar neticesinde sürdürülebilir önerilere ulaşılması da o kadar kolay ve mümkün olacaktır. Çünkü bir “Gestalt Sistemi” olan peyzaj, karmaşık süreçlerin ve ilişkilerin birlikte ve sıkı bağlarla cereyan ettiği bir bütündür.

Bizlerin de parçası olduğumuz çevrenin sürdürülebilirliğine birçok farklı ölçekte ve farklı şekillerde katkı sağlamak mümkündür. Önemli olan, ele alınan alanla hiçbir açıdan örtüşmeyen tek yönlü, iddialı fakat temelsiz çözüm akımlarına kapılmadan, doğru zamanda ve yerde; gerçekçi, işlevsel, alanın doğası ve kültürüyle uyumlu çözüm önerileri geliştirmek ve bunun için de sürdürülebilir kalkınmayı hedef alan çok yönlü ve bütüncül peyzaj planlama yaklaşımları sergileyebilmektir.

5. KAYNAKÇA

AKPINAR, A., 1982, *Geleneksel Konut Mimarisi ve Çevre Dokusu Korunmasında Bir Örnek: Osmaneli*. Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Doçentlik Tezi, İstanbul.

AKSU, G. A., 2012, *Peyzaj Değişimlerinin Analizi: İstanbul, Sarıyer Örneği*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

ANONİM, 1987, *Our Common Future. The World Commission on Environment and Development*. Oxford University Press.

ANONİM, 2003, *Avrupa Peyzaj Sözleşmesi*,

<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030727.htm/20030727.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/07/20030727.htm> [Ziyaret Tarihi: 12 Ağustos 2012]

ANTROP, M., 1998, Landscape change: Plan or chaos? *Landscape and Urban Planning*, 41: 155-161.

- ANTROP, M., 2006, Sustainable landscapes: contradiction, fiction or utopia? *Landscape and Urban Planning*, 75: 187-197.
- BAILEY, R.G., 2002, *Ecoregion-Based Design for Sustainability*. Springer-Verlag New York, ISBN 0-387-95430-9.
- BUHECKER, M., 1999, *Die Landschaft als Lebensraum der Bewohner — Nachhaltige Landschaftsentwicklung durch Bedürfniserfüllung, Partizipation und Identifikation*. Inauguraldissertation der Philosophisch naturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Bern.
- ÇEPEL, N., 1990, *Ekoloji Terimleri Sözlüğü Almanca-İngilizce-Türkçe*. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları, İ.Ü. Yayın No: 3048, O.F. Yayın No: 324, İstanbul.
- ÇEPEL, N., 1994, *Peyzaj Ekolojisi*. Ders Kitabı, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayını, İ.Ü. Yayın No: 3868, O.F. Yayın No: 429, İstanbul. ISBN: 975-404-371-X.
- DARMSTAD W.E., OLSON J.D., FORMAN, R.T.T., 1996, *Landscape Ecology Principles in Landscape Architecture and Land-use Planning*. Harvard University Graduate School of Design, Island Press, American Society of Landscape Architects. U.S.A., ISBN: 1-55963-514-2.
- EETVELDE, V. V.; ANTROP, M., 2009, Indicators for assessing changing landscape character of cultural landscapes in Flanders (Belgium). *Land Use Policy*, 26, 901-910.
- EMREALP, S., 2005, *Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik Kolaylaştırıcı Bilgiler*. El Kitabı. IULA-EMME (UCLG-MEWA) Yayını, İstanbul.
- FORMAN R. T. T., GODRON M., 1986, *Landscape Ecology*. John Wiley & Sons. New York, ISBN: 0-471-87037-4.
- FORMAN, R. T. T., 2008, *Urban Regions. Ecology and Planning Beyond the City*. Cambridge University Press, UK., ISBN-13: 978-0-521-67076-0 (PB).
- GUSTAFSON, E. J., 1998, Quantifying Landscape Spatial Pattern: What Is the State of the Art? *Ecosystems*, 1, 143-156.
- HAINES-YOUNG, R., 2005, *Landscape pattern: context and process*. Pages: 103-111 In: J. Wiens and M. Moss, eds. *Issues and Perspectives in Landscape Ecology*. Cambridge University Press, Cambridge, ISBN-10: 0-521-53754-1 (PB).
- KASEMIR, B.; JAEGER C.C.; JÄGER, J., 2003, *Citizen participation in sustainability assessments*. In: *Public Participation in Sustainability Science A Handbook*. Edited by Kasemir, B., Jäger, J., Jaeger, C.C., Gardner, M.T., Cambridge University Press, UK, ISBN – 13: 978-0-511-06976-5 eBook (EBL).

- LEITÃO, A.B., AHERN, J., 2002, Applying landscape ecological concepts and metrics in sustainable landscape planning. *Landscape and Urban Planning*, 59, 65-93.
- LI, H., 1989, *Spatio-temporal Pattern Analysis of Managed Forest Landscapes: A Simulation Approach*. Doktora Tezi, Oregon State University, USA.
- LUZ, F., 2000, Participatory landscape ecology – A basis for acceptance and implementation. *Landscape and Urban Planning*, 50, 157-166.
- MCHARG, I. L., 1992, *Design With Nature*. John Wiley & Sons, Inc., ISBN: 0-471-55797-8.
- MILLER, W., COLLINS, M. G., STEINER, F. R., COOK, E., 1998, An approach for greenway suitability analysis. *Landscape and Urban Planning*, 42, 91-105.
- NAVEH, Z., 2001, Ten major premises for a holistic conception of multifunctional landscapes. *Landscape and Urban Planning*, 57: 269–284.
- NDUBISI, F., 2002, *Ecological Planning*. The Johns Hopkins University Press. U.S.A., ISBN: 0-8018-6801-7 (HC).
- POTSCHIN, M.; HAINES-YOUNG, R., 2006, “Rio+10”, sustainability science and Landscape Ecology. *Landscape and Urban Planning*, 75, 162-174.
- STEINER, F., 1991, *The Living Landscape. An Ecological Approach to Landscape Planning*. McGraw-Hill, Inc., U.S.A., ISBN: 0-07-061133-5.
- STEINHARDT, U., BLUMENSTEIN, O., BARSCH, H., 2005, *Lehrbuch der Landschaftsökologie*. Spektrum Akademischer Verlag. Heidelberg, ISBN: 3-8274-1448-2.
- TISCHENDORF, L., 2001, Can landscape indices predict ecological processes consistently? *Landscape Ecology*, 16: 235-254.
- TURNER, M. G., 1989, Landscape Ecology: The Effect of Pattern on Process. Annual Review of *Ecology, Evolution, and Systematics*, Vol. 20: 171-197.
- TURNER, M. G., 2005, Landscape Ecology: What Is the State of the Science? Annual Review of *Ecology, Evolution, and Systematics*, Vol. 36: 319-344.

ÇEVRESEL STRES VE İMAJ İLİŞKİSİNE FENEMENOLOJİK BİR BAKIŞ

Nevbahar ATALAY*

ÖZET

Çevrenin mekansal ve işlevsel gelişim süreci çoğunlukla heterojen bir yapıya dönüşmektedir. Bu olgu insanlığa ait her durumun kolayca çözümlenemediği koşullar ortaya çıkarmaktadır. İnsan kendi dışındaki doğal ortamlarla ilişkisinde kesin bir sınır olmaksızın kenetlenmiş bir durumdayken, bu ortamda ne kölevari ne de isyankar bir durumda olmalıdır çünkü esas olan onun kendi değerlerini bulması ve keşfetmesidir. Fakat günümüzde genellikle kişilerin algılamaları, yaşam tarzı, kültürel yapısı ile somut fiziki koşulların birbirleri ile etkileşimi, ortamdaki davranışlarını düzenlerken belirli bir gerilime de neden olmaktadır. Bu ikili olgu “çevresel stres” olarak betimlenebilir.

Anahtar Kelimeler: *Çevre, Stres, İmaj, Obje, Suje, Fenemenoloji (Olaybilim), Holon, Hermenötik*

A PHENEMENOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPTS OF “ENVIRONMENTAL STRESS” AND “IMAGE”

ABSTRACT

The functional and formational progression of environmental space is distinctly heading towards a heterogenous context .Thus, it becomes quite tough to solve the diverse problems related to human state.The desired position of human being when interlocked with his environment without precise restrictions,neither as survile nor mutinous; for the main point is to promote and encourage him to explore his own values and identity.Indeed in today’s world individuals’ own apprehensions, life styles,cultural backgrounds when interacting with material physical conditions of environment, while organizing their behaviours, a “state of tension” will be created.This bipolar state may be considered as “environmental stress”.

Key Words: *Environment, Stress, Image, Object, Subject, Phenemenology, Holon, Hermeneutic*

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü*

1.GİRİŞ

Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan toplumların hepsinde farklı birçok sosyal ve psikolojik sorun yaşanmaktadır. Gelişmiş olarak nitelenen ülkeler genel olarak teknoloji üretimleri ve gelir düzeylerine bağlı olarak bu tanımla belirlenmekte, insanların mutluluk düzeyleri ile doğrudan ilişkilendirilen bir parametrenin bu tanımlamada etkin olduğu ise tartışmalıdır.

Çağımızda endüstriyel üretimden bilgi üretimine geçişte, finans, eğitim, turizm, ticaret, ulaşım, eğlence, yiyecek, barınma, hizmet sektörleri vb.'nin tümü bilgili katkılı olmakta ve kültürel özelliklere göre farklılıklar göstermektedir. Fakat yeryüzünde çok yaygın olarak bu sektörlerde teknolojinin, enerjinin ve kaynakların yanlış ve verimsiz kullanımı, israfı ve bunun yanı sıra hız faktörü, uzun vadeli sürdürülebilir ve ekolojik çözümlerin yetersizliği kaynakların eşitsiz dağılımı ve çevrede doğurduğu olumsuz sonuçlar ve etkileri insan davranışlarını ve algılamalarını da etkilemektedir. Modernite özne ve nesneyi birbirinden ayırmış, doğayı kontrol alma özelliği ile insanların nesnelere karşı önyargısız yaklaşabileceği kabulüne dayanmaktadır. Batılı kültürlerin diğer kültürler arasındaki en temel fark bu ayırma dayanan ikili bir yaklaşımının bulunmasıdır. İnsan davranış biçimleri duyarsızlaşmadan- saldırganlığa kadar uzanan birçok düzlemde kendini göstermektedir. Çünkü birçok kavram olguların oluşum süreçleriyle değil daha çok sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Nitelikli bir yaşam ise neticede özgül bir sonuç değil süregiden bir maceradır. İnsanlar bir yığın sorunla başa çıkmaya çalışırken yaşamı sürekli yeniden yorumlayarak anlamlandırmaya, yeni anlamlar üretmeye gereksinim duymaktadır. Bilişsel şemalarda normlar yaratmak yabancı olguları tanıdık semboller, simgelerle ve davranış biçimleri ile azaltmak anlamlandırmada önemli kriterler olmaktadır. Roland Barthes (1983) bu dönemi “anlamın gücünün çağı”(age of power of meaning) olarak betimlemektedir.

Çevreden kaynaklanan sorunların toplumun bireyleri arasında strese neden olması ise doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha iyi ve anlamlı bir yaşam, stres kaynağı olan korku, endişe, acı vb. duyguların olmamasının mümkün olamayacağına göre, belirli bir seviyede olanını kabullenmeye bağlıdır. Tasarımcıların bakış açılarının da Duyarlılıklarımız ve kavrayışlarımız, algılarımız doğanın kozmik ve bütünleştirici nitelikleridir. Bu nitelikler insan ve çevre arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini belirler. Kişiler dünya ve yaşam hakkında zaman, mekan, ilişkiler sistemi ve duygu gibi faktörlerle zihinlerinde belli kalıplar oluştururlar. Çevresel

nitelikler ve onunla ilişkide olan insan arasındaki iki taraflı süreç “çevresel imaj” oluşturmaktadır. Aynı zamanda bir iletişim dili olan “imaj” oluşturma, çevreye verilen tepkilerin duyularla oluşan süreçlerini kapsamaktadır. Yeni anlamlar oluşturma, yüklemenin yolu da yine bu zihinsel süreçlerden geçmektedir.

Bu irdelemede insan, meta ve imgenin bir arada bulunurken kendi aralarında oluşan çekim ve itimin gerilimi, strese bağlı çevresel düzlemde holistik ve fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Bu değerlendirme sürekli değişen insan ve çevre ilişkilerine bir bakış açısı sunmaktır. Bu bir sonuç bulma gayretinden ibaret değildir. Modernitenin sonuç çıkarma, kesinlikçi belirlemeciliğine karşı, hermenötik bilim sanatı denilebilecek hermenötik yorum kapsamı içerisinde, olguların kendi bağlamı ve yorumcudan bağımsız olamayacağı görüşüne bağlı olarak bu olguları farklı açılardan anlamaya çalışmanın eleştirel bir örneğidir.

2.ÇEVRESEL STRES

Çevresel olarak stresi tanımak için öncelikle stresi tanımak gerekmektedir. Latince’den türemiş İngilizce bir sözcüktür. İnsan ve canlılardan önce mühendislik alanında kullanılmış ve “estricitia” sözcüğünden gelmektedir. Stres canlının organizmasının fiziki ve psikolojik sınırlarının tehdit edilmesi ve zorlanmayla ortaya çıkmaktadır (Acar-Zuhal Baltaş 2002).

Bu kavram kendi içerisinde diyalektik bir anlam taşımaktadır; stres kavramı, olumlu mu, olmalı mı, olmamalı mı, gerekli mi, gereksiz mi gibi soruları içermektedir. Genel olarak olumsuz bir çağrışım yapan sözcük sanki sürekli giderilmeye çalışılan bir olguyu anlatmaktadır. Bu duygunun zararlı olduğu ile ilgili genel bir kanı bulunsa da optimal seviyedeki bir gerilim ve baskının olumlu ve uyarıcı bir etkisinin de olduğu bilinmektedir. Bireylerin zorlanmaları fiziksel veya zihinsel olabilir. Bunlarla baş edebilmek doğal olarak çözüm yollarını aramak sorunları tanımak ve sorgulamalara, merakların sınırlarını geliştirmeye neden olur. Bu açıdan bakıldığında, stresin belirli bir düzeyinin insanlığı daha ileriye taşıyıcı bir itici güç olduğu da söylenebilir. İnsanların zorlanmaları ve yaşadığı güçlükler fırsata da dönüşebilir. Örneğin Çin dilinde yazıldığında “kriz” kelimesi iki sembole ifade edilmektedir. Bunlardan bir tanesi “fırsat” diğeri ise “tehlike” anlamına gelmektedir. Bu betimleme kısaca bir kriz aşılrken elde edilen kazanımlar, ilerlemeler olarak algılanabilir. Mücadele etmek insanın yaşam dinamiğidir fakat bunun düzeyi ve yarattığı stresin dozu çok önemlidir. Çift yönlülüğün

diyalektik mantığı burada karşımıza çıkmaktadır. Hiç stresi bulunmayan bir yaşam insanlar için sıkıcı, monoton ve risksiz, heyecansız ve ciddi bir stres kaynağı olabilir. Doyumlu bir yaşantı streslerle başa çıkılan ve sonunda başarıya ve güven duygusunu tazeleyen bir durumdur.

İki türlü stres bulunmaktadır. Bir tanesi “yıkıcı” -eustress-, diğeri ise “yapıcı” -dystress- olarak isimlendirilen hoşnutluk veren ve vermeyen süreçler olarak yaşamda birlikte bulunurlar ve bu durum bazen aynı olayda da yaşanabilmektedir. Bazen de aynı olayın farklı yüzleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre algımızda bize üç tür duygu yön vermektedir; olumlu (positive), olumsuz (negative) ve ayırimsız duygular (feelings of indifference). Bu duygular yaşanan, algılanan, değerlendirilen olaylara ve çevredeki her şeye yüklenir (Acar-Zuhal Baltaş 2002). Bu ikili ve çift anlamlı fenomenon, Webster sözlüğündeki birçok isim ve fiil anlamları arasında bulunan “bütünlüğü koruma” ve “esas durumuna dönebilmek için çaba harcama” halini de betimlemektedir. Redhouse sözlüğünde ise tahammül, iç mukavemet gibi olumlu karşılıklar bulunmaktadır. Bu durum holistik olarak anlamını da açıklamaktadır.

Çevresel stres yaşam biçimlerine bağlı olarak, duyum ve kültürel özellikler de dikkate alınarak yaşamın algılamalara verdiği organizmik (bünyesel) bir yanıt olarak değerlendirilebilir. Çevrenin kalitesinde algılar, kültür, yaşam biçimi, ekoloji gibi nitelikler belirleyici olmakta ve bunlar strese neden olabilmektedir Çevresel baskı ve çevre nitelikleri arasında insanoğlu sürekli bir denge kurmaya çalışmaktadır.

Çevresel stres konusunda farklı kuramlar bulunmaktadır. Fakat deterministik (belirlemeci-gerekirci) yaklaşımlardan kaçınmak gerekmektedir. Çünkü stresin organizmalarda olumsuz sonuçlar doğurduğu kabulü ile değerlendirmelere yer verirler. Modern bilinç yapılarında bilişsel şemalar genel olarak daha rasyonel ve pragmatik koşullara eğilim göstermektedir. Bunun nedeni, yapılan değerlendirmelerin merkezinde yararlılık değeri bulunmaktadır. Oysaki yaşam bir sonuçtan çok bir süreçtir. Bir bakıma yaşamın anlamını ve maddesel dünyadan, araçlardan farklı ve ayrı tarafını görmek gerekmektedir. Dilthey örneğin “hiç bir şeyin durmadığını ve her şeyin bir yürüyüş halinde olduğunu” söylemektedir ve kendisi yaşam felsefecisi olarak kabul edilmekte ve ona göre anlam maddeden ayrı ve farklıdır. Çevresel stresin üç değişkeni bulunmaktadır. Bunlar; organizmik etkenler, çevresel uyarımın niteliği ve kültürel değerlerdir. Fakat bütün bunlar söz konusuysen bireylerin “tercih ve seçimleri” de önemli rol

oyunmaktadır. Çeşitli olasılıklar içerisinde bireylerin seçimleri kendi amaç ve durumları hakkında bilgi vermektedir. Yapılan tercihler bireydeki belli “imajların” bünyesinde yer almaktadır. Demek ki belli kişisel imajlarda saklı olan tercihler çevrenin oluşturduğu stresle başa çıkmada önemli bir etken olmaktadır veya tam tersi yapılan seçimler belirli imajlar oluşturmaya neden olmaktadır.

Çevre nitelikleri, uyarıcı olması bakımından oldukça karmaşık bir alandır. Sebep sonuç ilişkisiyle sadece açıklanamayacak karmaşık olan bu süreç çok yönlüdür. Fenomenolojik coğrafya içerisinde bölge, alan, mekan, peyzaj, yer ve çevrenin kendi açıklamaları bulunmaktadır. Bir çevrenin kendi kuralları içerisinde bir fenomenolojisi olabilir mi ya da o yerin yaşayan gruplarca deneyimlenerek mi fenomenolojisi var olur? Bu sorunun cevabını Joan Nogue Font’un bir makalesinden anlamak mümkündür. O, bu iki fenomenolojinin birbirini dışlamadığını söylemektedir (Seamon 1993). İspanya/Katalonya da Garratoxa bölgesinde Font, yaptığı bir araştırmadaki anket çalışmalarında bir şeyin kendi içinde bir şey (thing in itself) olması ve ayrıca o yerin orada yaşayanlar için paylaşılan önemli ve farklı anlamlarının olması, o mekanın bir yer olarak anlamını belirginleştirdiğini söylemektedir. Çevrenin imajı kendi içinde bir şey ve ayrıca onu deneyimleyenlerce algılanan anlam katmanları ile ikincil bir geçerlilik (katman) kazanmaktadır. Bu durum Heidegger’in (2011) algı ve bilme (perception and cognition) yaklaşımı ve Husserl’in (2010) (things back to themselves) “her şeyin kendi özüne dönme” analizleri ile örtüşmektedir.

Çevresel baskı ise bireysel algılamalarla birlikte çevrenin tüm görünüş ve verilerinin, ilişkilerini kapsamaktadır. Kalite konusu fiziksel ve kültürel değişkenleri çok olan bir konudur. Özellikle organizmayı zorlayan örneğin; yoğunluk, güvenlik kaygısı, gürültü, bakımsız çevre, ışıklandırma reklam panoları ve bunların aşırılığı çevrede ciddi anlamda bir stres nedenidir. Fakat buna rağmen sözü edilen koşulların hepsi neredeyse “subjektif” ve “kültürel” etkileşimlerdir. Bunu Rappoport (1978) kendi çalışmalarına dayanarak şöyle açıklamaktadır; örneğin çok sıkışık ve kalabalık bir ortamın stres verici olabileceği düşünülürken, yapılan bir araştırmada çok yoğun bir Çin mahallesinde insanlar belli düzenlemeler ve hiyerarşik bir yapılanmaya uyarak daha az stresli bir yaşam sürmektedirler. Ayrıca ani değişimler, yer değiştirmeler göç gibi olaylar kimileri için ciddi bir stres kaynağıken göçebe topluluklar için değişim ve yer değiştirme olmazsa olmaz bir durumdur ve yaşamsaldır.

Çevreye adaptasyonda ortaya çıkan davranışlar belli parametrelere bağlıdır. Bunlar kişinin kapasitesi ile de yakından bağlantılıdır. Davranışlar bireysel yetkinlik dereceleri ile ilgilidir fakat kişinin kapasitesi çevresel baskı ile başa çıkmada yeterli midir? Bu soruya Lawton ve Nahemow'un(1973) "adaptasyon kuramı" bir açıklama getirmektedir. Buna aynı zamanda "ekolojik uyum kuramı" da denilmektedir. Ne yalnızca bireysel kapasitenin yüksekliği (competence) ne de çevresel baskının (press) seviyesinin düşük olması olumsuzluğu gidermemekte ya da azaltmamakta oysa bunların birbirini belirli seviyelerde etkilemesi sonucunda olumlu bir sonuç elde edilebilmektedir. Bu olumlu sonuç çevresel "uyum" olarak anlaşılabilir. Uyum çevresel baskı, kişisel yetkinlik ve aynı zamanda yetkinlik ve baskı etkileşimlerinin bir fonksiyonudur. Yetkinlik durumu bünyesel sağlık durumuna, tecrübeler, duyumsal işlevselliğe ve kişisel biyolojik verilere bağlıdır. Baskı ise çevrenin sunduğu tüm görüntülerin, uyarıların ve oluşturduğu duyumları kapsayan kapsamlı ve karmaşık bir kavramdır (Ünlü 1998).

Bireyler buldukları çevreyi kültürel değerlerini karşılayıp karşılamadığına bakarak da değerlendirir ve tepkilerinde kültürel filtreler yaratırlar. Özellikle hızlı kültür değişimleri ve kültürler arası etkileşimler uyum ve çevresel stresin konularıdır. Örneğin benimsenmiş olan renkler, giysiler, yemekler, görsel, kokusal, tensel özellikler ve alışkanlıklar kültürel yansımalar olabilirler. Aynı zamanda sosyal kimlikleri oluşturan bu süreçler "biz" ve "diğerleri" algılarını yaratan ve ötekileştirme potansiyeli taşıyan durumlardır. Bu durum "akültüratif stres kuramı"nın konusu içerisinde değerlendirilebilir (Ünlü 1998). Uyarılara karşı bünyesel yanıt iki türlü bir etkileşimin fenomenidir. Eğer bireyin içsel organizması, çevresi ve kendi içinde dinamik bir denge mekanizması oluşturup kuramıyorsa ki buna gergin ve asap bozucu bir sonuç ortaya çıkma olasılığı yüksektir. Bu durumun aşırısı, organize olamamaya, hedef koyamamaya, çevresel kodları ve verileri çözememeye, tahminde bulunamamaya, isteksizliğe, amaca ulaşamamaya, uyumsuzluğa neden olur ki bu psikolojik bir yıkıma kadar gidebilir. Bir kültürel ortamdan başka bir kültürel ortam içerisine girmiş olan bireylerin bununla başa çıkması davranışsal ve duyumsal çıktılarda olumsuzluk yaratabilir. Günümüz dünyasında kendilerini besleyen anayurtlarından kopup başka çevrelere giden birçok insan bulunmaktadır, modernitenin sürgünüdür bu. Hem ruhsal hem bedensel bir sürgündür. Kendilerine yol gösterici rehber şemalardan uzaklaşan insanlar için artık kesinlik, gerçek ve inançlarda bir yoksunlaşma söz konusu olmaktadır. Sınırların yetersizliği ve belirsizliğinde güçlü bir

kimlik ya da benlik oluşturmak çok güçleşmiştir. Bu sınırların çökmesi ile insanın özündeki bütünlük mekanizması çöker ve birçok sıkıntı da böylece ortaya çıkmaktadır. Çevrede baskı düzeyi çok fazlaysa kavramsal ve fiziksel farklılaşma çok ise kişinin yetkinlik ve organizmik sınırları zorlanmakta, mekandan ve ilişkilerinden kaynaklanan psikosomatik sorunlar baş göstermektedir. Çevre baskısı düşerse olumlu sonuç alınabilmekte fakat düşüşün fazlası da sıkıntı, amaçsızlık, motivasyon eksilmesi ve endişe vb. ortaya çıkarmaktadır. Uyum düzeyi en yüksek performans düzeyi olarak kabul edilebilir.

İnsanların talep ve beklentilerinin ve karşılaştığı ortamın özellikleri arasında uyumun veya uyumsuzluk da çevresel stresin konuları arasındadır. Bu durumlarda bunun üstesinde gelebilmek tamamen öznel verilerden oluşan duyumsamalar ve sosyal faktörlere bağlı olan stratejilerle bunların kodlarına, yaşanan sürecin niteliğine ve içeriğinin kültürel niteliklerine bağlı olmaktadır. Bazen çevrenin çok hoş niteliklere sahip olduğu sanılsa da strese yol açabilmekte, bunlara katılamama, uyarıları taşıyamama ve içselleştirememeye de aynı olumsuz sonuca neden olmaktadır. Fazla baskı yaratan çevrenin etkisinden korunmak için insanlar göç etme, yer değiştirme, yeni tasarım yöntemleri deneme gibi farklı çevresel seçimler yapmaktadırlar. Farklı olan bir dönemi veya bir kültürü anlayıp ve anlamlandırmak için ve bunu yeniden yapabilmek diğerlerini de duymayı ve onlara da ihtimam göstermeyi gerektirmektedir. Önyargılardan biraz olsun sıyrılıp, ötekilerinin de gerçeklerine kulak verip onlarında kendilerini ifade etmesine izin verilirse, onların bağlam ve düşünce süreçlerini anlama işlevi içerisinde Gadamer'in (1975) de söz ettiği "ufukların kaynaşması" sağlanır. Birinin ufku bir diğerininki ile kaynaşır, derinleşir.

3.İMAJ ÇEVRE İLİŞKİSİ

Bireylerin zihinlerinde duyuların ve algılamaların bilişsel süreçlerde işleme girmesi sonucunda imgelere ait resimler oluşmaktadır ve bunlara "imaj" denmektedir. Her bireyin kendi imajları ve her objenin de zihinlerde yarattığı farklı imajlar bulunmaktadır. Bu işlem iki taraflıdır ve çevreyi algılayan kişinin yaşamı süresince geçmişteki anıları, deneyimleri ve yetenek sınırları ile beklentileri imaj oluşumunda etkili olmaktadır.

Çevresel özelliklerin mantıksal gruplandırılması ve belli ilkelere göre bir araya getirilmesi ile imajlar, gerçeğin zihinsel temsilcileri olmaktadır. İnsan somut ve nesnel çevreyi fiziksel bileşenleri, mekandaki olgular (renk,

koku, ışık, ses vb) ile fiziksel uyarıları ile algılamaktadır. Önce biyolojik olarak işleyen bu süreçte duyular ve duyuşal süreçler ilk aşamayı oluşturur, bu duyum aşamasıdır ve fizyolojik yapı ile ilgilidir. Daha sonrasında ise algı aşaması ise bilişsel süreç olarak ikinci aşamada gerçekleşmektedir. Bilişsel süreçler ise psikolojik ve ruhsal yapı ile ilgilidir, burada hatırlama, kavrama, çağrışımlar, değerlendirme ve yargı gibi olgular etken olmaktadır. Son aşamada bellekte imajın oluşması ise bilişsel alan içerisindeki geçmiş deneyimler ve sosyal/kültürel yapının özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkar.

Rappoport (1977) insanı kuşatan çevreyi dört grupta tanımlamaktadır;

-Davranışsal Çevre – birey ve grupların eylemlerini oluşturdukları çevre

-Algısal Çevre- bireyin çevreyi algılaması ve anlamlandırması sonucunda zihinde oluşan bir çevre sistemi

-İşlevsel Çevre- birey ve grupların mimari mekanlar sistemi

-Coğrafi çevre- diğer çevre birimlerini saran ve kuşatan doğal çevre sistemi

Kişisel bir olgu olan imajların zihinlerde oluşması doğrudan Algısal Çevre ile ilgilidir. Burada zihindeki anlamlandırma konusu çevresel stresle baş edebilmenin de bir mekanizmasıdır. Anlam ise imajın yüklediği anlamsal çağrışımlardır (Lynch 1984).Anlam çevresel koşullara göre değişim gösterir ve iletişim özelliğine sahiptir.

Mekansal imajın üzerinde belirleyici bir özellik de “estetik nitelik”tir. Çevrede bir nesnede var olan estetik bilgi duyuları ve hisleri ortaya çıkaran ve dönüştürülemeyen bir bilgidir. Üç yönlü olan estetik özellik duyuşsal, formel ve semboliktir (Lang 1987).

İmajlar çocukluktan itibaren oluşmaya başlar ve çocuk çevreyi algıladıkça imgeler haline dönüşmektedir. Aslında insan belleğinde bilgileri kodlama, saklama ve geri çağırma mekanizması bulunur. Bellek de kısa süreli ve uzun süreli bellek olarak insan bünyesinde işlevselleşir. Kısa bellekte bu bilgiler on saniye saklanır fakat daha sonra belirli bir amaç için anlam kazanan bilgi uzun belleğe kaydedilmektedir. Piaget (1984)çalışmalarında, çocukluktan itibaren çevre algılandıkça edinilen bilgi birikimi ve deneyimlerin bunlara anlamlar kazandırdığını ve imge haline dönüştüğünden söz etmektedir. İşte imajlar da ilk imaj, kalıcı gerçek imaj ve genel imajlar olarak oluşurlar ve bu kişiden kişiye, onun duyularına ve bulunduğu çevreye ve çevrenin farklı

fiziksel uyaranlarına, ayrıca ikisi arasındaki etkileşimle duyumsal imgelere ve sonunda anlamlandırma, farklı yargıların ve çağrışımların oluşmasına neden olmaktadır. Kültürel veriler imajların oluşmasında özellikle önemli bir etkidir. Çevre ve insan ilişkisi bir fenomen olarak çok katmanlıdır. Bu katmanlı yapıda bireylerin duyuları birçok bileşeni ile sunulan çevrenin değişik yönleri ve etkilerinin bulunmasındandır. Kişide oluşan bu imajlar çevrenin onun için ne ifade ettiğini belirlemektedir. Gerçek imaj temsil ettiği çevrenin her kombinasyonunda bireyin algısal etkilenmesine bağlı olarak en baştaki ilk imaja göre ortamı gerçeğine daha yakın olarak ifade eder (Kahvecioğlu 1998).

4. ÇEVRESEL STRES VE İMAJ İLİŞKİSİNE FENEMENOLOJİK BİR BAKIŞ

Çevre ve onunla etkileşim içerisindeki bireyde, çevreden ve bireyin kendi yapısal ve kültürel özelliklerinden kaynaklanan ve bireyde farklı imajların oluşmasının hangi koşullarda strese nedeni olduğu yukarıda açıklanmıştı. Zihindeki anlamlandırmanın algısal çevre ile ilintisinin olduğu ve aynı zamanda anlamlandırmanın imajın yüklediği anlamsal çağrışımlarla oluştuğu belirtilmişti.

Bireyler buldukları çevreyi kendi algılamalarına bağlı olarak hem zihinsel hem de fiziksel olarak düzenlemeye çalışırlar. Bu stratejileri stres yapıcıları gidermek veya uygun bir düzeye indirmek için uygularlar. Mekanlardaki tasarımlar ve şemalar bir seçim sürecidir aslında. Tahmin edilebilirlik olgusu da bilişsel şemalarımızda saklı imajların bize verdiği ipuçlarıyla mümkün olmaktadır. Çevresel stresi azaltma isteği geçekte bir “savunma” mekanizmasıdır. Kişinin kendini güvende hissetmesi ile yakından ilgilidir.

İçinde bulunduğumuz dönem değişim hızının ve kültürler arası etkileşimin ve bir aradalığının dönemidir. Her bireyin kendini bir bütünün anlamlı bir parçası olarak görmesi gereken dönemi yaşadığının bilincinde olmasını duyumsaması gerekir. Zaman ve mekan karmaşık örüntülerle kültürel süreçler oluşturmakta, kentler artık küresel, yerel ve değişen iletişim biçimlerinin ortamıdır. Özellikle büyüyen metropol kentlerde çeşitliliğin, farklılığın egemen olduğu ve bir arada yaşayabilme gerekliliğinin getirdiği gerilim(çekim ve itimler) ve heterojen bir kapsayıcılık bulunmaktadır. Bu durum da anlamın okunması, algılanması gerekliliğini doğurmaktadır. Simgeler, işaretler ve mekanlar okunabilmeli böylelikle hafıza ve imajlarda çağrışımlara neden olmalıdır. Ancak böylece aidiyet ve üst kimlikler oluşarak

bireylerin içinde buldukları çevrede stres düzeyi de istenilen sınırlar içerisinde kalabilecektir. Kültürel etkiler ve çevre verilerinin bireylerde oluşacak olan imajlarda ötekileştirme normu oluşturmaması için düzenlemeler yapılmalıdır. Sayar(2011) “benlik birlikte varoluş ile anlam kazanır. Amaç hayattan alınacak hazzı kişinin ötesine, benliğinin bittiği ve başkalarına bittiği yere taşımaktır. Hayatın lezzetini, kişinin benliğinin dışında bir noktada, diğerleriyle beraber olan varlığında toplamaktır” demektedir.

Fenomenolojik bir yaklaşımla özne ve nesne ilişkisinden söz edildiğinde (insan-çevre),çevredeki ilişkiler ve değerleri insanın kendisinin oluşturduğunu kabul edersek, özne insan olmakta ve onu kuşatan çevredeki tüm varlıklar, doğa ve ona ait her şey (diğer türler, diğer insanlar) nesne durumundadır. Çevredeki şeylerin değer yüklenen nesnelere olabilmesi ise onlarla bütünleşip özdeşleşerek ve nesne özneleştirildiği oranda ona etik ve anlamsal değer yüklenmiş olmaktadır. Burada yeterince özdeşleşmenin olmadığı durumlar stres kaynağı olmakta ve yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Yukarıda sözü edilen tercihler, yapısal özellikler, kültürel değerler burada öznenin kaynaklanan koşullar olarak etkili unsurlardır.

Husserl'e (2010) göre Fenomenolojik yaklaşımdaki “öz” nesnenin özne ile var olması anlamına gelecek ve nesnelere bilgisine öznenin erişilebileceği düşüncesinden hareketle çevreyi anlamak ve çevre içerisindeki insandan yola çıkmak gerekir. Çevrenin o çevrenin yaşayanlarınca stres oluşturmayan ve esenlikli bir ortam olması çevrenin niteliklerinde belirleyici olmaktadır ve buna göre değerlendirme yapılmalıdır. Bu durumda çevresel mekan insanın zihninde var olandır, onunla varolandır. Nesne ancak öznenin denenebildiği kadar bilinebilir (Hançerlioğlu 2002,s.288)

Duyulara dayanan düşüncenin niteliği “saf öz “ olarak kabul edilmekte ve “öze ait genelliğe” yani özün bilgisine fenomenolojide ayıklama ya da redüksiyon yöntemi ile varılmaktadır. Bu özler “kendinden içkin”(immanent) ve aşkın (transcendent) -insan bilgisini aşan- olmak üzere iki türdür. Fenomenoloji “immanent” yani kendinden içkin olarak ifade ettiği özleri esas almaktadır, çünkü aşkın öz görelidir ve fenomenolojik ifadeyle nesneyi araç içine alan bir özü ifade etmektedir. Bundan başka doğrudan ve kesin bilgi amaçlandığından her hangi bir şeyin ” rastlantısal, bulunulan anda ve burada olma” özelliği ve biricikliği onun “immanent” özünü ifade eder. Bu durum nesnenin tanımlanırken veya onu betimlerken kullanılan genel anlamı ile özel, özgün ve tek olanı için kullanılan anlamları arasındaki farklılık gibidir.

Bu durumda çevrenin birey için olduğunda tekliği ve yaşanan andaki olma özelliğinden söz edilebilir ve onun özünü belirlemiş olmaktadır. İmmanent gerçek denildiğinde düşünceler arasında ve bunların sonuçları olan yargılardaki ilişkilerin mantıksal olması demektir ve “doğruluk” kavramı da böyle kabul edilir(Kahvecioğlu 1998).

Bu bilgilerle çevrenin kavramsallaştırıldığını ve yaşananlarla özel bir anlam kazandığının çıkarımında bulunmak mümkün olmaktadır. Yaşanan çevre veya mekan yaşantısı ön plandadır. Fenomenolojik temele dayanan bir çevre olgusu insanı merkez almakta ve insanın varoluşuyla içinde bulunduğu yaşantıyı esas alırken, çevre yaşamın bir işlevsel aracı ve niceliksel bir değerdir. Bu her ikisi birbirini tamamlayan ve tanımlayan bir holon oluştururlar. Sürekli dönüşme potansiyeli olan bu durum eksi kutup ile artı kutup arasındaki kozmik salınım içerisindedirler. Çevre baskısı ve kişisel yetkinliğin ilişkisinden yukarıda bahsedilmişti, bu özne nesne ilişkisi kendine özgü koşulları ile stres seviyesinin istenilen düzeyi aşmamasını sağlamaktadır. Bireyin çevreyi nasıl işleyeceği, anlamlandıracağı özel bir olgudur ve çevre verileri de birey için önemli olmaktadır.

Bu anlayışla dünyamız ancak tüm çevremizi kuşatanların birlikteliği ile vardır ve bu toplum-tarih-kültür-insana ait evrensel bir birlikteliği simgeler (Hançerlioğlu 2002). Benlik duygularını aşan bir bilince, düşünce düzenine gereksinim duyulurken “ben” ve “diğerleri” ikileminden uzaklaşmak ve nesnelere o şekilde yönelmek gerekmektedir. Kültürler arası bir kaynaşma, diyalog ve ufukların kaynaşması kendi değerlerini sorgularken diğerlerinin de yaşamını biçimleyen önermeleri ve değerlerini bir saygı çerçevesinde dikkate almayla mümkün olabilir. Bu bir “olma” sürecidir bir yaşam şekli oluşturmaktır, bir eylem olarak bir şey “yapmak” anlamına gelmez. Bu bilinç düzeni bizim kültürümüzün de özündeki “tasavvufi” insan yaklaşımına da dokunmaktadır. Özne bir idealizm, olarak eleştirilebilecek bu yaklaşım, zaman önceliğini aşan önce kendi özümüzü kavramamız gerçeğine bağlı olarak düğümlerin açılacağı inancı taşıması bakımından, pratiği esas alan eleştirel yaklaşımla da çelişmediği düşünülmektedir.0,0

5.SONUÇ

Günümüz ortamı her bireyin özgünlüğüne ve bireyselliğine önem veren ve öne çıkaran olanaklar sunmaktadır. Simgelerin, sembollerin, ayrılıkların, farklılıkların, benzeşmezliklerin çağıdır ve buna değer verilmektedir. Her kültürün kaçınılmazlığı, evrensellik ve eşitlik ideallerinin yer bulduğu bir

arada yaşama dönemindeyiz. Simbiyotik bir toplum düzeninde her anlayış ve kültür saygındır. Bu terim bitkiler ve diğer canlıların dünyasından ödünç alınmış bir kavramdır. Bir arada birbirini yok etmeden, yok saymadan yaşamının yolları algılarımızda, imajlarımızda saklıdır. Paylaşılan çevreler ve yaşamlar birbirine daha tahammüllü toplulukları gerekli kılmaktadır.

Teknolojinin günümüzde artık tek başına mutluluk getirmediği biliniyor, bu nedenle gelenekten ve kültürden yoksun bir teknolojinin de köklenemeyeceği ortadadır. Yeni kombinasyonlar ve incelikli birleştirmelerle yapılan yaratımlar yenilikler getirecektir Yine samimiyet ve samimiyetsizlik bir arada olacaktır fakat insanlara düşen bu çokluğun arasından hassasiyetlerini geliştirerek teknoloji ve kültürel gelenekler arasında bir arada yaşayabilme ihtiyacından hoşnut olmaktır. Farklı birleşim ve etkileşimleri anlamaya çalışmak ve haz duymaya çalışmak gerekmektedir. Özellikle evrenselliğin batılı olma anlayışı yanlışından kurtularak kendi dilimizi ve diğer dilleri ve ifadeleri de anlama çabası olduğunun farkına varmak gerekmektedir. Hermenötik alanı ismini tanrılardan insanlara mesajlar getiren ve yorumlayan bir Yunan Tanrısı Hermes'ten almıştır. Bir yorum bilimi ve anlama sanatı olarak kabul edilen bu disiplinle insana özgü olan zihinsel bir tepki olan "anlamanın" yapılan tüm önerilerde ilk aşama olduğunu kabul etmek gerekir. Olguların birçok yüzü ve ara yüzü olabilir. Aynayı her zaman farklı açılardan tutabilmek mümkündür. Bu ancak gerçeği daha fazla ortaya çıkaracaktır. Farklı bakış ve açılar tasarım işlemlerinde daha çeşitli ve kapsamlı bir idrakte önermelerde bulunmayı sağlayabilir. Uymayan veya uyamayanları hemen devre dışı bırakan ve bunun kaosu önleme yöntemi gören yaklaşım ve çözümler artık empoze edilmemelidir ve geçerliliğini yitirmektedir. İnsanoğlu değerlerini ancak benlik sınırlarının kapsamı ve içeriğine göre korumaktadır. Bir bütünün özgün tarafları olduğunun bilinciyle hareket edebilmek, amaç ve yaşantılar için araçları da saygıyla ele almak gerekmektedir. Çevre, imaj ve insan ilişkisinde "stres" çok özel bir durum olarak ele alınmışken bu alanda insan kaynaklı, doğa merkezli ve fenomenolojik yaklaşım çözümlerimizde dayanaksız kalmayıp anlaşılabilir ve anlatılabilir olacak ve verimli bir biçimde tartışılabilir bir ortamı sağlayabilecektir.

Modernite'nin empirist geleneği, özellikle bilimle ilgilenen insanların tarafsız ve nesnel olabileceği varsayımına dayanmaktadır. Oysa bu dünyanın birçok kör nokta diyebileceğimiz aydınlanamayan parçaları bulunmaktadır. Bu nedenle birey ve çevreyi ve onlar arasındaki etkileşimin yeniden inşa süreci eleştirel ve bütüncül bir bakışa ihtiyaç duymaktadır.

5.KAYNAKÇA

1. Baltaş,A ve Z.,(2002).Stres ve Başa Çıkma Yolları, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- 2.Barthes,R.,(1983). Empire of Signs, New York, Hill and Wang.
- 3.Dilthey,W.,(2011). Hermeneutik ve Tin Bilimleri, Notos, İstanbul.
- 4.Gadamer,H.G.(1975). Truth and Method.Crossroad, New Yorkl
- 5.Heidegger,M.(2011). Zaman ve Varlık Üzerine, İstanbul, A Yayınları.
- 6.Husserl,E.,(2010). Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Ankara, Bilgesu Yayıncılık, Felsefe Dizisi.
- 7.Hançerlioğlu, O., (2002). Felsefe Sözlüğü, İstanbul, Remzi Kitabevi
- 8.Kahvecioğlu,H.,(1998).Mimarlıkta İmaj-Mekansal İmajın Oluşumu, İstanbul, Doktora Tezi ,İ.T.Ü.
- 9.Kurokawa, K., (1991). Intercultural Architecture: The Philosophy of Simbiosis, American Institute of Architects Press.
- 10.Lang, J., (1987). Creating Architectural Theory, The role of the Behavioral Sciences in Environmental Design, New York, Van Nostrand.
- 11.Lawton,M.P., Nahemow,L., (1973). Ecology and the Aging Process, American Psychological Association, Washington, D.C.
- 12.Lynch, K., (1984)A Theory of Good City Form,. M.I.T, MA Kurokawa, K., (1991). Intercultural Architecture: The Philosophy of Simbiosis, American Institute of Architects Press.
- 13.Mengüşoğlu, T., (2000). Felsefeye Giriş, İstanbul, Remzi Kitabevi.
14. Piaget, J., (2004). Çocukta zihinsel Gelişim. Cem Yayınevi, İstanbul
- Lynch, K., (1984)A Theory of Good City Form, MA.M.I.T.
15. Rappoport, A., (1977).Human Aspects of Urban Form 6. Husserl, E., (2010). Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Ankara. Bilgesu Yayıncılık, Felsefe Dizisi.

16. Rappoport, A., (1978). Culture and Subjective Effects of Stress, Urban Ecology,3,
17. Sayar, K, (2011) Tearapi-Kültürel Bir Eleştiri, Timaş Yayınları, İstanbul
18. Seamon, D., (1993). Dwelling Seeing and Designing. Towards a Phenomenological Ecology, Albany, New York State University Press.
19. Ünlü, A., (1988). Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar, İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.

PARADOXES OF NEOREALIST ARCHITECTURE

Didem BOYACIOĞLU*

ABSTRACT

Neorealism is one of the most important movements in the history of Italian literature, cinema and architecture. Flourished especially after the Second World War, Neorealism sought to deal with the economic and social problems of the postwar period within the concept of "reality" which involves some paradoxical meanings. This paper aims to accentuate those paradoxical aspects of Neorealist architecture by focusing on Tiburtino District which is supposed to be the most notable example of Neorealism. The subject is discussed with the titles of "designed history", "erased architectural composition", "studied happenstances", "imperfection of religion" and "aesthetics of ugly".

Keywords: Neorealism, Neorealist architecture, Tiburtino District

NEOREALİST MİMARİNİN PARADOKSLARI

ÖZET

Neorealizm ya da Yeni Gerçekçilik Akımı II. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da ortaya çıkmış ve İtalyan sinema, edebiyat ve mimarlık tarihi içerisinde önemli izler bırakmış bir akımdır. Savaş sonrası toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlara yönelen bu akım "gerçeklik" teması üzerinden gelişmiştir. Bununla birlikte ulaşılmaya çalışılan gerçekliğin bazı paradoksal yaklaşımlara yol açtığı görülmektedir. Bu yazıda Neorealist mimarinin içerdiği paradokslara dikkat çekilmesi ve konunun bu bağlamda tartışılması amaçlanmaktadır. Neorealizmin en dikkate değer örneklerinden biri olan Tiburtino yerleşimi esas alınarak yapılan değerlendirmeler tasarıma hakim olan dualist yaklaşımı ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neorealizm, Neorealist mimari, Tiburtino Yerleşimi

---

* *didemboyacioglu@gmail.com*

1. INTRODUCTION

The immediate postwar period of the late 1940s in the history of the Italian art and architecture is dominated by the impact of Neorealism. The atmosphere that existed throughout the Italy after the war was depressing: the country was suffering from poverty, unemployment and alienation. Under such difficult economic and moral conditions Neorealism has taken the concept of “reality” in order to define a language that would address the poorer classes and rural immigrants who were viewed as the protagonists of the reconstruction of Italy after the Second World War (Tafuri and Dal Co, 1986).

As described very well by Gianni Rondolino “In the face of a mutilated society there was a desire for a sincere art, capable of giving a voice to the defeated: an art to serve reality, to revive itself in the Neo-realism of the image” (Reichlin, 2001). Therefore, Neorealist design rooted in “everyday urban reality” and took the vernacular as the basis of its ideology as an attempt to regain an identity after the war (Curtis, 1996). However, it was not a formal or ideological program propagated through manifestos; on the contrary it was a sort of reaction against rhetoric which was embodied in the vocabulary of fascist propaganda. During the postwar years there was a collective desire to forget the dictatorship. Fascism was depicted as a period of “unreality” like a parenthesis inside the history and time or an “intellectual and moral disease” that infected Italians lives for years. Thus, avoiding all references to the regime but concentrating on the “reality” of the ordinary people was what the Neorealist art and architecture tended to do (Ben-ghiat, 1995).

However what was done to achieve this reality involves some paradoxes*. The aim of this paper is to discuss these paradoxes of Neorealist architecture by focusing on the Tiburtino District as a case study.

2. NEOREALIST CINEMA

Neorealist cinema is the most well-known product of this era and a kind of response to the films of the fascist era which are named as *telefoni bianchi* (white telephone) films because of the frequent inclusion of a white telephone in the bedroom as the status symbol of bourgeois wealth

---

* *Paradox is a statement that seems to be impossible but that is or may be true (Wehmeier, 1993).*

(Piepergerdes, 2007). *Telefoni bianchi* films were the imitation of American comedies of the time and tended to be socially conservative, promoting family values, authority and the class hierarchy, including all political expressions of fascist ideology (www.en.wikipedia.org). Instead of that idealized depictions of *telefono bianco* genre, Neorealist filmmakers dealt with the social truths of the postwar period, emphasizing the difficult economic and moral conditions of poor and the working class (Piepergerdes, 2007). Luchino Visconti's *Ossessione* (Obsession, 1943), Roberto Rossellini's *Roma Città Aperta* (Rome, Open City, 1946) and Vittorio De Sica's *Ladri di Biciclette* (Bicycle Thieves, 1948) are the most famous films of the era (Piepergerdes, 2007).

The techniques used for the portrayal of that social reality are the use of non-professional actors, sometimes even for principle roles; the use of actual locations, usually exteriors rather than studio sets; the use of natural lighting; the use of conversational speech rather than highly scripted dialogues and shot in a documentary-like style (Greenburg, 2010) (Figure 1). They preferred hand-held cameras for longer shots and easy mobility, as well as a documentary quality.

Apart from the desire to create a kind of "planned spontaneity", the conditions of the postwar period, low budgets and inadequate equipment, forced the filmmakers to work with what they had at the moment (Greenburg, 2010). All the techniques mentioned above were both situational and also perfectly compatible with the ideological character of Neorealism.

Figure 1: Bicycle Thieves (1948)
(Piepergerdes, 2007)

Italian Neorealism rapidly declined after the 1950s with the beginning of the economic growth in the country, the period which is often named by the historians as the “Italian economic miracle”. Levels of income were gradually starting to rise and most Italians began to favor the optimism shown in American movies of the time (www.en.wikipedia.org).

3. NEOREALIST ARCHITECTURE AND TIBURTINO DISTRICT

As an architectural movement derived from literature and cinema, Neorealist architecture had dealt with the social and economic needs of the postwar Italian society in a sense of ideologically oriented reality which found its subject in the state-sponsored housing projects or social center projects for the youth and the working class (Shiel, 2008).

Italy’s most practically and symbolically important architectural problem of the post war period was the shortage of housing. It was a critical issue not only for the working class communities but also for the large numbers of people who became homeless after the war and for the immigrants as well (Shiel, 2008). In 1949, the government announced a program to provide subsidized public housing on a national basis under the aegis of *Istituto Nazionale Assicurazioni* (I.N.A.-Casa) (Doordan, 1989). Tiburtino District of Rome, chosen as a case study of this paper, is supposed to be the most notable example of Neorealist architecture. It was designed for the rural immigrants by a group of architects directed by Mario Ridolfi and Ludovico Quaroni and assisted by various younger collaborators including Carlo Aymonino, in the years of 1949-1954, within the context of that I.N.A.-Casa Program (Forty, 2000). The site is located 7 km. east of Rome and composed of 771 units in order to house a projected population of 4000 inhabitants (Lobsinger, 2012).

The characteristic features of the Tiburtino project can be summarized as follows:

- The environment must be known and understandable for the inhabitants.
- A kind of architectural dialect was supposed to be created by using vernacular forms.
- The buildings should appear happenstance, non-formal and realistic.

When referring to their approach to design and choice of architectural language, one can say that the designers of the Tiburtino District had invoked

the neorealist cinematic techniques for the creation of the image of “reality” which caused a paradoxical effect on design. The paradoxes of Neorealist architecture are discussed with the titles of “designed history”, “erased architectural composition”, “studied happenstances”, “imperfection of religion” and “aesthetics of ugly”.

3.1. Paradox 1- Designed History

Memory of the site is supposed to be an important criterion for the creative process of design. Roughly, it can be classified in two groups such as; material and immaterial memory. Location and context, including landscape, texture and topography constitute the material memory of the site, while the immaterial memory is the residue of all past life there; events, relations and reminiscences (Alvarez, 2009).

Seen from this aspect, the design process of Tiburtino District has one more component, which can be named as “exported memory” of the site. According to the characteristics of Neorealist architecture, the space should be designed in a way that it had to appear to its new inhabitants, who were experiencing the most violent political and social shock of their lives, as the product of historic sedimentation (Reichlin, 2001). Moreover, the new inhabitants would come to consider themselves as being the ones who had built that “place laden with history”. The memory of what they had left behind is the exported memory of the site. At the end, paradoxically, a bit of a historic city or town was designed and fabricated as a “known and understandable” environment.

3.2. Paradox 2- Erased Architectural Composition

When we consider the design scheme of the Tiburtino District, we can say that there is nothing of architectural modernism’s rational approach to city planning with grids and rectilinear blocks; instead there is an informal layout which is not dictated by uniform orientations, constant distances and the repetition of a few building types (Forty, 2000). Diverse spaces were brought together by a renewed value of the street in order to obtain a unity by means of the superposition of always different perspectives (Reichlin, 2001).

The heterogeneous character of the architectural composition reinforces the feeling of spontaneity in the design. That’s why; the borders of the district are not legible. Rather than a completed design which had been constructed simultaneously, the overall effect is as if it has been cut out of a city map of

Rome (Figure 2). This can be interpreted as the release from the effects of the authorial design and the attempt to reach the impression of naturalness.

Figure 2: Site Plan of Tiburtino District, Rome.
(Reichlin, 2001)

The preference of the “erased architectural composition” is because of the desire to be distinguished; among the many of the residences, one must have been finding his own one. The consequences of that kind of approach are the diversity of spaces and variety of perspectives achieved by the formal discontinuities; the play of walls between high and low, continual and broken, short and long, flat and studded with jutting surfaces such as windows and loggias (Reichlin, 2001). Because of these formal discontinuities, neorealist architecture was depicted as “a style that systematically cancels its own presence”. Even this sentence has a paradoxical meaning in itself.

3.3. Paradox 3- Studied Happenstances

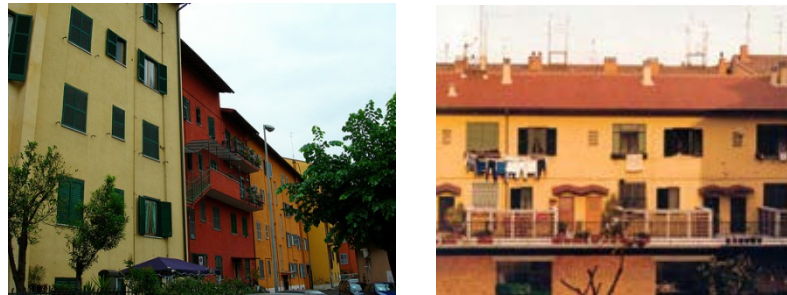
The goal of neorealist architecture is to reduce the distance between fiction and reality. Behind the tendency to eliminate the syntactical links and mental connections, there lies the idea of creating the spontaneity. “Studied happenstances” is a rejection of the entire system of hierarchy and connections. Absence of compositional hierarchies and the overabundance of architectural elements are supposed to be the references of vernacular

architecture and here the tools for the “studied happenstances” of neorealist approach (Doordan, 1989).

Figure 3: Tiburtino District, Rome.

(www.simonamizzoni.com) (www.mediation.centrepompidou.fr)

Figure 4: Tiburtino District, Rome.

(www.flickr.com) (<http://66.71.132.207/fa2/casa-popolare-900>)

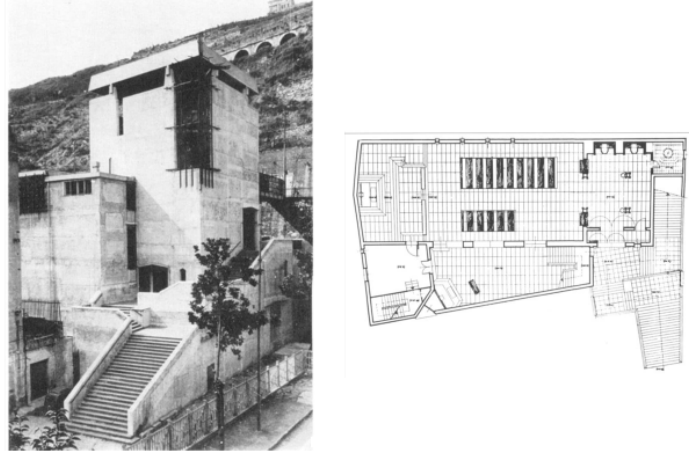
Variety of house types -such as the three- story row house with one apartment on the ground floor opening onto a small courtyard, the other with

an aerial walkway (derived from the fishermen's houses on the island of Ponza), while the other with an exterior staircase leading directly to the second floor- and the diversity in facade design –the balustrated windows on only the top floor, the small, external staircase that starts out suddenly from the third floor to reach a single apartment in the building on the square, the balconies only on two of the three upper floors of a building, all the underpasses and overpasses throughout the streets- are the elements of a language that tends to construct the spontaneously successive moments in time (Reichlin, 2001) (Figure 3).

3.4. Paradox 4- Imperfection of Religion

Religion, by its nature, is supposed to be perfect and unascertainable. But in the neorealist design of the churches there is the sense of ordinary and moreover, there is an attempt to accentuate the “imperfection of the church”. In the postwar period of Italy, Catholic Church was trying to bring people back to the Church and to create a different sense of religion which is no longer for the clergy and the noble people but available for the masses (Stops, 2004).

Design for the masses is resulted with the preference of “human scale” instead of monumentality in architecture as seen in the church of Chiesa della Sacra Famiglia in Genova (Frampton, 2002) (Figure 4). Here, the visual message of imperfection is achieved by asymmetry and irregularity. The choice of a trapezoid as the geometry of the plan and the asymmetry that begins on the exterior of the church with the design of the stairs are the signs of the imperfection.

Figure 4: Chiesa della Sacra Famiglia, Genova Designed By L. Quaroni, 1956
(www.tesionline.it)

In the classical style of religious architecture, the church is supposed to be the most important and distinguishable structure of the site. Here, the foreground/background tension differs. In neorealist design, Church is not supposed to be a free-standing[†] monument in the environment anymore.

Throughout the history, perfection of the church has been achieved, also by the stories of some heroes such as martyrs. The antiheroic approach of the neorealist design had served for the aim of the Catholic Church of supporting the connection of the clergy and the ordinary man.

3.5. Paradox 5- Aesthetics of Ugly

The dictionary meaning of aesthetic is “involving people’s sense of beauty” (Wehmeier, 1993). Paradoxically, neorealist art and architecture has the propensity to the aesthetics of the ugly for the achievement of the real image. For example, the protagonists of the cinema are no more the beautiful ones; on the contrary, the ordinary people like an overweight father or a blind beggar (Reichlin, 2001).

[†] This is also an important theme of the neorealist cinema to get rid of the free-standing individuals of the dominant cinema (Tomasulo, 1982).

The provision of that approach in architecture can be seen in the design of the site plan as well as in the preference of the choice of the details. With a closer look to the site plan of Tiburtino District, one can realize the unfitness of the different geometries adjacent to each other which is not proper for the definition of the beauty in the Classical Architecture (Figure 2).

4. Conclusion

As a conclusion, we can say that the decade after the war was characterized by several debates and polemics concerning the direction that Italian Architecture should take. Neorealist architecture was one of these solutions that some of the architects had chosen as an answer to the conditions of the Italy during the postwar period. The paradoxes of the neorealist architecture which has been discussed as the content of this article do not acquire a different character than the ambiguous conditions of the period.

REFERENCES:

- Alvarez, J. G., (2009), "Places, Landscapes and Policies of Memory: A Geographic Lecture", *Boletín de la A.G.E.*, 51, 405-409.
- Ben-Ghiat, R., (1995), "Fascism, Writing, and Memory: The Realist Aesthetic in Italy, 1930-1950", *The Journal of Modern History*, 67 (3), 627-665.
- Curtis, W.J.R., (1996), *Modern Architecture since 1900*, 3th edition, London, Phaidon Press.
- Doordan, D.P., (1989), "Changing Agendas: Architecture and Politics in Contemporary Italy", *Assemblage*, 8, 60-77.
- Forty, A., (2000), *Words and Buildings: A Vocabulary of Modern Architecture*, London, Thames and Hudson.
- Frampton, K., (2002), *World Architecture 1900-2000: A Critical Mosaic, Volume 4, Mediterranean Basin*, New York, Springer-Verlag Wien.
- Greenburg, K. E., (2010), *Rewriting Historical Neorealism in Matteo Garrone's Gomorra*, University of North Carolina, Master of Arts, USA.

- Lobsinger, M.L., (2012), “Antinomies of Realism: Postwar Italian Housing Projects”, *Scapegoat*, 3, 36-39.
- Piepergerdes, B. J., (2007), “Re-envisioning the Nation: Film Neorealism and the Postwar Italian Condition”, *Acme: An International E-Journal for Critical Geographies*, 6 (2), 231-257.
- Reichlin B., (2001), “Figures of Neorealism in Italian Architecture (Part I)”, *Grey Room*, 5, 78-101.
- Shiel, M., (2008), *Imagined and built spaces in the Rome of Neorealism*, Wrigley, R. (ed.), *Cinematic Rome*, (27-42), Leicester, Troubador Publishing Ltd.
- Stops, A., (2004), *Neorealism and the Church in Post-World War II Italy: Ludovico Quaroni*, 1-24.
- Tafuri, M., Dal Co, F., (1986), *Modern Architecture*, New York, Electa/Rizzoli.
- Tomasulo, F.P., (1982), “Bicycle Thieves: A Re-Reading”, *Cinema Journal*, 21 (2), 2-13.
- Wehmeier, S., (1993), *Oxford Wordpower Dictionary*, Oxford, Oxford University Press.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Italian_neorealism (Erişim tarihi: 27.01.2014)
- https://www.flickr.com/photos/lo_so/2487722810/ (Erişim tarihi: 08.03.2015)
- <http://mediation.centrepompidou.fr/education/ressources/ENS-Tendenza/index.html> (Erişim tarihi: 08.03.2015)
- www.tesionline.it (Erişim tarihi: 26.01.2014)
- www.simonamizzoni.com (Erişim tarihi: 24.01.2014)
- (<http://66.71.132.207/fa2/casa-popolare-900>)

MARKA-İÇ MEKAN İLİŞKİSİNİN TÜKETİM KAVRAMI VE HİZMET SEKTÖRÜ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Nilüfer ÇATAK OYLUM*

ÖZET

Bu çalışmada, markalaşma kavramlarının uygulama alanlarından biri olan hizmet sektöründe, mimarlık ve iç mekan tasarımının kullanım ve yönetim biçimleri incelenmiştir. Markalaşmanın, gösterebilimin bir boyutu olduğu kabul edildiğinde, mekan tasarımında kullanılan her görsel elemanın da bir ifade biçimi olduğu gerçeği görülmektedir. Çeşitli tüketim mekanlarında kullanılan mekansal örgütlenme ve mimari öğeler ile farklılaşma sağlanarak müşterinin, kullanıcının ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır. Kamusal mekanların da çeşitli zaman dilimleri içinde değiştiriliyor olması, mekanın da üretilen ve tüketilen bir kavram haline geldiğini göstermektedir. Kurumsal kimliğin izleri ve markalaşmanın ipuçlarını taşıdığı bu mekanların hangi aşamalardan geçerek tasarlandığının ortaya konması, belirlenen kurum stratejilerinin etki değerlerinin incelenmesi bu çalışmanın temel amaçlarından olmuştur. Hizmet sektörü ana başlığı altında çalışma yapılmasının sebebi, tüketim olgusundaki hızlı değişim ve güncel kalabilme çabalarının sonucu olarak, mekan tasarımlarındaki yenilenmenin en fazla yaşandığı sektörler olmasıdır. Sonuç olarak elde edilen bulgular, kullanıcı beklentilerinin yeterli düzeyde karşılandığı mekan tasarımlarında, kurum kimliği ve markalaşma stratejilerinin, etkili bir araç haline geldiği ve kurum ile kullanıcı arasında sadakat sağlayan bir bağ oluşturduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *Marka, tasarım, kültür, tüketim, kimlik, hizmet sektörü.*

EVALUATION OF BRAND AND INTERIOR DESIGN RELATIONSHIP ALONG WITH CONSUMPTION AND SERVICE SECTOR CONCEPTS

ABSTRACT

This study examines how architecture and interior design became an instrument for services industry, where we frequently face brand and branding concepts that are used in this sector at the end of 20th century and beginning of 21st century.

In order to be a step ahead, brand and branding concepts are assessed according to the consuming needs in almost every industry and consequently corporate strategies are set. It has become increasingly difficult to satisfy customers, whose expectations are higher and loyalties more transient. The experiences customers have are the direct result of their personal interactions with staff, products, services and space design. The reason of choosing service sector is, the fast changing decisions in consumption fact and the effort of staying actual and contemporary in interior design is the most seen sectors. Findings of corporate identity and branding strategies can become an effective tool and can be a strong link of supplying the loyalty between company and customer when they are used in interior design projects which require the customer expectations.

Keywords: *Brand, design, culture, consumption, identity, service sector.*

---

* *İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, niluferoylum@aydin.edu.tr*

1. GİRİŞ

Günümüzde, toplumsal örgütlenme sisteminde değişimler yaratan ekonomik, politik ve yeniden yapılanmaya yönelik dönüşüm süreçleri görülmektedir. Bu süreç, hem toplumun mekânsal yapısının hem de mekânın öznel deneyiminin değişimini beraberinde getirmektedir. Ulusal ve uluslararası yaşam standartlarındaki gelişmeler, gelir düzeylerindeki artış, sosyal anlamda da büyük gelişmeler yaratmıştır. Marka terimi, toplumun tüm kesitlerine nüfuz etmiştir ve sadece tüketim işletmelerinde değil, kamu kuruluşları, spor kulüpleri, eğitim kurumları gibi çeşitli alanlarda etkili olmaktadır. Marka; her başarılı kurum veya organizasyonun, düzen ve kurgusunu oluşturmaya yarayan, kendisini diğerlerinden ayıran fikirlerin bütünüdür. İş dünyası içinde, en kalıcı ve güçlü kavram markadır ve bundan dolayı iyi tasarlanması ve yönetilmesi gerekmektedir.

Markalaşma stratejilerinin, kurumlar için, buldukları sektörel ortam içindeki seviyesinin belirlenmesi ve korunması açısından önemi büyüktür. Bunun yanı sıra kurumun, kullanıcısı ile karşılaştığı bir ara yüz olan “mekan” ise kurumsal kimlik ve markalaşma kararlarının hedef kitleye sunulduğu en etkili ve önemli eleman olarak ortaya çıkmaktadır. Markalaşmada tasarım ve yönetim sürecinin, mekana doğru yansıtılması ve yönetilmesi gereklidir. Bu anlamda, marka oluşturulma sürecinde ve/veya yenileme sürecinde, kimlik stratejileri ile birlikte mekan tasarımına yönelik kararların da bütüncül bir çizgi oluşturabilecek biçimde tasarlanması gereklidir. Kimlik, marka konumu, belirlenen hedef kitle ve mekan tasarımı bir bütün olarak ele alınmalı ve süreçler bu anlamda yönetilmelidir.

Çevre-davranış çalışmalarını tanımlayıcı, betimleyici, teorik ve eylem çalışmaları olarak sınıflandıran Zeisel (1989) bu yaklaşımlar doğrultusunda, araştırma tasarımlarını, doğal ve yapay ortamlarda uygulanmak üzere, örnekleme, tarama ve deneysel çalışmalar olarak ele almaktadır. Bu araştırma tasarımlarını ise, fiziksel ipuçlarının gözlenmesi, çevresel davranışın gözlenmesi, görüşmeler, anketler ve arşivsel yöntem olmak üzere altı farklı veri toplama yöntemi ve analizleri kapsamında incelemektedir.

Tasarım ve çevresel davranış üzerine yapılan araştırmaları tanımlamak, sezgi, hayal gücü ve yaratıcılık gibi soyut kavramları içerdiğinden, bulguların elde edilmesi ve sonuçların ortaya konması süreçlerinde zorluklar yaşanabilmektedir. Sosyal bilimlerdeki araştırmalar, “çok yönlü” entegre bir sistemden oluşmaktadır. Farklı disiplinleri içeren bir yapıya sahip olan bu araştırmanın parametrelerinin ortaya konması, konusu ile yöntemi arasında uygunluk sağlama gerekleri dikkate alınmırsa, araştırma yöntemi olarak “vaka çalışması” ve “görüşme” yöntemlerinin uygun olduğu düşünülmüştür. İki temel yöntemin yanı sıra, arşiv, çevresel ve fiziksel gözlem yöntemlerinden de yararlanılmıştır.

Çeşitli kamusal mekanlarda, kullanılan mekansal örgütlenme ve mimari öğeler ile farklılaşma sağlanarak müşterinin, kullanıcının ilgisi çekilmeye çalışılmaktadır. Kamusal mekanların, çeşitli zaman dilimleri içinde değiştiriliyor olması, mekanın da üretilen ve tüketilen bir kavram haline geldiğini göstermektedir. Kurumsal kimliğin izleri ve markalaşmanın ipuçlarını taşıdığı bu mekanların, hangi aşamalardan geçerek tasarlandığının ve iç mekan tasarım parametrelerine nasıl yansıdığına ortaya konması, bu çalışmanın temel amacı olmuştur.

2. MARKA KAVRAMININ TANIMI VE MARKA TASARIM SÜRECİ

Markayı kısaca tanımlamak istersek; bir satıcı veya satıcı grubu tarafından satışa sunulan mal ve hizmetleri tanımlamaya ve bunları rakiplerinkinden ayırmaya yarayan bir isim, terim, sembol, tasarımların bütünüdür diyebiliriz. Marka; bireyin, ürün, hizmet veya kurum hakkında hissettiği içten duygudur. Çünkü insanlar, mantıkla hareket etmeye çalışmalarına rağmen, duygusal ve sezgisel varlıklardır. Marka, kurumlar, pazar veya genel kamu tarafından değil, kişiler tarafından tanımlandığı ve konumlandığı için hissedilen içten duygudur. (Neumeier, 2003).

Marka oluştururken, kurum stratejileri ile birlikte ele alınması gereken, çok önemli unsurlar vardır. Marka kimliği, kişiliği, isim, logo, sembol ve slogan olmak üzere sıralayabileceğimiz elemanlar, markanın farklılaşması, tanınır olması ve başarısı için doğrudan etkilidir. Görsel ve sözel kimlik, birlikte çalıştığında, markanın da devamlılığı sağlanmış olur. Herhangi bir kurum, ürün ya da hizmet, ne anlatmak istediğini ve neden diğerlerinden farklı olduğunu ifade edemediği takdirde çok fazla bir gelişim göstermesi beklenemez. Bunu anlatmanın en etkin yöntemleri ise: ismin yaratılması ve nedenleri, logo ve sembollerin yaratılması, renk ve tipografinin kullanılması, fotoğraf teknikleri, doku, stil ve dilin kullanılmasıdır (Clinton ve Simmons, 2003).

2.1. Marka Kimliği

İnsanların kimliği, kişinin kendisini yönlendirmesine, amacına ve anlamına hizmet eden bir kavramdır. Marka kimliği de aynı şekilde markanın, yönünü, amacını ve anlamını belirleyen kavramdır. Markanın stratejik vizyonunun merkezinde yer alır (Aaker, 1996). Markayı oluştururken diğerlerinden ayrılmasına ve farklılaşmasına yardımcı olan en önemli ve belirleyici unsur kimliktir. Kimliğin temel ögesi, diğerlerinden ayrılan özelliklerdir, farklılıklar kişinin, ürünün, kurumun kimliğini belirler. Farklı olmak etkili olmak için yeterli değildir, farklılıkların göze çarpan ve çekici olması esas farklılığı ortaya koymaktadır (Rowden, 2000). Marka kimliği, şekil 1'den de görülebileceği gibi "öz kimlik" ve "genişletilmiş kimlik" kavramlarını içerir.

Şekil 1. Kimlik strüktürü

Öz kimlik; markanın değişmeyen esasını simgeler. Markanın en içteki, özündeki anlamı ifade eder. Güçlü bir markanın öz kimliği, değişikliklere karşı genişletilmiş kimlikten daha dayanıklı olmak zorundadır. Genişletilmiş kimlik; markaya doku ve bütünlük katan nitelikleri içerir. Markanın amacını açıklayan detayların görüntüsüdür (Aaker, 1996).

2.2. Marka Kişiliği

Marka kişiliği, markanın kapsadığı, bir takım insani karakteristik özelliklerden oluşur. Cinsiyet, yaş ve sosyo-ekonomik özelliklerin yanı sıra, içtenlik, kaygı ve duygusal olmak gibi klasik insani kişilik özellikleri de içerir (Kotler, 1997). Marka kişiliği, marka stratejisine birçok şekilde yardımcı olmaktadır. Birincisi, kullanıcıların kendi kişiliklerini yansıtabilmelerine olanak sağlamaktadır. Marka kişiliği ne kadar güçlü ise, kullanıcının kendi kişiliğini yansıtmaya da o kadar etkili olabilmektedir. İkincisi, marka kişiliği, kullanıcılarına kişiler arası iletişimin bir benzer modelini sunma imkanı tanıyarak, kullanıcı ile iletişime geçebilmektedir. Üçüncüsü, marka kişiliği, işlevsel imkanlar hakkında bir takım ipuçlarının aktarılması ve ürün özelliklerinin daha etkin biçimde sunulmasında kolaylık sağlamaktadır. (Aaker, 1996).

2.3. Marka İsmi

İsim, markanın çekirdeğinin ve temelinin bir göstergesi, farkındalığın ve iletişimin esasıdır. Markanın ne olduğunu ve ne yaptığını anlatan önemli bir faktördür. Diğer bir deyişle isim, marka ana fikrinin esasını şekillendirir. İsim, bir kez oluşturulduktan sonra yıkılması zor, sağlam bir engel oluşturur (Aaker, 1991).

2.4. Sembol-Logo

Harf ve grafiklerin kullanımı ile bir ismin kısaltılmış ifadesi logo'dur (Rowden, 2000). Ürünlerin ve hizmetlerin birbirinden ayrıt edilmesinin çok güçleştiği durumlarda sembol, marka ederinin temel elemanı haline gelebilir. Sembollerin, marka farkındalığının yaratılmasında da rolü büyüktür. (Aaker, 1991).

Logo; kurumun baş harflerinin, bir grup kelimenin veya bir tek kelimenin bir araya gelerek oluşturduğu isimdir. Genellikle logo form olarak ne kadar sade ve basit ise o kadar akılda kalıcı ve etkilidir. Logonun taşıdığı en büyük anlam, verilmek istenen mesajdaki tüm değerleri yazı veya grafik olarak desteklemesidir.

2.5. Slogan

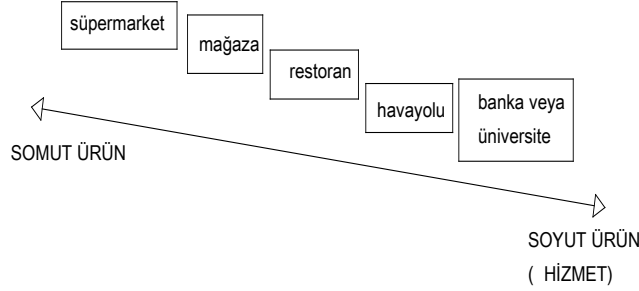
İsim ve sembol bir araya gelerek, marka ederinin önemli bir bölümünü oluşturmalarına rağmen, bir kelimenin ve sembolün de yapacakları iş sınırlıdır. Slogan, markanın stratejisini belirlerken, isim ve sembole de bağ oluşturmaktadır. İsim ve logodaki oluşabilecek belirsizliğin ortadan kaldırılmasına da yardımcı olmaktadır. Marka ismi ve logosuyla birlikte bakıldığında, slogan, konu ile doğrudan ilgili, akılda kalıcı, ilgi çekici ve eğlenceli ise etkilidir. Marka ile de bağlantılı olmak zorundadır. (Perry, Wisnom, 2003).

Markanın tasarımı sürecinde, kurumsal stratejinin hedef kitleye aktarılmasında, kurumun ne yaptığını ve hedeflerinin duyurulmasında ve markanın bilinirliğini sağlamada etkili olarak kullanılabilen bir araçtır.

3. HİZMET SEKTÖRÜ VE TÜKETİM KAVRAMI

Üretim temelli ekonomiden uzaklaşarak, tüketim temelli bir yapıya geçme sürecinde önem kazanan hizmet kavramı ve hizmet sektörü, yenilikçi ve rekabetçi bir ortamda gelişimini sürdürmektedir. Hizmet sektöründeki kurumların; kimlik, anlam ve ifade gibi kavramlar üzerinde, daha fazla düşünmeleri ve yaratıcı olmaları gerekliliği belirlemiştir. Hizmet tasarımı terimi; "kullanıcıya sunulan hizmet fikrinin, sistem ve sürecinin tasarlanması" olarak tanımlanabilir (Bedford, L., 2008). Hizmet tasarımı, kurum ve markanın, yenilikçi olabilmesi için çeşitli alternatifler üreterek, kullanıcı deneyimi kalitesinin artırılmasını sağlayabilir.

Şekil 2'den de görüldüğü gibi, hizmet kavramının içeriği birçok sektörü içinde barındırmaktadır. Hizmet tasarımı kavramı genel olarak; mekan atmosferi, personel davranışı, kullanıcı deneyimi, görsel kimlik elemanları gibi alt başlıklardan oluşmaktadır.

Şekil 2. Fiziksel ürün-hizmet çizelgesi

Çok yeni bir kavram olmamakla birlikte, son on yıl içinde ekonomideki harekete bağlı olarak, "kişisel hizmet" beklentisinin "kullanıcı hizmeti" kavramının önüne geçmesi ile hizmet tasarımında gelişmeler yaşanmıştır.

Tüketicinin gidermeyi duyduğu ihtiyacı karşılayabilecek veya çözmeye çalıştığı sorunu giderebilecek, fiziksel ve psikolojik unsurlar bir bütün halinde mal ya da hizmeti oluşturur. Bankacılık, haberleşme, toptan ve perakende ticaret, perakende mağazacılık, mühendislik ve hekimlik gibi mesleklerin tümü, kar amacı gütmeyen iktisadi etkinlikler, tüketiciye dönük hizmetler ile savunma ve yargı gibi bütün devlet etkinlikleri hizmet sektörünün kapsamına girmektedir.

Özellikle 1980'lerde tüketim, sosyolojide ve daha genel olarak sosyal kuram içinde önemli bir kavram haline gelmiştir. Tüketiciler, tüketimin, yaşamlarında önemli bir rol oynadığı ve onlara kendilerini diğer sosyal statü gruplarından ayırt edebilme olanağı sağladığı düşüncesi var olmuştur. Dünyada, tüketim arzularının, toplu iletişim araçları ve modern reklamcılık aracılığıyla dürtülenmesi, oluşturulması ve anlatıma kavuşturulması sonucu, kendisine sunulan malları fark eden grupların sayısı giderek arttıkça, kimlik ve yaşam hedefini "tüketim" aracılığıyla oluşturan kişilerin de sayısı artmaktadır (Bocock, 1993).

4.TASARIM KURAMI VE İÇ MEKAN TASARIMI ÇERÇEVESİNDE KULLANICI İLETİŞİMİ

Hizmet sektöründeki gelişmeler ve markalaşma stratejilerine bağlı olarak değişen en önemli parametre olan tasarım kavramının, yeni bir olgu değilse de, özellikle 20. yüzyıla ait bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Tasarım olgusunun, vurgulu bir biçimde ortaya çıkışı, önemi ve kapasitesinin farkına varılarak ayrı bir disiplin olarak belirmesi, 20. yüzyıla denk gelir. Endüstrileşme (üretimin sınırlarının ve kapsamının gelişmesi), bilgi ve aktarım sistemlerinin gelişimine paralel olarak tasarım, bir alan olarak

belirmiştir. Hatta tasarım, bugün, endüstriyel kültürün yeni liberal sanatı olarak ilan edilmektedir (Buchanan ve Margolin, 1995).

Tasarıma ait çeşitli boyutları şu alt başlıklar aracılığı ile açıklayabiliriz:

4.1. Tasarım ve Kullanıcı İlişkisi

Kullanıcının, bir ürün veya hizmet hakkındaki bilgisi, o ürünü veya hizmeti nasıl ve ne kadar algıladığı ile ilgilidir. Görsel farklılaşma, tasarım ile ortaya konur ve kullanıcı tarafından algılanır. Tasarımı uygun ve beklentileri karşılayan bir mekanda bulunan veya ürün ile karşılaşan kullanıcının davranışları farklılaşır. Philip Kotler'in 1973 yılında ortaya koyduğu, "atmosferik" terimi, fiziksel çevrenin, bilinçli olarak organizasyonu ile duyguların değiştirilebileceğini ve ekonomik olarak, daha fazla karlılığın sağlanabileceğini ifade eder. Hizmet sektöründe, çevresel tasarım, fiziksel koşullar, mekanın düzeni, işaret ve semboller hem çalışanların hem de kullanıcıların duygularını, algısını, psikolojisini ve bunlara bağlı olarak davranışını etkiler (Borja De Mozota, 2003).

4.2. İletişim ve Tasarım Kavramı

Günümüz tasarım dünyasında, tasarım süreci, iletişim felsefesi ile birlikte tanımlanmaktadır. Buradaki iletişim, sadece reklam anlamında veya sadece pazarlama anlamında kullanılmamaktadır (Zec, 2005). İş dünyasında, ürün geliştirme ve ürün pazarlaması, en önemli iki aşamadır diyebiliriz. Ancak ürünün, hedef kitleye sunumu da önemli bir adımdır. Bunun en etkili yolu, iletişimin, kurum ile kullanıcı arasında oluşturduğu bağı anlamak ve geliştirmektir. İletişim tasarımının, hedef kitleye ulaşmada ve kurum kimliğini, amaçlarını anlatmadaki yeri doğru konumlandırılmalıdır. Tasarımın kurum ile olan ilişkisine baktığımızda; tasarım-marka ve tasarım-kurumsal strateji kavramlarını anlamak gerekir:

-tasarım ve marka: tasarım, markalaşma zincirinin bir parçasıdır ve marka değerlerinin farklı alanlara ulaşmasını sağlar.

-tasarım ve kurumsal strateji: tasarım, stratejilerin görünür olmasını sağlayan bir araçtır (Borja De Mozota, 2003).

Tasarım eylemi; kurum kültürünün oluşmasında, ürün kalitesinde ve kurum stratejilerinin ilişkisinde temel rol oynar.

4.3. Deneyim ve Tasarım Kavramı

Tasarım, günümüzde, insanların birbirleriyle nasıl iletişim kurdukları ve ürünlerin bu ilişkiyi nasıl yönlendireceği ile ilgili hale gelmiştir. Tasarımın değişen yüzüne eklenen diğer bir konu ise, nasıl bir deneyim yaratılacağı ve bu deneyim sonucunun insan davranışlarını nasıl etkileyeceğidir. Kurumlar, ürün/servis-kullanıcı arasındaki etkileşim noktalarını, mutluluk veren deneyimlere dönüştürerek farklılık yaratmaya çalışmaktadırlar. Müşteriye iyi bir deneyim yaşatmak için; fiziksel koşulların ve marka stratejilerinin doğru konumlanmasının yanı sıra, mekan içinde verilen hizmetin kişiselleştirilmesi gerekir. Her müşteriye uygun olarak, ürünün veya hizmetin kişisel istek ve

ihtiyaçlarına uygun hale getirilmesi kurum için avantaj yaratır. Deneyim tasarımının amacı, sadece müşteri memnuniyetini sağlamak değil, aynı zamanda müşteri sadakatini de devamlı hale getirebilmektir. Bunun için çeşitli müşteri profiline göre tasarım yapmak ve ürüne/hizmete değer katmak gerekir.

4.4. Çevresel Faktörler ve Mekan Tasarımının Kullanıcı Bileşeni ile İlişkisi

Çevre ve davranış arasındaki ilişki, kişi, grup ve kültür ile ilgili süreçler sonunda oluşmaktadır. Rapoport'a (1977) göre kültür; çevrenin biçimlenmesinde önemli bir değişken ve insan-çevre etkileşiminde temel belirleyicidir. İnsanların farklı koşullarda farklı davrandıkları savı; çevrenin, davranış için verilere sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir. Çağdaş yaşamın en önemli amaçlarından biri insanlara fiziksel ve psikolojik açıdan yeterli bir çevre yaratmaktır. Schultz; çevreyi, elemanları ile insanlar arasındaki sıralı ilişkiler serisi olarak tanımlamaktadır (Schultz, 1980). Çevrenin bir strüktürü vardır ve bu rastgele, varlıkların toplanması değildir. İnsanlar ve fiziksel elemanlar arasındaki ilişkileri ve geçişleri hem içinde barındırır, hem de dışarı yansıtır (Schultz, 1980).

Mimari çevre, sahip olduğu görsel etkinliğin yanında, insanlar için semgesel anlam da içermektedir. Sembol sistemleri sayesinde, birey ile toplum arasındaki ilişkiyi güçlendirici bir kültürel bütünlük oluşturulmaktadır. Bu kültürel bütünlüğün içerdiği anlamlar ve değerleri yansıtan sembol sistemler, çevrenin mekana ait bir takım görünümünde izler taşır.

5. MEKAN TASARIMINDA MARKALAŞMA VE KURUMSAL KİMLİK YÖNETİMİ

İç mekan tasarımının, kurum performansında çok önemli bir etkisi vardır. Çalışma alanları, müşterinin kullanmış olduğu alanlar ve ortak alanlar olmak üzere, tüm bileşenlerin optimum düzeyde tasarlanmış olması, mekan organizasyonu, kurum kimliği ve markanın değerlerinin ortaya konması açısından büyük önem taşımaktadır. Mekanın, iç ve dış öğelerinin taşıdığı kurumsal iletişim mesajları, iç (çalışanlar) ve dış (kullanıcı-müşteri) elemanların üzerinde bıraktığı etki markanın algılanmasına doğrudan etki eder. Mekan tasarımı, kurum kültürünün ve yönetim sisteminin görsel olarak ortaya konmasıdır.

Çevre tasarımı, bir kurumda verimliliğin artışına katkıda bulunan bir unsurdur. Çevresel tasarım, satış ve servis yerlerinin işlevselliğini yükseltmektedir. Uygun olarak düzenlenmiş bir çalışma çevresi, çalışanların motivasyonunu artırmaktadır. Aynı durum ziyaretçi ve müşteriler gibi, harici hedef grupları için de geçerli olabilmektedir. Bu kişiler girdikleri ortamdan ne kadar hoşnut olurlarsa, bu ortama sahip kurumun imajı da, o derece yüksek olacaktır (Okay, 2005).

- Gobe'nin (2001) ileri sürdüğü, markalaşmanın 4 ana maddesi incelendiğinde:
- Müşteri ile ilişki: toplumdaki, yaş, cinsiyet, etnik köken, yaşam tarzı gibi farklılıklar göz önünde bulundurularak personel davranışı yönetilmektedir.
  - Duyusal yaşantı ve deneyimler: kullanıcıların kurum içinde buldukları süre zarfı içinde, duysal deneyimlerine yönelik renk, ışık ve ses faktörleri oluşturulmuştur.
  - Hayal gücü: yenilikçi ve orijinal tasarımlar ile kullanıcı algısı etkilenmektedir.
  - Vizyon: toplum, doğal çevre ve insanlığa duyarlılığı benimseyen vizyonları ile kullanıcı üzerindeki etki artırılmaktadır.

6. SONUÇLAR

Küreselleşme hareketi ile birlikte değişen dünya düzeni içerisinde, üretim temelli ekonomiden, tüketim temelli ekonomik anlayışa doğru, hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Günümüzde değişim gösteren bu sosyo-kültürel ortamda, kültür, tasarım ve mekan kavramlarının da bir biçimde tüketildiğini, sürekli bir değişim süreci içinde olduğu görülmektedir. İnsanların, ekonomik seviyelerindeki, eğitim ve kültürel düzeylerindeki artışla orantılı olarak, beklenti, değer ve ihtiyaçları da değişim göstermektedir. Sadece, fonksiyonel ürün ve mekanların planlanması, günümüz kullanıcıları için yeterli olmamaktadır. İnsanların içinde buldukları, kamusal mekanın, kullandıkları ürünlerin, ürün tasarımının ve hatta tasarımcının, kendini yenilemesi, güncel olması ve sürekli değişimi, kullanıcılar tarafından bir beklentiye dönüşmektedir.

Hizmet sektöründeki gelişmelerle beraber, kurum stratejileri ve organizasyonlarında da değişimler yaşanmaktadır. Bu anlamda, çalışan personel davranışının, mekanın, ürün ve hizmetin bütünlük içinde kimlik değerleri çerçevesinde tasarlanması gerekmektedir. Tasarlanan kamusal mekânların, birer yaşam alanı haline dönüşmesi, mekanlarda deneyim tasarımı olgusunun da doğmasına sebep olmuştur. Kullanıcının fizyolojik ve psikolojik algısına bağlı olarak mekan tasarımının, kurum imajı, marka değerleri ve marka kimliği ile bağdaşır nitelikte olması beklenmektedir. markalaşma ve kurumsal kimlik oluşumunda, kurumların, ait oldukları pazar içinde farklılaşmayı sağlamaları için tasarım unsurunun kullanımı zorunlu hale gelmektedir. Yenilikçi olabilmek ve tercih edilen konumunda kalabilmek için, kullanıcı hedef ve beklentilerini anlamak, değerleri doğru konumlandırmak, kurumsal kararların mekâna aktarılmasında tasarım kriterinin doğru yönetilmesi gerekmektedir.

Markalaşma ve kurumsal kimlik kararlarının, kuruluşlar ve firmalar için önemli olduğu, kuruluş aşamasında, hedeflerin, yönetim biçiminin ve stratejilerinin belirlenmesi durumunda, marka olarak farklılaşmanın sağlandığı ve marka kişiliğinin kullanıcıya daha doğru aktarılabilirdiği görülmektedir. Bu noktadan itibaren, kurumun, kullanıcı ve hedef kitle ile

buluştuğu ara yüz olarak mekan kavramı önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Tasarım unsuru, kurum kişiliğinin oluşumunda ve markalaşma sürecinde, firmalar için, etkili olarak kullanabilecekleri bir kavramdır. Tasarım faktörünün etkin biçimde yönetildiğinde, markalaşmış mekan organizasyonlarında, önemli bir enstrüman olarak kullanılabilirdiği görülmektedir. Hizmet sektöründe yer alan, tüketim mekanlarında, mekanın anlam ve ifadesindeki değişiklikler, mekan kavramının yeniden incelenmesi ve sorgulanmasını gerekli kılmaktadır. Bu anlamda, gelecekte kurumlar için, tasarım unsuru, ürün, hizmet, mekan, davranış ve deneyim alanlarında önemli bir kriter olarak ve farklılaşmayı sağlayan en etkili unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aaker, D., (1991). *Managing Brand Equity*, The Free Press, New York.
- Aaker, D., (1996). *Building Strong Brands*, The Free Press, New York.
- Bedford, C. ve Lee, A., (2008). *Would You Like Service with That?*, *Design Management Review*. Boston, vol.19, s:6.
- Bocock, R., (1993). *Tüketim*, Dost Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Borja De Mozota, B., (2003). *Design Management*, Allworth Press, New York.
- Buchanan, R. ve Margolin, V., (1995). *Introduction Discovering Design: Explorations In Design Studios*, The University Of Chicago Press, Chicago.
- Clinton, R. ve Simmons, J., (2003). *Brands And Branding*, Bloomberg Press, Princeton, New Jersey.
- Gobe M., 2001. *Emotional Branding And The New Paradigm For Connecting Brands To People*, Allworth Press, London.
- Kotler, P., (1997). *Marketing Management Analysis, Planning, Implementation And Control*, Practice Hall International, Inc. Upper Saddle River, New Jersey.
- Neumeier, M., (2003). *The Brand Gap*, New Riders Publishing, USA.

Okay, A., (2005). Kurum Kimliği, Mediacat Kitapları, İstanbul.

Perry, A. ve Wisnom, D., (2003). Markanın Dna'sı, Mediacat, İstanbul.

Rapoport, A., (1977). An approach To The Construction Of Man-Environmental Theory, Pergamon Press, Oxford, England.

Rowden, M., (2000). The Art Of Identity, Ark Gower

Schultz, C.N., (1980). Architecture:Meaning And Place, Electra, Rizzoli, New York.

Zec, P., (2005). Emerging Paradigm Design And Change, Red Dot Edition, USA.

Zeisel, J., (1986). Inquiry By Design, Tools For Environment Behavior Research Cambridge University Press, Cambridge, England.

KONUT KULLANICI DAVRANIŞI ve ENERJİ TÜKETİMİ: LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

Ebru Ergöz KARAHAN*

ÖZET

Konutlarda tüketilen enerji, çevre faktörleri, iklim, bina özellikleri ve kullanıcı davranışları gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Özellikle kullanıcı davranışının enerji kullanımı üzerinde etkisi belirgindir. Davranışların anlaşılması, bina ile ilişkili uygulamaların kullanımında, konut tasarımında, yasa yapıcılara ve kullanıcılara rehberlik etme konusunda yardımcı olacaktır. Bu çalışmada, konut kullanıcılarının enerji tüketimini etkileyen kullanıcı davranışının literatür değerlendirmesi yapılmaktadır. Literatür analizi, kullanıcı davranışlarına yön veren itici güçleri vurgulamaktadır. Değişkenlerin ortaya konması, aynı zamanda gelecek araştırmalara yardımcı bir araç olabilir.

Anahtar kelimeler: Kullanıcı davranışı, enerji tüketimi, konut

A LITERATURE REVIEW OF OCCUPANT BEHAVIOUR AND ITS IMPACT ON ENERGY CONSUMPTION IN RESIDENTIAL BUILDINGS

ABSTRACT

Energy consumption in buildings is influenced by several factors such as environmental factors, climate, building properties and behaviour of their occupants. Particularly, occupant behaviour has a large impact on the energy consumption. A better understanding of occupant behaviour can assist in many building-related applications and occupant guidance. This paper presents a literature review of occupant behaviour influencing the energy consumption in residential buildings. Existing studies on the behaviour of building occupants are highlighted, existing models are investigated. The analysis of the literature highlights the driving forces for occupants' behaviour. The reporting of variables may be a significant tool to help direct future research.

Key Words: Occupant behaviour, energy consumption, residential.

---

* İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarım Bölümü

1. GİRİŞ

Yapı sektörü, sera gazı oluşumuna katkısından dolayı iklim değişikliğinin en büyük sebeplerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Sera gazı emisyonları, sektördeki enerji kullanımından kaynaklanmaktadır. Yapı sektörü, küresel yıllık enerji kullanımının % 40'ından; konut sektörü tek başına % 30'undan sorumludur (UNEP, 2007). 2005'te OECD üyesi olmayan ülkelerde konut sektörünün yıllık toplam enerji kullanımındaki oranı % 36'dır (IEA, 2008). Britanya'da konut sektörü enerji kullanımı, yıllık toplam enerji kullanımının % 32'sine (DECC, 2011), ABD'de % 22'sine (IEA, 2008), Çin'de % 13'üne (IEA, 2007) tekabül etmektedir. Hane halklarının enerji ihtiyacı bölgelere göre değişmekle birlikte soğuk bölgelerde yer alan ülkelerde en yüksek ihtiyacı göstermektedir (Kuronen, vd, 2010). IEA (International Energy Agency (Uluslararası Enerji Kurumu)) üyesi 19 ülkenin verilerine göre konutların ısıtması için harcanan enerjinin oranı toplam konut enerji tüketimi içinde en yüksektir (% 53). Konutlarda kullanılan donatılar için enerji talebi (elektrik), ısıtma için harcanan enerjiyi takip etmektedir. Ardından, su ısıtma ve yemek yapma için harcanan enerji tüketimi gelmektedir. Kullanılan enerji tipi de ülkelere göre çeşitlilik göstermektedir. OECD ülkeleri yoğunlukla elektrik ve doğal gaza bağlı iken (% 72), OECD ülkesi olmayan ülkelerde yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı yaygındır (% 59) (IEA, 2008).

Türkiye'de enerji tüketiminden kaynaklı yıllık sera gazı emisyonu 258 milyon tondur ve konut sektörü de yıllık toplam enerji kullanımının % 27'sinden sorumludur. Bu durum IEA ortalaması olan % 21'den yüksektir (IEA, 2009). Enerji Yoğunluğu, Gayri Safi Milli Hâsıla başına tüketilen birincil enerji miktarı için tüm dünyada kullanılan bir göstergedir. Türkiye'nin kişi başına enerji tüketimi, OECD ortalamasının beşte biri civarında olmasına rağmen Türkiye'nin enerji yoğunluğu, OECD ortalamasının üzerindedir. Kişi başı enerji tüketimi Türkiye'nin 4 katından daha fazla olan Japonya, Almanya gibi ülkeler 1.000 USD GSMH başına Türkiye'nin kullandığı enerjinin 1/4'u kadar enerji harcamaktalar (Türkiye Enerji ve Enerji Verimliliği Çalışmaları Raporu, 2010). Bu durum enerji verimliliği ilkelerine dikkat edilmediğini ve enerji tüketimi konularına daha fazla dikkat etmesi ve kullanıcıyı bilinçlendirmesi gerektiğini göstermektedir.

Tüm yukarıda sayılan nedenlerden ötürü ve Kyoto anlaşmasına uyum çerçevesinde konut sektöründe enerji verimliliği önemli bir hedef olmuştur. Sürdürülebilir bir yapma çevre için, konut enerji tüketiminin azaltılması anahtar rol oynamaktadır. Birçok ülkede özellikle OECD ülkelerinde konutların enerji verimliliğini artırmak ve enerji tüketimini azaltmak amacıyla yeni bina yönetmelikleri ve düzenlemeleri kabul edilmiştir. Verimi artırılmış sistemler, malzeme ve yapım yöntemlerindeki süregelen gelişmeler kullanılan enerji miktarını azaltmıştır (Leth-Petersen ve Togeby, 2001; Beerepoot ve Beerepoot, 2007). Bununla birlikte birçok çalışma göstermektedir ki binaların enerji açısından daha verimli hale gelmesi ve bina özelliklerinin rolünün azalmasıyla birlikte tüketimde kullanıcı rolü giderek artmaktadır (Groot vd., 2008; Haas vd., 1998; Papakostas ve Satiropoulos, 1997; Andersen vd, 2009; Branco, vd 2004; Ouyang ve Hokao, 2009; Guerra Santin, vd; 2009; Yu, vd; 2011).

Türkiye’de, 1 Ocak 2011 tarihinde yürürlüğe giren binalarda ısı yalıtım zorunluluğu uygulaması, binalarda enerji kimlik belgesi (EKB) ve 2017 sonuna dek ısı yalıtımının ve EKB bulundurma zorunluluğunun tamamlanması gibi yasalar ve enerji verimliliğine dair çıkan enerji yönetmelikleri, ülkemizin de enerji tüketimini azaltmak için attığı adımlardandır. Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde olduğu gibi binaların ve sistemlerin enerji açısından daha verimli hale gelmeleri ülkemizde de enerji tüketiminde kullanıcının rolünü daha belirgin ve önemli hale getirecektir.

Literatürde, teknoloji, mimari tasarım ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar mevcuttur. Kullanıcı davranışı ise, çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve araştırmacılar için enerji tüketimine olan etkisini anlamak önem arz etmektedir. Binalar için hesaplanan ve öngörülen enerji tüketimi gerçekte kullanılan enerji miktarı farklılaşmaktadır. Bu durumun en büyük nedenlerinden biri kullanıcı davranışının hesaplamalar sırasında göz ardı edilmesidir. Davranışların anlaşılması, konutların enerji performanslarını belirlemede, bina ile ilişkili uygulamaların kullanımında, konut tasarımında, yasa yapıcılara ve kullanıcılara rehberlik etme konusunda yardımcı olacaktır.

Bu makalede, kullanıcı davranışı ve konutlardaki enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi baz alan çalışmalar değerlendirilmiştir. İlk olarak

davranış konsepti ele alınmış, kullanıcı davranışını etkileyen faktörler belirlenmiş ve enerji tüketimi ile ilişkisi irdelenmiştir.

KULLANICI DAVRANIŞI VE KONUTLARDA ENERJİ TÜKETİMİNE ETKİSİ

1.1. Kullanıcı Davranışı Kavramı

Bina kontrolü ile ilişkili kullanıcı davranışını yönlendiren sebepler konusunda hala yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Kullanıcı davranışı, dışsal (hava sıcaklığı, rüzgâr hızı gibi), içsel ya da bireysel (kişisel geçmiş, davranış, tercihler gibi) ve binaya bağlı (ev sahipliği, uygun ısıtma araçları gibi) birçok nedenden etkilenmektedir (Andersen et al, 2009).

Kullanıcının bina kontrol sistemleri ile etkileşimi, insan davranışının bir yönüdür. İnsan davranışı, sosyal bilimlerden fen bilimlerine dek farklı disiplinlerin ilgi alanına giren birçok faktörün sürekli birleşiminin bir sonucudur (Fabi et al, 2012). Tabak ve de Vries (2010), insan davranışını, fiziksel ve psikolojik ihtiyaçların bir sonucu olarak açıklamaktadır. Fiziksel ihtiyaçlar, bireye bağlıdır ve mekân, aydınlatma, iklim koşulları ve ses düzeyi ile ilişkilidir (Zimmermann, 2006). Psikolojik ihtiyaçlar ise, kişiselleştirme, mahremiyet ve etkileşimin bir sonucudur ve kişiseldir. Fiziksel durumlara bağlı insan davranışı, ısıtma vb. tesisat sistemlerine ve bina bileşenlerine bağlı olarak açıklanabilir. Bu bağlamda, kullanıcı davranışı, bir binanın bir mahallinde yer alan kişilerin, kendi iç mekân çevresini etkilemek amacıyla yaptıkları ya da yapmadıkları davranışlar olarak tanımlanabilir (Hoes vd, 2009). Guarra Santin (2011), enerji tüketimini etkileyebilecek konutta yer alan mekân, tesisat sistemleri ve diğer donatıların kullanımının kullanıcı davranışı olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir.

Farklı disiplinler açısından “davranış” bazen tüketici tarafından adapte edilen ya da kullanılan enerji teknolojileri açısından karakterize edilmektedir (konut yalıtımının yapılması, kullanılan ısıtma araçları vb); bazen, kullanıcının enerji bazlı teknolojileri kullanması açısından (işe gidiş geliş şekli, bulaşık makinası kullanımı gibi); bazen de kullanıcının istekleri açısından (temizlik, daha sağlıklı bir çevre, vb), ve aynı zamanda tüm bu faktörlerin birbirleri ile etkileşimleri açısından da tanımlanabilmektedir (Keirstead, 2006). Stephenson, vd.

(2010), Davranışın; teknoloji, eylem ve istek ile ilişkili özelliklerini kavramın etkileşimli yüzleri olarak görmektedir. Davranış, maliyetler, farkındalık ve ahlaki yükümlülük gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir (Devine-Wright ve Devine-Wright, 2004). Son dönemde yapılan çalışmalar, kültürel normlar, rutin alışkanlıklar, sosyal ilişki ağları ve modanın (örn; konut aydınlatması) etkisinin önemine ve sosyo-teknik sistemlerdeki teknoloji ve insanların karşılıklı etkileşimine dikkat çekmektedir. Wood ve Newborough (2003), konut kullanıcı davranışının, basit değişikliklerden, daha karmaşık, beceri bazlı davranışlara dek farklılaşabileceğini belirtmiştir. Çevresel adaptasyon için, basit değişiklikler; kapı ya da pencere açmak ya da kapamak, panjurları ayarlamak, vantilatör kullanmak, aydınlatma araçlarını açmak ya da kapamak, kıyafet değiştirmek, sıcak ya da soğuk sıvı tüketmeyi içerirken, karmaşık davranışlar, termostat kullanmak, kişisel ısıtma ve soğutma araçları gibi kullanıcıların karmaşık bina kontrol sistemlerini anlamaya ihtiyaç duyacakları durumları içermektedir (Langevin, vd, 2013).

1.2. Kullanıcı Davranışını Etkileyen Faktörler

Birçok ülke tarafından Kyoto protokolünün kabulü ve AB'ne üye ülkelerin 2020'ye dek karbon dioksit (CO²) emisyonu miktarını %20'ye dek azaltma hedefi, enerji tüketimi konusundaki çalışmaların artarak devam etmesine neden olmaktadır. Bu konuda yapılmış çalışmalarda Avrupa ve Amerika menşeli çalışmalar çoğunluğu oluşturmaktadır. Nijerya, Kuveyt, Çin gibi ülkelerde yapılmış çalışmalar uluslararası literatürde yer bulmasına karşın sayıca azdır (Al-Mumin, vd., 2003; Ouyang ve Hokao, 2009; Hussaini ve Majid, 2012; Chen vd.,2013). Konut enerji tüketimi konusunda ülkemizde yapılan çalışmaların uluslararası literatürdeki yeri azdır ve mimari tasarım ve bina özellikleri konularına odaklanmıştır (Yılmaz, 2007; Manioğlu, Yılmaz, 2008; Yasar, Kalfa, 2012; Kazanasmaz, 2014). Bunun yanında Türkiye yıllık konut enerji ihtiyacına odaklanan araştırmalar bulunmaktadır (Canyurt, 2005; Halıcıoğlu, 2007). Bu bağlamda, çalışmada kullanılan kaynaklar ve örnekler büyük oranda yurt dışı menşeli olmuştur.

Konut enerji tüketimi ve kullanıcı davranışı arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere incelenen kaynaklarda, kullanıcı davranışını bir bütün olarak ele alan çalışmalar olduğu gibi iç mekân ısıtma davranışı veya pencere açma davranışına odaklanan çalışmalar da mevcuttur.

Isıtma konusu en önemli ve enerji tüketimine etkisi en büyük parametrelerden olduğundan literatürde diğerlerinden daha fazla yer tutmaktadır. Bu yazıda adı geçen makaleler, Energy and Buildings, Building and Environment, Building Research and Information, Architectural Engineering and Design Management, Applied Energy, Energy Policy gibi SCI dergiler ve ACEEE ve ECEEE konferanslarından alıntılanmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi kullanıcı davranışı karmaşık yollarla çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Fabi vd. (2012) kullanıcı davranışını etkileyen faktörleri fiziki çevresel faktörler, bağlamsal faktörler, fiziksel faktörler, psikolojik faktörler ve sosyal faktörler olarak beş gruba ayırırken, Wei vd. (2014), faktörleri, çevresel (iklim, iç mekan nem düzeyi), bina kaynaklı (bina tipi, yaşı, büyüklüğü, ısıtma sistemi ve yakıt tipi), kullanıcı bazlı (kullanıcı yaşı, cinsiyeti, eğitim durumu, hane halkı büyüklüğü, gelir, önceki konut tipi, ev sahipliği, sağlık) ve diğer (zaman, farkındalık, ısıtma ücretleri) olarak ayırmıştır.

Fabi vd. (2012), fiziki çevresel faktörlere; hava sıcaklığı, nem, rüzgâr hızı, gürültü düzeyi, aydınlık düzeyi ve kokuyu dâhil ederken bağlamsal faktörlere; insan üzerinde dolaylı etkisi olan bina yalıtımı, yönlenme, ısıtma sistemi, termostat tipi gibi faktörleri dâhil etmiştir. Kullanıcılar, termal, görsel, işitsel konfor, sağlık, güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak isterler. Farkındalık (finansal kaygı, çevre için kaygı, vb.), bilişsel kaynaklar (örn. bilgi), alışkanlıklar, yaşam biçimi ve algı diğer psikolojik faktör örneklerindedir. Yaş, cinsiyet, sağlık durumu, kıyafet, hareketlilik seviyesi ve yiyecek, içecek alımı fiziksel faktörlerdendir. Kullanıcıların birbirleriyle ilişkileri sosyal faktördür ve hane halkı yapısının niteliği faktör olarak bu gruba dâhil olmaktadır.

Gill vd (2010), Britanya, Birleşik Krallıkta yaptıkları çalışmada, enerji davranışını etkileyen faktörleri açıklamak için nitel araştırma yöntemi kullanmış; faktörleri, teknik olmayan; insana ait ve binaya ilişkin olarak ayırmıştır. Benzer şekilde düşük gelir grubundaki hane halklarının enerji davranışlarını inceleyen Langevin vd. (2013), Philadelphia, ABD’de 50 konut kullanıcısıyla yaptığı görüşmeler sonunda, faktörleri, bina tipi, faturalar, çevresel durum (sıcaklık, nem ve hava kalitesi), çevresel tatmin, kullanıcı özellikleri, çevre koşullarını adapte olma eylemi, bilgi ve davranış biçimi olarak

nitelendirmiştir. Rijal vd. (2007), Britanya’da pencere açma davranışını inceledikleri çalışmalarında, sıcaklık, mevsim, gün içindeki saat, kullanıcının pencere açma sıklığı ve tasarımın davranış üzerindeki etkilerini vurgulamışlardır. Yukarıdaki çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, yaşam biçimi, seçimler, davranış biçimi, kişisel geçmiş ve hane halkı özellikleri gibi fiziksel ya da psikolojik birçok faktör tarafından kullanıcı davranışları belirlenebilir. (Andersen vd., 2009; Schweiker ve Shukuya, 2009).

Konut kullanıcılarının enerji tüketimini inceleyen çalışmaların bazıları davranış örüntüsüne odaklanırken bazı çalışmalar bilişsel (cognitive) değişkenlere odaklanmış, bir kısmı da her ikisini birden ele almıştır. Bu çalışmada, literatürde yer alan araştırmalar Wei vd.’nin (2014) yaptığı gruplandırma örnek alınarak konumlandırılmış ve incelenmiştir.

1.2.1. Çevresel Faktörler

Dış iklim şartlarının iç mekân ısıtma, iç mekan havalandırma ve pencere açma ve enerji tüketimine etkisi birçok çalışmada değerlendirilmiştir. Pimbert ve Fishman (1981), kış mevsiminde iç mekân gece sıcaklığının dış iklim şartlarından etkilendiğini göstermiştir. French vd (2007), sıcak iklim koşullarında ısıtıcıların soğuk iklim bölgelerine oranla daha az çalıştığını ortaya koymuştur. Andersen, vd. (2011), Danimarka’da 13 konuttan aldıkları ölçümler sonucu, iç mekan sıcaklık artışı ve dış iklim şartları arasında güçlü bir korelasyon olduğunu, aynı zamanda dış mekan nem durumu ve rüzgar hızının da konutlarda iç mekan ısısının belirlenmesinde etkili olduğunu göstermiştir. Day ve Hitchings (2009), Britanya’da 21 hane halkı ile yaptıkları nitel araştırmada hava durumunun kullanıcıların iç mekân ısıtma davranışlarını etkilediğini, Rijal vd. (2007) hava durumunun pencere açma davranışına etkisini bulmuştur. Düşük hava sıcaklıklarında ve kırsal alanlarda enerji tüketimi artmaktadır. Coğrafi ve binaya ait özellikler tüketilen enerji miktarında önemli rol oynamaktadır.

1.2.2. Bina Özellikleri

Birçok araştırmada bina tipinin etkileri çalışılmıştır. Tachibana (2010 içinde Wei, vd. 2014) 2356 hane halkı ile yaptığı anket sonucu apartmanda yaşayan hane halklarının ısıtma araçlarını diğer konut

tiplerinde oturanlara kıyasla daha çok kapattığını ve daha az kullandığını tespit etmiştir. Linden vd. (2006) 600 İsveçli hane halkı ile yaptıkları araştırmada enerji tasarrufu için, sıra evlerde oturan hane halklarının apartmanlarda oturanlara göre daha düşük bir iç mekân sıcaklığına adapte olmaya meyilli olduklarını bulmuşlardır. Müstakil evlerde enerji tüketimi en fazladır, bunu ikiz evler, sıra evler, tek katlı evler ve apartman daireleri izlemektedir. Kane vd (2011) Britanya'da 500 konuttan alınan verilerde farklı tipteki konutlarda farklı ortalama sıcaklıkları bulmuşlardır. Müstakil konutlar en serinken apartman daireleri en sıcak konutlar ve aralarındaki ortalama sıcaklık farkı 2°C olarak belirlenmiştir.

Hunt ve Gidman (1982), Britanya'da 1000 konutla, Guerra Santin vd. (2009) Hollanda'da 313 konutla ve French vd. (2005) Yeni Zelanda'da yaptıkları araştırmalarda eski konutların yeni konutlardan daha soğuk olduğunu ve bina yaşı ile enerji tüketimi arasında güçlü olmasa da negatif bir korelasyon tespit etmişlerdir. Konutlarda yer alan yalıtımın pozitif etkisi birçok araştırmacı tarafından ortaya konmuştur (Haas vd, 1998; Shipworth vd, 2009). Binanın fiziksel özellikleri ısıtma yüküne etki etmektedir ama aynı zamanda soğutma yükü üzerinde marjinal etkiye sahiptir. Konutun m²'si arttıkça hane halklarının ısıtma ihtiyaçları da artmaktadır. Havalandırma ve soğutma cihazlarının kullanıldığı konutlarda kullanıcı davranışı özellikle belirgindir. Isıtma tipi, konutun yaşı ve tipi hane halkı enerji davranışının önemli belirleyici elemanlarından (Steevers ve Yun 2014).

1.2.3. Kullanıcı Bazlı Faktörler

Yukarıda da bahsedildiği üzere, benzer fiziksel nitelikteki konutlardaki farklar ve hesaplanan ile gerçek enerji tüketimindeki farklılıklar kullanıcı davranışının çeşitliliğine bağlanmaktadır (Haas, vd., 1998; Branco vd., 2004; Linden vd., 2006). Kullanıcı davranış örüntüsü, yaşam biçimi, tercihler, konfor algısı, kişisel geçmiş ve hane halkı özellikleri tarafından belirlenebilir (Andersen et al., 2009; Schweiker ve Shukuya, 2009). Schweiker ve Shukuya'nın (2009) Japonya'da yaptığı araştırma, kullanıcıların ısıtma sistemlerini kullanırken sahip oldukları davranış biçiminin dış etkenlerden çok kişisel faktörlerden etkilendiğini ortaya koymaktadır. Andersen vd.'nin (2009) Danimarka'da yaptığı araştırmada ise iç mekân ısıtma

davranışının diğer faktörlerin yanında, cinsiyet, ev sahipliği ve algı gibi faktörlerden de etkilendiği belirlenmiştir.

Sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerle birlikte gelir ile enerji tüketimi arasında bir ilişki bulunmuştur (Haas vd 1998, Santamouris, vd, 2007; Sardanou, 2007; Yun ve Steemers, 2011). Santamouris vd. (2007), gelirin konut büyüklüğü, yaşı, tipi, kabuk kalitesi ve konutta kullanılan donatının en büyük belirleyicilerinden olduğunu ve dolayısıyla enerji tüketimi ile dolaylı bir ilişki içinde bulunduğu ortaya koymuştur. Yaşlı konut kullanıcıları daha sıcak iç mekân tercih ettiklerinden yaş ile enerji tüketimi arasında sıkı bir ilişki vardır (Linden vd, 2006, Guerra-Santin ve Itard, 2010). Benzer şekilde çocuklar da daha sıcak ortamları tercih ederler (van Raaij ve Verhallen 1983). Karjalainen (2007), 3094 kişi ile yaptığı anket sonucu, kullanıcı cinsiyetinin iç mekân sıcaklığı ile ilişkili olduğunu, kadınların daha sıcak ortamlarda bulunmaktan hoşlandığını bununla birlikte erkeklerin sıcaklık ayarını sık değiştirdiğini gözlemlemiştir. Abrahamse ve Steg (2009) ise yaş ve cinsiyetin enerji tüketimi ile belirgin bir ilişkisi olmadığını bulmuştur.

Guerra Santin (2010), hane halkı özellikleri, kişisel geçmiş, motivasyon, değerler ve davranış özelliklerinin kullanıcının enerji davranışını etkilediğini savunmaktadır. Kullanıcının kültür, etnisite, eğitim düzeyi ile enerji tüketimi birçok çalışmada araştırılmıştır. Vine (1987), kış döneminde Afrika kökenli hane halklarının diğer hane halklarına göre daha fazla sıcaklık talep ettiğini ortaya koyarken, eğitim düzeyi ve konut sahipliği ile iç mekân ısıtma davranışı arasında bir ilişki bulunmamıştır. Guerra-Santin ve Itard (2009), hane halklarının bir önceki konut tipinde sahip oldukları enerji alışkanlıklarını halen oturdukları konutlarında da devam ettiklerini gözlemlemiştir. Sardanou (2008), yaş, hane halkı büyüklüğü, yıllık gelir, konut büyüklüğü ve ev sahipliğinin ısıtma için harcanan enerji üzerinde etkili olduğunu tespit etmiştir. Burney (1995), elektrik tüketiminde gelirin önemli bir belirleyici olduğunu tespit etmektedir.

Hane halkı büyüklüğü, gelir gibi demografik değişkenlerin enerji tüketimi ile ilişkisi belirgin iken, enerji tasarrufu ile ilgili bir ilişki bulunamamıştır. Farklı çevresel kaygılara sahip kişiler farklı enerji tasarruf ölçülerine sahip olmaktadır. Yaşlılar, tek yaşayanlar ve düşük gelir seviyesine sahip hane halkları evlerinde enerji tasarruf ölçülerini uygulamada isteksiz davranmaktadırlar. Alışkanlıklar,

bilgi eksikliği ve konfor algısı, davranışlar karşısında engel oluşturmaktadır (Huebner, vd., 2013). Vringer ve Blok (2007), farklı Hollandalı hane halklarının enerji tüketimine değerler, motivasyon ve hava durumu değişikliği algısının etkileri konusunda çalışmışlardır. Farklı değer örüntülerine sahip hane halklarının enerji tüketiminde farklılıklar bulamamalarına karşın, enerji tasarrufu konusunda isteksiz hane halklarının % 4 daha fazla enerji tükettiklerini tespit etmişlerdir.

Van Raaij ve Verhallen (1983), birçok hane halkında enerji davranışının ayrı bir davranış olmadığını ve hobi, ev işi, çocuk bakımı gibi diğer davranışlarla iç içe geçtiğini savunmaktadır. 1980'lerin başında Hollanda'da 145 hane halkı ile yaptıkları anketler sonucu beş farklı enerji davranış örüntüsü belirlemişlerdir. Çalışma sonucu hane halkı yaşam biçiminin enerjiye bağlı davranışları etkilediği ortaya çıkmıştır.

1.2.4. Diğer Faktörler

Gün içindeki saat diliminin enerji davranışı üzerindeki etkisi birçok çalışmada değerlendirilmiştir. Vine (1987) gece ve gündüz hane halklarının konutlarını farklı sıcaklıklarda tuttuklarını göstermektedir. Bazı çalışmalarda da hafta içi ya da hafta sonunun enerji tüketimine etkisi araştırılmıştır. Hane halkları evde olduklarında iç mekân sıcaklıklarını daha yüksek sıcaklıklarda kullanmayı tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Sardianou, 2008; Guerra-Santin, Itard, 2009). Day ve Hitchings (2009), enerji tüketimine ödenen ücretlerin etkili olduğunu ve kişilerin enerji davranışlarını değiştirdiklerini belirlemişlerdir.

1.3. Kullanıcı Davranışının Enerji Tüketimine Etkisi

Yukarıda görüldüğü gibi, Bina özellikleri, hane halkı özellikleri, iklim ve hava durumu, zaman gibi birçok faktör hane halkının davranışını etkilemektedir. Bina özellikleri, iklim koşulları gibi birçok faktörün etkisinin görüldüğü enerji tüketimi, büyük oranda hane halklarının davranışlarına bağlı olarak değişmektedir. Birçok özellik aynı tutulduğunda dahi kullanıcıya bağlı olarak farklı enerji tüketimleri görülmektedir. Soğuk iklim koşullarında ve/veya yalıtımı yetersiz binalarda yaşayan kullanıcılar, daha yüksek ısı ve ısıtma sistemlerini daha fazla çalıştırmayı tercih etmektedirler. m²'si ve oda sayısı fazla olan konutlarda ikamet eden kişiler, daha fazla alanı ısıtmaya ve daha fazla elektrik kullanmaya meyillidir. Steemers ve Yun (2009),

havalandırma cihazlarının kullanma sıklığının soğutma için kullanılan enerjide % 47 oranında varyasyona neden olduğunu belirtmektedir. Gill, vd. (2010), elektrik tüketiminde elektrikli aletlerin fazlalığı ve kullanıcı davranışının çok etkili olduğunu belirtmektedirler. Aydınlatma elemanlarının açık bırakılması, elektrikli ev aletlerinin gereğinden fazla kullanılması ve açık bırakılması gibi kullanıcıya ait davranışlar tüketimin artmasına neden olmaktadır. İç mekân sıcaklığı, aydınlatma seviyeleri, donatıların kullanımı (bulaşık makinası, çamaşır makinası kullanma kullanımı ve sıklığı, duş alma alışkanlığı, enerji tasarrufu konusunda istek ya da isteksizlik vb. davranış biçimleri enerji tüketimi ile ilişkilidir.

Kullanıcı etkisinin enerji performansına etkisini ölçme yollarından biriyse benzer iki binanın enerji tüketimlerini karşılaştırmaktır. Socolow (1978), Sonderegger (1978) ve Seligman vd (1978), bu metodu kullanmışlardır. Socolow (1978), 28 sıra evlerde yaptığı ölçümlerde enerji tüketiminde ikiye bir gibi varyasyonlarla karşılaşmıştır. Sonderegger (1978), 205 sıra evde yaptığı doğal gaz ölçümlerinde en düşük tüketiminin 3 katı kadar fazla tüketim oranları tespit etmiştir. Bu farkın % 54'ü oda sayısı, pencere alanları gibi tasarım değişkenleri ile açıklanabilirken % 46'lık kısım bu değişkenlerle açıklanamamaktadır. Aynı evi kullanan iki farklı kullanıcının enerji tüketimindeki fark % 71 olabilmektedir. Bu da kullanıcının tüketim örüntüsüne bağlı olmaktadır. İyi yalıtıma sahip konutlarda bu fark daha belirgin hale gelmektedir (Socolow, 69). Guerra Santin (2010), yaptığı istatistiksel çalışmasında, enerji tüketimindeki farklılıkların % 12'sinin kullanıcı davranışı farklılığından meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Araştırmada, Hane halklarının yaşamak için kullandıkları oda sayısı, içinde ısıtıcı kullanılan mekân fazlalığı, duş alma sıklığı ve uzunluğu, bulaşık ve çamaşır makinalarının kullanma sıklığı, elektronik aletlerin kullanımı, pencere açma alışkanlığının enerji tüketimine olan etkisi belirlenmiştir. Enerji tasarruflu ampullerin kullanma sıklığı arttıkça enerji tüketimi ile ilişkisi belirginleşmektedir. Gill vd (2010), kullanıcı davranışının enerji tüketimine olan etkisini araştırdıkları çalışmalarında, ısı, elektrik ve su tüketiminde sırasıyla, % 51, % 37 ve % 11 oranında varyasyonlar ortaya çıkarmışlardır. Chen vd. (2013) Çin'de yaptığı çalışmada, ısıtma ve soğutma enerji tüketimindeki varyasyonların % 28,8 oranında sosyo-ekonomik ve davranış farklarından meydana geldiğini ortaya koymuştur. 93 ülkeyi çalışmasına dâhil eden Burney (1995), elektrik tüketiminde gelirin en

önemli belirleyici olduğunu bulmuştur. Kullanıcı özelliklerinin ve dolayısıyla davranışının enerji tüketimine etkisi belirgindir.

2. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmacılar, enerji tüketimi özelliklerinin, belli bir dereceye kadar her bir ülkeye/bölgeye özel olduğunu, iklim, sosyo-ekonomik, kültürel, fiziksel, yasal birçok faktörden etkilendiğini belirtmişlerdir. Bina özellikleri ve iklimin enerji tüketimi üzerindeki etkilerini inceleyen birçok çalışma mevcuttur ve çalışmalar bu faktörlerin enerji tüketimine etkileri konusunda hemfikirlerdir. Son 10 yılda ise hane halkı özellikleri, kullanıcı davranışının enerji üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar giderek artmaktadır. Enerji kullanımına neden olan en önemli parametrelerden birinin kullanıcı davranışı olduğu ortaya çıkmıştır. Kullanıcı ve davranışlarının enerji tüketimi üzerindeki rolü belirgindir. Kullanıcılar, bina içindeki mevcudiyetlerine, yaptıkları aktivitelere ve iç mekân çevre koşullarını (termal, hava kalitesi, aydınlatma, gürültü, vb.) geliştirme isteklerine bağlı olarak enerji tüketimi üzerinde etkiye sahiptirler. Bina enerji kullanımını tahmin etme, değerlendirme ve anlama için kullanıcı davranışları önemlidir.

Kullanıcı davranışlarının arkasındaki itici güç değişmektedir; bazen maliyet baskın faktör olabiliyorken, bazen de konfor baskın karakter olabilmektedir. Bazen temiz hava ihtiyacı ile hane halkları en soğuk günlerde dahi sabahları odaların havalandırmaktadır. İklim şartları, bina özellikleri gibi durumlar dışında kullanıcının psikolojik, bilişsel, alışkanlığa bağlı davranışlarının enerji tüketimi üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Özellikle bu konuda, daha detaylı ve ayrıntı yaklaşımli çalışmaların artması gerekmektedir.

AB ülkelerinde kabul edilen bina ve enerji yönetmeliklerinden sonra enerji tüketimi konusunda yapılan araştırmalarda, yönetmelik değişikliklerin kullanıcı davranışına, dolayısıyla, enerji kullanımına direkt ve dolaylı etkileri tespit edilmiştir. Yerel ve ulusal düzeyde yönetimlerin kullanıcı davranışını etkileyen faktörlerin ve davranışın enerji tüketimi üzerindeki etkilerinin farkında olması birçok açıdan önemlidir. Farkındalıkla, konut binalarına, ısıtma soğutma sistemlerine ait yönelik düzenlemeler getirilmesi, uygun enerji tasarruf tedbirlerinin alınması beklenebilir. Birçok araştırmadan ev IEA verilerinden de bilindiği üzere, enerji tüketimi konusunda ısıtma için harcanan enerji başı çekmektedir. Buna dayanarak ilk olarak

binalarda, termal kalitenin sağlanması ve buna yönelik düzenlemelerin önemsenmesi önem kazanmaktadır. Bununla birlikte toplam enerji tüketimine, su ısıtmak için harcanan enerji, yemek yapmak için harcanan enerji, elektrik, su ve hane için donatılar için gerekli enerjiyi dâhil etmeli ve hesaplamalar yapılırken kullanıcı davranışı da göz ardı edilmemelidir. Böylece daha gerçekçi hesaplamalara ulaşılabilir.

Uygulama açısından bakıldığında ise, konut ve bina yapımında, tasarım kriterlerinin yanında, yalıtım, kullanılan malzeme ve ısıtma, havalandırma sistemleri enerji tasarrufuna en yardımcı olacak şekilde seçilmelidir. Manuel termostat kullanımının önemi birçok araştırmada gösterilmiştir. Türkiye’de yaygın olmayan termostat kullanımının özendirilmesi ve binalara eklenmesi önerilebilir. Bunun yanında enerji tüketimini dikkate alan malzeme ve sistem geliştirmek de önem kazanmıştır.

Araştırma alanı ve gelecekteki araştırmalar açısından konu incelediğinde kullanıcı davranışına neden olan etmenlerin analiz edilmesi, örneğin, bilişsel, psikolojik değişkenlerin incelenmesi, birbirinden farklı davranışların nedenlerini açıklayabilir.

3. KAYNAKLAR

- Abrahamse, W. Steg, L. Vlek, C., Rothengatter, T., (2005), A review of intervention studies aimed at household energy conservation, *Journal of Environmental Psychology* 25, 273–291.
- Al-Mumin, A., Khattab, O., Sridhar, G., (2003), Occupants’ Behavior and Activity Patterns Influencing the Energy Consumption in the Kuwaiti Residences, *Energy and Buildings*, 35, 549–559.
- Andersen, R.V. Toftum, J. Andersen, K.K., Olesen, B.W. (2009), Survey of Occupant Behaviour and Control Of Indoor Environment in Danish Dwellings, *Energy and Buildings* 41 11–16.
- Andersen, R.V. Olesen, B.W. Toftum, J. (2011), Modelling Occupants’ Heating Set-Point Preferences, in: *Building Simulation Conference 2011*, Sydney, Australia, 14–16 November.
- Beerepoot, M. ve Beerepoot, N. (2007), Government Regulations as an Impetus for Innovations Evidence for Energy Performance Regulation in the Dutch Residential Building Sector, *Energy Policy*, 35, 4812–4825.
- Branco, G. Lachal, B. Gallinelli, P, Weber, W., (2004), Predicted Versus Observed Heat Consumption of a Low Energy Multifamily Complex

- in Switzerland Based on Long-Term Experimental Data, *Energy and Buildings* 36, 543–555.
- Burney, N.A. (1995), Socioeconomic Development and Electricity Consumption. A Cross-Country Analysis Using the Random Coefficient Method, *Energy Economics* 17, 185–195.
- Canyurt, O.E., Ozturk, H.K., Hepbasli, A., Utlu, Z., (2005), Estimating the Turkish Residential–Commercial Energy Output Based on Genetic Algorithm (GA) Approaches, *Energy Policy*, 33, 1011–1019,
- Chen, J., Wang, X., Steemers, K., (2013), A Statistical Analysis of A Residential Energy Consumption Survey Study in Hangzhou, China, *Energy and Buildings* 66, 193–202.
- Day, R. Hitchings, R. (2009), Older People and Their Winter Warmth Behaviours: Understanding the Contextual Dynamics, in Wei, S., Jones, R., Wilde, P., (2014), Driving factors for occupant-controlled space heating in residential buildings, *Energy and Buildings* 70, 36–44.
- DECC, (2011), *Energy Consumption in the UK*, London: Department for Energy and Climate Change.
- Devine-Wright and Devine-Wright, 2004 Owens, S., Drifill, L., (2008), How to Change Attitudes and Behaviours in the Context of Energy, *Energy Policy*, 36, 4412–4418.
- Fabi, V., Andersen, R.V., Corgnati, S., Olesen, B.W., (2012), Occupants’ Window Opening Behaviour: A Literature Review of Factors Influencing Occupant Behaviour and Models, *Building and Environment*, 58 (0), 188–198.
- French, L.J., Camilleri, M.J., Isaacs, N.P., Pollard, A.R., (2007), Temperatures and Heating Energy in New Zealand Houses from a Nationally Representative Study—HEEP, *Energy and Buildings*, 39 (7), 770–782.
- Gill, Z.M., Tierney, M.J., Pegg, I.M., Allan, N. (2010), Low-Energy Dwellings: The Contribution of Behaviours to Actual Performance, *Building Research & Information*, 38:5, 491-508,
- Groot de, E., Spiekman, M., Opstelten, I., (2008), Dutch Research into User Behaviour in Relation to Energy Use of Residences, *Proceedings PLEA Conference*.
- Guerra Santin, O., Itard, L., Visscher, H., (2009), The effect of Occupancy and Building Characteristics on Energy Use for Space and Water Heating in Dutch Residential Stock, *Energy and Buildings* 41 (November (11)) 1223–1232.
- Guerra Santin, O., Itard, L. (2010), Occupant Behaviour: Determinants And Effects On Residential Heating Consumption, *Building Research & Information* 38 318–338.
- Guerra Santin, O., (2011), Behavioural Patterns and User Profiles Related to Energy Consumption for Heating, *Energy and Buildings* 43, 2662–2672.

- Haas, R., Auer H., Biermayr, P., (1998), The Impact of Consumer Behaviour on Residential Energy Demand for Space Heating, *Energy and Buildings*, 27, 195-205.
- Hoes, P, Hensen J.L.M., Loomans M.G.L.C., de Vries B., Bourgeois, D. (2009), User Behavior in Whole Building Simulation, *Energy and Buildings* 41, 295–302.
- Hunt, D.R.G., Gidman, M.I., (1982), A National Field Survey of House Temperatures, *Building and Environment* 17 (2), 107–124.
- Huebner, G.M., Cooper, J., Jones, K. (2013), Domestic Energy Consumption-What Role Do Comfort, Habit and Knowledge About The Heating System Play? *Energy and Buildings* 66, 626–636.
- Hussaini I.U.ve Abdul Majid, N.H. (2012), Human Behaviour in Household Energy Use and Implications of Energy Efficiency Delivery: A Case of Nigeria, *Proceedings of SEEP2012*, 05-08 June 2012, DECU, Dublin, Ireland.
- International Energy Agency, (2007) *World Energy Outlook 2007, China and India Insights*, OECD/IEA, Paris,
- International Energy Agency, (2008) *Worldwide Trends in Energy Use and Efficiency*, OECD/IEA, Paris.
- International Energy Agency, (2009) *Energy Policies of IEA Countries, Turkey Review*
- Kane, T., Firth, S.K., Lomas, K.J. Allinson, D., Irvine, K.N., (2011), Variation of Indoor Temperatures and Heating Practices in UK dwellings, in: *Research Students' Conference on "Buildings Don't Use Energy, People Do?" – Domestic Energy Use and CO₂ Emissions in Existing Dwellings*, Bath, UK, 28 June, 2011.
- Karjalainen, S. (2007), Gender Differences in Thermal Comfort and Use of Thermostats in Everyday Thermal Environments, *Building and Environment*, 42, (4), 1594–1603.
- Kazanasmaz, T., Erlalitepe Uyguna, İ., Akkurt, G.G., Turhan C., Ekmen, K.E., (2014), On the Relation between Architectural Considerations and Heating Energy Performance of Turkish Residential Buildings in Izmir, *Energy and Buildings*, 72, April, 38–50.
- Keirstead, J., (2006), Evaluating the Applicability of Integrated Domestic Energy Consumption Frameworks in the UK, *Energy Policy* 34, 3065–3077.
- Kuronen, M, Junnila, S. Majamaa, W. Niiranen, I. (2010), Public–Private–People Partnership as a Way to Reduce Carbon Dioxide Emissions From Residential Development, *International Journal of Strategic Property Management* 14 (3), 200–216.
- Langevin, J., Gurian, P.L., Wen, J. (2013) Reducing Energy Consumption in Low Income Public Housing: Interviewing Residents about Energy Behaviors, *Applied Energy* 102, 1358–1370.

- Leth-Petersen, S., Togeby, M. (2001), Demand for Space Heating in Apartment Blocks: Measuring Effect of Policy Measures Aiming at Reducing Energy Consumption, *Energy Economics* 23, 387–403.
- Linden, A. Carlsson-Kanyama, A. Eriksson, B. (2006), Efficient and Inefficient Aspects of Residential Energy Behavior: What Are the Policy Instruments for Change, *Energy Policy* 34, 1918–1927.
- Manioğlu, G., Yılmaz, Z. (2008), Energy Efficient Design Strategies in the Hot Dry Area of Turkey, *Building and Environment*, 43, 1301–1309.
- Pimbert, S.L., Fishman, D.S (1981), Some recent research into home heating, *Journal of Consumer Studies and Home Economics* 5 (1), 1–12 içinde referans Wei, S., Jones, R., Wilde, P., (2014), Driving factors for occupant-controlled space heating in residential buildings, *Energy and Buildings* 70, 36–44.
- Ouyang, J., Hokao, K. (2009), Energy-saving potential by improving occupants' behavior in urban residential sector in Hangzhou City, China, *Energy and Buildings* 41 (July (7)), 711–720.
- Paauw, J. Roossien, Aries, M.B.C. Guerra Santin, O. (2009), “Energy Pattern Generator”– Understanding the Effect of User Behaviour on Energy Systems, *Proceedings First European Conference on Energy Efficiency and Behaviour*, 18-19 October, Maastricht, available at www.eceee.org/conference_proceedings/EE_and_Behaviour/2009.
- Papakostas, K.T., Satiropoulos, B.A (2007), Occupational and energy behaviour patterns in Greek residences, *Energy and Buildings* 26, 207–213.
- Raaij, W.F. van Verhallen, T.M.M. (1983), Patterns of Residential Energy Behavior, *Journal of Economic Psychology* 4 (1/2) 85–106.
- Rijal, H. B., Tuohy, P. Humphreys, M. A. Nicol, J. F. Samuel, A., Clarke, J., (2007), Using Results from Field Surveys to Predict The Effect of Open Windows on Thermal Comfort and Energy Use in Buildings, *Energy and Buildings*, 39 (7) (7): 823-36.
- Santamouris, M. Kapsis, K Korres, D. Livada, I. Pavlou, C., Assimakopoulos, M.N., (2007), On the Relation between the Energy and Social Characteristics of the Residential Sector, *Energy and Buildings* 39, 893–905.
- Sardianou, E. (2008), Estimating space heating determinants: an analysis of Greek households, *Energy and Buildings* 40, 1084–1093.
- Schweiker, M. Shukuya, M. (2009), Comparison of Theoretical and Statistical Models of Air-Conditioning-Unit Usage Behaviour in a Residential Setting under Japanese Climatic Conditions, *Building and Environment*, 44, 2137–2149.
- Seligman, C, Darley, J., Becker, L. (1978), Behavioral Approaches to Residential Energy, *Energy and Buildings*, 1 (3) 325–337.
- Shipworth, M., Firth, S.K., Gentry, M.L., Wright, A.J., Shipworth, D.T., Lomas, K.J., (2009), Central heating thermostat settings and timing:

- building demographics, *Building Research and Information*, 38 (1), 50–69.
- Socolow, R.H. (1978), The Twin Rivers Program on Energy Conservation in Housing: Highlights and Conclusions, *Energy and Buildings*, 1 (3), 207–242.
- Sonderegger, R.C. (1978), Movers and Stayers: the Resident’s Contribution to Variation across Houses in Energy Consumption for Space Heating, *Energy and Buildings*, 1 (3), 313–324.
- Stemmers, K., Yun, G.Y., (2009) Household energy consumption: a study of the role of occupants, *Building Research & Information*, 37:5-6, 625-637.
- Stephenson, J., Barton B., Carrington G., Gnoth D, Lawson R., Thorsnes, P. (2010) Energy cultures: A Framework for Understanding Energy Behaviours, *Energy Policy* 38, 6120–6129.
- Tabak, V., & de Vries, B. (2010), Methods for the Prediction of Intermediate Activities by Office Occupants. *Building and Environment*, 45(6), 1366–1372.
- Tachibana, D., (2009), Residential Customer Characteristics Survey, Seattle City Light, 2010 içinde referans Wei, S., Jones, R., Wilde, P., (2014), Driving factors for occupant-controlled space heating in residential buildings, *Energy and Buildings* 70, 36–44.
- Türkiye Enerji ve Enerji Verimliliği Çalışmaları Raporu “Yeşil Ekonomiye Geçiş” Temmuz – 2010
- United Nations Environment Programme (UNEP) (2007), Buildings and Climate Change – Status, Challenges and Opportunities, UNEP, Paris.
- Raaij, W.F. van, Verhallen, T.M.M. (1983), Patterns of Residential Energy Behaviour, *Journal of Economic Psychology* 4, 85–106.
- Vine, E., (1987), Saving energy the easy way: an analysis of thermostat management, *Energy Efficiency: Perspectives on Individual Behaviour*.
- Wei, S., Jones, R., Wilde, P., (2014), Driving factors for occupant-controlled space heating in residential buildings, *Energy and Buildings* 70, 36–44.
- Wood G, Newborough M. (2003), Dynamic Energy Consumption Indicators for Domestic Appliances: Environment, Behavior and Design, *Energy Build* 35:821–41.
- Vringer, K. Blok, K. (2007), Household Energy Requirement and Value Patterns, *Energy Policy* 35, 553–566.
- Yasar, Y., Kalfa, S. M., (2012), The effects of window alternatives on energy efficiency and building economy in high-rise residential buildings in moderate to humid climates, *Energy Conversion and Management* 64, 170–181
- Yılmaz, Z., (2007), Evaluation of energy efficient design strategies for different climatic zones: comparison of thermal performance of

- buildings in temperate-humid and hot-dry climate, *Energy and Buildings*, 39, 306–316
- Yu, Z. Fung, B.C.M. Haghighat, F. Yoshino, H. Morofsky, E. (2011), A systematic procedure to study the influence of occupant behavior on building energy consumption, *Energy and Buildings* 43 (June (6)), 1409–1417.
- Zeiler, W., Vissers, D., Maaijen R. and Boxem, G., (2014), Occupants' behavioural impact on energy consumption: 'human-in-the-loop' comfort process control, *Architectural Engineering and Design Management*, 10:1-2, 108-130, DOI: 10.1080/17452007.2013.837252
- Zimmermann, G. (2006), Modeling and Simulation of Dynamic User Behavior in Building – A Lighting Control Case Study, 6th European conference on product and process modeling, ECPPM, Valencia, Spain.

SOME OBSERVATIONS ON PERIODIC MARKETS IN ISTANBUL

Ayşe Nilay EVCİL*

ABSTRACT

Even in metropolises where modern shopping centers are growing in number, periodic markets continue to thrive because they offer unique shopping experiences to the urban culture, including easy accessibility and stocks of cheap and fresh goods. These old fashioned, traditional shopping places are very much alive and growing in Istanbul, the largest metropolis in Turkey, even while the number of shopping malls also keeps increasing 101 in 2011.

The purpose of this study is to examine the relationship between the main factors (income level, gender and distance from center) mentioned in literature and preference of periodic market in Istanbul after the recent change of shopping habits and places. It is found that the number of periodic market increases as the population of housewives increases and decreases as gross domestic product increases. It express that periodic market will continue to be a part of the Istanbul shopping arena in the near future, despite some physical problems and changing shopping habits and will serve mostly to price sensitive people.

Key Words: Periodic markets, shopping mall, planning, new shopping habits

İSTANBUL SEMT PAZARLARI HAKKINDA BİR YORUM

ÖZET

Günümüzde, modern alışveriş merkezlerinin sayıca arttığı metropollerde geleneksel semt pazarları taze ve ucuz mal satışını gerçekleştirmeye devam etmektedir. 2011 yılında, Türkiye'nin en büyük metropolü İstanbul'da alışveriş merkezi sayısı 101'i bulmuşken semt pazarları da varlığını sürdürmekte ve hatta sayıca artmaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul'da değişen alışveriş mekanları ve alışkanlıkları sonrasında semt pazarlarının tercihinde rol oynayan yazında yer alan temel faktörlerin (gelir düzeyi, cinsiyet ve merkeze uzaklık) ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlarda, pazar sayısının ev kadınlarının nüfusu arttıkça arttığı, gelir düzeyi arttıkça azaldığı belirlenmiştir. İstanbul'un yakın geleceğinde semt pazarlarının, mekanın fiziksel sorunlarına ve toplumun değişen tüketim alışkanlıklarına rağmen varlığını sürdüreceği ve düşük gelirli bireylere tüketim ve istihdam sağlamaya ve bir sosyal çevre oluşturmaya devam edeceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Semt Pazarları, alışveriş merkezleri, planlama, yeni tüketim alışkanlıkları

---

* *Beykent University, Faculty of Engineering and Architecture, Department of Architecture, anevcil@gmail.com*

1. INTRODUCTION

Periodic markets or street markets are specific and temporary places where sellers exhibit their goods to sell. Typically, these are trading markets held on one day of each week. It is important to clarify that periodic markets are different from informal second-hand retail channels. Periodic markets in urban areas are related to low demand and little consumer mobility. Their trading system is based on the repeated movement of sellers (most of them work at different periodic markets on the day of week) through customers, which is much more efficient than indefinite visits by customers to a permanent area. Initially only fresh vegetables and fruits were sold at periodic markets, but today the variety of goods sold depends on changing shopping habits and increases in competition. Presently, a new consumption society raises rapidly and is directed towards consumption only which considered as a part of culture, acquisition of prestige and status within society (Ustün and Tatal, 2008). Although shopping trends are changing in favor of shopping centers all over the world, especially in developing countries, periodic markets continue to exist. It is worthwhile to know how periodic markets still survive under the control of free-market economy and environmental and behavioral changes on shopping. This is why researchers are interested in investigating their permanency along with customer preferences (Dökmeci et al., 2006, Williams and Paddock, 2003). Some researchers say that periodic market places have arisen due to economic difficulties, which created the need for alternative shopping or informal trade areas (Williams and Windebank, 2000, Rajagopal, 2010) while some others emphasize that individual preferences are involved in the existence of periodic markets (Gregson and Crewe 1997a, 1997b). According to Sommer et al (1981), because customers consider periodic markets to be more friendly, personal and happier than supermarkets. Williams and Paddock (2003) support both views; they found that for affluent neighborhoods, residents choose alternative consumption because it is fun and social, but for disadvantaged neighborhoods, alternative consumption is associated with economic conditions even the marketplace show chaotic conditions and congestion ,n city life (Rushank and Chintan, 2013).

This paper reports findings of a developing country's periodic markets: Turkey. It highlights the role and problems of periodic markets in the transformation of retail activities and examines factors affecting their spatial distribution. It is firstly attempted to define the importance of periodic markets in shopping activities from past to present, their legal system and spatial properties, sellers' characteristics, selections of places in the city and new consumption trends. In this part, retailing characteristics are investigated in both shopping malls and periodic markets in Istanbul. Then some observations from a variety of periodic markets in İstanbul are reported.

Finally, the three most common factors (income level, gender, distance from center) affecting the spatial distribution of periodic markets in Istanbul are examined by using multiple regression analysis.

2. HISTORICAL DEVELOPMENT OF MARKET PLACES

Periodic markets exist as traditional shopping places in many different countries. They are not only found in rural areas but also in various urban areas throughout the world (Bromley, 1976, Khan and Alamtar, 1998). Many scholars have argued that periodic markets contribute to economic development (Rajagopal, 2010) and cultural life in cities (Dökmeci et al, 2006). As Güler states (2006, p.22), “Periodic market places, which are one of the starting points of changing and developing shopping habits, are living witness of that (Turkish) culture. In other words, market places are dynamic locations with user potentials.”

Market places are one of the oldest urban locations where shopping activity took place. They were called agora in Ancient Greek city-states and forum in Roman civilization, and have always been located in the most vital, central locations of a city. According to written sources, agora was patrolled by official inspectors who checked to make sure that shopping practices were honest (Wycherley, 1991). In the Roman forum, small areas called Mercatus and Nundinae generally consisted of small counters placed side by side with villagers as sellers (Güler, 2006).

Market places played a role in cities of the Middle Ages as well. They were important in the physical order of medieval towns. Later, the bourgeoisie took over many of them, selling goods directly from producer to consumer, thereby providing cheap and ample food (Berkman, 1991).

In Ottoman cities, periodic markets were also vital shopping places. The term ‘market’ in Turkish ‘pazar’ is an adaptation of the Persian term ‘bazaar’ and means the place used for shopping. Evliya Çelebi, a famous Ottoman traveler who lived in the 17th century, wrote about periodic markets in his travel book. During the early Ottoman Empire, the spatial organization of a market place was tied to a mosque which was the landmark of the city centre. Approval of a judge and then a central authority were required to establish a periodic market at a specific place. It is recorded that if the market had any potential to be harmful to the inhabitants or damaging to the living environment during Ottoman times, the market was not allowed to exist. It is also known that markets were generally located on foundation land (Kütükoğlu, 2000).

Today, periodic markets’ locations are quite problematic in each neighborhood in Istanbul, since they lead to congestion of traffic, environmental pollution related to garbage collection and unavailable streets even in emergency.

3. LEGAL SYSTEM OF PERIODIC MARKETS IN TURKEY

In Turkey, permission to establish periodic markets is regulated by laws with local authorities responsible for their establishment and supervision. “Furthermore, local authorities are also charged and authorized for taking measures for protection of consumer, determination of the activation day, and minimum properties required for sellers who would exhibit their products for sale in that market (Official Gazette: 1471, 22326, 25680 and 25874)” (Tunçel, 2006, p.65).

The Turkish Standards Institute determines physical conditions for periodic market places. The first law in Turkey regarding the selling of fresh vegetables and fruits was enacted in 1960 (Law number 80 for Management of Wholesale Markets). In 1995, a new Decree-Law (number 552) was created to regulate deficiencies and developments that had occurred over time. This decree regulated foundation, operation, management and supervision of wholesale district markets. In 2012, new regulations (number 28351) reorganize some articles from the previous one (numbered 5957), including opening-closing and removing conditions, qualifications for purchasing goods, stipulating that only items having local authority permission (e.g. fresh fruits, vegetables, food products and other goods) from wholesale markets may be sold in periodic markets in every district. These new rules also try to organize street markets’ physical arrangements. Generally, the well known and old periodic markets of central neighborhoods still operate in streets, not in an organized and specified land for shopping. The Çarsamba periodic market in Fatih, one of the oldest, famous and biggest street markets of Istanbul, takes place on 36 small streets and 4 main streets. These new rules illustrate that new periodic markets can only operate in specified areas indicated by city master plan. This may reduce some problems of street markets’ in the new future. Additionally, these new rules prohibit itinerant trade and encourage selling in periodic markets where municipality collects rent from sellers of each stall.

4. PERIODIC MARKETS IN ACADEMIC WRITINGS

There is a huge literature on periodic markets in both developed and less developed countries (Kim, 1984; Bromley, 1998; Moser, 1980; Khan and Alamtar, 1998; Ehinmoyo and Ibiyote, 2010). Studies that surveyed markets in Latin America and Asian countries to determine factors affecting their size have shown that the size of the settlement, population, income level of the community, customer habits and ease of accessibility are all factors affecting the size of Asian periodic markets (Bromley, 1976). Meanwhile, there are also studies expressing many shoppers utilize both traditional markets and modern shopping malls even in the richest economies as in the USA, Japan, Israel and Great Britain (Goldman and Hino, 2005; Morales and Balkin, 1995; Williams and Paddock, 2003)

When Asian countries are examined, different origins and reasons arise regarding the operation of periodic markets. In China, the size of periodic markets and settlement areas support Christaller's central places theory (Skinner, 1964). "Christaller believes that an urban centre exists mainly to provide goods and services for the surrounding areas.... The larger the central place, the more extensive its tributary area is. In addition, higher-order centers provide more goods and services than lower order ones" (Ehinmowo and Ibitoye, 2010, p.363). When we come to Istanbul's case, it creates a kind of innercity central place system. The bigger and more famous markets are gathered in more central locations in order to attract a big amount of people (Özgüç and Mitchell, 2000). Thus, they have an importance not only in local scale but also in regional scale as well. Similarly, in India and Latin America there are strong evidences between periodic markets and Christaller's theory (Bromley, 1998; Dökmeci et al, 2006). On the contrary, studies in African countries on periodic markets distribution have not insight in central theory (Özgüç and Mitchell, 2000).

On the other hand, people's shopping habits change rapidly all around the world. Shopping malls defined as temples of the new consumption society proliferate big cities. But, according to surveys made in Turkey, market places operating in traditional shopping locations are maintaining their existence despite changing and developing shopping culture (Berkman, 1991, Evcil, 1991, Özgüç and Mitchell, 2000). Mainly, the contribution of periodic markets to urban identity as a part of public life was emphasized (Güler, 2006).

Generally, researchers evaluate periodic markets from different points of view. Some surveys identify those from lower income groups as doing their shopping in them because of economic necessity (Williams and Windebank, 2000; Göçer, 1984). Some others point to shopping freedom at markets. Markets providing only product that address basic needs (such as food and clothing) are not sufficient; customers must be offered a wider variety of products for shopping (food and clothing, cosmetics, ornamental goods, glassware, furnishing etc.) (Gregson and Crewe, 1997a, 1997b; Dökmeci et al., 2006). There are also researches expressing periodic markets for people to find bargains, to make nice friends, to watch people, to have fun and adventure and to get fresh air (Morales and Balkin, 1995).

5. RETAILING CHARACTERISTICS IN SHOPPING MALLS AND PERIODIC MARKETS IN ISTANBUL

Shopping is one of the most attractive urban activities in the world and a part of everyday life for all people. Researches show that, age is of little importance on shopping frequency and orientation but, it is a gendered activity (Brusdal and Lavik, 2008; Moye, 1998). Despite the worldwide economic recession, which began at the end of 2008, Turkey has remained an attractive country due to its young population. Increases in income levels and

car ownership have led to a boom in retail activity resulting in the emergence of a new urban lifestyle. Therefore, Istanbul, the most populous city in Turkey, which is located at the crossroads of traditional trade routes from ancient times, continues to enjoy retail progress.

The development of shopping mall retailing in Turkey didn't begin until the end of the 1980s, much later than in developed countries. In 1988, the first shopping mall opened in Turkey and was named Galleria, Istanbul. In 2008, the total number of shopping malls in the country has reached 225 and 28% of them are in Istanbul (Table 1). Ertekin et al. (2008) states that 75 percent of Istanbul's shopping malls are on its European side because of the population distribution in the city.

According to Stewing (1974) who examined the old city of Bursa in Anatolia, which had 250,000 citizens in 1974, a two-tiered hierarchy characterized retail activities there, as well as throughout most of Turkey. At the top of the hierarchy is the main preserved city center alongside a western oriented shopping street, while at the bottom there are small retail shops, including periodic markets, to meet daily needs throughout the city. Nowadays, even with new consumption patterns and places, this two-tiered hierarchy continues to exist with few changes, especially in big cities. At the bottom, periodic markets and convenience stores are still abundant in neighborhoods, while the traditional city center is now often surrounded by numerous large scale consumption arenas (e.g., malls). Unlike Western cities where shopping malls are located mainly in the periphery, shopping malls in Istanbul concentrate in both city centre and the periphery of the city (Ertekin et al., 2008). A similar hierarchical pattern in Turkey is addressed by Tokatl and Boyacı (1998) who investigated the spatial aspects of retailing after 1980.

Tablo 1: Number of Periodic Markets and Shopping Malls in Istanbul

District	No of periodic markets 1984	No of periodic markets 2002	No of periodic markets 2008	No of shopping malls 2002	No of shopping malls 2008
Avcılar	13	8	9	0	0
Bağcılar	7	20	22	0	0
B. evler	8	14	14	1	5
Bakırköy	7	6	7	3	7
Bayrampaşa	4		9		
Beşiktaş	3	10	9	3	7

Beykoz	5	12	7	0	0
Beyoğlu	6	9	14	0	0
Eminönü	4	2	2	0	0
Esenler	7	14	15	0	0
Eyüp	6	13	18	0	3
Fatih	9	8	8	0	1
G.O.Paşa	9	23	22	1	0
Güngören	9	-	7		
Kadıköy	9	15	12	2	4
Kağıthane	9	17	16	0	0
Kartal	4	8	8	1	1
K. Çekmece	6	20	25	0	4
Maltepe	4	11	13	1	2
Pendik	2	20	20	0	1
Sarıyer	5	10	24	0	3
Şişli	9	9	12	1	8
Tuzla	4	10	8	0	0
Ümraniye	4	8	15	1	4
Üsküdar	9	21	17	1	2
Zeytinburnu	4	6	7	1	1
Total (excluded B. Çekmece)	211	294	340	16	53
B.Çekmece (joined to Ist. Metropol.Area in 2004)	*	*	*	*	10

Source: The 2008 data are taken from The Chamber of Istanbul's Periodic Market Traders, 2002 from the Ist. Metropolitan Municipality and 1984 from Dökümcü (1984)

* data are not found

Nowadays, the shopping malls proliferating in Istanbul support new cultural and shopping habits. Not only shopping, but also entertainment and food and beverage activities, are housed by shopping malls. Some of them also contain sport facilities and thematic activities for families, such as ice-skating, aquariums, snowparks and temporary exhibitions. Each of these shopping venues provides a lifestyle to its customers. Many people make appointments with their friends to meet at cafes in shopping malls. Additionally, discount opportunities spread throughout the year create a lively and financially accessible shopping world for all budgets.

On the other hand, as expressed by Stewing (1974) and Tokatlı and Boyacı (1998), the bottom of the hierarchy of Turkish retailing also exists in every district in big cities, including periodic markets and single-location retailers such as corner stores, grocers, butchers, and pharmacies, etc. Periodic markets remain traditional trading places in Turkish cities. Sellers who set up temporary stalls to sell their products on streets or vacant plots are licensed by the Chamber of Periodic Market Retailers and permitted by local authorities, while the products sold in periodic markets are under the control of municipal police. Because of the mild climate, most of these periodic markets sell items throughout the year from morning until evening in Istanbul.

Periodic markets also create a socio-cultural environment (Dokmeci et al, 2006) and employment opportunities. The majority of consumers using periodic markets are females who prefer them because of their proximity to home, low prices and locations in public spaces. On the other hand, the majority of sellers are males, because these markets provide job opportunities for unskilled young men coming into the city from the countryside. According to data from Istanbul Chamber of Open-Market Retailers, 60,000 people worked in periodic markets (only 25000 are registered) in 2000 (Kalkan, 2000)

Young people and young couples go to shopping malls with their friends and their children. Their purposes are varied, but almost certainly the social atmosphere affects their choice of venue. Young families prefer shopping malls because they are under one roof and each member of the family can easily find his/her interest. On the other hand, daily periodic markets and their often congested physical arrangements are not suitable for families. Instead, they are preferred mostly by housewives and retired people, since their hours of operation accommodate these groups who can shop any time of day.

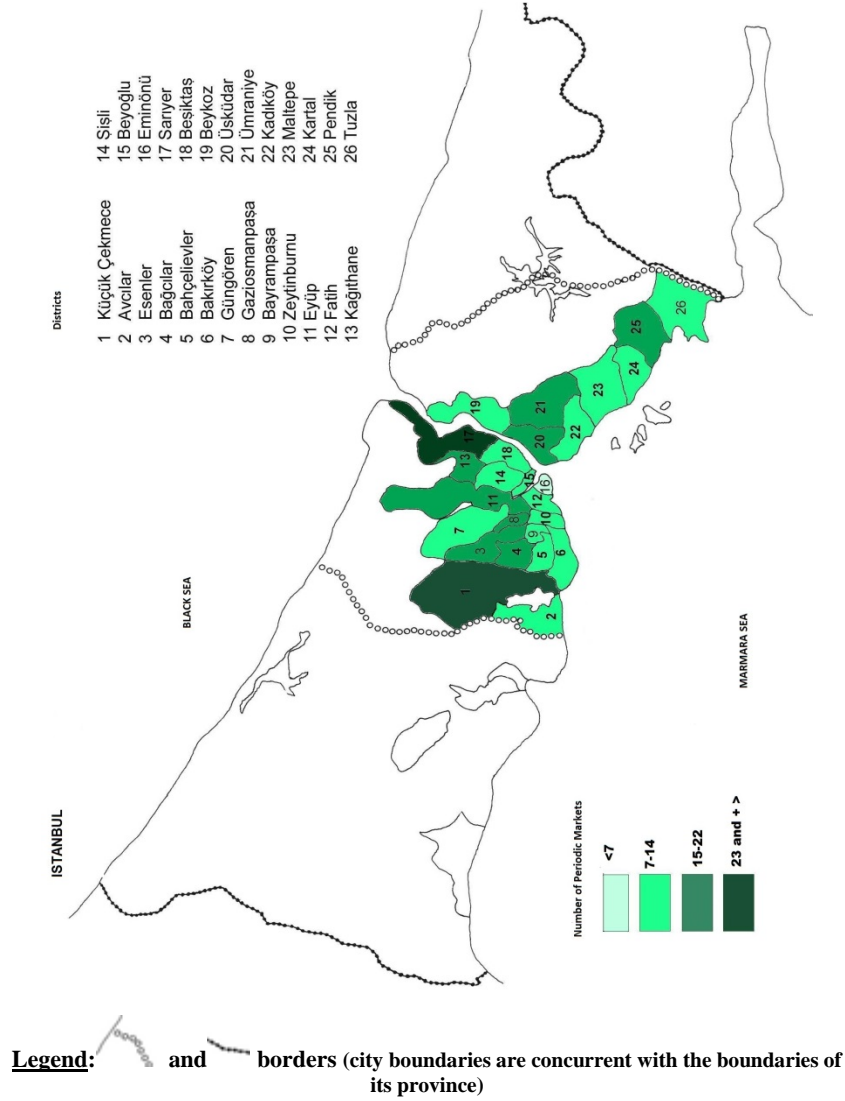
When the spatial distribution of periodic markets and shopping malls are examined, it is seen that periodic markets play a role in nearly every district in Istanbul, while shopping malls proliferate either in districts in central area

or in districts on the outskirts of the city (Büyük Çekmece, Bahçelievler or Ümraniye) (Table 1). Shopping malls located in the centers of Istanbul provide easy accessibility to their customers, even though people prefer to reach them by car. Most do not consider using public transportation to get to their locations, which is quite different from other countries. Thus, traffic jams are often seen around these malls. On the other hand, people reach periodic markets mainly by public transportation or by walking. But, again, traffic problems can occur because of the poor physical arrangements of these markets on certain streets that do not easily facilitate crowds, foot traffic and shopping. It is evident that site selection criteria needs to improve both for traditional and modern shopping areas in Istanbul.

Recently, inhabitants of some neighborhood complain about periodic markets and force municipality to remove or close the markets (e.g. Kadıkoy Salı Market moved and Bostancı Çarsamba Market closed) mainly because of unavailability of physical arrangement and traffic jam. Unfortunately, malls are not innocent neither, because their provision are not based on city master plans, on the contrary, based on capitalist system regulations (Ustun and Tural, 2008). Thus, malls emerging a lot of deficiencies, pose continuous threats to citizens daily life.

6. PERIODIC MARKET FEATURES IN ISTANBUL

The number of periodic markets in Istanbul increased by 39,3 % between 1984 and 2002, and 15,6% between 2002 and 2008 (Table 1). This represents an increase in the number of markets by 1,6 times during a 24-year period in Istanbul. These increases were seen primarily in districts away from traditional city centers, in surrounding districts where medium and lower income groups live (such as Avcılar, Esenler, Bağcılar, Maltepe, Pendik, Ümraniye) (Figure 1). This increase of periodic markets in districts of sub-centers could be specific to İstanbul's polycentric growth (Dökmeci and Berköz, 1994), since in Anatolian cities studied by Tunçel (2003), periodic markets generally remain located in places around the city center.

Figure 1: Number of Periodic Markets in İstanbul, 2008

The decrease in the number of periodic markets in some districts of İstanbul is due to the closing of markets (for instance, Güngören Çarşamba market was closed) or redistricting due to changes in administrative separation (e.g., separation of Bağcılar from Avcılar districts). In addition, some citizens are

against the existence of periodic markets in their quarter and took municipality to court for working permits cancelled (e.g., the Bostancı Çarşamba periodic market). In such cases, the municipality may prohibit the establishment of a market in one area and then assign a new place for the sellers to operate. This is often due to the fact that periodic markets, not only in İstanbul but also in many other Turkish cities, organize their facilities in an untidy manner and thereby create problems (Yılmaz, 2006).

Another feature of periodic markets is their operation only on certain days. For example, in İstanbul more markets operate on Thursday (Table 2) than on other days. It is unknown if there is any specific reason for establishing more markets on Thursday. However, in the Ottoman period people preferred not to shop on Friday due to its designation as prayer day. This is still true in many Anatolians cities today, so many periodic markets still prefer not to operate on Fridays and weekends (Tunçel, 2003). Nevertheless, when the data is checked, it can be seen that some modern periodic markets are open almost every day of the week.

Tablo 2: Periodic Markets Daily Distribution in a Week in İstanbul (2015)*

Days	No of Periodic Markets	Days	No of Periodic Markets
Monday	43	Friday	56
Tuesday	50	Saturday	58
Wednesday	57	Sunday	54
Thursday	59	TOTAL	377*

Source: The Chamber of İstanbul's Periodic Market Traders, 2015, <http://istanbulpazarcilarodasi.com>

*It contains all periodic markets in İstanbul's city borders

According to results of various studies, more than half of the sellers at periodic markets are males and their average education level is primary school (Tunçel, 2003; Özgüç and Mitchell, 2000; Gavcar et al, 2006). Print media has also reports that people from lower and medium income levels who suffer adverse economic conditions operate these markets. In addition, some merchants are employed during weekdays and only sell on weekends, especially in big cities (e.g., see Yeni Şafak Daily Newspaper, 13 September, 2004, A. Karataş, Teaching became Additional Job). However, there is no statistical or official data supporting these purported trends.

Women sellers generally take part in the section of markets called the ‘villager market’ where they sell their own products and clothing for women. At some of the larger and more famous periodic markets, a small number of women make and sell fast foods, such as pancakes, meat balls and toast (e.g., Kadıköy Salı Market, Bostancı Çarşamba Market, Erenköy Perşembe Market etc.). These sellers are generally unskilled women who have immigrated from middle and eastern Anatolia and gain their livelihood only by selling (Berkman, 1991). According to the results of one doctoral study about the tradesmen of periodic markets in İstanbul, many sellers do not adapt well to urban life. According to the study, sellers did not educate their children the way other urbanites do. Most live in core family units in apartment houses, like many citizens adapted to urban living, but they also keep close ties with their rural roots, do not have social security and remain largely uneducated and unqualified. Therefore, they are unable to be employed in other fields (Öztürk, 2006). Providing these sellers with social security and on-the-job vocational training would be an important step in solving the problems of this large population that has immigrated to the city. Vocational training would also contribute to the public health, since sellers would be trained to maintain more hygienic conditions for their food products (such as milk, milk products and fish).

The problems associated with periodic markets in metropolitan cities occupying streets are becoming critical for local authorities. Since areas are assigned for every urban activity in the city’s master plans, an easily accessible and central market space should be assigned proportionately to serve each district’s population. However, when local authorities consider decisions for locating periodic markets, they frequently have trouble finding streets that can accommodate the establishment of markets, since there are very few open spaces left for them. Authorities have also tended to inaccurately estimate population growth (Tunçel, 2003). For example, four streets were assigned for the Bostancı Çarşamba Market in 1976 (Resolution Date and No of Municipal Council :18.03.1976, 976/167). As the number of stalls increased over time, Çarşamba Market was extended by two additional streets, but this created physical problems that were not anticipated. Additionally, shoppers’ passage become too narrow and width between two stalls diminished to 2 m. Thus, inhabitants of these areas started to complain from the physical conditions of the market place and took the municipality to the court. Because of the decision of the court, the local authorities moved the market in 2008, but this just transferred the problems to another place that had insufficient infrastructure and equipment, plus unsuitable terrain for the design of a periodic market. The place where the market was moved was more difficult to access than its previous location due to its slope, which also created problems for the installation of infrastructure (such as restroom facilities, water, garbage removal and storage space) both on the market’s

streets and some surrounding empty land. But in Bostancı district, an empty space having sufficient size to accommodate a market with hundreds of stalls were not available under private or public ownership, so there was no other choice for the market.

Finally, continuing problems (e.g. untidy organization on streets, insufficiently garbage removal and storage space, traffic jam etc.) forced local authorities to close this periodic market in 2009, even though sellers and customers wanted it to continue.

In most cases, the physical arrangement of periodic markets causes traffic problems. Stalls block sidewalks so shoppers must walk in the streets, making it difficult for vehicles to enter the street. They also create inconvenience in the form of garbage, permanent odors and unsanitary conditions due to the lack of water and an insufficient number of restrooms. Additionally, noise pollution and security problems occur all the time.

It is believed that to solve the physical arrangement problems of periodic markets, enough vacant land must be provided along with the necessary infrastructure. The market's location must be accessible for local people by walking and by public transportation. These solutions need to be negotiated during the city's master planning process; otherwise, it becomes too difficult to find suitable areas. It will benefit municipalities to find practicable planning solutions because periodic market trade provides irreplaceable benefits to the city, including fulfilling the needs of local populations and helping to reduce unemployment among young unskilled persons.

7. FACTORS AFFECTING THE DISTRIBUTION OF PERIODIC MARKETS (Multiple Regression Analysis)

This study used multiple regression analysis to determine the relationship between the factors (income level, gender and distance from the center) and preference of periodic markets. These factors derived from the literature review, the most common affecting items of periodic market usage. Our set of data set consists of 24 districts (Avcılar, Bağcılar, B.evler, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eminönü, Esenler, Eyüp, Fatih, Gaziosmanpaşa, Kadıköy, Kağıthane, Kartal, K. Çekmece, Maltepe, Pendik, Sarıyer, Şişli, Tuzla, Ümraniye, Üsküdar and Zeytinburnu). Districts other than the above were excluded from the study due to a lack of data and/or differences in administrative divisions in 2002 (no recent data available for whole districts).

The total number of periodic markets in the studied districts was used as a dependent variable in the regression analysis. The independent variables were: gross domestic product in districts, number of housewives in districts and distance to center (see:for detail of distances Dökmeci and Berköz, 1994).The data obtained from The Chamber of Istanbul's Periodic Market Traders and The Municipal Government of Istanbul web sites and Turkish Statistical Office. The results are statistically meaningful (Table 3) and

calculated with the help of SPSS 13. According to the results, the number of housewives in districts affected periodic markets positively, while gross domestic product in districts affected them negatively (Table 4).

In other words, the number of periodic markets in districts increases as the population of housewives increases, and decreases as gross domestic product increases. This implies that in districts where the level of income is low, the number of periodic markets will rise. As mentioned earlier, housewives especially prefer periodic markets because they create a social environment, integrating unemployed women with society by providing a kind of amusement and a way to spend time. This result has similar to Goldman and Hino's (2005) findings on Israel's Muslim society. They explain that woman go shopping to traditional markets close to home and prefer buying from known retailers but, shopping in a mall is viewed as a family event. Thus, street market is a traditional milieu, mostly used by women and serves to price sensitive people even in a metropolis of a developing country

Tablo 3: Summary of the Model Method: Stepwise dependent variable:number of periodic markets(log)

model	R	R ²	St.Error of the Estimate	Sum of Squares	Durbin Watson	df	F	Sig.
	0,790 ^a	0,623	0,1497	0,779	2,456	2	17,380	0,021a

a.Predictors: (constant), number of housewives, gross domestic product

Table 4: Results of Regression Analysis

model	Unstandardised coefficient		Standardized coefficients	T	Significance
	B	St. Error	Beta		
Constant	0,843	0,087		9,729	0,000
Number of housewives	3,8 E-06	0,000	0,679	5,039	0,000
GDP	-1,0E-03	0,000	-0,338	-2,506	0,0021

Dependent variable: Number of periodic markets(log), (method:stepwise)

8. CONCLUSION AND DISCUSSION

Periodic markets continue to be a vital part of local culture despite the increase in number of modern shopping malls and changing shopping habits in Istanbul. The size of these markets and varieties of the items sold varies from market to market. In the near future, it is believed that periodic markets will continue to exist as a part of traditional urban structure mostly for lower income level families. Furthermore, periodic markets retain the power to control product prices at permanent shops by creating a competitive environment, especially for fresh fruits and vegetables. Because of periodic market prices, many smaller-sized local markets discount their prices for produce by arranging special sale campaigns, such as public days or discount days. In addition, periodic markets play an important role in providing employment for unskilled, uneducated males who have immigrated to the city, and also provide ambient socialization for them. These periodic markets sellers in turn contribute to the city's informal economy (Öztürk, 2006) which must be turned to formal economy (everybody pay taxes according to their income).

Since customers for periodic markets in Istanbul mainly come from medium and lower income groups, it could be predicted that as their levels of income increase, the number of periodic markets will decrease. This result is similar to the findings of some studies of periodic markets in İstanbul as well as other cities (Göçer, 1984; Özgüç and Mitchell, 2000; Tunçel, 2003). However, this might not be valid for some periodic markets that have been operating for many years and expand the district's territorium (Salı Market in Kadıköy, Çarşamba Market in Fatih, Sosyete Market in Ulus (Perşembe) etc.) because this type of periodic market is attractive to customers from cities neighboring İstanbul, who seek products they cannot find at home (such as imitations of branded and defective products) (Evcil, 1991, Özgüç and Mitchell, 2000). In general, however, most of the periodic markets in Istanbul support the results found in these studies by meeting the needs of residents with lower income levels who are attracted to the relatively cheap prices they offer.

Another reality in Istanbul that must be considered is the advent of new lifestyles along with the development of new shopping malls. The number of shopping malls is increasing every year with most of them located in districts where people have high incomes, since products sold at these shopping malls are more expensive than those sold at periodic markets. Generally, malls open firstly in higher income areas and later in lower income ones in many developing economies (Goldman and Hino, 2005). Families that make shopping trips on weekends have an entirely different purpose than periodic market users. They choose to go to shopping malls for a leisure activity in their spare time. Additionally, people who identify with the moneyed consumer culture prefer to go to shopping malls to maintain their class

identity in society. Most also prefer to select their groceries from a wide variety of well-known name brands.

Based on observations in situ, it is possible to say that periodic markets are not yet standardized and their physical conditions have not yet been improved. Many continue to create problems by interfering with the daily lives of local people (e.g., Bostancı Çarşamba Market and Erenköy Perşembe Market). Right now, the physical conditions of 377 periodic markets functioning in Istanbul need to be improved rapidly. These improvements will benefit sellers, customers and people living in the neighborhood where the market operates, making all of their conditions more livable.

This study might have some limitations in reference to sampling or generalization of findings but the results could show insights to other developing countries in the transformation of retail activities.

It's evident that despite the increase in the number of Istanbul's shopping malls, periodic markets will be a part of retailing. As stated by Bromley (1998), even where the spread of planned shopping malls is transforming retail space in cities, traditional market place trade has continued to proliferate and, in the near future, these market places are expected to endure as crucial elements of big metropolitan cities. For these reasons, further research and understanding of new consumption patterns comparing Istanbul with its European counterparts is recommended.

REFERENCES

- Berkman, H., (1991), İstanbul'da Semt Pazarları Üzerine Bir Araştırma, Istanbul Technical University, Master Thesis
- Bromley, R., (1998), "Market-place Trading and The Transformation of Retail Place in the Expanding Latin American City"; *Urban Studies*, 35,8, 1311-1333
- Bromley, R., (1976), "Periodic Markets and Rural Development Policy", *Ekistics*, 248, 49-61
- Brusdal, R. and Lavik, R., (2008), "Just Shopping? A Closer Look at Youth and Shopping in Norway", *Young, Nordic Journal of Youth Research*, 16, 4, 393-408
- Dökmeci, V., Yazgı, B. and Ozus, E., (2006), "Informal Retailing in a Global Age: The growth of periodic markets in Istanbul 1980-2002", *Cities*, 23, 1, 44-55
- Dökmeci, V. and Berköz, L., (1994), "Transformation of Istanbul's from Monocentric to Policentric City", *European Planning Studies*, 2, 2, 193-205

Dökümcü, F..G. (1984), Beşiktaş Semt Pazarı ve Pazarıcı Esnafı: Gelişen Ülke Kentlerinde Örgütlenmiş-Örgütlenmemiş Kesimlerin Eklemlenmesine Bir Örnek, İstanbul University, Thesis

Ehinmoyo, A.A. and Ibiyote, A. O. (2010), "Periodic Market, a Common Marketing Feature in Akoko Southwest", *Journal of Geography and Regional Planning*, 3,12, 361-364

Ertekin, Ö., Dökmeci,V., Unlukara, T. and Ozus, E., (2008), "Spatial Distribution of Shopping Malls and Analysis of Their Trade Areas in Istanbul", *European Planning Studies*, 16,1,143-155

Evci, N. A. (1991), "İstanbul'un Anadolu Yakasındaki Pazarlar", *Yapı*, 119, 53-58

Gavcar, E., Uçma, T. and Köroğlu, Ç., (2006), "Seyyar Pazar Esnafının Sorunları ve Çözüm Önerileri (Muğla İli Örneği)", *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 9,133-142

Goldman, A. and Hino, H., (2005), "Supermarkets vs. Traditional Retail Stores: Diagnosing the Barriers to Supermarkets' Market Share Growth in an Ethnic Minority Community", *Journal of Retailing and Consumer Services*, 12, 273-284

Göçer, O., (1984), Şehirlerde Ticaret Alanları, İstanbul Technical University, Gümüşsuyu

Gregson N. and Crewe, L., (1997a), "The Bargain, The Knowledge and The Spectacle: Making Sense of Consumption in the Space of the Car Boot Sale", *Environment and Planning D*, 15,1, 87-112

Gregson N. and Crewe, L., (1997b), "Performance and Possession: Rethinking the Act of Purchase in the Light of the Car Boot Sale", *Journal of Material Culture*, 2, 241-263

Güler, E.G., (2006). Kentsel Kamusal (Dış) Mekanlar Sistemi İçinde Sosyal Bir Mekan Olarak Açık Pazar Yerlerinin Rolü ve Kent Kimliğine Etkisi: İzmir ve Londra Kent Merkezi Örnekleri, Ege University, Master Thesis

Kalkan, E., (2000), Pazarıcılar İçin Sıcak Gün, <http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2000/11/27/264975.asp>, retrieved 20.01.2015

Khan, N. and Alamtar, A., (1998), "Periodic Markets and Rural Transformation in Gonda District, Uttar Pradesh, India", *Focus*, 45, 1, 34

Kim, Hye.Soon (1984), The Periodic Market in Contemporary Korea: Its Continuing Role in Rural Development, University of Hawaii, Ph.D. Dissertation

- Kütükoğlu, M. S. (2000), XV ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir,
- Morales A. and Balkin, S., (1995), “The value of Benefits of Public Street Market: The Case of Maxwell Street”, *Economic Development Quarterly*, 9,4, 304-320
- Moser, C., (1980), “Why the Poor Remain Poor? The Experience of Bogoto Market Trader in the 1970s”, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 22, 365-387
- Moye, L. N., (1998), Relationship Between Age, Store Attributes, Shopping Orientations and Approach Avoidance Behaviour of Elderly Apparel Consumers, Thesis of Master of Science in Clothing and Textiles, Virginia Polytechnic Institute and State University, USA
- Özgüç, N. and Mitchell, W., (2000), “Şehirlerin Alternatif Alışveriş Mekanları: İstanbul’da Haftalık Pazarlar”, *Tasarım+Kuram*, 1-2, 35-58
- Öztürk, M., (2006), Türkiye’de İç Göçlerin Sosyal Politika Açısından İncelenmesi:İstanbul Semt Pazarcılar Örneği, Gazi University Ph.D. Dissertation
- Rajagopal, R. (2010), Coexistence and Conflict Between Shopping Malls and Street Markets in Growing Cities:Analysis of Shoppers’ Behaviour, *Journal of Retail and Leisure Property*, 9, 277-301
- Ruzhank, M. and Chintan, G. (2013), “Design for Natural Markets: Accomodating the Informal”, *Built Environment*, 39(2), 277-296
- Skinner, G.W., (1964), “Marketing and Social Structure in Rural China”, *Journal Of Asian Studies*, 24, 195-228
- Sommer, R., Herrick ,J. and Sommer ,T., (1981), “The Behavioral Ecology of Supermarkets and Farmers’ Markets”, *Journal of Environmental Psychology*, 1,1, 13-19
- Stewing, R., (1974), “The Patterns of Centrality in the Province of Bursa”, *Geoforum*, 18,5, 2, 47-53
- Tokatlı, N. and Boyacı, Y., (1998),. “The Changing Retail Industry and Retail Landscapes:the Case of post-1980 Turkey”, *Cities*, 15,345-359
- Tunçel, H., (2003), “Anadolu Şehirlerinde Semt Pazarları: Elazığ Örneği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 1, 49-70
- Tunçel, H., (2006), Türkiye’nin Kırsal Pazar Bölgeleri, Ankara Üniversitesi IV.National Symposium of Geography, Proceeding Book, pp.63-72, Ankara

Üstün, B. and Tural, O., (2008), “Studying the Influence of Changes in Consumption Habits on Shopping Malls: Eskişehir Case”, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 8,2, 259-282

Yılmaz, C., (2006), “Samsun Semt Pazarları”, I. Ulusal Geçmişten Geleceğe Sempozyumu Ed: C. Yılmaz, Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Yayınları, 521-539, Samsun

Williams, C.C. and Paddock, C., (2003), “The Meaning of Alternative Consumption Practices”, *Cities*, 20, 5, 311-319

Williams, C.C. and Windebank, J., (2000), “Modes of Goods Acquisition in Deprived Neighbourhoods”, *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 10, 73-94

Wycherley, R. E., (1991), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul

İMPARATORLUK VE CUMHURİYET DÖNEMİNDE KORUNMASI GEREKLİ TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI MEVZUATI

M. Sinan GENİM*

ÖZET

H.1262/1846-47 tarihinde, Sultan Abdülmecid döneminde, Fethi Ahmed Paşa tarafından Aya İrini kilisesi içinde toplanan Eski Silahlar ve Eski Eserler, bir süre sonra bu koleksiyonun müze olarak hayat bulmasını sağlayacaktır. Taşınır eski eserlerin bir koleksiyon olacak şekilde bilimsel usullerle toplanması ve teşhire açılması, günümüzde korunması taşınmaz kültür varlığı olarak ifade edilen taşınmaz eski eserlerin korunması için bazı yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmasına yol açar. İlk olarak 9 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesine konulan bir hüküm ile koruma altına alınmaya çalışılan kültür varlıkları ile ilgili yasal mevzuatın gelişmesi ve günümüzdeki durumu hakkında bir değerlendirme.

Anahtar Kelime: Kültür, Müze, Eski Eser, Koruma, Mevzuat

LEGISLATION OF IMMOVABLE CULTURAL PROPERTIES DURING THE EMPIRE AND REPUBLICAN ERA

ABSTRACT

H.1262 / on 1846-47, during the reigns of Sultan, Ahmed Fethi Pasha, gathered in the church of Hagia Eirene by former Guns and Antiquities, will provide a time after the discovery of life as a museum collection. Moved the collection to the scientific methods will display a collection of antiquities and the opening of today's real protection for the protection of immovable cultural relics, it expressed as lead to the need for some regulation. Criminal legal Toomasina dated August 9, 1858 First put into the development of a legal framework and cultural assets related provisions sought to be protected and an assessment of the current situation.

Keywords: Culture, Museum, artefacts, Protection, Legislation

---

* TAÇ Vakfı

1. GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuk mevzuatı içinde XIX. yüzyıl öncesi korunması gerekli kültür varlıkları ile her hangi bir belgeye ulaşmak günümüze kadar mümkün olmamıştır. Hazine-i Evrak kayıtları içinde bazı belgeler bulunmakta idiye de, bu hüküm ve emirnamelerin çağdaş koruma anlayışı ile değerlendirilmesi mümkün değildir. Ancak özellikle H. 1143/1730-31 ve H. 1266/1849-50 tarihli iki kayıt çevre koruması açısından dikkat çekicidir. Sultan I. Mahmud ve Sultan Abdülmecid dönemlerinde yayımlanan Divan-ı Hümayun emirnamelerine göre; bir kamusal alan olan Okmeydanı'na bağ, bahçe ve bina yapılmaması, bu gibi girişimlerde bulunanlara mani olunması istenmektedir.[†] H. 981/1573 tarihli bir diğer kayıttta ise Ayasofya Camii etrafına yapılan fazla evlerin kaldırılması ve cami binasına tecavüz edenlerin cezalandırılması istenmektedir.[‡]

Bu arada çok daha erken bir tarihte, XVII. yüzyıl ortalarında Evliya Çelebi'nin Bitlis'te başından geçen bir olay ilgi çekicidir. Evliya Çelebi Bitlis'te bulunurken bir kitap müzayedesini yapılı ve bu müzayededen minyatürlü bir kitap alan kişi, kitaptaki resimleri tahrip ettiği gibi bedelini de ödemez. Bitlis Paşasına yapılan şikayet üzerine divanda yapılan bir toplantı sonrasında hem kitabın bedeli tahsil edilir hem de kitaba zarar veren kişi cezalandırılır. Bu yargılama sırasında Paşa'nın tahrip edilen kitabı "*mâl-ı pâdişâhî /devlet malı*" olarak nitelemesi, korunmaya değer bir kitabın tahribine gösterdiği duyarlılık dikkat çekicidir..[§]

Bazıları tekraren yayınlansa da genelde tekil olan bu düzenlemelerin, ne yazık ki kural haline getirilmiş bir devamlılığı yoktur. İmparatorluk hukuk düzenlemeleri içinde korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili ilk hüküm Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde **9 Ağustos 1858 tarihinde yayımlanan Ceza Kanunu**'nda görülmektedir. Bu kanunun 133. Maddesinde "*Hayrat-ı şerife ve tezyinatı beldeden olan ebniye ve asar-ı mevzuayı hedm ve tahrib veyahut bazı mahallerini kırıp rahnedar edenlerin...*" cezalandırılacağı belirtilmiştir. Anlaşılan 1848 tarihinde Askeri Müzenin açılması ile birlikte hızlanan koruma çalışmaları bazı hukuki düzenlemelere ihtiyaç duyulmasına yol açmıştır.

[†] Ahmet Refik 1930, 112-115.

[‡] Ahmet Refik 1935, 22-24.

[§] Evliyâ Çelebi 2001, IV, 155; Evliyâ Çelebi 2010, 4-1, 341-43.

Kısa süre sonra İmparatorluk kültür mirasını korumak amacıyla Takvim-i Vekayi'nin 1 Zilkade 1285/1 Şubat 1284/13 Şubat 1869 tarihli nüshasında **I. Âsar-ı Âtika Nizamnamesi** yayımlanır. Yedi maddeden oluşan bu nizamname korumaktan çok bundan böyle yapılacak kazı ve ortaya çıkacak eserlerin nasıl değerlendirileceğine dair hükümler içermektedir.

Kısa süre sonra 1869 tarihli Âsar-ı Âtika Nizamnamesinin yetersizliği görüldüğü için **29 Safer 1291/27 Mart 1290/8 Nisan 1874 tarihli II. Âsar-ı Âtika Nizamnamesi** yayımlanır. Otuz altı maddeden oluşan bu nizamnamenin aşağıda sıraladığımız üç maddesi taşınmaz kültür varlıkları ile ilgilidir.**

6. madde;

“Âsarı sabiteden sahipli yerlerde bulunan ve mükemmel olan bazı meabit ve ebniyei sairenin muhafazası için canibi hükümetten mahalline icabına göre memur dahi tayin olunacaktır.”

(Taşınmaz Eski Eserlerden özel arazilerde bulunanlar ve çok değerli olan dini yapılar ve binaların korunması için devlet tarafından duruma göre memur görevlendirilir.)

14. madde;

“Maabit ve tekaya ve medariste ve makbere ve su yolu ve tariki amme misillü umuma mazarratı olacak yerlerde hafriyat icrası caiz olmayacaktır.”

(İbadethaneler, tekkeler, medreseler, mezarlar, su yolu ve toplumun kullanımında olan yerlerde kazı yapılması yasaktır.)

35. madde;

“Ebniye vesaire gibi umumi ve hususi mahallerde mevcut ve merkez âsarı atıkayı tahrip veyahut rahnedar edenlerden Kanunu Cezanın yüz otuzuncu maddesi mucibince tazminat ve cezayı nakti alınmakla beraber haklarında bir aydan bir seneye kadar hapis mücazâtı dahi icra kılınır.”

(Binalar gibi genel ve özel yerlerde bulunan ve dikili olan eski eserleri tahrip eden veya alıkoyanlara Ceza Kanununun yüz otuzuncu maddesi gereği ceza verileceği gibi haklarında bir aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir.)

** Can 1948, 1-5.

On yıl sonra, otuz yedi maddeden oluşan III. Âsar-ı Âtika nizamnamesi yayımlanacaktır. 23 Rebiülahir 1301/9 Şubat 1299/21 Şubat 1884 tarihli bu nizamnamenin yalnızca iki maddesi taşınmaz kültür varlıkları ile ilgilidir.^{††}

4. madde;

“Cemaat ve efradın tahtı tasarruflarındaki arazi ve emakinde mevcut ve meknuz olan asarı atıkayı hotbehot yıkıp kaldırmağa arazi sahiplerinin selahiyetleri yoktur. Ve bu makule asarı vaziyeti asliyelerinde ipka için lazım gelen tedabiri hükümet ber vechiati ittihaz etmiştir.”

(Kurum ve şahısların elinde bulunan arazi ve mekanlarda mevcut ve gömülü olan eski eserleri yıkıp kaldırmak yasaktır. Bu eserlerin asıl halleriyle korunması için devlet aşağıdaki tedbirleri almıştır.)

5. madde;

“Eshabı uhdelelerinde bulunan arazide bilâruhsat keşfolunacak âsarı atıkayı ve ebniye ve turuku kadime asarını kal'e duvarlarını ve burç istihkâmları ve hamam ve mezarları vesaireyi bozmaları ve parçalayıp tahrip etmeleri âsarı atıkaya irası mazarrata sebep vevesile peyda idilmemek üzere harabelerden rubu kilometre mesafede kireç ocakları inşası ve âsarı atika kurbünde, bunların ziyarı mucip olabilecek her nevi inşaat ve ameliyat icrası ve yıkılmış ebniyei atikadan yerde yatan taşların kaldırılması ve ölçmek ve resim kalıplarını almak için velhasıl her ne maksada mebni olursa olsun ebniyei kadimeye iskele kurulması ve ebniye ve âsarı atıkayı gerek kâmilen ve gerek kısmen istimalleri taktirinde, derhal zayi olsa bile mesken ittihazı ve hububat ve ot ve saman vaz'ı ve havuz ve yalak ve çeşme vesaire makamında istimali kat'iyen memnudur.”

(Sahibi oldukları arazide ruhsatsız bulunacak eski eserleri, kale duvarlarını, burç siperlerini, hamamları, mezarları ve benzerlerini bozmaları, parçalayıp tahrip etmeleri, eski eserlere zarar ve ziyarı vermeleri, korunması gerekli yapılardan beş yüz metre yakına kireç ocakları inşası, eski eserler yakınında bunlara zarar verecek her türlü inşaat ve tamirat yapılması, yıkılmış eski binalardan yerde bulunan taşların kaldırılması, ölçü ve resimlerinin alınması için ve her ne maksatla olursa olsun eski eserlere iskele kurulması, bina ve eski eserleri gerek tümüyle gerek kısmen kullanmak, ev haline getirmek,

---

^{††} Can 1948, 6-12.

hububat, ot ve saman ambarı yapmak, havuz, yalak ve çeşme gibi yerlerde kullanmak kesinlikle yasaktır.)

Bu üç nizamnameyi takiben kurulan Âsar-ı Âtika Müzesi içinde bir nizamnameye gerek duyulur. 12 Ramazan 1306/1 Mayıs 1305/12 Mayıs 1889 tarihli Müze-i Hümayun Nizamnamesi doğası gereği, yalnızca korunması gerekli taşınır kültür varlıkları ile ilgili hükümler içermektedir. ^{##}

Osmanlı İmparatorluğu döneminde korunması gerekli kültür varlıkları ile ilgili en detaylı düzenleme Sultan II. Abdülhamid döneminde, **29 Safer 1324/10 Nisan 1322/24 Nisan 1906 tarihinde yayımlanan IV. Âsar-ı Âtika Nizamnamesi**'dir. Yedi bölüm, otuz beş maddeden oluşan bu nizamnamenin, iki maddeden oluşan üçüncü bölümü Taşınamayan Eski Eserlere ayrılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Taşınamayan eski eserler

Yedinci madde:

Her nerede ve ne surette olursa olsun her kim deniz, göl ve su kaynaklarında toprak işlediği, kanal ve hendek, kuyu, bina temeli kazdığı, taş, kum ve sair madde taşıdığı sırada bir bina ve sair taşınamaz eski esere tesadüf ederse eski eserler memuruna ve memurun bulunmadığı durumlarda en yakın mülki memura veya askeriyeye on beş gün içerisinde haber vermeye mecburdur. Aksi halde kendisinden 100 ila 1000 kuruş arasında para cezası alınır. Bu şekilde kendisine bilgi ulaşan mülki memur veya asker en hızlı şekilde buldukları ilin maarif müdürüne haber vermek mecburiyetindedir. İçinde eski eser bulunun arazinin sahip veya kiracısı söz konusu binayı yahut taşınmaz eski eserin korunmasına ve söz konusu eseri haber verdiği günden itibaren zamanı gelinceye kadar en azından altı hafta bakmağa mecburdur. Bu müddet zarfında eski eserler idaresi tarafından bir memur tayin edilerek bulunan bina yahut taşınmaz eski eserin muayenesiyle bulunduğu arazinin devlete devrinin belirlenmesi için oraya gidilir. Temlik işleminde bu yerin özel kanun gereğince istimlakı yapılır. Bu şekilde verilecek tazminatta yalnız arazinin yeni kıymeti dikkate alınarak söz konusu arazinin üzerinde bulunan veya bulunması muhtemel eser veya eski eserlerin kıymeti dahil hesap edilecek ve iş bu kıymet takdiri hususu Bab-ı Ali'ye sorulacaktır.

Sekizinci madde :

1. Bina ve diğer tüm taşınmaz eski eserleri her ne şekilde olursa olsun yerinden oynatmak, yıkmak, sakatlamak, yok etmek veya eser ve taşınmaz

---

^{##} Can 1948, 48-55.

- binadan birisinin tamamen veya kısmen oluşacak tahribinden doğacak hasarı müracaat edilecek merciinin ruhsatı olmaksızın zapt eylemek,
2. Eserler ve taşınmaz eski binalara 300 metreden yakın kireç ocağı ve tuğla harmanı inşa etmek,
  3. Eski binalara gerek doğrudan ve gerek herhangi bir şekilde sarsıntısıyla zarar verecek yakınlıkta her türlü çalışmada bulunmak,
  4. Eski binaları ölçmek, kalıplarını ve stampajlarını yapmak için veya her ne maksada bağlı olursa olsun özellikle söz konusu binaya ruhsatsız iskele kurmak,
  5. Eski eser içinde oturmak,
  6. Eski eseri ahır, erzak, ot veya saman ambarı haline getirmek ve herhangi başka bir maksatla kullanmak kesinlikle yasak olduğundan, yukarıda sayılan fiilleri yapanlara, ceza kanununun yüz otuz sekizinci maddesi gereğince tazminat ve para cezası verilmekle birlikte bir aydan bir seneye kadar hapis cezası verilir.
- IV. Âsar-ı Âtika Nizamnamesinde de günümüz anlayışı ile bir koruma söz konusu değildir. Alınan tedbirler daha ziyade tahribi önleyici ve haber zorunluğunu artırıcı hükümlerdir.

Korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının yanı sıra giderek önem kazanan taşınmaz kültür varlıkları için nizamnameler ile getirilen düzenlemelerin yetersiz kaldığı görülerek bu kere **16 Şaban 1330/ 18 Temmuz 1328/ 31 Temmuz 1912 tarihli Muhafaza-i Abidât Hakkında Nizamnamesi** ile yeni hükümler ihdas edilir.

Sekiz maddeden oluşan bu nizamnamenin birinci maddesinde hangi yapıların korunması gerekli kültür varlığı olduğu belirtilir. İkinci madde gereği söz konusu eserlerin hangi maksatla olursa olsun yıkılması yasaktır ve tahribe neden olanların 24 Nisan 1906 tarihli Âsar-ı Âtika Nizamnamesinin ilgili maddesi gereği cezalandırılacağı açıklanmaktadır. Nizamnamenin üçüncü ve dördüncü maddeleri ise gerekli görüldüğü taktirde yıkım işlemlerinin nasıl yapılacağı hükme bağlanmaktadır. Beşinci maddede ise korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarında bulunan nakış ve hatların nasıl değerlendirileceği ve müzeye intikal şekli açıklanmaktadır. Altıncı madde gereği bu gibi eserlerden toplanan nakış ve yazıların İstanbul Müzesi'ne gönderilmesi istenmektedir. Diğer iki madde ise harcırah ve yürütme maddesidir.^{§§}

Bu Nizamname hükümleri gereğince çalışmak üzere, 17 Mayıs 1917 tarihinde Heyet-i Vükela kararı ile Müzeler Müdüriyetinde oluşturulan

---

^{§§} Can 1948, 34-36.

Müdürü Umumi Halil Ethem Bey'in reisliği altında, İstanbul Mebusu İsmet, Doktor Nazım, Evkaf İnşaat ve Tamirat Müdürü Mimar Kemalettin, Tarih Encümeni azasından Efdalettin, Maarif Nezareti teli ve tercüme heyeti ile İstanbul Muhipleri Cemiyeti azalarından Mehmet Ziya, Şehremaneti heyeti fenniye şubesi Müdürü Mimar Asım, Kadıköy Belediye Dairesi Müdür Celal Esat Beylerden müteşekkil bir heyet kurulur.***

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin kurulması ile Osmanlı İmparatorluğu ve meşrutî idare tarihe karışır. Bu nedenle pek çok kanun, nizamname ve talimatnamede gerekli değişiklikler; örneğin Maarif Nezareti yerine, Maarif Vekaleti veya İrade-i Seniye yerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti gibi şekli düzenlemeler yapılır.

Korunması gerekli taşınır kültür varlıklarının koruma altına alınması, nizamnameler ile belirtilen müzelerde toplanması hükme bağlanmış iken, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, korunması ve haklarında işlem yapılabilmesi için gereken düzenlemelerin yetersiz olduğu görülerek, H.1340/1924 tarihinde **İstanbul'da Müteşekkil Muhafaza-i Âsar-ı Âtika Encümeninin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Talimatname** adı altında Maarif Vekili (Vasıf Bey)††† tarafından 17 maddelik bir talimatname yayımlanır. Bu talimatname uyarınca çalışmaya başlayan encümen, Âsar-ı Âtika Müzesi Müdürü'nün başkanlığında dört üye ile bir genel sekreter ve Müze mimarından oluşmaktadır. Haftada bir müze binasında toplanması hükme bağlanan encümenin yetki sahasına, 14. madde gereğince ağaçlar (tabiat varlıkları) da girmektedir.†††

24 Nisan 1906 tarihinde yayınlanan IV. Âsar-ı Âtika Nizamnamesi de benzer değişikliklerle **25 Nisan 1973 tarih ve 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu** yayımlanıncaya kadar yürürlükte kalır. Buna karşı korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili olarak yeni bir düzenlemeye gidilerek, **2 Temmuz 1951 tarih ve 5805 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair Kanun** yürürlüğe konulur.§§§

Bu gelişim özellikle günümüzde gelinen nokta açısından ilginçtir. Ülkemizin korunması gerekli kültür varlıkları ile ilgili işlemlerin büyük bir bölümü

*** Arseven 1958, I, 531-34.

††† Hüseyin Vasıf Çınar: *Saruhan Milletvekili 6 Mart 1924 ile 21 Kasım 1924 arasında Maarif Bakanlığı yapar.*

††† Can 1948, 65-67.

§§§ Akozan 1977, 45-46.

imparatorluk dönemi hukuki düzenlemelerine göre yürütülmekte iken, taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili yeni bir kanun yürürlüğe konulmaktadır.

“Yurt içinde korunması gerekli mimari ve tarihi anıtların koruma, bakım, onarım, restorasyon işlerinde riayet edilecek prensipleri ve bunlarla ilgili programları tespit, tatbikatını genel olarak takip ve murakabe etmek anıtlarla ilgili olarak tevdi olunacak veya kendi vasıta ve tetkikleri ile utula keşbedilecek her türlü konu ve ihtilaflar üzerinde ilmi mütalâa bildirmek üzere, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Anıtlar Yüksek Kurulu teşkil edilmiştir.”

14 üyeden oluşması kararlaştırılan Yüksek Kurulu'nun birer üyesi, o dönem ülkemizde bulunan üç üniversite (Ankara, İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversiteleri) ile Güzel Sanatlar Akademisi tarafından, birer üye Bayındırlık, İçişleri, Milli Eğitim Bakanlıkları ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından, diğer dört üye ise yukarıda belirlenen üyeler tarafından seçilecektir. Vakıflar Genel Müdürü ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü bu kurulun tabii üyeleridir. Yüksek Kurula seçilecek üyelerin tarih, arkeoloji, sanat tarihi, mimarlık, estetik ve şehircilik bilim dallarının birinde veya birkaçında tanınmış ve bu dallarda eser ve etütler yapmış kimseler arasından seçilmesi şarttır. Yüksek Kurul üyeliği süresizdir. Ancak, ölüm, istifa ve mazeretsiz olarak ardı ardına üç toplantıya katılmamak şartı ile son bulur. Bu süresiz üyeliğe karşı alınan bir tedbir ise; Yüksek Kurulunun her hangi bir sebeple ve üçte iki çoğunlukla bir üyenin çekilmiş sayılmasına karar verebileceğine dair hükümdür.

Kanunun 4. Maddesi gereğince Kurul özerktir, kendini ilgilendiren konularda kendi çalışma kurallarını (Yönetmelik, İlke Karı, vb.) üretme yetkisine sahiptir. Her ne kadar Kanunun 1. maddesinde “ilmi mütalaa bildirmek” gibi bir görev tarifi yapılmışsa da, Kanunun 5. Maddesi gereğince, Hükümet kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler kendilerini ilgilendiren hususlarda Kurul kararlarına uymaya mecburdurlar.

Bu kadar geniş yetki ile donatılan, kendi üyelerini bir kısmını kendilerinin seçmesine izin verilen ve süresiz üyelik gibi ülkemiz için alışılmadık bir yöntemin uygulandığı bu kurulun üyeleri acaba kimlerdir.

Örneğin; Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 25.01. 1957 tarih ve 614 sayılı kararının altında isim ve imzası bulunan üyelerden oluşmaktadır.

Başkan Tahsin Öz, Başkan Vekili Orhan Alsaç, Ekrem Akurgal, Orhan Çapçı (Vakıflar Genel Müdürü), Faik Binal (daha önceki üye Cevat Memduh Altar), Celal Esad Arseven, Zeki Faik İzer, Arif Müfit Mansel, H. Kemali Söylemezoğlu, Ahmed Hamdi Tanpınar, Osman Turan, Ali Saim Ülgen, Behçet Ünsal, Mithat Yenen.****

Kendi üyeleri tarafından hazırlanan ve 1952 tarihinde uygulamaya konulan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu yönetmeliği 1959 ve 1962 tarihlerinde iki kere yenilenir.

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra bir süre anayasa askıya alınır ve 1961 yılında yeni bir anayasa kabul edilir. 1961 Anayasası olarak bilinen bu temel kanununda Korunması gerekli kültür varlıklarına dair tek hüküm; VIII. Öğrenimin Sağlanması başlıklı bölümün üçüncü paragrafında belirtilen “Devlet, tarih ve kültür değeri olan eser ve anıtların korunmasını sağlar” sözcükleridir.

Cumhuriyetin ilanından elli yıl, 1961 Anayasasının yürürlüğe girişinden on iki yıl sonra ilk defa, günün tabiri ile eski eserler konusunda bir kanun yayımlanır. **25 Nisan 1973 tarih 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu******. 10 bölüm, 55 madde ve geçici beş maddeden oluşan bu kanunun birinci maddesinde çok detaylı bir şekilde taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının neler olduğu açıklanmaktadır. Kanunun “Taşınmaz Eski Eserlerin, Tarihi ve Tabii Anıtların tespit, tescil, koruma ve onarım işleri ve mülkiyeti” başlıklı ikinci bölümünü oluşturan 12 maddesinin tamamı taşınmaz kültür varlıkları ile ilgilidir.

Bu kanunun yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra **18 Haziran 1973 tarih ve 1741 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu Teşkiline ve Vazifelerine Dair 2 Temmuz 1951 tarih ve 5805 sayılı**

**** Adı sıralanan üyelerin çoğu akademik unvanlara sahiptir, hatta ikisi aynı tarihlerde ordinaryüs profesördür. Ama hiç birinin unvanı yazılmamıştır, çünkü onlar kanunun 2. maddesinde belirtildiği şekilde akademik unvanları nedeniyle değil, kendi bilim dallarındaki saygınlıkları ve karar verici özellikleri nedeniyle ismen seçilmişlerdir. Ne yazık ki altmış yılı aşkın süre önce sahip olduğumuz bu duyarlılığı ve bilime saygıyı bugün kayıp ettik. Dikkat çekici bir diğer husus ise üyelerin soyadlarının önce yazılmasıdır, günümüzde çok az koruma kurulunda devam eden bu özellik, sanırım yalnızca İstanbul koruma kurullarında devam etmektedir. Kimi okuyucu tarafından şekli bir düzenleme olarak görülecek bu ifademizin, kurumlaşmak için önce kalıcı şekli düzenlemelerin gerekli olduğunu unutmamamızı isterim.

**** Akozan 1977, 50-56.

Kanununda Bazı Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun” yürürlüğe girer.^{***}

Bu kanun ile Kurul üye sayısı beşi tabii, geri kalan on altısı seçilmek suretiyle gelen yirmi bir üyeye çıkarılır. Vakıflar Genel Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Müsteşarı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü, İmar ve İskan Bakanlığı Planlama ve İmar Genel Müdürü ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Turizm Genel Müdürü bu kurulun tabii üyeleridir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı ve İmar İskan Bakanlığı'na seçilecek üyeler ile tabii üyelerin bir araya gelerek üniversiteler tarafından gösterilecek adaylar arasında seçecekleri on üye ile tüm bu üyeler (18 üye) tarafından seçilecek üç üye yeni kurulu oluşturacaktır. Dört madde ile bir geçici maddeden oluşan kanununun 1. Maddesinin b fıkrası gereğince, "Kurula seçilmek suretiyle girecek üyelerin yüksek öğrenim görmüş olmaları, arkeoloji, tarih, sanat tarihi, mimarlık tarihi, mimarlık, şehircilik ve restorasyon sahalarının birinde veya birkaçında temayüz etmiş ve bu sahalarda etütler yaparak eser vermiş kimseler arasından seçilmeleri şarttır" hükmü bulunmaktadır.

Bu kanunla getirilen bir diğer değişiklik ise yaş sınırlamasıdır, daha önceleri süresiz olan üyelik, bundan böyle 65 yaş ile sınırlandırılmaktadır. Ancak bilgiye olan saygı ile Kurul üye sayısının üçte ikisinin kararı ile bu sürenin beş yıl daha uzatılması (69 yaş) mümkündür.

Yeni düzenleme ile 21 üyeden oluşan bu saygın kurum ülkemizdeki koruma ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili pek çok ilki başarmıştır. Her şeyden önce kurul üyelerinin bilgi birikimleri saygı duyulacak niteliktedir. Küçük bir uyarı olarak bu kurulunda pek çok üyesinin akademik unvanlarının olduğunu fakat hiç birinin kurul kararlarında bu unvanları kullanmadıklarını söylemek gerekir. Çünkü hemen hepsi kendi bilim dallarında saygın ve konu ile ilgili hemen herkesçe tanınan kişilerdir.

Ancak ne yazık ki ülkemizde ki demokratik yaşam bu kere 12 Eylül 1980 darbesi ile bir kere daha kesintiye uğrar. Bu kere 1961 Anayasası askıya alınır ve yeni bir Anayasa çalışması yapılarak 1982 Anayasası kabul edilir. Bu anayasada da korunması gerekli kültür varlıkları ile ilgili tek bir madde bulunmaktadır.

---

^{***} *Akozan 1977, 49-50.*

XI. Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması başlıklı bu madde de “*Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir*” hükmü bulunmaktadır.

Kısa süre sonra, darbe yönetiminin hazırladığı, 21 Temmuz 1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıkları Kanun yürürlüğe girer. Yedi bölüm, yetmiş sekiz esas, altı geçici maddeden oluşan bu kanunun, on altı maddeden oluşan ikinci bölümün tamamı “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları” na ayrılmıştır. Bir yönetmelik anlayışı ile hazırlanan bu kanun hazırlanışındaki mantık ve bu nedenle uygulamada doğan sıkıntılar nedeniyle yürürlüğe girişinden günümüze on tanesi kanunla, üç tanesi kanun kuvvetinde kararname ile olmak üzere on üç değişiklik geçirir.

İşin ilginç tarafı bu değişikliklerin hemen hemen tümünün kanunun Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ve bunlar hakkında karar verici Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Bölge Kurulları hakkındaki maddelerde yapılmış olmasıdır. Kanunun “Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları” ile “Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Arama” başlıklı ve yirmi maddeden oluşan üçüncü ve dördüncü bölümlerinde yürürlüğe girmesinden günümüze yalnızca üç değişiklik (tümü de 17.6.1987 tarih ve 3386 sayılı kanunla) yapıma gereği duyulması ilgili Bakanlığın taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları konusundaki bilgisizliğini ve konuya uzaklığını açık bir şekilde ifade etmektedir.

1917 tarihinden itibaren ülkemizdeki taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları hakkında karar üreten, bir dönem üyelik süresi sınırsız, daha sonra 69 yaş ile sınırlandırılan özerk bir bilim kurulu, tüm uyarılara rağmen konu hakkında bilgisi olmamasına karşı fikri olan bir grup tarafından yok edilerek, bu kanunla Bakanlığa bağlı bir bürokratik kurum haline getirilir. Yeniden oluşturulan kurulların en üst organı olan Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu başlangıçta, Bakanlık Müsteşarı başkanlığında sekiz seçimlik üye ile yedi bürokrattan oluşurken, 1987 yılında yapılan değişiklik sonucu bakanlık müsteşarı başkanlığında, sekiz bürokrat, altı seçimlik üyeden oluşur hale getirilmiştir. Bu bürokratik düzenlemelere çok sayıdaki ilke kararı, yönetmelik, tebliğ, yönerge ve genelge ile ülkemizin hemen her ilinde açılan sayısını hatırlamakta güçlük

çekilen Koruma Bölge Kurullarına rağmen koruma ve kullanma konusunda giderek büyüyen sıkıntılar çekildiği görülmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bürokrasinin bilgi ve birikimlerinin çok üstünde çözüm bekleyen konuları bilim ve bilgi birikiminin ışığında çözüme kavuşturacak tedbirleri almak yerine giderek daha bürokrasi içi çözümler aramaya yönelen bir zihniyet taşımaktadır. Bu nedenle de, 08.08.2011 tarih ve 6348 sayılı KHK ile korunması gerekli tabiat varlıkları ile yetkilerini Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devir etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bürokratik bir kurumun hem değerlendirici hem de karar verici nitelikleri kendi bünyesinde ve aynı genel müdürlük çatısı altında toplaması çözüm üretmeye mani olan en önemli yanıdır. Hukuk dili ile savcı ve hakimin aynı kişi veya kurum olması kabul edilebilir bir yöntem değildir. Bakanlık bürokrasinin bilgi yetersizliği ile çözüm üretmede zorlanması sonucu Koruma Bölge Kurulları konuları çözüme kavuşturucu kararlardan çok, suç duyurusu kararları almaktadır. Kültür Bakanlığı bürokrasisi bu ölçüde suç oluşmasının temel nedenini araştırmak ve çözüm oluşturmak yerine, kurul sayısı artırmak ve suç duyurularını çoğaltmak yoluyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları için çözüm üretebileceğini düşünmek yanlıgısı sürdürmeye devam etmektedir.

Kültür Bakanlığı ne yazık ki 1983'den bu yana geçen otuz yılı aşkın süredir, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun oluşturduğu ve giderek azalan saygınlığı kullanmakta olduğunu ve bu kurumun yarattığı birikimi yok etmekte olduğunu farkında değildir. 14-16 Mart 1990 tarihinde Ankara'da yapılan Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultay'ında^{§§§§} da belirttiğim gibi çok uzun bir süredir Bakanlığın siyasi görüşüne göre yandaşlarına iş ve aş bulma kurumu haline dönüşen yeni Koruma Bölge Kurulları gerçekten endişe verici bir hale getirilmiştir. Bakanlığın atadığı bazı üyelerin kanunda belirtilen şartları taşımamasına rağmen beş yıl (günümüzde üç yıl) süre ile üyelik yaptıkları bir kurumun bugünkü yönetim tarzı ile devamı ne kadar mümkündür?

---

^{§§§§} Genim 1990, 49-54.

SONUÇ

Eğer bir kurum, bilime gerek duymadan, hatta çoğunlukla bilimsel çözümlere karşı olmasına rağmen, bürokrasinin isteği doğrultusunda serpilip büyüyorsa, o zaman bu kurumu tasfiye etmek ülke yararına yapılacak en iyi iş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Refik 1930 Ahmet Refik (Altınay), *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul, 1930.
- Ahmet Refik 1935 Ahmet Refik (Altınay), *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul, 1935.
- Akozan 1977 Feridun Akozan, *Türkiye’de Tarihi Anıtları Koruma Teşkilatı ve Kanunlar*, İstanbul, 1977
- Arseven 1958 Celal Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul, 1958.
- Can 1948 Nurettin Can, *Eski Eserler ve Müzelerle İlgili Kanun Nizamname ve Emirler*, Ankara, 1948
- Evliyâ Çelebi 2001 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı – Seyit Ali Kahraman Cilt. IV, İstanbul, 2001.

Evliyâ Çelebi 2010

Evliyâ Çelebi, Günümüz Türkçesiyle
Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi,
Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman -
Yücel Dağlı – 4. Kitap – 1. Cilt,
İstanbul, 2010.

Genim 1990 M. Sinan Genim, “Koruma Olgusunda Onama Ve Denetleme Mekanizmaları: Koruma Kurulları-Kurul-Yerel Yönetim İlişkileri”, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurultayı, Ankara, 1990, 49-54.

A POST-OCCUPANCY EVALUATION MODEL FOR INTELLIGENT BUILDINGS

Özgür GÖÇER*

SUMMARY

Intelligent buildings are becoming ubiquitous due to new advances which demand high levels of support and precision that is not always within the capabilities of occupiers. For sustainability (the criteria that are also included in green building certificate systems); it is seen indispensable in intelligent buildings to satisfy users' needs and to ensure their satisfaction. Reducing the needs of users (energy consumers) to a couple of constant data through certain standards and ignoring users' dynamic behaviors causes the decline of energy efficiency and user dissatisfaction in intelligent buildings. In practice, very little is known about how inhabitants interpret and understand the environmental features and systems of the buildings in which they live and work. In this study, it is aimed to purpose a model for post-occupancy evaluation of intelligent buildings by the use of building information modeling and energy information systems integration.

Keywords: *Intelligent building, post-occupancy evaluation, user satisfaction*

AKILLI BİNALAR İÇİN KULLANIM SONRASI DEĞERLENDİRME MODELİ

ÖZET

Akıllı binalar, kullanıcıların kapasitesinin ötesinde olabilen, yüksek düzeyde destek ve hassasiyet gerektiren yeni gelişmeler sayesinde giderek yaygınlaşmaktadır. Sürdürülebilirlik açısından, akıllı binalarda kullanıcı ihtiyaçlarının ve memnuniyetinin sağlanması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Enerji tüketiminin sorumlusu olan kullanıcıya ait gereksinmelerinin belirli standartlarla birkaç sabit veriye indirgenmesi ve dinamik bir nitelik taşıyan davranışlarının göz ardı edilmesi, akıllı binalarda enerji verimliliğinin düşmesine ve kullanıcı memnuniyetsizliğine neden olmaktadır. Uygulamada, kullanıcıların içinde yaşadıkları ve çalıştıkları binanın çevresel özelliklerini ve sistemlerini ne kadar anlayıp yorumladığı konusunda çok az şey bilinmektedir. Bu çalışmada, akıllı binaların "kullanım sonrası değerlendirme" sinde yararlı olabilecek yapı bilgi modellemesi ve enerji bilgi sistemlerinin bütünleşmesi ile oluşturulmuş bir model önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Akıllı bina, kullanım sonrası değerlendirme, kullanıcı memnuniyeti*

---

¹Özyeğin Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İstanbul. ozgur.gocer@ozyegin.edu.tr

1. INTRODUCTION

As a result of population growth and industrialization, the demand for energy is increasing. On the other hand, fossil fuels that satisfy the energy demand are diminishing and the gases and other wastes are creating serious environmental pollution. The limited amount of fossil fuels, serious environmental problems and the inadequate exploitation of renewable energy sources are the problems that need to be solved. Due to the difficulty of restricting the amount of energy used in the production of industrial raw materials and electricity, efforts oriented towards the efficient use of energy and the alleviation of environmental problems concentrate on buildings.

Building performance and its evaluation have earned increased attention in recent years, particularly as applied to intelligent buildings. As many of the new buildings are charged with performing poorly in meeting user needs, environmental performance and economically feasible (Leaman et al., 2010), the use of new materials, building techniques and ‘innovative’ design strategies requires some measure of their performance in practice (Andreu and Oreszczyn, 2004). Otherwise, ‘credibility gaps’ arise because few people who design buildings go on to monitor and assess their performance after occupation, so good cases remain unnoticed or same mistakes are repeated (Bordass et al., 2004). Architects frequently fail to learn straightforward lessons from completed projects and end up repeating mistakes that could easily be avoided (Bordass and Leaman, 2005). As a result, there is a mismatch between expectations for energy efficiency and outcomes (Darby, 2008); in other words the well-known gap that exists between predicted and actual environmental performance of the built infrastructure. In order to narrow this gap, the use of major feedback loops, in other words post-occupancy evaluation (POE) techniques are needed (Göçer et al., 2015).

POE can be called as a process of systematically evaluating the performance of buildings after they have been built and occupied for some time. It focuses on the requirements of building occupants, including health, safety, security, functionality and efficiency, psychological comfort, aesthetic quality, and satisfaction (Federal Facilities Council, 2001). Presier (1995) has been explained POE as a ‘*diagnostic tool and system which allows facility managers to identify and evaluate critical aspects of building performance systematically*’. According to Zimring and Reizenstein (1980) POE is ‘*the examination of the effectiveness for human users of occupied designed environments*’. It is well understood that the process of POE is relative to the integration of occupant’s requirement resulting from behaviors and attitude and the physical conditions of the environment.

The importance of the user behavior-energy consumption relationship has been understood in recent years. User behavior is addressed in social sciences

generally from the perspective of cause-effect relationship, while it is reduced to a constant data contingent upon functions and needs. In this study, it is planned to address user behavior as a psychological and sociological phenomenon along with considering its technological dimension. By determining user behaviors through various methods (in situ measurement, observation and monitoring, questionnaire study, simulation study) and thus presenting them to energy demand management as inputs; it is aimed to propose a model which will increase the energy efficiency of the intelligent building and thus ensure user satisfaction.

2. METHODOLOGY

The stringent building regulations on energy performance and user satisfaction emphasize the need for a greater consistency of construction to achieve energy efficiency and user comfort. With the increasing sophistication of ‘clients’ (consisted of different interest groups) and the general recognition of their crucial role in the construction process, voice of the client is of utmost importance for successful planning and implementation of a project. The ‘true wishes’ of a client can be basically expressed as:

- saving energy without compromising comfort or productivity
- add pressure for better economic and environmental performance
- Ensure greater user satisfaction in building use.

In recent years, building energy management systems (BEMS) are currently being developed to be applied in intelligent buildings. These systems are driven by needs of users to enable wiser energy consumption in the building while enhancing the indoor environmental quality. It is hard for users to understand and operate these systems which require high levels of support and precision. With the use of energy information systems (EIS), organized and statistically analyzed data sets on energy use in the buildings and their energy efficiency and economic performance can be procured. Achieving increased energy efficiency by considering the dynamic aspects of user requires better monitoring of building performance and sharing of accurate information with the other stakeholders. Integrating building information modeling (BIM) with real-time BEMS operation enables the participation of stakeholders and the control decision-making capability.

In this context, the main objective of the study is to adopt a more efficient POE methodology with the integration of BIM and EIS. From this defined general aim, the study has the following sub-objectives;

- Provide ‘interactive adaptability’ that refers to the ongoing, bi-directional dialogue between building and user
- Generate a method for the collection and analysis of real-time building performance data which allows to take critical decisions and ensure that the energy criteria of the design are really met in practice

- Gather information and benchmarking in a shape and form that can be used for reconfiguring and improving upon refurbishment or new design stages.

The methodology adopted to achieve these objectives consists of three main headings such as;

- capturing client requirements
- performing POE
- Discuss future action plan and feedback

The general flow of the integrated model is as follows;

A. Capturing client requirements

- A.1 Definition of the client
- A.2 Analyse the requirements of interest groups
- A.3 Transform strategic requirements
- A.4 Set out key performance indicators

B. Performing POE

- B.1 Determine the target of POE and evaluation process (technical, functional and/or behavioural)
- B.2 Select appropriate methods and instruments of POE
- B.3 Monitor and collect data
- B.4 Analyse monitored and collected data

C. Discuss future action plan and feedback

- C.1 Report findings and outcomes
- C.2 Check the findings and outcomes with the KPIs
- C.3 Remark actions considering priorities and costs
- C.5 Feedback and review outcomes

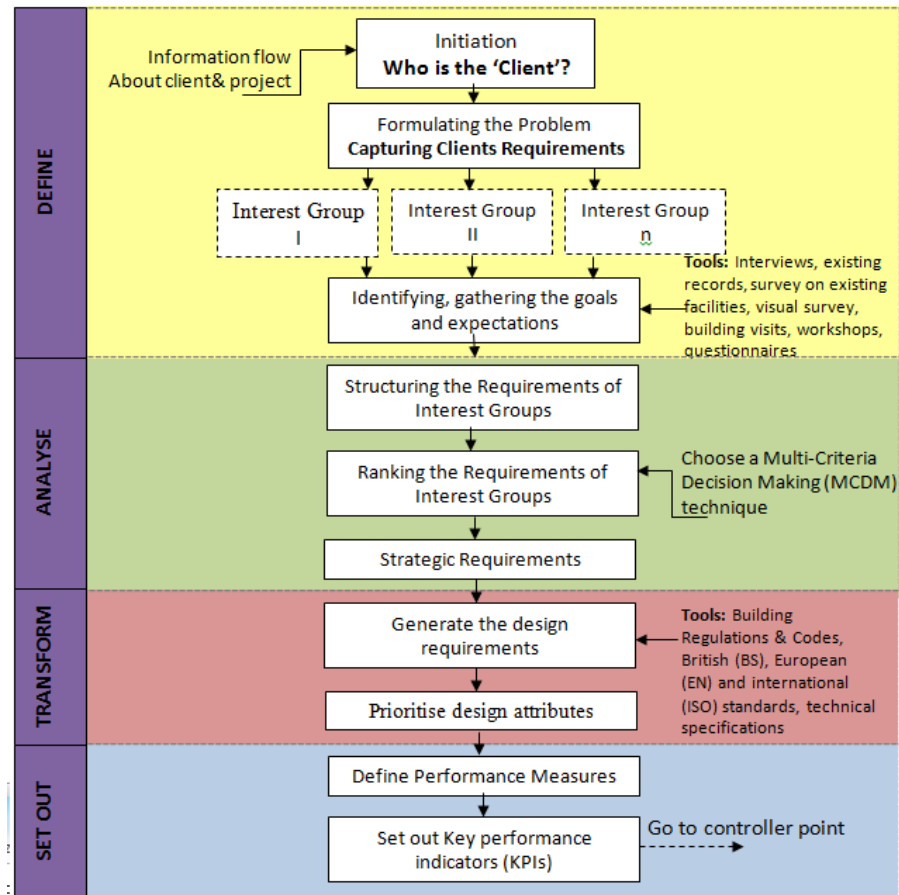
2.1 Capturing client requirements

The person or organisation responsible for commissioning and paying for the design and construction facility can be defined as ‘client’. The steps for capturing these requirements are established as in the following (Figure 1);

- **A.1 Definition of Client**
  - Project & Client details
  - Identify interest groups (user, client, and occupant)
  - Gather values, goals and expectations of interest groups in terms of function, attribute and acquisition
- **A.2 Analyse the requirements of interest groups**
  - Structuring the requirements of interest groups
  - Ranking the requirements of interest groups
  - Define strategic requirements (issues and initiatives)
- **A.3 Transform strategic requirements**
  - Generate the design requirements in accordance with the related regulation, standard and codes

- Prioritise design attributes to gather performance measures elicit from strategic brief process

- **A.4 Set out key performance indicators**

Figure 1. The flow chart of ‘capturing client requirements’

The expression of client expectations and needs in non-design terms makes it necessary to translate them into design terms in order to be clear, unambiguous and understood by the different disciplines. The proposed methodology for capturing client requirements which is adopted from the study of Kamara et al (2002) involves both qualitative and quantitative methods. Kamara et al (2002) have suggested a ‘client requirements processing’ which can be formally defined as the definition, analysis, and translation of explicit and implicit client requirements into solution neutral design specifications.

The briefing technique is suggested in determination of client and their needs. The reason of using this technique is to capture the requirements of client who is not usually familiar with the majority of architectural requirements. The holistic and flexible briefing process covers design process from inception, to design, construction, maintenance and eventual recovery.

The briefing process involves different layers (which do not have to be explicit, and may overlap or the order of them may change) such as strategic briefing, project briefing, technical briefing, fit-out briefing, FM briefing. There is a similarity between the briefing process and design process, as each subsequent is a development of the previous one and becomes more detailed. In many cases, both of them don't proceed straightforward and possibility of changes is more than probable. The collaborative work of an architect and a brief taker (often a senior member of a design organization or an independent project manager) is essential to capture and manage the needs of clients. The POE is also a stage of briefing process as post-project briefing which is based on project completion and after move-in when the process, product and performance in meeting the users' expectations are evaluated.

Generally, information is collected using a variety of methods, which include both qualitative and quantitative data such as;

- qualitative method includes; existing records, interviews, survey on existing facilities, visual survey, building visits, activity surveys, workshops, questionnaires
- quantitative method includes; various regulations, codes & standards, technical specifications, benchmarking information from similar facilities energy assessment via meters and bills portable units measuring environmental conditions, monitoring building use and energy performance etc.

Definition of client requirements consists of three steps such as; collect information about project & client details, identify interest groups (user, client, and occupant) and gather values, goals and expectations of interest groups in terms of function, attribute and acquisition. Function means kinds of actions which the building is subjected for. Attribute is the desired characteristics of the building features and acquisition is related with the time and budget.

After identification of interest groups, the requirements of interest groups are structured with the help of different methods e.g. interview, survey, and workshops and can be listed as in Table 1. During the briefing process, design team should show the interest groups who are not familiar with the construction process and its language, the potential impact of answering a question one way or the other. The interest group should be aware of every desired requirements comes at a price and time. It should be well recognized that economic realities affect interest groups' stated needs and expectations.

In addition, both interest groups and design team should spare enough time for briefing process.

Influence refers to the power of the member of interest group to control what decisions are made, facilitate its implementation or exert influence that affects the project negatively. Many variables may affect a stakeholder’s relative influence e.g. budget, authority of leadership, control of strategic resources etc. Importance refers to the priority given by design team to satisfy stakeholders' needs and interests. Importance is distinct from influence. Some stakeholders place great priority, might be considered important but have a very limited power to influence key decisions.

Table 1. Structuring the requirements of interest groups

Project & Client Details	Interest Groups		
	A	B	C
Facility Use Information	PR ₁ → SR _{1PR1} SR _{2PR1} ... ... SR _{xPR1}	PR ₁ → SR _{1PR1} SR _{2PR1} ... ... SR _{xPR1} → PR ₂ SR _{1PR2} SR _{2PR2} ... ... → SR _{xPR2}	PR ₁ → SR _{1PR1} SR _{2PR1} ... ... SR _{xPR1} → PR ₂ SR _{1PR2} SR _{2PR2} ... ... → SR _{xPR2}
PR:Primary Requirements SR:Secondary Requirements	PR _x → SR _{1PRx} SR _{2PRx} ... ... SR _{xPRx}	PR _x SR _{1PRx} SR _{2PRx} ... ... SR _{xPRx}	PR _x SR _{1PRx} SR _{2PRx} ... ... SR _{xPRx}

The all requirements are not equal; interest groups are prioritised to determine their level of importance by the ranking method. *Prioritization is a process whereby an individual or group places a number of items in rank order based on their perceived or measured importance or significance* (Brown, 2007). The importance, involvement and requirements of interest group are time and project phase dependent. Prioritisation analysis needs to recognise these dependencies and identify specific stakeholders for each phase of the design process. The matrix (seen in Table 2) showing relative positions of interest group influence and importance can inform project

design. Typically, interest group of high importance but little influence may need special project activities or measures to ensure decision-making control.

Table 2. Interest Group Importance Analysis

Interest Group	The influence of Interest Group Choose from o Significant Influence o Somewhat influence o No/Little influence o Unknown	The importance of Interest Group Choose from o High o Medium o Low o Unknown	Which stage of design process
A			
B			
C			
D			

In ranking the requirements of interest groups, Multi-Criteria Decision Making (MCDM) techniques are used. These techniques provide solutions to the problems involving conflicting and multiple objectives. In their study, Pohekar and Ramachandran, (2004) have made a classification on application areas and the year of application to highlight the trends. They have ordered several methods which based on weighted averages, priority setting, outranking, fuzzy principles and their combinations. The following techniques have been listed such as; weighted sum method (WSM), weighted product method (WPM), analytical hierarchy process (AHP), preference ranking organization method for enrichment evaluation (PROMETHEE), the elimination and choice translating reality (ELECTRE), the technique for order preference by similarity to ideal solutions (TOPSIS), compromise programming (CP), and multi-attribute utility theory (MAUT). They have found that AHP is the most popular technique followed by outranking techniques PROMETHEE and ELECTRE. The model suggests choosing one of the appropriate MCDM techniques from the list given above in accordance with the client body and details of the project.

The obtained strategic requirements have to be transformed into design attributes in order to form a common language that can be easily understood by all stakeholders. The interest groups' physical condition, physiology, psychology, social needs and values define the requirements for these attributes.

The design attributes are determined with respect to the project characteristics, use and user information, project and client details, acquisition and operation information for the facility, national and international performance standards and regulations which are presented as a set of functional requirements which need to be met (Kamara et al., 2002). The regulatory constituents can be listed as Building Regulations and Codes,

British (BS), European (EN) and international (ISO) standards, technical specifications etc. Each national standard have different design attributes and promotions which changes according to the properties of building. There are many types of building and construction standards; their nature depends on their primary focus and objective. As well as the order of priority can be changeable, generally the performance criteria is listed under these headings such as; safety (structural, fire), habitability (structural serviceability, thermal comfort, tightness, air quality, acoustic, lighting, access, security, condensation, health and hygiene, functionality, adaptability, aesthetic), sustainability (maintainability, durability, economic, decommission, environmental friendliness) (CSIRO BCE Doc 98/232: CIB Proactive Program).

Buildings have different types of standard performance specifications (e.g. ISO 2006a, ISO 2006b, ISO 1986, ICC 2003) which must be complied with, and many include lists of prohibited products and materials (usually because of fears over health and safety, sometimes from bad experiences on previous projects). The important point to recognise is that design attributes made at a very early stage in a project will undoubtedly overlap with the priorities of the interest groups. The design attributes are matched with the requirements of interest group ordered in accordance with RWS as seen in Table 3. *This can be the basis for a competitive bidding/tendering among “building suppliers”. The owner specifies the output or outcome criteria, while the potential suppliers are free to design the building, and organize and manage the building process to deliver an appropriate solution. The owner then has the benefit of being offered several different designs, at possibly different price points, but meeting the same stated criteria and building attributes (CSIRO BCE Doc 98/232: CIB Proactive Program).*

After prioritisation of design attributes to gather performance measures elicit from strategic briefing process, the key performance indicators are set in order to be used as controller if the desired values are met or not in the end of POE process. KPIs are the properties of a building; those closely reflect or characterize its attribute or an aspect of its performance.

Table 3. Transforming interest groups’ requirements into design attributes

The requirements of interest group ordered in accordance with RWS	Design Attributes in terms of architectural requirements			
	D1	D2	D3	Dn
R1				
R2				
R3				
Rn				

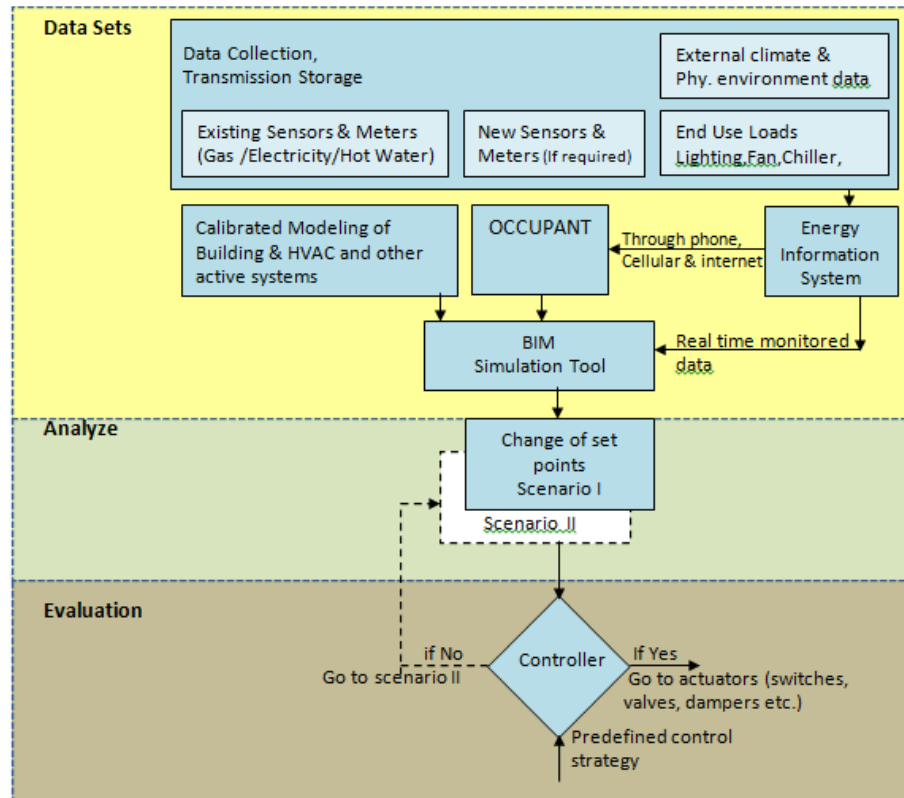
2.2 Performing POE

Having been the post-project briefing stage of the architectural design process, POE has an essential importance in the evaluation of fulfilment of the target values, gathering and utilizing information and knowledge to better maintain and operate the lifecycle of the buildings, closing the loops and promote feedback and ultimately improve building environments and user satisfaction. The steps for performing POE are established as in follow (see Figure 2);

- B.1 Determine the target of POE and evaluation process (technical, functional and/or behavioural)
- B.2 Select appropriate methods and instruments of POE
- B.3 Monitor and collect data
- B.4 Analyse monitored and collected data

Depending on the level of evaluation effort, the target of POE and the evaluation process has to be determined firstly. If it will be focused on one issue such as thermal comfort or visual comfort, then the required data can be easily gathered via measuring techniques and be compared to the standards and performance criteria. The researcher has to give the answer to the questions of ‘What will be evaluated’, ‘What kind of data is needed to carry out that evaluation’ in order to decide the target of POE?’.

The next step is to give the answer of ‘what data collection method is appropriate?’ in accordance with the target of the POE and evaluation process. For the POE of building, user and clients should find a proper and systematic methodology to monitor the behaviour of the building and make critical decisions to be sure that the energy criteria of the design and user satisfaction are really met. For this, integrating BIM with real-time BEMS operation to ensure the participation of stakeholders and the control decision-making capability has been proposed.

Figure 2. The flow chart of ‘Performing POE’

‘Interactive adaptability’ that refers to the ongoing, bi-directional dialogue between building and occupants is provided through EIS. EIS can enable a proactive approach to energy management by achieving monitoring of building performance and the sharing of accurate information among stakeholder. EIS not only support the detection of energy waste, but also resolve the diagnosis of waste and determine the appropriate response. It is useful to explore the high level concepts to design an integrated monitoring and control system that can manage multi-criteria optimization. By this way occupants (users) have the capacity to monitor the energy consumption (how energy is used over time) and control the operation of buildings’ appliances. By the use of a dedicated graphical user interface (GUI), occupants get access the procured hourly data that is web-accessible, with analytical and graphical capabilities. GUI brings the benefits of the optional installation and operation of an automated system of sensors and meters, for monitoring the building energy consumption and the combination of control scenarios (Marinakos et al, 2013). For instance, the small cart unit improved by Kolokotsa et. al (2002), is used for the collecting data to perform the

evaluation of the average users' preferences corresponding to the indoor comfort control variables.

There are different kinds of simulation programs which are used in different stage of architectural design process for various purposes. Whole building simulation models are sometimes used in design, but rarely used to assist in operations and they are hardly used in the development of control strategies. There is a need to develop tools for co-design of energy systems, control sequences and to support operations (Piette et al., 2012).

However, since technological advances in real-time data collection, data transfer and ever-increasing computational power simulation-assisted control (encapsulation of simulation tools within BEMS) and on-line fault detection and diagnosis become closer to reality. *Simulation tools are playing two significant roles as 'emulator' and 'evaluator'. Emulators replace a building and its HVAC systems and use a computer program to simulate their response to the BEMS commands. Evaluators can be used to test the efficacy of possible control strategies* (Clarke et al. 2002). In the proposed model, 'BIM', as a simulation tool, is suggested to be used both as emulator and evaluator. As emulator it simulates several possible scenarios by the change of set points and as evaluator it evaluates and makes a selection in terms of predefined control strategies. For simulation to be use in the emulator context, it must be possible to represent the building HVAC system and the imposed control as an integrated system. As a part of evaluation, the energy efficiency and user comfort (visual and/or hygro-thermal) can be a control strategy. It can be adjustable to set different sets of control loops.

The model not only aims to propose an efficient methodology for POE of buildings, but also to specify and improve control sequences, test this specification by simulation-assisted control for energy use, peak power demand and comfort, to implement the controls in actual control systems. By this way, the energy use in addition to comfort requirements should be enabled when computing a control action. The gathered information and benchmarking in a shape and form also can be used for reconfiguring and improving upon refurbishment or new design stages.

2.3 Discuss future action plan and feedback

The steps for performing POE are established as in follows;

- C.1 Report findings and outcomes
- C.2 Check the findings and outcomes with the KPIs
- C.3 Remark actions considering priorities and costs
- C.4 Feedback and review outcomes

After data are analysed, the findings are reported. Reported findings provide the necessary basis for considering possible actions as a result of the intelligent buildings. There are different ways for the presentation of the findings such as; a written report, posters which includes diagrams and

images. In order to take attention of the client, the reported findings should be attractive and comprehensible.

In order to evaluate the success of the POE, the set out KPIs which were procured in the beginning of the process according to the clients' requirements have to be checked if really met or not. Based on the findings presented and the evaluation derived from the comparison between the findings and required measures, strategies for the action should be developed. Remark actions are discussed considering cost and priorities. With lessons learned method, it will be identified which group (along the interest group) is responsible for the success and failure. This will be increase the awareness of the stakeholders on the energy efficacy and CO₂ footprints. Understanding the reasons for problems or failures let using the information to modify programming or planning processes to avoid repeating the experience. Lessons are applied in fine-tuning of the building, in planning an extension to it and in projects for other clients that should apply similar design approaches. The feedback lessons are presented back to the design team e.g. at a seminar and their judgments on the relevance and applicability of the lessons for future projects can be recorded.

By the use of the integrated and more effective POE model, the user have the opportunity of 'interactive adaptability' for individual and perceived control which is related to what they can do to adjust their environment if they are not happy with it. Because the model involves as actual control, fine-tuning capability and real-time response to demands. Information from user and intelligent building systems arrive in time and in a format that can be used by BIM simulation tools.

3. DISCUSSION & CONCLUSION

Regarding the environment and climate change, buildings are becoming much more energy efficient and 'intelligent' in demand by building owners and occupants. The achievement of intelligent building design is only possible with an integrated building design, in which stakeholders work together and commit their own responsibility.

Over the last 30 years, the increased number of buildings named as 'energy efficient', 'green' or 'intelligent' tend to provide a productive and cost-effective environment with the help of new advances in technology. Buildings are changing their static nature into intelligent dynamic work and living environments which are supplied by 'intelligent service systems'.

If it is used in proper way, intelligent buildings and their increasingly sophisticated monitoring technology provide a good opportunity for building performance evaluations. The potential of EIS is through improved feedback from accurate, frequent billing and easily available energy consumption (or generation) information gathered through monitoring in real time and over specified periods. With the integration of BIM and EIS in POE studies,

sharing accurate information will improve the means to reach occupants expectations and improve their working conditions, the process of energy savings and the quality of thermal comfort. It is useful not only because it puts the occupants close to the center of the discussion, but also because it cites them in relation to technology. Additionally, in design stage, in order to maximize energy savings, monitoring building performance can also be used, thus the well-known gap that exists between predicted and actual environmental performance of the built infrastructure will be narrowed.

ACKNOWLEDGEMENT

The author acknowledges the financial support provided by the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) during the research study.

REFERENCES

- Andreu C.I. ve Oreszczyn T. (2004) Architects need environmental feedback, *Building Research & Information*, 32, Issue 4, 313-328.
- Bordass B., Cohen, R. and Field, J. (2004) Energy performance in non-domestic buildings: closing the credibility gap, in Paper presented at the Building Performance Congress 2004, Frankfurt, Germany.
- Bordass B. and Leaman A. (2005) Making feedback and post-occupancy evaluation routine 3: Case studies of the use of techniques in the feedback portfolio, *Building Research & Information*, 33(4), 361–375.
- Brown, C. (2007) <http://www.cdc.gov/nphpsp/documents/prioritization.pdf>
- Clarke J.A., Cockroft J., Conner S., Hand J.W. Kelly N.J., Moore R., O'Brien T., Strachan P., (2002) Simulation-assisted control in building energy management systems *Energy and Buildings* 34, 933–940.
- CSIRO BCE Doc 98/232: CIB Proactive Program, 1998. Development of the CIB Proactive Program on Performance Based Building Codes and Standards.
- Darby S., (2008) Energy feedback in buildings: improving the infrastructure for demand reduction, *Building Research and Information*, 36(5), 499–508
- Federal Facilities Council, (2001) *Learning from Our Buildings: A State-of-the-Practice Summary of Post-Occupancy Evaluation*, <http://www.nap.edu/catalog/10288.html>
- Göçer, Ö., Hua Y., Göçer K., (2015) Completing the missing link in building design process: Enhancing post-occupancy evaluation method for effective feedback for building performance, *Building and Environment*, 89, 14-27.

ICC 2003. International Code Council Performance Code for Buildings and Facilities, ICC, USA.

ISO 1986. *ISO 7361 Performance Standards in Building- Presentation of Performance Levels of Façades Made of Same-Source Components*, 1st Edition, Switzerland.

ISO 2006a. *ISO/TS 21929-1 Sustainability in building construction — Sustainability indicators Part 1: Framework for the development of indicators for buildings*, Technical Specification, 1st Edition, Switzerland.

ISO 2006b. *ISO/TS 21931-1 Sustainability in building construction — Framework for methods of assessment for environmental performance of construction works — Part 1: Buildings*, Technical Specification, 1st Edition, Switzerland.

Kamara J. et al. (2002) Capturing client requirements in construction projects, London: Thomas Telford.

Kolokotsa, D., Kalaitzakis, K., Antonidakis, E., & Stavrakakis, G. S. (2002). Interconnecting smart card system with PLC controller in a local operating network to form a distributed energy management and control system for buildings. *Energy Conversion and Management*, 43, 119–134.

Leaman A.J. et al., (2010) Building evaluation: practice and principles, *Building Research & Information*, 38:5, 564-577

Marinakis V. Doukas H., Karakosta C., Psarras J., (2013) An integrated system for buildings' energy-efficient automation: Application in the tertiary sector, *Applied Energy*, 101, 6–14

Piette M.A. et al. (2012) Responsive and Intelligent Building Information and Control for Low-Energy and Optimized Grid Integration, *ACEEE Summer Study on Energy Efficiency in Buildings*, 13, 236-249.

Pohekar, S.D. and Ramachandran M., (2004) Application of multi-criteria decision making to sustainable energy planning-A review • Review article *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 8, Issue 4, August, 365-381

Preiser W.F.E. (1995) Post-occupancy evaluation: how to make buildings work better, *Facilities* 13 (11), 19–28

Zimring C. M. ve Reizenstein J. E., (1980) Post-Occupancy Evaluation An Overview, *Environment and behavior*, Vol.12 No.4, December, 429-450

KENTSEL ÇEVREDE ESTETİK DEĞERLENDİRME VE MEKANSAL DAVRANIŞ

Elif Kısar KORAMAZ*

ÖZET

Çevrenin estetik değerlendirmesi, çevresel özelliklerden bireysel özelliklere kadar çok sayıda değişkenin etkileşimi sonucunda gerçekleşmektedir. Çevrenin estetik değerlendirmesi sonucunda, birey, çevre karşısında estetik tavrını belirlemekte ve bu tavır doğrultusunda mekansal davranış şekillenmektedir. Bireylerin çevreye ilişkin estetik değerlendirmelerinden yola çıkılarak, hangi çevrelerin bireyleri hangi duygulara ve ruh hallerine sevk ettiği ve sonucunda hangi mekansal davranışlara yönlendirdiğine dair ipuçları edinilebilir. Elde edilen verilerin çevre tasarımlarına yansıtılması sonucunda ise çevreye ilişkin memnuniyetin artırılması ve çevre-davranış uyumunun yakalanması sağlanabilir.

Bu çalışma, kentsel çevrede, bireysel estetik değerlendirmeleri ve mekansal davranış tercihlerini araştırmaktadır. Bu çerçevede, kentsel çevrenin başlıca bileşenlerinden biri olan kentsel açık ve yeşil alanlara odaklanılarak, farklı örnekler için estetik değerlendirme – duygusal tepkiler – mekansal davranış tercihlerinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Gerçekleştirilen araştırmayla elde edilen sonuçların kentsel açık ve yeşil alan düzenlemelerine, birey ve mekan ilişkisi çerçevesinde katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan bu çalışmanın, birey ve mekan ilişkisini konu alan benzer çalışmalar için bir yöntem önerisi ortaya koyması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Çevresel Estetik, Kentsel Çevre, Açık ve Yeşil Alanlar*

AESTHETICAL EVALUATION OF THE URBAN ENVIRONMENT AND SPATIAL BEHAVIOUR

ABSTRACT

Aesthetic evaluation of the environment is held through the interaction of a diverse set of variables such as the environmental attributes and personal characteristics. The aesthetic evaluation of the environment leads the process resulting with the spatial behaviour. The aesthetic evaluations of the individuals for their environments reveal the clues for the characteristics of the relationships between the environmental attributes and individuals' emotional reactions and the relevant spatial behaviour. A careful consideration of the characteristics of these relationships, would contribute in achieving a harmony among the environment and the spatial behaviour and increase environmental satisfaction as well.

This paper investigates the individual aesthetic evaluations and the relevant spatial behaviours. In this framework, the paper focuses on the urban open and green spaces as one of the fundamental components of the urban environment. Within the paper, individuals' aesthetic evaluations, emotional reactions as an urban affect, and the spatial behaviour choices are analysed for different cases of urban open and green areas. It is expected that the results of the paper will contribute in design processes of urban open and green areas, through the human and space interaction perspective.

Keywords: *Environmental aesthetics, urban environment, urban open and green areas.*

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mimarlık Bölümü*

1. GİRİŞ

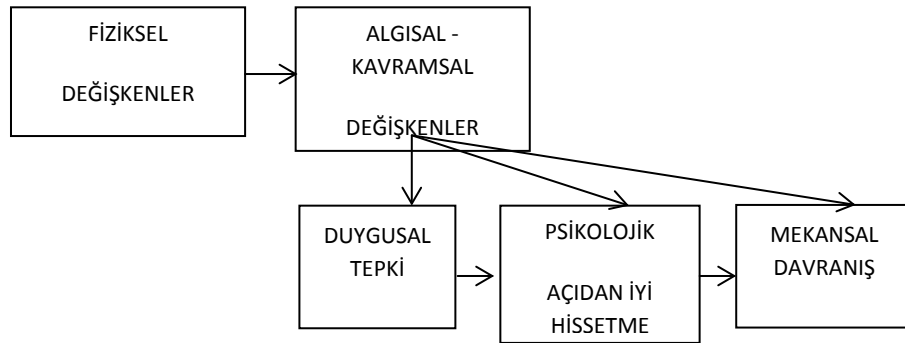
Çevresel estetik, çevrenin algılanan kalitesi olarak tanımlanan çevresel estetik, çevresel kalitenin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Çevreye ilişkin estetik değerlendirme, bireylerin çevresel tercihlerini etkileyen ve mekânsal davranışı şekillendiren bir unsur olarak önem kazanmakta ve farklı ölçeklerdeki kullanım alanlarını ele aldığı için kapsayıcı bir özellik taşımaktadır (Nasar 2008; Kaplan, 1987; Nasar, 1989).

Daha önceleri doğayı ve doğa düzenlemelerini konu alan çevresel estetik kavramı, 20.yy.'ın ikinci yarısından itibaren, gündelik yaşantının sahnesi olan kentsel mekanları da araştırma ve tartışma alanına dahil etmiştir. Kentsel mekanın çevresel estetiğin başlıca araştırma konularından biri haline gelmesiyle birlikte, çevresel kalite ve kamu yararı ilişkisinin de çevresel estetiğin çıkış noktalarından biri olduğu görülmektedir. Günümüzde, çevresel kalite ve kamu yararı kavramlarına odaklanan çevresel estetiğin faaliyet alanlarının, araştırma konularına göre ayrıldığı ve farklı yönlerde geliştiği görülmektedir. Çevresel estetiğin faaliyet alanlarından birinin başlıca araştırma konusu estetiğin öznesi (sübjesi) niteliğindeki birey ve bireyin çevresine ilişkin estetik deneyimleri olmaktadır (Nasar, 1992; Carlson, 2002).

Çevresel estetik alanındaki araştırmalar, araştırma konusu bakımından farklılık göstermektedir. Bu alandaki temel konulardan biri, farklı çevreler için sergilenen estetik tavır ve tercihlerin altında yatan bireysel özellikler, sosyal ve kültürel faktörler, psikolojik etkenler olmaktadır (Stamps, 1999). Özellikle tasarım ve planlama disiplinlerinin çevresel estetik alanındaki araştırmaları, tasarım özelliklerine bağlı olarak estetik deneyimlerin analiz edilmesini ve değerlendirilmesi konularına odaklanmaktadır. Estetiğin objesi niteliğindeki çevre yada çevreyi oluşturan elemanlar üzerine yoğunlaşılacak bu araştırmalarda estetik deneyim ile çevresel tasarım parametreleri arasındaki ilişki irdelenmekte, estetik deneyim süreci, çevresel tercih ve mekânsal davranış konuları ele alınmaktadır. Araştırma konusu çevre de ölçeğine göre farklılıklar gösterebilmekte, doğal çevre yada kentsel çevre gibi bir çevresel sistem ele alınabileceği gibi mimari ölçeğin de araştırmalara konu edildiği görülmektedir (Nasar, 1994, Galindo ve Rodríguez, 2000; Gilboa ve Rafaeli, 2003; Taylor, 2009; Fathi ve Masnavi, 2014).

Çevresel estetiğin konusu olan çevrenin estetik değerlendirmesi, bireyin çevresiyle kurduğu ilişki sonucu gerçekleşir. Bu ilişki sonucunda gerçekleşen değerlendirme ve çevre karşısında sergilenen estetik tavır sonucunda ise mekansal davranış şekillenir. Nasar (1989), Brunswik'in Lens Modeli'nden yola çıkarak estetik değerlendirmeden mekansal davranışa uzanan çevre ve insan etkileşiminin bileşenleri ve aşamalarına ilişkin bir model ortaya koymuştur. Bu modelle ortaya koyulan çerçeveye göre çevresel estetik sürecinde etkili olan unsurlar, çevreye ilişkin fiziksel değişkenler, fiziksel özellikleri konu alan algısal-kavramsal değişkenler, duygusal tepki (urban affect), psikolojik açıdan iyi hissetme (well-being) ve mekansal davranış

(spatial behavior) olmak üzere, 5 kategoride tanımlanmıştır (Şekil 1). Söz konusu kategoriler, “çevresel bağlam” ve “sosyo-demografik bağlam” olmak üzere iki grup içerisinde yer almaktadır. Çevresel bağlamda yer alan çevreye ilişkin fiziksel veriler, çevrenin, büyüklük, malzeme, renk gibi kolaylıkla ölçülebilir ve tanımlanabilir özellikleridir. Yine çevresel bağlamda ele alınan çevreye ilişkin algısal-bilişsel değişkenler ise fiziksel olarak ölçülemeyen, duyuşsal algı ve bilişsel sistemde yer edinmiş kavramlar yoluyla tanımlanabilen özelliklerdir. Çevreye ilişkin algısal-kavramsal değişkenlere, uyum, bütüncülük, düzen, doğallık gibi özellikler örnek verilebilir. Sosyo-demografik bağlamda ise, bireysel özelliklerin etkisi altında gelişen duyuşsal tepki ve psikolojik açıdan iyi hissetme aşamaları yer almaktadır. Duyuşsal tepki, çevreye ilişkin fiziksel ve algısal-kavramsal değişkenler karşısında bireyin, hoşlanma, haz alma, rahatlama, gerilme, panik olma, heyecanlanma, sevinme, üzülme gibi duyuşsal tepkilerini tanımlamaktadır. Psikolojik açıdan iyi hissetme ise, bireyin iç dünyasıyla ilişkili olup, halet-i ruhiye olarak tanımlanabilir. Brunswik’in Lens Modeli’ne göre, çevreye ilişkin fiziksel ve algısal-kavramsal değişkenler, bireyin duyuşsal tepkileri ve psikolojik açıdan iyi hissetme ölçüsüne bağlı olarak, birey çevre karşısındaki estetik tavrını belirler ve mekansal davranışını şekillendirir (Nasar, 1989).

Şekil 1. Çevresel Estetiğe İlişkin Bir Çerçeve Önerisi (Nasar, 1989)

Bu çalışma, kentsel çevrede bireysel estetik değerlendirme ve mekansal davranış tercihlerini araştırmaktadır. Çalışmada benimsenen araştırma yaklaşımı gereği, estetiğin öznesi konumundaki bireyin çevreyle etkileşimi ve deneyimine odaklanılarak bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda yaşanan estetik değerlendirme, duyuşsal tepki ve mekansal davranış tercihi konuları ele alınmıştır. Bu çerçevede oluşturulan araştırma tasarımında demografik ve sosyo-ekonomik özellikler gibi bireye ilişkin değişkenler sınırlandırılmıştır. Diğer yandan estetiğin objesi konumundaki çevresel öge ise “kentsel açık ve yeşil alanlar” olarak ele alınmıştır. Araştırmanın konusunun kentsel çevrenin mekansal ve işlevsel bileşenlerinden biri olarak kamusal alan kullanımları ve hizmet sunumlarının başında yer alan kentsel açık ve yeşil alanlar ile

sınırlandırılmış olması, kentte çevresel kalite, olumlu estetik değerlendirme ve duygusal tepki ile anlamlı mekansal davranışın sağlanması süreçlerinin kentte kamu yararının sağlanması ile ilişkisinin kurulması bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmayla elde edilen sonuçların kentsel açık ve yeşil alan düzenlemelerine, birey ve mekan ilişkisi çerçevesinde katkı sağlayacağı düşünülmekte, diğer yandan, birey ve mekan ilişkisini konu alan benzer çalışmalar için bir yöntem önerisi ortaya koyması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

Çevrenin estetik değerlendirmesi ve mekansal davranış süreçlerini inceleyen bu çalışmada yöntem olarak anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın özellikle birey ve çevre arasındaki ilişkiye ve bireysel estetik değerlendirme ile davranış süreçlerine odaklanması sebebiyle çalışmada kullanılan örneklemin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin sınırlandırılması ve niceliksel araştırma yönteminin, derinlemesine mülakata dayalı niteliksel araştırma yaklaşımıyla desteklenmesi uygun görülmüştür.

Anket çalışması kapsamında, görüşülen kişilere, İstanbul'un farklı bölgelerindeki 7 adet yeşil ve açık alanın fotoğrafları gösterilmiş ve fotoğrafların İstanbul'un neresinde yer aldığı ve hangi park veya meydanlar olduğuna dair bilgi verilmeden, her bir fotoğraf için anket sorularına cevaplar alınmıştır. Fotoğraflanan yeşil ve açık alanların seçiminde göz önünde bulundurulmuş kriterler, alanların kentsel dizge içerisindeki konumları, yaya bağlantıları ile ilişkileri, işlevleri ve kullanım özellikleri, sert peyzaj öğeleri ve doğal peyzaj öğelerinin varlığı ve düzeyi gibi unsurlar olmuştur. Anket çalışmasında kullanılan görseller ve seçim kriterlerine ilişkin değerlendirmeler Şekil 2'de verilmektedir. Alanların fotoğraflanmasında ise, mekanın salt fiziksel özelliklerinden öte, mekandaki aktivitenin ve sosyal çevrenin de yansıtılmasına dikkat edilmiştir (Şekil 2).

Anket görüşmeleri kapsamında, 8 kadın ve 12 erkek olmak üzere 20 kişiyle görüşülmüştür. Görüşülenlerin onikisi 18-25 yaş grubu içinde, sekizi ise 30-35 yaş grubu içindedir. Görüşülen kişiler içinden altı kişi üniversite öğrencisi, ondört kişi ise üniversite mezunu ve çeşitli meslek gruplarına mensup kimselerdir. Görüşülen kişilerin tümü 5 yıldan fazla bir süredir İstanbul'da yaşamaktadır. Altı kişi doğma büyüme İstanbullu, altı kişi 10 yıldan fazla bir süredir İstanbul'da yaşamakta, sekiz kişi ise 5 ila 10 yıldır İstanbul'da yaşamaktadır.

Örneklemin sınırlı olması sebebiyle anket görüşmeleri mülakat şeklinde gerçekleştirilmiş ve açık uçlu sorular ve diğer yorumlar kayıt edilerek daha sonradan gruplandırılmış ve anket sonuçlarına yansıtılmıştır. Bu kapsamda görüşülen kişiye ilk olarak her bir görüntüye ilişkin **estetik değerlendirmelerini** almak üzere "*Bu görüntüyü ne kadar sevdiniz?*" sorusu yöneltilmiş, soruyu öncelikle "*hiç sevmedim*"den "*çok sevdim*"e uzanan 5'li skala içerisinde cevaplandırmaları istenmiş ve ardından sebeplerine dair

açıklamaları alınmıştır. Daha sonraki aşamada, “*Bu mekanda olsaydınız nasıl hissederdiniz?*” sorusu yöneltilecek görüntü ve mekan arasındaki geçiş sağlanmış ve ilk soruda yapılan estetik değerlendirme ile ilişkili olarak **duygusal tepkiler ve psikolojik açıdan iyi hissetmeye** ilişkin değerlendirmeler alınmıştır. Bu sorunun cevapları, duygulara ilişkin kategoriler çerçevesinde, 5’li skala içerisinde değerlendirilerek alınmıştır. Anket görüşmesinin son sorusu olarak, “*Bu mekandasınız ve bir sonraki hareketiniz ne olurdu?*” sorusu sorulmuş ve çevresel özellikler, **estetik değerlendirme, duygusal tepki ve mekansal davranış** arasındaki ilişki kurulmuştur.

1. GÖRSEL - ÜSKÜDAR SEMT PARKI

Bu görsel, Üsküdar İlçesi Bağlarbaşı Mahallesi’nde yer alan bir semt parkına aittir. Park, Bağlarbaşı’nın merkezi bir noktasında ve yaya bağlantıları üzerinde yer almaktadır ve konumundan dolayı, gerek geçiş amacıyla, gerekse de oturmaya, dinlenmeye ve çevreyi izlemek amaçlarıyla yoğun olarak kullanılmaktadır. Kullanılan görselden, alandaki doğal peyzaj bileşenlerine ve sert peyzaj öğelerine, geçiş amaçlı kullanılan bu alanın işleviyle uyumlu olacak şekilde yer verildiği görülmektedir.

Bu parkın ilk görsel olarak seçilmesinin sebebi, fiziksel ve sosyal çevresi bakımından kentsel hareketliliği yansıtan bir açık ve yeşil alan düzenlemesi olmasıdır.

2. GÖRSEL - FINDIKLI SAHİL PARKI Fındıklı Parkı, İstanbul’un sahil parklarından Beyoğlu İlçesi sınırları içinde yer almaktadır. Bu parka ait görsel, denizle kurduğu ilişki ve doğal peyzaj öğelerinin yoğunluğu ile diğer görsellerden ayrılmaktadır. Bu görselin seçilmesinde, parkın fiziksel özellikleri ve sınırlayıcıları (yeşil alanlar, deniz vb.gibi) ve sosyal çevresi olmuştur.

3. GÖRSEL – BAKIRKÖY ÖZGÜRLÜK MEYDANI Bakırköy İlçesi'ndeki Özgürlük Meydanı, yaya bağlantısı üzerinde yer almaktadır ve sert peyzaj elemanlarının yoğun olarak kullanıldığı bir tasarıma sahiptir. Bu görselin seçilmesinde, alanın merkezi bir noktada bulunması, yoğun olarak kullanılan bir meydan olması ve tasarım özellikleri etkili olmuştur.

Şekil 2. Anket Araştırmasında Kullanılan Yeşil ve Açık Alan Görselleri

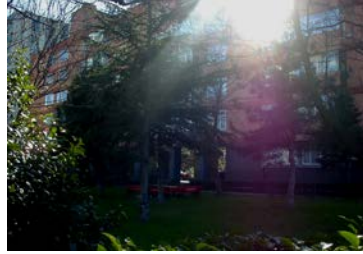
4. GÖRSEL – FLORYA ATATÜRK ORMANI

Florya Atatürk Ormanı'na ait bu görsel, bir doğal yeşil alanı yansıtmaya sebebiyle seçilmiştir.

5. GÖRSEL – ATAKÖY 3.KISIM MAHALLE PARKI

Ataköy 3.Kısım toplu konut alanında yer alan Ata Park'a ait bu görsel, plan dahilinde gelişmiş toplu konut alanı içerisinde yer alan bir mahalle parkı olduğu için tercih edilmiştir. Görselden alanın mahalle halkının rekreasyon ihtiyacını karşılamak üzere tasarlandığı, sert ve doğal peyzaj bileşenlerinin belirli bir hiyerarşi içerisinde kullanıldığı görülmektedir.

6. GÖRSEL – ATAKÖY 2. KISIM

Ataköy 2. Kısım toplu konut alanında yer alan bir açık alan düzenlemesine ait bu görsel, yaya yolu kenarında ve konut binalarının önünde yer almaktadır. Konut kullanıcıları tarafından düzenlenmiş, yarı-kamusal / yarı özel nitelikteki bu alanda doğal peyzaj bileşenleri ağırlıktadır ve alanın konut alanlarıyla ilişkili olduğu görselden okunabilmektedir.

7. GÖRSEL - SULTANAHMET, TARİHİ ÇEVRE

Sultanahmet Hipodrom Meydanı'na ait bu görselden, alandaki tarihi öge ön plana çıkmakta, alanın kentsel dizge içerisindeki konumu okunabilmektedir. Diğer yandan alandaki doğal peyzaj öğelerinin ve sert peyzaj bileşenlerinin bir arada yer aldığı görülmektedir. Alanın tarihi bir mekan olması ve kent halkı tarafından tanınan, bilinen, kent düzeyinde bir referans noktası olması, bu görselin seçilmesinde dikkate alınan bir başka faktör olmuştur.

Şekil 2 (devam). Anket Araştırmasında Kullanılan Yeşil ve Açık Alan Görselleri

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma bulguları, birey ve mekan ilişkisinde, çevresel estetik değerlendirme ve mekansal davranış sürecinin aşamal

arı göz önünde bulundurularak, sırasıyla estetik değerlendirme, duygusal tepkiler ve mekansal davranış başlıkları altında verilmiştir.

Estetik Değerlendirme

Görüşmecilerin her bir görüntüye ilişkin **estetik değerlendirmelerini** almak üzere ilk olarak “*Bu görüntüyü ne kadar sevdiniz?*” sorusu yöneltilmiş, soruyu öncelikle “*hiç sevmedim*”den “*çok sevdim*”e uzanan 5’li skala içerisinde cevaplandırmaları istenmiştir. Ardından, mülakat tekniği ile görüşmecilerden bu değerlendirmelerine ilişkin gerekçelerini açıklamaları istenmiştir. Bu kapsamda alınan cevaplar söz konusu görüntülerde yer alan mekanların görüşmecinin estetik değerlendirmesinde etkili olan fiziksel

özelliklerini ve bunlara ilişkin olarak görüşmecilerce değerlendirilen algısal özellikleri ortaya koymaktadır.

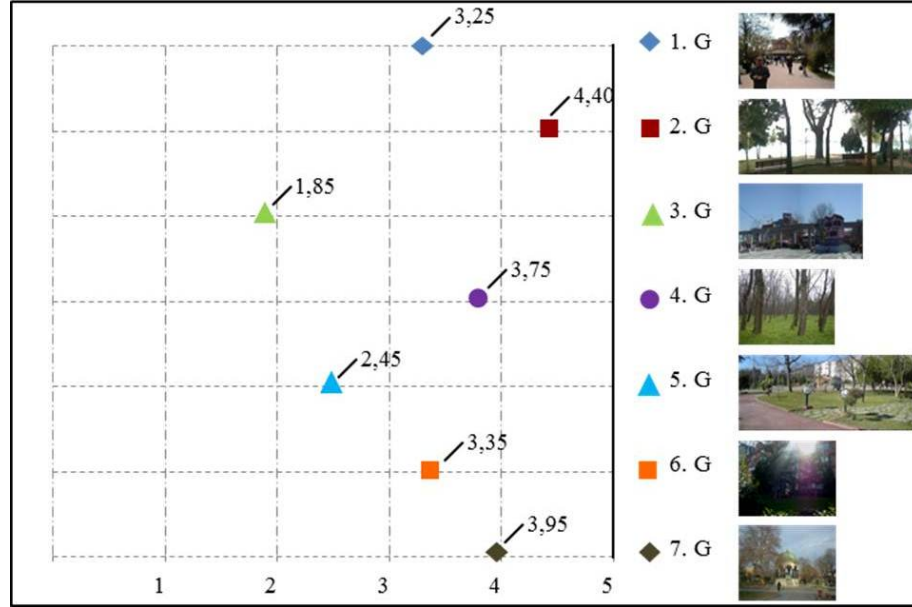
Görüşmecilere ilk olarak yöneltilen “*Bu görüntüyü ne kadar sevdiniz?*” sorusu için elde edilen cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde, en sevilen görüntünün 4,40 ortanca değeri ile Fındıklı Parkı’nın fotoğraflandığı 2. görüntü olduğu görülmektedir. Ardından 3,95 ortanca değeri ile Sultanahmet Hipodrom Meydanı’nın fotoğraflandığı 7. görüntü gelmektedir (Şekil 3).

Fındıklı Parkı’na ait görüntünün sevilmesinde rol oynayan mekana ilişkin fiziksel özelliklerin başında, yeşil alanların, denizin ve manzaranın etkisi gelmektedir. Büyük ölçüde olumlu karşılanan bir diğer özellik ise mekanın görüşülen kişiler tarafından sessiz, sakin bir mekan olarak algılanması olmuştur. Bir diğer olumlu karşılanan özellik ise, mekanın kentin dışında, uzağında olduğu etkisi yaratmasıdır. Mekanın sosyal çevresine ilişkin özellikleri ise hem olumlu hem de olumsuz karşılanan bir özellik olarak dile getirilmiştir. Mekandaki diğer insanların etkisi, güvenlik duygusunu azaltan bir unsur olmuştur. Bununla birlikte, mekanın uyandırdığı mahremiyet duygusu ve yalnız kalınabilecek bir yer olduğu izlenimini uyandırması olumlu karşılanmıştır.

Hipodrom’a ait görüntüye ilişkin olumlu estetik değerlendirme sebeplerinin başında mekana ilişkin daha önce yaşanmış deneyimlerin olması ve tarihi çevresi gelmektedir. Açık ve yeşil alan etkisi ve görüntüde yer alan tarihi yapı Alman Çeşmesi de görüşülen kişilerin estetik değerlendirmelerini olumlu yönde etkileyen özellikleri arasında yer almıştır. Ayrıca, bu görüntü, düzenli, dinlendirici, huzur verici, güzel, hoş olarak tanımlanmıştır. Mekana ilişkin deneyimler genellikle estetik değerlendirmeleri olumlu yönde etkilese de, mekanın bilgi ve duygu birikimi sonucunda kişinin bilişsel sisteminde ve belleğinde edindiği yerin estetik değerlendirmeleri olumsuz yönde etkileyebildiği görülmüştür.

Görüşmecilere sunulan görüntüler arasında en olumsuz değerlendirmeler ise 1,85 ortanca değeri ile Bakırköy Özgürlük Meydanı’nın fotoğraflandığı 3. görüntü ve 2,45 ortanca değeri ile Ataköy 3.Kısım toplu konut alanındaki parkın fotoğraflandığı 5. görüntü için alınmıştır.

Şekil 3. Görsellere İlişkin Estetik Değerlendirmelerin Karşılaştırılması
(cevaplar 5'li Likert skalası üzerinden alınmıştır; 5=çok sevdim; 1=hiç sevmedim)

Bakırköy Özgürlük Meydanı'na ait görüntü için belirtilen olumsuz özelliklerin başında, mekandaki sert zeminin etkisi ve kalabalık olması gelmektedir. Ayrıca mekânın tasarımı, sınırlayıcıları ve kullanılan malzemenin de görüşülen kişilerde olumsuz etkiler uyandırdığı görülmektedir. Meydandaki oturma alanlarının konumlanışları dolayısıyla potansiyel kullanıcıları oturmaya teşvik etmediği, bu sebeple meydanın bir geçiş alanı olmaktan öteye gidemediği, dinlenme, toplanma işlevlerini yerine getiremediği de olumsuz bir özellik olarak belirtilmiştir. Meydanda algılanan karmaşa, çıplak ve bakımsız görüntü de görüşülen kişilerin estetik değerlendirmelerini olumsuz yönde etkileyen özellikler olarak belirtilmiştir.

Ataköy toplu konut alanındaki parkın görüntüsüne ilişkin olumsuz değerlendirmelerin sebeplerinin başında çevredeki yüksek katlı toplu konut binalarının olumsuz görsel etkisi gelmektedir. Bununla birlikte görüntü, sıradan, standart bir park olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kentin içinde olduğu hissini fazlasıyla uyandırıyor olması da olumsuz bir özellik olarak dile getirilmiştir. Bu görüntüye ilişkin olumlu karşılanan özellikler ise düzenli ve bakımlı olmasıdır.

3,75 ortanca değeri ile Florya Atatürk Ormanı'na ait 4. görüntü ve 3,35 ortanca değeri ile Ataköy 3.Kısım toplu konut alanındaki yeşil alan düzenlemesine ait 6. görüntü, görel olarak yüksek değerler almışlardır.

Florya Atatürk Ormanı'na ait görüntünün olumlu karşılanan özellikleri arasında en çok dile getirilenler doğal görünümü ve yeşil etkisi olmuştur. Olumlu karşılanan diğer özelliklerin arasında, sessiz sakin bir mekan hissi uyandırması, kentten uzaklaşmış olma hissi uyandırması, huzur vermesi, hoş görünmesi, temiz havası olduğu izlenimi uyandırması olmuştur. Bu görüntünün olumlu özelliklerinin yanı sıra çok sayıda olumsuz özellikleri ve etkileri de dile getirilmiştir. Görüntünün uyandırdığı olumsuz özellik ve etkilerin başında, ıssız olması, kaybolma hissi, çıkışsızlık hissi uyandırması olmuştur. Olumlu değerlendirmelerin yanı sıra bu görüntü, yaşamdan uzak ve ürkütücü bir mekan olarak da tanımlanmıştır.

1. GÖRSEL - ÜSKÜDAR SEMT PARKI

- yeşillik var..
- yer kaplamaları çok itici..
- karşıdaki ev güzel görünüyor..
- rahat hissetmedim kendimi orada düşündüğümde..
- geçerken soluklanabileceğim bir yere benziyor..

2. GÖRSEL - FINDIKLI SAHİL PARKI

- sevdim: doğal ortam ve deniz var..
- kitap okuyabileceğim bir mekan..
- sakin ve huzurlu bir yer..
- kalabalıktan ve gürültüden uzak..
- kendi başıma kalabileceğim bir yer..
- hep erkek var güven uyandırmıyor..
- banka uyuyan biri var..

3. GÖRSEL – BAKIRKÖY ÖZGÜRLÜK MEYDANI

- beton yığılmı.. her yer soğuk beton..
- bu banklar oturmaya teşvik etmiyor..
- eski ev maketi oraya ait değil..
- herşey birbirine girmiş.. kaos..
- hiç hoş değil..

Şekil 4. Görüşmecilerin Estetik Değerlendirmelerine İlişkin Yorumlardan Örnekler

4. GÖRSEL – FLORYA ATATÜRK ORMANI

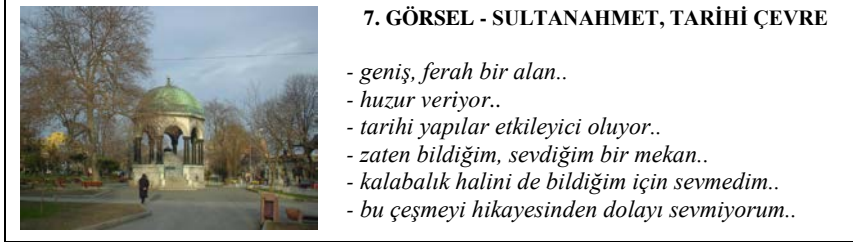
- doğal ortam..
- ağaçları sevdim..
- sessiz..
- grup olarak doğayı keşfetmek için iyi bir yer..
- doğal ortam olmasına rağmen ürküten bir şey var..
- korktum..
- kaybolabilirim..
- çıkış yok sanki..

5. GÖRSEL – ATAKÖY 3.KISIM MAHALLE PARKI

- standart bir park..
- sıradan, çekiciliği olmayan bir yer..
- beton yığınının içinde zorlama bir park..
- hiçbir şey ifade etmiyor..
- benim için yapılmamış..

6. GÖRSEL – ATAKÖY 2. KISIM

- insanı sakinleştiren bir havası var..
- evimden çıkıp bu yeşil alanla karşılaşmak güzel olurdu..
- balkondan bu manzarayı izlemek güzel olurdu..
- insana evini sevdiren..
- evimi hatırlattı..
- apartmanın büyüklüğünün etkisi ağaçlarla giderilebilmiş..
- başkalarına ait bir yer..

Şekil 4 (devam). Görüşmecilerin Estetik Değerlendirmelerine İlişkin Yorumlardan Örnekler

Ataköy 3.Kısım toplu konut alanındaki yeşil alan düzenlemesiyle ilgili olumlu karşılanan başlıca özellikler doğal görünümü ve konutlarla kurduğu ilişkidir. Özellikle bitkisel elemanların konuta ait özel kullanım alanı ile sokak arasında sınırlayıcı vazifesi görmesi olumlu bir özellik olarak dile getirilmiştir. Bununla birlikte mekanın düzenli, bakımlı olması da olumlu karşılanmıştır. Mekanın uyandırdığı mahremiyet hissi ve yalnız kalınabilecek bir mekan hissi uyandırması da olumlu karşılanan özellikleri ve etkileri arasında yer almıştır. Binaların etkisi çoğunluk tarafından olumsuz bir özellik olarak dile getirilirken ağaçların binaların olumsuz etkisini ortadan kaldırdığı da dile getirilmiştir.

Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki yeşil alan düzenlemesi ise 3,25 ortanca değeri ile estetik olarak nötre yakın bir değer almıştır. Bu mekana ilişkin olumlu değerlendirmede etkili olan çevresel özellikler arasında ise mekandaki yeşil ve açıklık etkisi ile mekanın yaya bağlantıları üzerinde yer alan, sadece yayalar için düzenlenmiş bir alan olması gelmektedir. Mekandaki yoğun sert zemin kullanımı ve mekanın sınırlayıcı niteliğindeki araç yolunun yarattığı etki mekana ilişkin başlıca olumsuz değerlendirmeler olmuştur. Olumsuz karşılanan diğer özellikler arasında mekana ilişkin duygusal değerlendirmeler arasında tanımlanabilecek, kalabalık bir mekan olması, mekanda çok yoğun bir sirkülasyon olması belirtilmiştir.

Duygusal Tepkiler

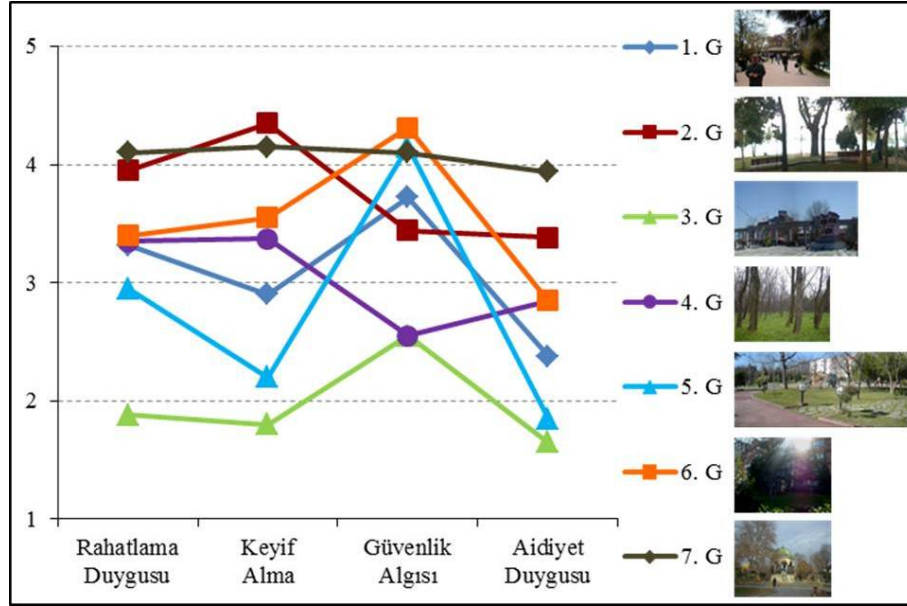
Görüşmecilerin görüntülere ilişkin estetik değerlendirmelerini ve açıklamalarını aldıktan sonraki aşamada, “*Bu mekanda olsaydınız nasıl hissederdiniz?*” sorusu yöneltilmiş ve görüntü ile mekan arasındaki geçiş sağlanarak ilk soruda yapılan estetik değerlendirmeyle de ilişkili olarak **duygusal tepkileri** alınmıştır. Bu kapsamda, sırasıyla rahatlama, keyif alma, güvenlik algısı ve aidiyet duyu incelenmiştir.

Buna göre, içinde bulunulduğu takdirde en rahat hissedilecek mekan 4,10 ortanca değeri ile Sultanahmet Hipodrom Meydanı olmuştur. Bu sonucun alınmasında, bu mekanın görüşülen kişilerin çoğu tarafından daha önce deneyimlenmiş olması etkili olmuştur. Ardından 3,95 ortanca değeri ile Fındıklı Parkı rahatlama duygusu uyandıran mekanların başında gelmektedir. 3,40 ortanca değeri ile Ataköy 3. Kısım'daki yeşil alan düzenlemesi ve 3,35 ortanca değeri ile Florya Atatürk Ormanı, yine rahatlama duygusu uyandıran mekanlar arasında yer almaktadır. En rahatsız hissedilecek mekan 1,88 ortanca değeri ile Bakırköy Özgürlük Meydanı olmuştur. Ataköy 3, Kısım'daki parkın da 2,95 ortanca değeri ile rahatsızlık duygusu uyandıran mekanlar arasında yer aldığı görülmektedir (Şekil 5).

Mekanlara ilişkin keyif alma/sıkılma duygusu karşılaştırıldığında, 4,35 ortanca değeri ile Fındıklı Parkı'nın ve 4,15 ortanca değeri ile Sultanahmet Hipodrom Meydanı'nın, içinde bulunulmaktan en keyif alınacak mekan olduğu görülmektedir. En keyifsiz ve sıkıcı mekan ise 1,80 ortanca değeri ile Bakırköy Özgürlük Meydanı olmuştur. Ataköy'deki parkın 2,20 ortanca değeri ile ve Üsküdar Bağlarbaşı'ndaki yeşil alan düzenlemesinin de 2,90 ortanca değeri ile sıkıcı olması beklenen mekanlar arasında yer aldığı görülmektedir. 3,55 ortanca değeri ile Ataköy'deki yeşil alan düzenlemesinin ve 3,37 ortanca değeri ile Florya Atatürk Ormanı'nın görece olarak daha az sıkıcı mekanlar olarak dile getirildiği görülmektedir (Şekil 5).

Mekanların uyandırdığı güvenlik duygusu karşılaştırıldığında, içinde bulunulduğu takdirde en güvende hissedilen mekanın 4,31 ortanca değeri ile Ataköy'deki yeşil alan düzenlemesi olduğu görülmektedir. Bu sonucun doğmasında, mekanın yarı-kamusal (semi public) nitelikteki bir alan olması rol oynamıştır. Güvenlik duygusunun yüksek olduğu bir diğer mekan ise 4,15 ortanca değeri ile görece olarak rahatsız ve keyifsiz olarak tanımlanan ve estetik olarak hoş karşılanmayan Ataköy'deki park olmuştur. Bu mekandaki güvenlik duygusunun yüksek olması ise, kentin içinde ve konut alanında yer alan bir mekan olmasıyla yorumlanabilir. Güvenlik duygusunun yüksek olduğu bir diğer mekan ise 4,10 ortanca değeri ile Sultanahmet Hipodrom Meydanı olmuştur. Bu alanda hissedilen güvenlik duygusunun yüksek olmasında ise görüşülen kişilerin çoğunun mekana ilişkin daha önce yaşanmış deneyimlerinin olması rol oynamıştır. Estetik olarak hoş bulunan ve rahatlatıcı ve keyifli bir mekan olarak tanımlanan Fındıklı Parkı'nın uyandırdığı güvenlik duygusunun görece olarak düşük olmasının sebebi ise (Ortanca: 3,44) mekanın sosyal çevresine ilişkin olumsuz izlenimler olmuştur. Güvenlik duygusunun en az hissedileceği mekanlar ise 2,55 ortanca değerleri ile Florya Atatürk Ormanı ve Bakırköy Özgürlük Meydanı olmuştur. Florya Atatürk Ormanı'nın doğal ortamı ve kentten kopuk görünümü güvenlik duygusunu olumsuz yönde etkileyen bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bakırköy Özgürlük Meydanı'nda ise öncelikle kalabalık, görünümünün uyandırdığı karmaşa ve mekanın tasarımından doğan olumsuz

etkiler, bu mekanda hissedilecek güvenlik duygusunu olumsuz yönde etkilemiştir (Şekil 5).

Şekil 5. Görüşmecilerin Duygusal Tepkilerinin Karşılaştırılması – Ortalama Değerleri (cevaplar 5'li Likert skalası üzerinden alınmıştır; 5=son derece olumlu, 1=son derece olumsuz)

Mekanların uyandırdığı ait hissetme / yabancı hissetme duygularının değerlendirilmesinde ise en yüksek değeri 3,94 ortanca değeri ile Sultanahmet Hipodrom Meydanı almıştır. Bu mekanın görüşülen kişilerin çoğu tarafından daha önce deneyimlenmiş olması, bu mekana ilişkin aidiyet duygusunu olumlu yönde etkilemiştir. Aidiyet duygusunun görece olarak yüksek olduğu bir başka mekan ise estetik olarak hoş bulunan, rahatlatıcı ve keyifli bir mekan olarak tanımlanan Fındıklı Parkı olmuştur (Ortanca: 3,38). Diğer mekanlara ilişkin aidiyet duyguları için tespit edilen ortanca değerlerinin ise düşük olduğu görülmektedir. Uyandırdığı aidiyet duygusu en düşük olan mekan ise 1,65 ortanca değeri ile Bakırköy Özgürlük Meydanı olmuştur (Şekil 5).

Mekansal Davranış

Her bir mekan için tercih edilecek mekansal davranış biçimleri karşılaştırıldığında ise, en fazla orada kalma ve etkileşimini sürdürme isteği uyandıran mekanların başında Fındıklı Parkı ve Sultanahmet Hipodrom

Meydanı gelmektedir. Bakırköy Özgürlük Meydanı ise bir an önce uzaklaşılacak istenen ve en az orada kalma isteği uyandıran mekan olmuştur.

	<p>1. GÖRSEL - ÜSKÜDAR SEMT PARKI</p> <ul style="list-style-type: none"> - banka oturur biraz rahattırdım.. - şu banklar boş olsaydı şu arabalar da buradan geçmeseydi der, yoluma devam ederdim.. - karşıdaki börekçiye giderdim.. - hemen uzaklaştırdım..
	<p>2. GÖRSEL - FINDIKLI SAHİL PARKI</p> <ul style="list-style-type: none"> - bir banka oturur kitap okurdum.. - deniz kenarında gezinirdim.. - çimenlerin üzerine uzanırdım.. - fotoğraf çekmek isterdim.. - parkın içinden geçer yoluma devam ederdim.. - ayrılırken aklımda güzel bir yer olarak kalırdı, tekrar gelmek isterdim..
	<p>3. GÖRSEL - BAKIRKÖY ÖZGÜRLÜK MEYDANI</p> <ul style="list-style-type: none"> - biraz oturur geleni gideni izlerdim.. - geçip giderdim oyalanmadan.. - hızla uzaklaştırdım.. - işim olmadıktan sonra bu mekanı kullanmam.. - kaçardım..

Şekil 6. Görüşmecilerin Mekansal Davranış Tercihlerinden Örnekler

	<p>4. GÖRSEL – FLORYA ATATÜRK ORMANI</p> <ul style="list-style-type: none"> - burada yatıp uyumak isterdim.. - arkadaşlarımı çağırır dolaşırdım.. - piknik yapardım.. - takla atardım.. - biraz dolaşır sonra bir yerleşim yeri arardım..	<ul style="list-style-type: none"> - bir tur atıp hemen uzaklaşırdım.. - yavaş yavaş yürürdüm, baktım olmuyor koşardım.. - çıkış yollarını arardım.. - koşmaya başlardım..
	<p>5. GÖRSEL – ATAKÖY 3.KISIM MAHALLE PARKI</p> <ul style="list-style-type: none"> - oturup oyun oynayan çocukları seyrederdim.. - öğle yemeğimi yerdim.. - salıncağa binerdim.. - etrafıma bakınarak yürürdüm.. - fazla kalamam.. - durmaz giderdim.. - en kısa sürede buradan uzaklaşırdım..	
	<p>6. GÖRSEL – ATAKÖY 2. KISIM</p> <ul style="list-style-type: none"> - çimenlere uzanır gökyüzünü seyrederdim.. - banklara oturup kitap okurdum.. - balkonda oturur bu görüntüyü izlerdim..	<ul style="list-style-type: none"> - başkalarına ait bir yer olduğu için fazla oyalanmamaya çalışırdım.. - yoluma devam ederdim çünkü başkalarına ait bir mekan..
	<p>7. GÖRSEL - SULTANAHMET, TARİHİ ÇEVRE</p> <ul style="list-style-type: none"> - oturur keyif yapardım.. - çınarların altında oturur etrafı izlerdim boş boş.. - oturabildiğim kadar otururdum.. - gezinirdim bir süre.. - çevredeki müzelere giderdim..	

Şekil 6 (devam). Görüşmecilerin Mekansal Davranış Tercihlerinden Örnekler

Gerek Fındıklı Parkı'na ait görsel için gerekse de Hipodrom'a ait görsel için görüşülen kişiler arasından 17 kişi bu mekanda olsa bir süre burada kalarak çeşitli aktivitelerle mekanla olan etkileşimini sürdüreceği yönünde cevaplar vermiştir. Her iki mekan için de mekanda çok fazla oyalanmayıp yoluna devam edeceğini belirtenler sadece 3 kişi olmakla birlikte bir an önce uzaklaşmak isteyeceğini dile getiren görüşmeci olmamıştır. Bakırköy

Meydanı içinse görüşmecilerin 10'u mekandan olabildiğince çabuk uzaklaşacağını, 8 kişi ise oyalanmadan yoluna devam edeceğini belirtmiştir. Görüşülen kişiler içinden yalnızca 2 kişi bir süre daha bu mekanda kalabileceğini dile getirmiştir.

Florya Atatürk Ormanı'na ait görüntü için yapılan mekansal davranış değerlendirmelerinde, görüşmecilerin 9'unun mekanda bir süre vakit geçireceğini belirtmiş olmasına rağmen çoğunluğu burada çok da fazla kalmak istemeyeceğini eklemiştir. Görüşmeciler içerisinden 4 kişi ise bu mekanda paniğe kapılacaklarını, rahatsız hissedeceklerini dile getirerek bir an önce uzaklaşmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu görüntüyle ilgili başlıca bulgu, mekanın kentten uzak, sessiz sakin olarak algılanması ve özellikle doğal görünümünün estetik olarak olumlu karşılanmasına rağmen bu özelliklerin mekansal davranışı olumsuz yönde etkilemesidir. Ayrıca, görüşülen kişiler genellikle bu mekanda yalnız bulunmak istemediklerini belirtmişlerdir ve bu mekana ait görsel, görüşmecilerde en kısa zamanda bir yerleşim yerine ulaşma isteği doğurmuştur. Ataköy'deki konut bahçesi içinse görüşmeciler içerisinden 8 kişinin, mekana ilişkin olumlu değerlendirmelerine rağmen burasının başkalarına ait olduğunu hissettirdiği için mekan çevresinde çok fazla oyalanmadan yollarına devam edeceğini dile getirmeleri diğer mekansal davranış değerlendirmeleri arasında ayrıt edici olmuştur.

SONUÇ

Araştırma sonuçları çevreye ilişkin fiziksel ve algısal-kavramsal özelliklerin, estetik değerlendirme, duygusal tepkilerin oluşması ve mekansal davranışın şekillenmesi süreçlerinde etkili olduğunu göstermektedir. Söz konusu süreçte etkili olan bir başka unsur ise bireysel duygu ve bilgi birikimi sonucunda mekanın bireysel bellekte ve bireyin bilişsel sisteminde edindiği yer olmaktadır. Estetik değerlendirme ve duygusal tepkilerle ilişkili olarak mekansal davranış şekillenmekte ve kişi ya farklı aktivitelerle mekanı anlamlandırmakta ve mekanla olan etkileşimini sürdürmekte yada mekanı kullanmayı reddederek uzaklaşmak istemektedir. Bununla birlikte, araştırmanın sonuçları, çevreye ilişkin fiziksel-algısal özellikler ile bilişsel özelliklerin her birinin, birey ve mekan arasındaki etkileşim sürecinin estetik değerlendirme, duygusal tepki ve mekansal davranış aşamalarının her birinde farklı rol oynadığı ve farklı bir yönde etki edebildiğine işaret etmektedir. Çevreye ilişkin söz konusu özelliklerin, birey-mekan etkileşim sürecinde nasıl rol oynadığının ayrıntılı olarak çözümlenmesi, birey-mekan etkileşimini sağlayacak çevresel özelliklerin netleştirilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Estetik değerlendirmeleri olumlu yönde etkileyen kentsel çevreye ilişkin fiziksel ve algısal-kavramsal özelliklerin başında yeşil ve açıklık etkisi ve

doğal görünüm gelmektedir. Mekanın kentten uzaklaşmış olma hissini uyandırması da estetik değerlendirmeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu özelliklerdeki mekanlar, bireyde rahatlama ve keyif duyguları uyandırmaktadır. Bunun sonucu olarak birey, mekanı çeşitli aktivitelerle değerlendirmeye ve mekanla kuracağı ilişkiyi sürdürmeye, geliştirmeye yönelmektedir. Buna rağmen kentten tümüyle uzaklaşmak, kopmak, bireyde olumlu duygular uyandırmamakta ve bireyi kenti anımsatan, kente ait olan çevresel elemanlar aramaya yönelmektedir. Bu noktada, bireyin, kentsel açık ve yeşil alanlarda geçireceği süre boyunca, kentin dışına çıkmak, kentten kopmak değil, kenti unutmak beklentisi içinde olduğu söylenebilir.

Estetik değerlendirmeleri olumsuz yönde etkileyen özelliklerin başında ise mekanda hissedilen sert zemin etkisi gelmektedir. Kentsel yapıların baskısı altındaki yeşil ve açık alanlar bireylerde olumsuz etkiler uyandırmaktadır. Ayrıca mekanın doğallıktan uzak, kentsel yapı içerisinde sonradan oluşturulmuş yapay bir mekan olarak algılanması da mekanın olumsuz değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bu etkileri uyandıran mekanlarda rahatlama ve keyif alma düzeyi düşerken mekanla yaşanmak istenen etkileşim isteği azalmakta ve mekandan uzaklaşmak istenmektedir. Buna rağmen mekanın kentin içinde ve kentin bir parçası olduğu etkisini veren öğelerin varlığı, mekanda hissedilecek güvenlik duygusunu olumlu yönde etkilemektedir.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki, zaman zaman yalnız kalmak isteyen kentli bireyin yeşil ve açık alanlardan bir başka beklentisi ise, salt yalnızlık değil, uyumlu bir sosyal çevre içerisinde kişisel mekanın sınırlarının çizilebildiği bir mahremiyet duygusudur. Sosyal çevreye ilişkin olumsuz izlenimlerin arttığı ölçüde mekanda hissedilen güvenlik duygusu da azalmaktadır. Mekan her ne kadar olumlu duygular uyandırsa ve estetik olarak hoş bulunsa da güvenlik duygusunun azalması mekandan uzaklaşma isteğine neden olmaktadır.

Mekana ilişkin daha önce yaşanmış deneyimlerin olması ve mekanın bireyin bilişsel sisteminde yer alması da mekanda hissedilen rahatlama ve güvenlik duygularını olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca bu özellikleri gösteren mekanların bireyde uyandırdığı kendini mekana ait hissetme duygusunun da yükseldiği görülmektedir. Birey, mekanı kent bütünüyle ilişkilendirebildiği ve bilişsel sisteminde anlamlandırabildiği ölçüde mekana karşı olumlu değerlendirmeleri artmakta ve mekanla etkileşimini sürdürme isteği içinde olmaktadır.

Araştırmanın bir diğer sonucu ise, doğal düzenlemenin ağırlıkta olduğu konut bahçesi düşüncesinin bireyler üzerinde olumlu duygular uyandırmasıdır. Kullanıcıları tarafından kendiliğinden şekillendirilmiş doğal bir düzenleme, birey tarafından güzel, hoş olarak tanımlanmakta ve heyecan uyandırmaktadır. Ayrıca, bireyin söz konusu yeşil alan düzenlemesini kendi konutuyla ilişkilendirebildiği ölçüde olumlu duygusal tepkilerin düzeyi

artmakta ve bireyi mekanla etkileşim içerisinde olmaya yöneltmektedir. Öyle ki, bireyin yeşil alanı kendi konutuyla ilişkilendirebildiği noktada, konut balkonundan yeşil alanın izlenmesi düşüncesi dahi, bireyde rahatlama ve keyif alma duygularının artmasını sağlamaktadır. Ayrıca mekanın sahiplenilmiş bir mekan olarak algılanmasıyla mekanda hissedilecek güvenlik duygusunun da arttığı görülmektedir. Buna rağmen başkaları tarafından sahiplenilmiş, özel bir mekan olarak algılanan mekan, bireydeki aidiyet duygusunun azalmasına ve mekanla kurulacak etkileşimin sınırlandırılmasına sebep olmaktadır.

Sonuç olarak çevreye ilişkin fiziksel ve algısal-kavramsal değişkenler, bireysel estetik değerlendirmeler ve mekansal davranış arasında ilişki bulunmaktadır. Kent genelindeki meydanlar, parklar gibi kamusal alanlar ve konut bahçesi gibi yarı kamusal alanların düzenlenmesinde, mekanın birey tarafından algılanması, değerlendirilmesi ve mekansal davranışın oluşumu ile sonuçlanan birey ve mekan arasındaki etkileşim sürecinin özelliklerinin belirlenmesi, kent genelindeki açık ve yeşil alan düzenlemelerine ışık tutması bakımından önem taşımaktadır. Söz konusu ilişkilerin kapsamlı olarak incelenmesi yoluyla, kent halkının açık ve yeşil alanlardan beklentileri anlaşılabilir, farklı ölçek ve işlevlerdeki kentsel açık ve yeşil alanların kentli bireyde ne gibi duygular uyandırdığı, ihtiyaçlara ne ölçüde cevap verdiği çözümlenebilir. Elde edilen verilerin açık ve yeşil alanların düzenlemelerine yansıtıldığı ölçüde kentsel çevre kalitesi ve kullanıcı memnuniyeti artıracak, kentsel açık ve yeşil alanların verimli kullanımı sağlanacak, sonuç olarak ise kent genelinde yaşam kalitesinin yükseltilmesine katkıda bulunmuş olacaktır.

Sınırlandırılmış bir örneklem ile gerçekleştirilen bu çalışma, kentsel açık ve yeşil alanlar ile kentli birey arasındaki estetik değerlendirme – duygusal tepkiler ve mekansal davranışın oluşumu süreçlerinin analizine yönelik bir yöntem önerisi ortaya koymaktadır. Farklı ölçek, işlev ve niteliklerdeki açık ve yeşil alanları konu alan ve İstanbul'daki farklı kullanıcı gruplarını içerecek şekilde, büyük ölçekli benzer araştırmaların gerçekleştirilmesiyle elde edilecek sonuçlar, kuşkusuz İstanbul kentine özgü açık ve yeşil alanların planlanması ve tasarlanmasına yönelik politikaların geliştirilmesine katkı sağlayacak nitelikte olacaktır. Ayrıca gerçekleştirilecek araştırma tasarımlarında, niceliksel ve niteliksel araştırma yöntemlerinin birbirini tamamlayacak şekilde kullanılmasının, birey-mekan etkileşimine ilişkin süreçlerin ortaya çıkarılması bakımından etkili olduğu görülmektedir.

KAYNAKLAR

Carlson, A., (2002), Environmental Aesthetics. In E. Craig (Ed.), Routledge Encyclopedia of Philosophy. London: Routledge. Retrieved April 13, 2014, from <http://www.rep.routledge.com/article/M047SECT7>

Fathi, M. ve Masnavi, M., (2014), Assessing Environmental Aesthetics of Roadside Vegetation and Scenic Beauty of Highway Landscape: Preferences and Perception of Motorists, *Int. J. Environ. Res.*, 8(4):941-952, Autumn 2014, ISSN: 1735-6865

Galindo, P., ve Rodriguez, J.A.C., (2000), Environmental Aesthetics and Psychological Wellbeing: Relationships between Preference Judgements for Urban Landscapes and Other Relevant Affective Responses, *Psychology in Spain*, 2000, Vol. 4. No 1, 13-27

Gilboa, S. ve Rafaeli, A., (2003), Store Environment, Emotions and Approach Behaviour: Applying Environmental Aesthetics to Retailing, *Int. Rev. of Retail, Distribution and Consumer Research* 13:2 April 2003, 195–211

Kaplan, S., (1987), Aesthetics, Affect, and Cognition: Environmental Preference from an Evolutionary Perspective, *Environment and Behavior*, January 1987, vol.19, no.1, 3-32

Nasar, J.L., (1989), Perception, Cognition and Evaluation of Urban Places, *Public Places and Spaces*, A., I. ve Z., E.H. (edt.), s.31–53, Plenum Press, New York

Nasar, J.L., (1992), *Environmental Aesthetics: Theory, Research, and Application*, Cambridge University Press.

Nasar, J.L., (1994), Urban Design Aesthetics, The Evaluative Qualities of Building Exteriors, *Environment and Behavior*, May Vol.26, No.3, 377-401

Nasar, J.L., (2008), Assessing Perceptions of Environments for Active Living, *American Journal of Preventive Medicine*, Volume 34, Issue 4, April 2008, Pages 357–363

Stamps, A.E., (1999), Demographic effects in environmental aesthetics: a meta-analysis. *Journal of Planning Literature* 14 (2) 1999, 155 - 175.

Taylor, N., (2009), Legibility and Aesthetics in Urban Design, *Journal of Urban Design*, 14:2, 189-202, DOI: 10.1080/13574800802670929

NASUH BİN KARAGÖZ BİN ABDULLAH ve BEYAN-I MENAZİL-İ SEFER-İ IRAKEYN-İ SULTAN SÜLEYMAN HAN

Sühendan KUMCU*

ÖZET

Uluslararası anlayış ve kültüre katkı sağlamış ve insanlığın kültürel mirasının zenginleşmesinde rol almış kişiler ve olaylar, 1956 yılından bu yana UNESCO tarafından ilan edilen günlerde hatırlanmakta ve kutlanmakta. 2013 yılında düzenlenen toplantılarda yapılan öneriyle minyatürcü, hattat, tarihçi ve matematikçi Matrakçı Nasuh anma ve kutlama programına alınmıştır. Bu makale ile Matrakçı Nasuh'u konu edinen 2014 kutlama programına katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Matrakçı Nasuh, Minyatür Sanat, Hat Sanatı

NASUH BİN KARAGÖZ BİN ABDULLAH and BEYAN-I MENAZİL-İ SEFER-İ IRAKEYN-İ SULTAN SÜLEYMAN HAN

ABSTRACT

Individuals and incidents which contribute in the international understanding and culture and enriches humanity's cultural heritage, are celebrated on special events by UNESCO since 1956. On 2013, Matrakçı Nasuh, an Ottoman miniature artist, calligrapher, historian, mathematician, has been taken in the agenda of UNESCO to be commemorated during 2014. This article aims to make a contribution to the 2014 - Celebration Program of Matrakçı Nasuh.

Key Words: Matrakçı Nasuh, Miniature Art, Calligraphy Art

---

* *Okan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Sanat Tasarım Yönetimi.*

1. GİRİŞ

Uluslararası anlayış ve kültüre katkı sağlamış ve insanlığın kültürel mirasının zenginleşmesinde rol almış kişiler ve olaylar, 1956 yılından bu yana UNESCO tarafından ilan edilen günlerde hatırlanmakta ve kutlanmakta. 5 Kasım 2013 tarihinde gerçekleşen APX Komisyonu oturumunda, daha önce önerilen anma ve yıldönümü önerileri içinde Türkiye’den önerilen ve kabul gören 4 öneriden biri de, minyatürcü, hattat, tarihçi ve matematikçi Matrakçı Nasuh’un ölümünün 450.yıldönümü nedeniyle anma ve kutlama yıldönümleri programına alınması olmuştur. Bu nedenle bu konu ele alınmıştır

2. MATRAKÇI ÜZERİNE

1995 yılında, Osmanlı Sanatı’nın anıtsal nitelikteki bir eseri, Matrakçı Nasuh ve Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han, tarafımdan incelenip, minyatürlerindeki bitki örtüsü, gösterge bilim açısından incelenmiştir.

Eserin yaratıcısı, Matrakçı Nasuh’un doğum tarihi bilinmese de Bosnalı olduğu İlk eserlerindeki künyesinden anlaşılmaktadır. (Cemal el Küttap ve Kemal el Hüssap)adlı eserinde “Nasuh Bin Abdullah “ ve “Nasuh Bin Karagöz el Bosnevi” imzaları vardır (Matrakçı, 1517)

Matrakçı’nın hayatının son yılları hakkında bir bilgimiz yoktur. Katip Çelebi’nin dediğine göre, 1553’de ölmediğini, 1553 den sonraki yıllarda da çeşitli eserlere imza attığını son eserlerinin girişlerinde “Matraki”, “Ünlü Nasuh” ya da “Matrakçı Nasuh Bey Oğlu Mehmet” olarak imzaladığını söyler. Bu kayıtlara göre “Ümera” arasına girmiş olan sanatkarın 28 Nisan 1564’de ölmüş olan “Kethüda Nasuh” olduğunu düşünülmektedir.

Katip Çelebi’nin kayıtlarına göre, Sanatçının tam künyesi *Nasuh Bin Karagöz Bin Abdullah*’dır. Bosnalı olması, onun devşirme olduğunu düşündürür. Babasının adının ya da lakabının Karagöz olması bu devşirilmenin dedesi zamanında yapılmış olabileceğini akla getirir. II. Bayezid zamanında Enderun da eğitim görmüş, dönemin ünlü hocalarından Şa’i nin yetenekli öğrencilerinden de biri olmuştur

Matrakçı Nasuh, 1517 de Yavuz Sultan Selim zamanında, aritmetiğin İlkelerini anlatan iki matematik kitabı yazmış bu kitaplar medreselerde ders kitabı olarak da okutulmuştur (a.g.e. Yurdaydın,1976).

Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasal ve kültürel açıdan çok hareketli bir döneminde, ve üç Sultanın iktidarlığı süresince (II.Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman) verimli bir sanat ve bilim yaşamı sürdüren Matrakçı’nın yapıtlarının niteliğini kavrayabilmek onun, kişiliğinin de anlaşılması açısından, son derece önemlidir.

Matrakçı, Enderun'da yetişmiş, hem bir sanatçı, hem bir bilgin, hem de bir askerdir (a.g.e. Yurdayın,1976).

Kanuni Dönemin de ise Matrakçı, yazarlığının yanında iyi bir silahşör olarak da ünü bütün Osmanlı ülkesine yayılmıştır. Bunu Kanuni Sultan Süleyman'ın ona verdiği 936/1529 tarihli Berat'ından anlıyoruz. Bu Berat'a göre; Matrakçı Nasuh, Hayr Bey'in valiliği sırasında orada ki ünlü silahşörlerle birlikte türlü silah ve mızrak oyunlarına ve yarışmalarına katılmış, tüm yarışmacıları yenmiştir. Bu Berat'ta bu konular ile ilgili kişilerin Nasuh'u "Üstat" veya "Reis" tanınmaları ve ona hürmet göstermeleri emredilmektedir (Yurdayın,1961). Matrak oyunlarının da mucidi olan sanatçı 160 çeşit matrak oyunu ile ün kazanmıştır (Matrak; Genellikle şimşir ağacından yapılır. Cilalanır. Lobut biçimindedir. Ancak biraz daha büyük ve ağırdır. Matrak oyununda ise; rakipler ellerine birer matrak alıp meydana çıkarlar ve çarpışırlar. Bu karşılaşmada amaç, rakibin kafasına vurabilmektir. Karşı tarafın darbelerinden ustaca sıyrılabilmek maharet sayılır. En ünlü oyunlar, kesme, bağlama, sani, kulak, bağla-top, bağla-kafa, adını taşırlar.) Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Mustafa, Mehmet ve Selim için 936/21 haziran 1529 da yapılan sünnet törenlerinde; Sultan Ahmet de (At Meydanında) düzenlenen büyük şenliklerde, sanatçı; kağıttan iki yürüyen hisar yapıp, içine toplar, darbezenler ve gerekli tüm malzemeleri yerleştirip, bu hisarları, karşı karşıya getirerek, 120 eri (top, tüfek, kılıç ve matraklarla) temsili olarak savaştırmıştır (a.g.e. Yurdayın,1976, s.3).

Eserlerinde, sanatçı kimliği yanında toplumsal, siyasal olay ve gelişmelerin, yerleşimlerin, önemli yapıların ve doğal çevrenin özelliklerinin de belgeler.

Yazar ve minyatür sanatçısı olarak eserlerini incelediğimizde, zaman zaman, haritavari özellik kazanan minyatürlerinde, konuyla ilgili, belgeleme çabası içinde bir tarihçi görürüz.

Matrakçı Nasuh'un Diğer eserlerinin yanında, en önemli eseri olarak bilinen *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han* adındaki yazma eser, (944-1537) tarihlidir. Padişah Kanuni Sultan Süleyman için özel olarak hazırlanmış bu yazmanın tek nüshası, İstanbul Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesinde No:5964'de kayıtlıdır (Daha önce Yıldız Sarayı Kütüphanesinde No: 35 de kayıtlı olan bu eser 1924 yılında diğer eserlerle birlikte İstanbul Üniversitesi Kitaplığına gelmiştir.).

Menazilname; Savaş nedeniyle çıkılan seferlerde konaklama yerlerini, bunların arasındaki uzaklıkları ve yol durumunu bildiren eserlere verilen addır. Menazilnameler, günün koşulları içinde, özellikle savaşta, orduların ulaşım olanaklarının sınırlı olması, askerin yürüyüş gücünün iyi hesaplanması ve konaklama yerlerinin iyi seçilmesi açısından, çok önem taşıyan belgeler olmuşlardır.

Resim 1 . Menazilname'den 107-b(Avam Gölü, Asi Suyu Köprüsü)

Matrakçı Nasuh, bu Menazilname'de Sultan Süleyman'ın Bağdat seferini anlatırken, bu belgeleme amacını çok daha zenginleştiren bir anlatım geliştirmiştir (Halaçoğlu,1983).

Menzilleri ya da menziller arasında geçilen yerleri, yolları yazı ile anlatmak yerine, bu yerlerin minyatürlerle yansıması yöntemini benimsemiş, sadece minyatürlerin uygun yerine, yerleşimin adını yazmakla yetinmiştir. Bu 'resimle belgeleme' yöntemi bir açıdan eski Portekiz Potulanları'nın Osmanlı minyatür sanatına aktarılması olarak da düşünülebilir (Renda, 1967). Bu denizci haritalarında, uğranılan limanların ayırt edilebilmesi amacıyla önemli veya göze çarpan yapıtların ya da doğa güzelliklerinin öne çıkarılarak işaretlenmesi yöntemi, Matrakçı'nın yazmasında, konaklama yerlerinin yapılarına ilişkin minyatürlere çok benzemektedir. Böylece kaybolan gemicilere, rehberlik eden portulan çizimleri gibi gelecekte, sefere çıkacak askerlerin konaklama yerlerini ve yol güzargahlarını iyi takip edebilmeleri amacına dönüşmektedir. Menzillerin birbirine uzaklıkları iklim ve coğrafi koşullara göre değişirdi. Uzaklıkları 35-40 km. arasında değişen menzillerden geçen kervanlar ve orduların ikmal kolları bu bilgilerden yararlanırdı. Köy, kasaba, kentler birer menzildi (Resim 2).

**Resim 2. Güzargahların takibinde kullanılan minyatürlerden.10-a
Kıssahan Köprüsü**

Sefer zamanında önem kazanan yeni menziller de olmuştur. Bu nedenle, sefer öncesinde bölge yöneticilerine fermanlar gönderilerek, menzillerde gerekli önlemlerin alınması sağlanırdı. Ordu birliklerinin konakladıkları menzillerde her türlü yiyecek ve içeceğin hazır bulunmasını menzilci denen görevliler sağlardı. Yöre halkının da menzille ilgili yükümlülükleri vardı. Menziller haberleşmede de çabukluk ve kolaylık sağlardı (Salihlioğlu, 1967).

Matrakçı'nın Menzilname' deki menzil çizimlerinin, oluşturduğu resim dilinin minyatür sanatının kalıplarını aşan, belli bir gösterge bilim içinde incelenebilir. Sanatçı, İran Minyatürlerinde olduğu gibi hayali manzara resimleri yerine, gerçekleri ve gördüklerini abartmadan yansıtarak, yeni bir üslup geliştirmiştir. Bu gerçek bakış açısı içinde ise, tüm gördüklerini değil de, görüntüdeki önemli, simgesel, göstergesel yapıları surları ya da doğayı öne çıkarmakta ve bir kompozisyon içinde vurgulayarak önemsediklerini resmetmektedir. İşte Matrakçı'nın önemi de buradan gelir.

Bu yazma 109 yapraktan ve 217 sayfadan oluşur. 87 sayfa metin, 130 sayfa ise minyatürlüdür. Eserin 4b giriş sayfasında, "Nasuh el Şehir bi Matraki" adı okunmaktadır. Eserin sonunda da "Sultan Süleyman-ı Kanuni Bendegahından Nasuh el Silah-i el Matraki 944" notu düşülmüştür.

Yazmanın (12b) sayfasında, kendi kaleminden çıktığı belli olan ve eserin adını belirleyen, iki manzum açıklama vardır.

"Bu resmi cem-i den menzil be menzil,
Dendi adına Mecmu-i Menzil"
"Bu resmi çünkü bünyad itdi üstad,
Menazil ismi itmek gerek yad"

Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn adlı bu yazma eser, uzun yıllardan beri pek çok araştırmacıya konu olmuştur. Eser üzerinde ilk araştırmalar; Prof. Albert Gabriel tarafından yapılmıştır. Eserin kimliği, menzillerin adları, yol haritaları ve bazı büyük şehirler üzerinde çalışmıştır. İstanbul Minyatürü üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmış, kayıp Bizans Kiliseler'in yerlerini tespit etmiştir.

Prof. Dr. Hamit Selen de bu eserle ilgili çalışmalar yapmış ve bu eserin Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'si kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra pek çok araştırmacıya konu olan eser, pek çok yönden ele alınarak incelenmiştir (Selen, 1943).

Matrakçının bu eseri üzerinde yapılan çalışmalarda, genellikle konaklanan şehirlerin cami, mescid, türbe, saray gibi önemli yapılarının resmedilmiş olmasını ve Türk Mimari tarihi açısından belgesel değerini vurgularken bu kentlerin, sadece, kale, köy, ve köprülerin bitki örtüsü ve hayvanlarla resmedildiğine işaret edilmiştir. Yapıların oluşturduğu kentleşme olgusu bu yapıların çeşitli yörelerdeki mimari üslup benzerlikleri ve farklılıkları, ya da Matrakçı'nın bu yapıları yansıtmakta kullandığı yeni üsluplaştırma ve resim dili, ayrıntılı biçimde işlenmiştir. Yukarıda değinildiği gibi doğa örtüsü, yollar, köprüler, hayvanlar üzerinde hiç durulmamış, onlar sadece süsleme unsuru olarak görülmüştür (Resim 3).

**Resim 3. Matrakçı'nın kullandığı üsluplaştırma ve resim dili içinde72-a
3'lü yerleşim(Akyolum, Yenice, Der Salef)**

Bu yazma yeni araştırma içinde; minyatürler de yer alan doğa ve bitki örtüsüne daha önceki araştırmacıların değinmediği yönüyle bakılmıştır. Yazmadaki 130 minyatürlü sayfa gösterge bilim açısından sayfa sayfa kendi içinde gruplanmıştır, Yollar, ormanlar, kasabalar, konaklanan bölgeler, büyük şehirler, kutsal mekanlar (türbeler, camiler, namazgahlar...)

Daha sonra İstanbul'dan başlayıp, Irak'a kadar giden ordunun, kışı orada geçirmeleri, çevredeki kutsal mekanları ziyaret etmeleri ve geldikleri değil de başka yoldan İstanbul'a geri dönmeleriyle biten ve iki yıl süren bu seferin geçtikleri yol güzergahını iklim bölgeleri içinde değerlendirildi. Ve bu bölgeleri günümüz iklim koşulları içinde değerlendirince bu anlatılan ögelerin ne kadar gerçekçi ne kadar bölgenin doğasını, hayvanlarını ve iklim durumunu ve yeryüzü şekillerinin gerçek anlatımlar olduğu anlaşıldı. Daha önceki çalışmalarda, Menazilname' deki minyatürlerde genellikle süs ögesi olarak ele alınan doğa ve bitki örtüsünün, sanatçının belgeleme amacına ve araştırmacılarca kabul görmüş anlatım dilinin özelliklerine uygunluğu görülmüştür. Menazilname'nin kapsadığı geniş coğrafi alandaki doğa ve bitki örtüsünün ya da hayvanların, ne derece gerçekçi olduğunu saptamak için, ve bu anlatımı nasıl bir minyatür dili ile anlattığını ve doğada kullandığı renkleri, türlerin sayısal yoğunluğunu da göz önüne alarak, ve günümüz iklim koşullarını da baz alarak bu yolculuğu on iklim bölgesi içinde incelenmiştir.

Bu on bölgenin fauna ve florasını karşılaştırmalı olarak benzerleri içinde sınıfladığımızda, iklim bölgelerinden kaynaklanan farklılıklar da bir yana bırakılırsa, sanatçının belgeleme amacına yönelik anlatımının, kullanılan dil, başvurulan yöntem ve kullanılan gösterge ve ölçütler açısından bir üslup bütünlüğünü içinde olduğu görülmüştür. Bu üslup bütünlüğü kentsel yerleşimler, yollar, köprüler, surlar, çadırlar, yapılar, veya gemi, sandal, çadır gibi yaşam biçimine ilişkin yardımcı göstergelerde değişmediğini görülmüştür. Bu gerçeklik, Batının natüralist ve realist akımlarından çok değişik, bir "iç görü" nün yansıması ve Simgesel bir gerçekliğin anlatımıdır (İpşiroğlu, 1973).

Tüm minyatürlü sayfalarda, doğanın rengi bir anlatım aracıdır. Ancak burada batılı anlamda rengin, gerçeğe yakınlığından çok, simgelediği doğaya ilişkin anlamın bir iç görüsüdür. Çöl ikliminde görülen, sarının ya da kayalık bölgelere geçerken kullanılan pembe-kahverengi rengin, çöl, kayalık ve verimsiz toprak algılamasını öne çıkarması önemlidir.

Diğer yandan ağaç, çiçek ve hayvan çizimlerinin de, süsleme amaçlı olmadığı açıkça görülür. Bu ögeler, minyatürün yansıttığı doğal çevredeki önceliklerine göre yansır. Batılı anlamda düşünülürse bir kompozisyon içinde olmamaları, onları salt süsleme düzeyine indirgemez. Örneğin Bağdat'ı gösteren minyatürlü sayfa da, yer alan, tavşanı dişleyen aslan, vahşi doğadaki bir gerçeği soyut, biçimsel ve simgesel bir dille anlatırken, aynı minyatürde, sur kapısında bekçilik yapan iki aslan da kentsel yaşamın bir gerçeğinin yine aynı mantıkla anlatılmasıdır (47b- 48a sayfası) (Resim 4).

Resim 4.47-b Bağdat

Bu minyatürlü yazmada yoğunlukların, türlerin ve önceliklerin taşıdığı anlamlar işlevsel ve iç içedir.

İki sayfanın birlikte kullanıldığı İstanbul minyatüründe, yer alan gemilerde yardımcı öge olarak insan figürü yer almaz (Resim 5-6).

Resim 5-6: 8-b ve 9-a İstanbul Batı yakası ve Galata karşılıklı çift sayfa.

Ama İstanbul boğazında, sandalda kürek çeken sandalcılar görülmektedir. Bu sandalcıların çizimi, görsel belgeleme açısından sanatçının tutarlılığını gösterir. Bu sandalcılar, Menzilname’de gördüğümüz tek insan çizimidir. Yazma içinde başka hiçbir yerde insan figürüne rastlanmaz.

Sanatçının resim dilini okurken; Bu göstergeleri çözümlerken, simgelerin de bir anlam yüklü olduğunu, bunların salt tek düzelikten kurtarmaya yönelik süsleme çeşitlemeleri olmadıklarını kabul etmemiz gerekir. Örneğin; çöl ikliminde, kentsel alanlar içinde ya da yakınında gösterilen hurma ağaçlarının ağırlıklı olarak meyveli gösterilmesi, kentte yaşayanlar tarafından beslenmek ya da ticari amaçla kullanmak için özellikle ekilmiş veya islah edilmiş olduğunu gösterir. Ama çöl ortasında yerleşim yerlerinden uzak yol üzeri hurma ağaçlarının meyvesi yoktur.

Başka bir örnek verecek olursak, İstanbul’dan Niğde’ye kadar, konaklanan menzillerde, üslup birliğinden bahsedebiliriz. Bu minyatürlerde görülen koyu

yeşil doğa ve bitek toprak örtüsü, otlar, öbek çiçekler bahar ağaçları ve koyu yeşil tepeler özenle ve ince bir fırça ile işlenmişlerdir. Bu üslup bütünlüğü içinde çam ağaçları, bahar ağaçları, köknar ağaçları ve taflanlar boyutları farklı olsa da birbirine benzemektedir. Bu üsluba karşıt olarak, Bağdat ile Han-ı Berbat arasında, doğa örtüsü artık çöle dönmüş ve bu çöl rengi de tam olarak verilmiştir. Sefere giden Kanun'nin Ordusunun, kış nedeni ile geri dönemediğini, bu süre içinde çevredeki türbe ve kutsal mekanların ziyaret edildiği yapılan çizimlerden anlaşılır. Eğer türbeler bakımlı ise, etrafı meyve ağaçları ve çiçeklerle süslenmiştir. Bu çizimler, Bağdat çevresinin doğa örtüsü ile bir bütünlük içindedir. Irak da yapılan bu minyatürlerin tamamının Bağdat da Matrakçı tarafından yapıldığı, çizim detaylarından anlaşılabilir. Yol güzergahı içindeki kalabalık ve önemli şehirlerin minyatürlerinin ise taslaklar alındıktan sonra İstanbul'da tamamlandığı düşünülür.

3. SONUÇ

Son olarak konunun daha iyi anlaşılması için; bir karşılaştırma daha yapılabilir. Tebriz kenti ile, İstanbul'u karşılaştırdığımızda iki büyük şehirde, çift sayfa üzerine resimlenmiştir. İstanbul'da gördüğümüz renk, bitki örtüsü ve bitki türlerinin sayısal yoğunluğu, Tebriz'de belirgin olarak değişmektedir. Üç göstergeden renk, koyu yeşilden açık yeşile ve bozkır sarısına, bitki türleri ise beş tür ağaçtan, üç tür ağaca, üç tür çiçekten çiçeksiz doğaya; sayısal yoğunluklarda ise, İstanbul'daki üç yüz ağaçtan Tebriz de yüz elliye düşmekte ve doğanın yapısı belirgin değişimi görülmektedir. Geyik, tavşan, karaca gibi hayvanların varlığı ise belli ki İstanbul çevresinde bulunmayan doğa özelliklerinden olduğundan görülmez.

Bu büyük Sanatçıyı daha çok anlatmak gerekir. Ölümünün 450. Yılına denk gelen 2014 yılı içinde bu büyük sanatçı Matrakçı Nasuh'u daha iyi tanıtabilecek etkinlikler yapılabilir. Bir film karakteri olarak "Muhteşem Süleyman" dizisinde izlemek yerine; onun dünya çapında kabul görmüş sanatını, yeteneklerini geniş kitlelere daha iyi anlatılabilir.

*Matrakçı Nasuh "Beyan-ı Menazl-i Sefer-i Irakeyn_i Sultan Süleyman Han"İ.Ü.K.no:5964

A.g.e. s.2."Cemal El Küttap ve Kemal El Hüssap"(923/1517 İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.2719) Bu eserlerin girişinde, (Eval-i Şafer 923/1517 Ocak) tarihi görülür. Bu tarih de Yavuz Sultan Selim(1512-1520) zamanına rastlar. Eser iki bölüm halinde hazırlanmıştır. Rakkamlar, kesirler, ölçekler üzerinde durulmuştur.55 varak olan yazmada 22 fasıl vardır. Bazı yazarlar aynı yıl Matrakçı'nın yine padişah için yazdığı "El-Ken'aniyye fil Hisap" adlı eseri yazmış olduğunu söylesele de böyle bir eser yoktur.

A.g.e. s.3

KAYNAKÇA

Cemal El Küttap Ve Kemal El Hüssap (923/1517). İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T.2719

HALAÇOĞLU, Yusuf.”Osmanlı Tarihi”Anadolu Medeniyetleri cilt:4 İstanbul

İPŞİROĞLU, Mashar. İslamda Resim.s.131

KUMCU İLAL, Sühendan ‘Beyan-ı Menazil-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han, Minyatürlerinin Doğa ve Bitki Örtüsünün İncelenmesi’ (Doktora Tezi, İstanbul, 1995)

MATRAKÇI Nasuh “Beyan-ı Menazl-i Sefer-i İrakeyn_i Sultan Süleyman Han”İ.Ü.K .no:5964

RENDA, Günsel. “Osmanlılar ve Deniz Haritacılığı” XIV-XVIII yy. Portulan ve Deniz Haritaları, T.S.M. ve Venedik Correr M.Koleksiyonlarından s.19

SALİHOĞLU, H. T.T.K. Belgeler, Cild II Dördüncü Murat Bağdat Seferi Menzilnamesi. S.1

SELEN, Hamid, S., XVI. Asırda yapılmış Anadolu Atlası: Nasuh-i Silahi’nin “Menazil” II T.T.K.Yayımları

YURDAYDIN, Hüseyin G. Kanuni’nin culusu ve İlk Seferleri. Ankara, 1961 s.41

YURDAYDIN, Hüseyin, G. “Beyan-ı Menazil_i Sefer-i İrakeyn-i Sultan Süleyman Han”. Tıpkı Basım). T.T.K.yay. Ankara 1976.

SES YALITIMININ DEĞERLENDİRİLMESİNE İLİŞKİN ULUSAL VE EU DESTEKLİ ARAŞTIRMA PROJELERİ – SONUÇLARIN UYGULANABİLİRLİĞİ

Selma KURRA*

ÖZET

Yapıların akustik performansının değerlendirmesinde ISO 717-1 standardında öngörülen çeşitli göstergeler kullanılmaktadır. 2013 te tamamlanan Avrupa Birliği destekli bir projede (COST TU 0901) mevcut ses yalıtım ölçüt ve göstergelerinin incelenmesi ve bu konuda üye ülkelerde bir uyumun sağlanması amaçlanmıştır. Söz konusu projeye ülkemizin katkısı olarak hazırlanmış TÜBİTAK destekli bir araştırmada ise mevcut göstergelerin verdiği sonuçlar karşılaştırılmış ve özellikle dış yapı elemanları için; alan ölçümlerine dayalı olarak çevresel gürültü kaynaklarının akustik özelliklerine bağlı olan yeni göstergeler elde edilmiştir. Karşılaştırma ve değerlendirmelerde günümüz yapı sektöründe yaygın olarak kullanılan iç ve dış yapı elemanı tipleri kullanılmış ve 258 adet örnek eleman için hesaplanan ses yalıtım performanslarına ilişkin bir veri tabanı hazırlanmıştır. Bu makalede; her iki proje kapsamında yapılan çalışmalar ve bulgular açıklanmaktadır. Sonuçların; ülkemizde çıkarılması gündemde olan ses yalıtım yönetmeliğine uygulanabilirliği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ses yalıtımı, değerlendirme göstergeleri, yalıtım kategorileri

INVESTIGATIONS FOR SOUND INSULATION RATING AT NATIONAL AND EU LEVELS - APPLICABILITY OF THE RESULTS

ABSTRACT

Various insulation rating descriptors have been proposed in ISO 717-1 for evaluation of acoustic performance of building elements. The EU/COST TU 0901 project completed in 2013, aimed to review the existing criteria and descriptors used in European countries and to provide harmonization in sound insulation issues. As a contribution to the COST project, a national project supported by TUBITAK was conducted and the new descriptors were developed for external building elements (i.e. facades, roofs etc) based on a field study. During comparisons between the existing and new descriptors, a database consisting of calculated acoustic performances of 258 sample elements widely implemented in Turkish building sector, was prepared. The investigations and consequences derived from both projects are explained in this article. Applicability of the results are discussed from the standpoint of a new regulation dealing with sound insulation in Turkey.

Keywords: Sound insulation, rating descriptors, insulation categories

---

* *Istanbul Technical University, Acoustic consultant, dB-KES Engineering Ltd, E-mail: selma.kurra@db-kes.com.tr*

1.GİRİŞ

Gürültü kirliliği günümüzde çevre sorunları içinde yer alan önemli bir konudur. Planlamadan başlayarak yapıların mimari tasarımı ve uygulama sırasında düşünülmesi gereken gürültü kontrolü ve ses yalıtımı sürdürülebilir yapılar için bir zorunluluktur. Yapıların akustik kalitesinin ortak çalışmalarla belirlenecek ilkelere göre ortaya konulması günümüzün tartışılan konularıdır (Rasmussen, 2010; Gerretsen, Scamoni, 2010). 2002 de yayınlanan Avrupa Birliği Önergesi (Directive 49) gürültüye karşı eylem planlarının hazırlanması kapsamında konuya geniş yer vermektedir (European Directive 2002).

Ses yalıtımı mimari akustiğin bir bölümü olarak uzun bir geçmişi olan yıllara dayalı araştırma ve uygulama konusudur. İç ve dış çevresel gürültülere karşı yapı elemanlarının performanslarının değerlendirilmesi konusunda bilimsel ve ampirik yöntemler geliştirilmiş ve Avrupa Normları (EN) olarak da yayınlanmıştır. Mevcut uluslararası standartların büyük bölümü alanda ve laboratuvarında yalıtım ölçüm tekniklerini açıklamakta ve sürekli yenilenmektedir. Diğer taraftan dünyada çok sayıda ülkede imar yönetmeliklerinin dışında özel ses yalıtım mevzuatı bulunmaktadır (ISO 717-1 2013).

Bilindiği gibi, yapılarda ses yalıtımlarının değerlendirilmesi ve tasarımında spektral değerlere dayalı tek sayılı birimler (göstergeler) kullanılmaktadır (ISO 717-1/2013). Ancak Tablo 1 de verilen bu göstergelerin sayısı ve çeşitliliği uygulamada karmaşaya neden olabilmektedir. Ayrıca, mevcut göstergeler, çeşitli gürültülerin alçak frekans bileşenlerini, tonal özelliklerini (spektrada hakim tonların bulunması) ve zamansal değişimlerini gözönüne almamaktadırlar. Bu yüzden malzeme ve konstrüksiyon seçiminde ve değerlendirmede hatalar ve ekonomik kayıplar ortaya çıkabilmektedir. Mevzuatta yeralacak göstergelerin ses yalıtım performansını doğru göstermesi, güvenilir ve kolay uygulanabilir olması da kabul edilen ilkeler arasındadır.

EU ülkelerinde kullanılmakta olan yalıtım göstergelerinde bir uyumun sağlanmasını amaçlayan COST Action TU 0901 (COST Action TU0901) projesinde ve ülkemizin katkısı olarak yürütülen bir araştırmada konu çeşitli yönleriyle ele alınmıştır (Kurra, Proje no: 110-M-784 Haziran 2013). Projelerin kapsamı, sonuçları ve ülkemizde yapılabilecek uygulamalar aşağıda açıklanacaktır.

Tablo 1 – Ses yalıtım değerlendirmeleri için ISO 717 de öngörülen göstergeler (ISO 717-1/2013)

ISO 717:2013 e göre alanda elde edilen ses yalıtımının değerlendirilmesi	Odalar arasında hava doğuşlu seslerin yalıtımı (ISO 717-1)	Dış duvarların hava doğuşlu ses yalıtımları (ISO 717-1)	Odalar arasındaki döşeme için darbe sesi yalıtımı (ISO 717-2)
Temel göstergeler (tek sayılı birimler)	R'_w $D_{n,w}$ $D_{nT,w}$	R'_w $D_{n,w}$ $D_{nT,w}$	$L'_{n,w}$ $L'_{nT,w}$
Spektrum uyarlama terimleri	<i>Uyarlama yok</i> C $C_{50-3150}$ $C_{100-5000}$ $C_{50-5000}$	<i>Uyarlama yok</i> C $C_{50-3150}$ $C_{100-5000}$ $C_{50-5000}$ C_{tr} $C_{tr,50-3150}$ $C_{tr,100-5000}$ $C_{tr,50-5000}$	<i>Uyarlama yok</i> C_I $C_{I,50-2500}$
Toplam gösterge sayısı	3 x 5 = 15	3 x 9 = 27	2 x 3 = 6
(a) Verilen göstergeler 1/3 oktav bandlar içindir.			

2. ULUSAL PROJE VE SONUÇLARI

Amaç:

Ses yalıtımı konusunda Bölüm 3 de açıklanacak Avrupa Birliği destekli bir projeye paralel olarak gerçekleştirilmiş TÜBİTAK MAG 110M-781 nolu proje; Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinin de katkıları Bahçeşehir Üniversitesinde yürütülmüş ve 2013 sonunda tamamlanmıştır.

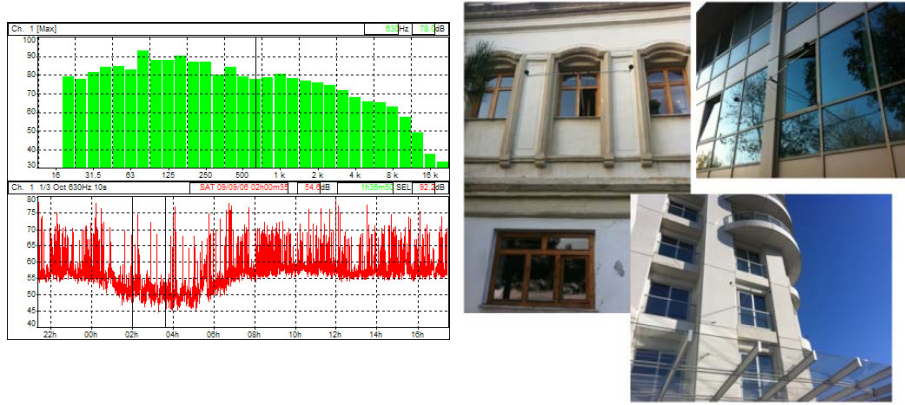
Proje kapsamında gerçekleştirilen araştırmanın adımları şunlardır:

- Dış yapı elemanları için dış gürültü verilerini sağlanması (alan ölçümleri)
- Yapı Konstrüksiyonu ve malzeme veri tabanı oluşturulması;
- Eleman tiplerinin akustik performanslarının belirlenmesi ve gruplandırılması
- Dış yapı elemanları için performanslara bağlı akustik kalite sınıflama sisteminin önerilmesi

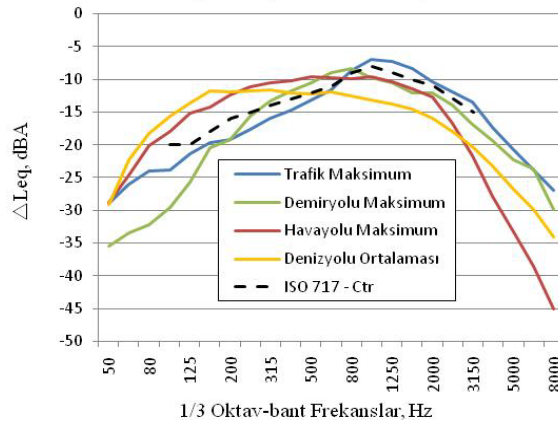
2.1. Alan Ölçümleri

Yalıtım göstergeleri belirli gürültüler için kabul edilen referans spektrumlarına dayalı olarak elde edilmektedir. karmaşık yapıları dış ve iç çevre gürültüleri -büyük spektral farklar göstermelerine karşın-; ISO 717-1 ve ISO TC 16717-1 taslak standardında yalnızca “trafik gürültüsü” ve “pembe” gürültüsü olmak üzere 2 adet referans spektrum ile temsil edilmektedir (ISO 717-1/2013; ISO/TC 43/SC2 N1100, ISO 16717-1). Ulusal projede öncelikle çeşitli çevre gürültülerine ilişkin özel referans spektrumlarının –bina cephelerinde- elde edilmesi ve standard değerler ile karşılaştırılması amaçlanmıştır ve İstanbul’da bir alan çalışması yapılmıştır. Seçilen 23 adet

örnek bölgede yapılan dış gürültü ölçümlerinin ayrıntıları açıklanmıştır (S.Kurra, 2013, 2012, 2013/a). Özet olarak ISO 1996-2 standardının uygulandığı çevresel gürültü ölçümlerinde belirsizlik hesaplamaları için her kaynak için en az 5 ölçüm noktasında ve 2 adet mikrofon ile simultane kayıtlar yapılmıştır (ISO 1996-2:200711). Sürekli trafik gürültüleri için kent içi duraklı trafik ve kent dışı olmak üzere 2 grup ölçüm yeri seçilmiş, kesikli gürültü türü olan demiryolu, uçak ve denizyolu gürültüleri için her bölgede 20 şer gürültü olayı seçilerek “yaklaşım, geçiş ve uzaklaşma” durumları için ayrı analizler yapılmıştır. Ölçümler Bahçeşehir Üniversitesi Teknoloji Geliştirme Birimi Akustik Laboratuvarı elemanlarınca gerçekleştirilmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Alanda ölçümlerin yapılması (fotolar) ve kayıtlara örnek

Şekil 2. 4 farklı ulaşım gürültüsü kaynağı için elde edilen normalize A-ağırlıklı spektrallerin karşılaştırılması

Yalıtım göstergelerinin hesaplanmasında kullanılmak üzere; kent içi ve dışı trafik yolları, demiryolu, uçak ve deniz yolu gürültüleri için standard olarak kullanılacak normalize edilmiş referans spektrumlar (1/3 oktav bandlarda) elde edilmiş ve kaynaklara bazında karşılaştırmalar yapılmıştır (Şekil 2). İstatistiksel analizler; spektraller arasında anlamlı farklılıkların bulunduğunu gösterdiğinden dış cephe yalıtımının değerlendirilmesinde ISO 717-1 de öngörülen spektrallerin, tüm kaynakları temsil etmediği kanıtlanmıştır. Farklı spektrallerin ve dolayısıyla aşağıda açıklanacak olan farklı göstergelerin kullanılmasının uygulamada güçlük yaratabileceği tartışılabilir. Ancak doğru göstergelerin seçilmesi etkili bir yalıtım için gerekli olduğu kadar yalıtım maliyeti açısından da önemlidir.

2.2. Dış Yapı Elemanları İçin Yalıtım Göstergeleri Önerisi

Projede elde edilen referans spektraller ISO TC 16717 [7] de önerilen analitik yöntem ile birleştirildiğinde kaynağa özgü göstergeler aşağıdaki gibi hesaplanabilir:

$$R_{wt,wr,wa,ws} = 10 \log \frac{\sum_i 10^{L_{i(t,r,a,s)}/10}}{\sum_i 10^{(L_{i(t,r,a,s)} - R_i)/10}} \text{ dB}$$

$R_{wt, wr, wa, ws}$: Dış yapı elemanları için kaynağa bağlı göstergeler (trafik, demiryolu, uçak ve denizyolu gürültüleri)

$L_{i(t)}, L_{i(r)}, L_{i(a)}, L_{i(s)}$: 4 farklı ulaşım gürültüsü kaynağı için elde edilen normalize A-ağırlıklı spektraller

: Yalıtımı değerlendirilecek elemanın spektral ses azaltım indeksleri

2.3. Ülkemizde Yapı Elemanı Örnekleri

Projenin 3. Bölümünde yeni göstergelerin uygulanması ve sonuçların standartlarda belirtilen diğer yalıtım göstergeleri ile karşılaştırılması için bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma aynı zamanda, ülkemiz yapı sektöründe kullanılan yapı elemanlarının ses yalıtım performanslarına ilişkin sağlıklı verilerin elde edilmesine de yolaçmıştır. Bu amaçla, Gazi Üniversitesi Mimarlık Bölümü tarafından 3 aylık bir çalışma yapılarak yeni ve eski yapılarda uygulanmış olan yapı elemanlarına ilişkin bilgileri (mimari projeler, konstrüktif detaylar, malzemeler vd) kapsayan bir envanter

hazırlanmıştır. 287 adet elemanın yer aldığı veri tabanına, her bir örnek için hesaplanan hava doğuşlu ses yalıtım değerleri de eklenmiştir (Kurra, Proje no: 110-M-784; Kurra, 2013).

2.3.1.Sağlanan Örnek Yapı Elemanları Ve Gruplamalar

Öncelikle örnek dış ve iç yapı elemanlarının ses yalıtım özelliklerini etkileyen parametreler açısından bir gruplama yapılmasına çalışılmıştır. Yapıların kullanım amacına göre ses yalıtım istekleri değiştiğinden ayrı ayrı incelenmesi gerekli bina tipleri şunlardır:

1. Konut yapıları (kent dışı: tek katlı müstakil evler, kent içi veya dışı 3-5 katlı ve yüksek katlılar)
2. Büro yapıları (orta ve yüksek katlılar)
3. Eğitim yapıları (ilk, orta, yüksek okullar)
4. Sağlık yapıları (küçük, orta ölçekli ve büyük tesisler)
5. Kültür merkezleri
6. Oteller (Alçak, yüksek katlı ve kent içi, kent dışı)
7. Özel kullanımlı binalar

Yapıların içindeki farklı kullanımlar nedeniyle yalıtım istekleri açısından farklılık gösteren mekanlar şunlardır:

Konutlarda: Oturma odaları (Küçük, büyük, orta hacimli - hafif, orta ve ağır döşemeli), yatak odaları, çalışma odaları

Bürolarda: Genel çalışma alanları, özel çalışma odaları, toplantı odaları

Okullarda: Derslikler, öğretmen dinlenme odaları, toplantı salonları, oditoryumlar, sirkülasyon alanları (koridor, merdiven vd)Yapı tipleri açısından; tek veya az katlı, yüksek katlı, tekil, sıra ev, blok vd ve yapım teknolojisi açısından (Yığma, betonarme, çelik, prefabrikte, yarı prefabrikte vd) olarak gruplamalar yapılmıştır. Veri tabanının gelecekte daha farklı çalışmalarda, örneğin alanda ses yalıtım testlerinde veya yalıtım isteklerinin belirlenmesinde de kullanılabilceği düşünülmüştür.

Elemanların yapıda konumları açısından; dış yapı elemanları (Çatı, dış duvar, pencere, kapı, havalandırma açıklıkları) ve iç yapı elemanları (Döşeme, iç duvar, hareketli ve katlanır bölme, asma tavan, camlı bölme, kapı, asma tavan üzeri bölmeler) olarak iki temel grup oluşturulmuştur. Tüm örnek elemanlar için akustik performansı etkileyen aşağıdaki fiziksel parametreler belirlenmiştir:

- Yüzey toplam alanı ve bileşenlerin oranı
- Katman sayısı ve tipleri (monolitik, çift katlı veya çok katmanlılar)
- Katmanlar arasındaki aralık genişliği ve boşlukta bulunan gözenekli malzeme
- Bağlantı tipi (Katmanlar arası ses köprüsü sayısı, ses köprüsü uzunluğu)
- Elemanın diğer elemanlar (tavan, döşeme, diğer iç duvarlar ve cephe) ile birleşim özellikleri

- Toplam elemanın ve katmanların fiziksel özellikleri (yoğunluk, kalınlık, esneklik modülü, Poisson oranı, kayıp faktörü, strüktürel reverberasyon zamanı)

Veri tabanı için aşağıdaki kodlama sistemi kullanılmıştır (Sonuçlar COST projesine aktarılacağından kısaltmalarda İngilizce baş harfler kullanılmıştır):

Bina kodu_Yapı elemanı_No_Ana malzeme grubu_Katmanlılık_Toplam kalınlık

Yukarıda açıklanan gruplara göre eleman sayıları Tablo 2a-d de gösterilmiştir.

Tablo 2a-d İncelenen örneklerin bina ve yapı elemanı tipi, malzeme ve konstrüksiyon tipine göre kodlandırılması ve her gruptaki örnek sayıları

KOD	Yapı Tipi	Sayı	Bina Tipi	Sayı	KOD	Eleman konstrüksiyonu	Sayı
EW	İç Duvar	77	Hastane	3	SL	Tek Katmanlı Elemanlar	16
IW	Dış Duvar	86	Havaalanı	1			
IF	Döşeme	95	İbadethane	1	DL	Boşluklu veya Yalıtım Malzemeli Çift Katmanlı Elemanlar	20
RF	Çatı Döşemesi	29	Konut	3			
	TOPLAM	287	Müze	1			
			Ofis	10	ML	Çok Katmanlı Elemanlar	251
			Okul	2			
			Otel	2		TOPLAM	287
			Spor Salonu	1			
			TOPLAM	24			

KOD	Yapı malzemesi	Sayı
RI	Tuğla	32
COM	Kompozit Yapılar	9
GBL	Ytong Blok	9
GBO	Alçı Pano	9
GLB	Cam Tuğla	1
HBC	Bims Beton Blok	13
HDC	Betonarme Yapı	139
LDC	Gazbeton	74
PLY	Kontrplak	1
	TOPLAM	287

2.3.2. Örnek Elemanların Ses Yalıtım Performanslarının Hesaplanması

Bina ve yapı elemanı listesinde belirtilen örnek elemanların sahip oldukları ses geçiş kayıpları (ses azaltım indeksleri) hesaplama yoluyla belirlenmiştir.

Kullanılan yöntem:

Yapı elemanlarının hava doğuşlu sesler ve darbe seslerine karşı akustik davranışlarını ortaya koyan temel kuramlara uygun olarak içlerinden sesleri iletmeleri (Sound transmission) konusunda çeşitli modeller bulunmaktadır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan çok katmanlı elemanların ses geçiş kayıplarının hesaplanması konusunda yürütücünün de üzerinde çalıştığı çeşitli modeller yayınlanmış ve bilgisayar yazılımları geliştirilmiştir: (Sharp, 1978)

- CSTB modeli: Transfer matrisi kuramı ile sınırlı elemanlar için pencereleme tekniği kullanılarak geliştirilmiş CSTB modeli (Munjal, 1993; Villot, 2001). FMulay modeli: Uyarlanmış empedans modeli ile pencereleme tekniğinin birleştirilmesinden oluşan hibrid model (A.C.K. Au, Byrne, 1990; Kurra ve Arditi Part 1, 2001; Kurra ve Arditi Part 2, 2001).
- EN 12354 (ISO 15712-3) standart yöntemi: Yapı elemanlarından doğrudan ses iletimin yanısıra yanal iletimi ve mevcut bir eleman için iyileştirmeleri de hesaplayan model (EN 12354 (ISO 15712-1: 2005)

Yukardaki ilk üç modelin karşılaştırılması ve laboratuvar sonuçları ile irdelenmesi yapılmıştır (Kurra, 2012). Bu çalışmada geçerliliği deneyler ile de kanıtlandığından CSTB yöntemi seçilmiş ve AcouSYS yazılımı ile hesaplamalar yapılmıştır. Amaç doğrudan ses geçişleri incelemek ve örnekleri karşılaştırmak olduğundan yanal ses iletimleri hesaba katılmamıştır. Örnek elemanlardaki katmanların sayısı ve çeşitliliği nedeniyle sınırlı uygulama olanağı bulunan EN /ISO yöntemi uygulanamamıştır.

Hesaplamalarda frekans aralığı 50-5000 Hz alınmıştır. Karşılaştırmalar için; boyut etkisi ihmal edilen “infinite” ve hesaba katılan “finite” durumları için ve 15 m² (3.00 m x5.00 m) standart bir yüzey alınarak hesaplamalar yapılmıştır.

Örnek elemanların yalıtım değerleri ve karşılaştırmalar:

Hava doğuşlu seslere karşı hesaplanan spektral yalıtım değerlerinin yanısıra aşağıdaki göstergeler de hesaplanmıştır:

İç ve dış yapı elemanları için:

- ISO 717-2 ye göre: $R_w + C_{tr}$ (50-5000)
- ISO 16717-2 ye göre: $R_w + C_{tr}$ 50-5000

Dış yapı elemanları için:

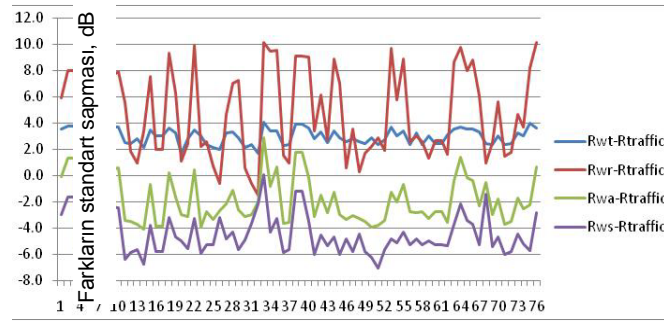
- Yeni göstergeler (Trafik, demiryolu, havayolu ve denizyolu gürültüleri için) Yaklaşım 1: $R_w + C_t$, $R_w + C_a$, $R_w + C_r$, $R_w + C_s$ (50-5000 Hz)
- Yeni göstergeler (Trafik, demiryolu, havayolu ve denizyolu gürültüleri için) Yaklaşım 2: R_{wt} , R_{wr} , R_{wa} , R_{ws} (50-5000Hz)

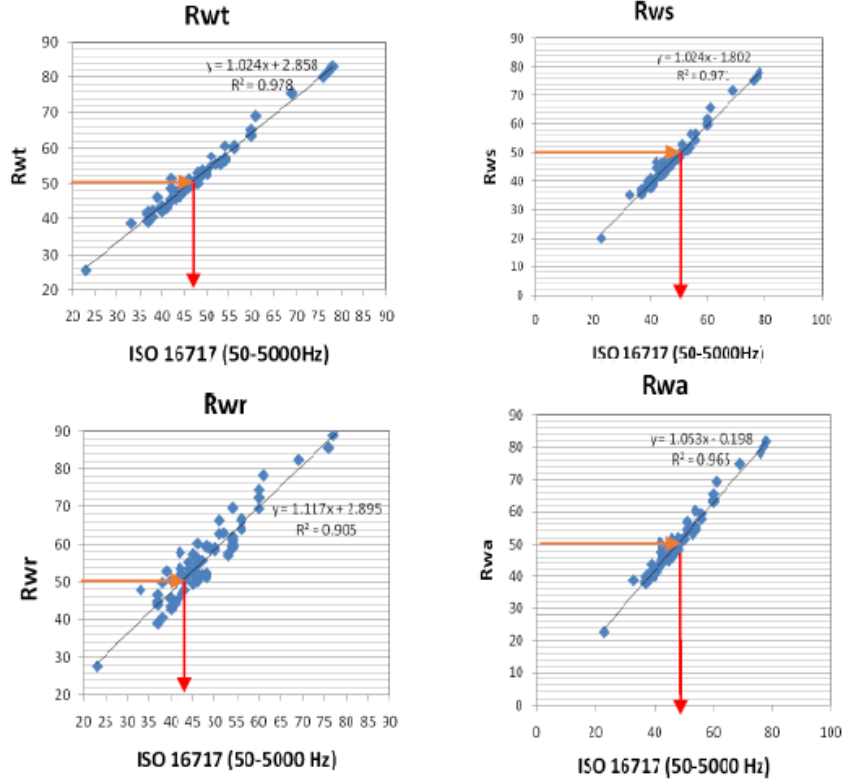
Sonuç olarak tüm yapı elemanları için elde edilen 1/3 oktav bantlardaki ses yalıtım indeksleri (R) incelendiğinde; aynı gruba giren elemanlar için bile özellikle yüksek frekanslarda büyük farklılıklar gözlenmiştir. Genel olarak elemanların çoğunda alçak frekanslarda yalıtım değerleri

çok düşüktür. Özellikle iç yapı elemanları için daha ayrıntılı değerlendirmeler yapılarak elde edilecek sonuçlar ayrıca yayımlanacağından bu makalede yer almamaktadır.

Dış yapı elemanlarının yalıtım performansları için elde edilen 4 farklı göstergenin sonuçları; 77 adet örnekte karşılaştırılmıştır (Şekil 3). R_{traffic} ; ISO 717-1 standardında öngörülen gösterge değeridir ve önerilen yeni trafik göstergesi ile en büyük farklılık demiryolu gürültüsünde ortaya çıkmaktadır. Özet olarak; standarttaki gösterge demiryolu gürültüsü için kullanılmamalıdır.

Şekil 3. Dış duvar örneklerinde kaynağa bağlı göstergeler ile standart gösterge değerleri arasında farklar

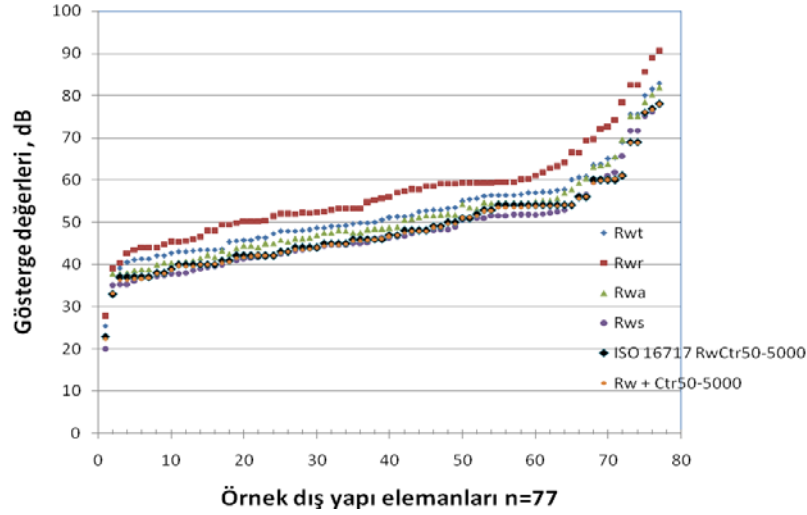

Şekil 4a,b,c,d. Örnek dış yapı elemanları için kaynağa bağlı yeni göstergeler ile standart gösterge değerlerinin istatistiksel karşılaştırılması

(Rwt: Trafik gürültüsü, Rws: Denizyolu gürültüsü, Rwr: Demiryolu gürültüsü, Rwa: Uçak gürültüsü göstergeleridir. ISO 16717-1 de trafik gürültüsü için öngörülen gösterge değerleri “x” ekseninde yer almaktadır.)

Örnek alınan 77 adet dış yapı elemanı önerilen göstergeler ile belirtilen performans değerlerine göre küçükten büyüğe göre sıralandığında yalıtım eğrilerinin 40 dB den itibaren birbirine paralel olarak düzgün bir artış gösterdiği, 52-60 dB den sonra aniden yükseldiği görülmektedir (Şekil 5). Bu bölgede yer alan yüksek yalıtımlı elemanlar; yoğun beton perde duvarlar, ek katmanı bulunan ve kalınlıkları fazla olan tuğla duvarlar ile çok katmanlı boşluklu sistemlerdir (HDC, HDC –ML, BRI –ML grupları). Ancak bu grup toplamın %22 sini oluşturmaktadır. Yeni yapı tekniklerinin kullanıldığı hafifleştirilmiş giydirme cephelerin ve ses köprüsü kesilmemiş alçı plak iç

bölmelerin akustik performans değerlerinin çok düşük olduğu (45 dB in altında) görülmektedir.

Şekil 5. Örnek dış yapı elemanları için çeşitli göstergeler cinsinden yalıtım değerleri (Yalıtım değerleri küçükten büyüğe sıralanmıştır.)

2.3.3. Dış duvarlar için önerilen yalıtım sınıflandırma sistemi

Yukardaki analizlere bağlı olarak dış yapı elemanlarının ses yalıtım performanslarının değerlendirilmesinde kullanılacak 2 ayrı yalıtım sınıflama sistemi önerilmiş ve Tablo 3 te gösterilmiştir. 4 dereceli basit sınıflandırmada dış çevre gürültüleri için önerilen göstergelerin tümü için geçerli sınıf aralıkları ve sınır değerleri verilmiştir. 5 dereceli sistemde; kaynağa özel gösterge değerlerine bağlı sınır değerleri de gösterilmiştir.

Mevcut dış elemanların 4 ayrı çevresel gürültü kaynağı türü için yalıtım performansları Tablo 4te istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Tabloda her yalıtım sınıfına düşen eleman örneklerinin yüzdeleri verilmiştir. Sonuçta elemanların maruz kalacakları gürültü türüne göre performanslarının değiştiği görülmektedir. Örneğin tüm kaynaklar için A ve D sınıfında yalıtıma sahip elemanların yüzdesi çok düşük çıkmış olup dış yapı elemanlarının büyük bir yüzdesinin C grubuna girdiği görülmektedir. Yalnızca demiryolu gürültüleri için B sınıfı özellik gösteren elemanlar çoğunluktadır (Şekil 6).

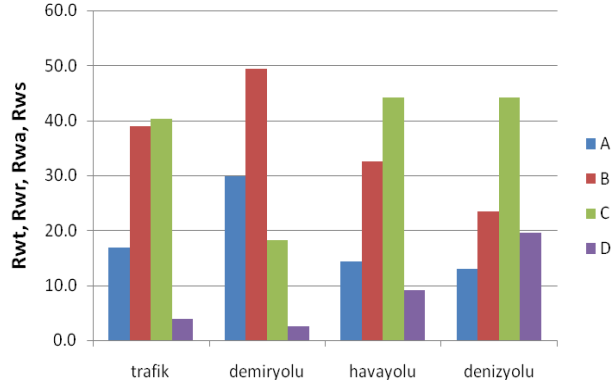
Table 3. Dış yapı elemanları için önerilen ses yalıtım göstergeleri ve kalite sınıflamaları

(Rwt, Rwr, Rwa, Rws :Trafik, demiryolu, uçak ve denizyolu gürültüleri için öngörülen yalıtım göstergeleridir)

Yalıtım sınıfları	Gösterge alt sınırları				
4- dereceli sistem	Rwt, Rwr, Rwa, Rws				
A	≥60				
B	50-59				
C	40 -49				
D	<40				
5- dereceli sistem	Rwt, Rwr, Rwa, Rws	Rwt	Rwr	Rwa	Rws
A	≥60	>59	>60	>56	>53
B	59-54	>54	>55	>51	>48
C	53-48	>47	>48	>46	>43
D	47-41	>40	>41	>39	>36
E	≤40	≤39	≤40	≤38	≤35

Tablo 4. Önerilen kategorilere giren örnek elemanların sayısal değerlendirilmesi (%)

	trafik	demiryolu	havayolu	denizyolu
A	16,9	29,9	14,3	13,0
B	39,0	49,4	32,5	23,4
C	40,3	18,2	44,2	44,2
D	3,9	2,6	9,1	19,5
	100,0	100,0	100,0	100,0

Şekil 6. Dış duvarların yeni göstergeler cinsinden sınıflandırılması

3. SES YALITIMI KONUSUNDA AVRUPA BİRLİĞİ PROJESİ (COST TU 0901)

“Sürdürülebilir kentsel yapılar için ses yalıtımı konularının bütünleştirilmesi ve harmonizasyonu” (Integrating and harmonising sound insulation aspects in sustainable urban constructions) isimli, kısaca COST TU 0901 olarak belirtilen Avrupa Birliği destekli proje; Danimarka Yapı Araştırma Enstitüsü’ yürütücülüğünde 2009-2013 arasında gerçekleştirilmiştir (COST Action TU0901, 2009-2013; Anon, COST TU 0901 members). Ulusal projenin yürütücüsü sözkonusu projeye ülke temsilcisi olarak 2011 de katılmıştır.

Amaçlar:

Katılımcı ülkelerin mevzuatında yer alan yalıtım göstergelerinin, yalıtım ölçüt ve limitlerin incelenmesi, özellikle hava doğuşlu ve darbe sesleri için ülkelere uygulanabilecek ortak göstergelerin önerilmesi ve konular için geniş anlamda bir akustik sınıflandırma sisteminin ortaya konulmasıdır.

Aşağıda belirtilen ek çalışmaların yapılması için 3 ayrı çalışma grubu oluşturulmuştur:

- Alçak frekansların göstergelerde yeterince yer alması için incelemelerin yapılması
- Komşuluk gürültülerinden olan rahatsızlığı araştırmak için standart bir anket formunun hazırlanması
- Ses yalıtımı ile hoşnutsuzluk (memnuniyetsizlik) arasında bir istatistiksel ilişkinin kurulması
- Katılımcı ülkelerde uygulanan yapı elemanlarına ilişkin örneklerin sağlanması ve ses yalıtım değerlerini kapsayan bir veri tabanının oluşturulması

- Ses yalıtım uygulamalarının doğru yapılması ve kaliteli işçiliğin başarılması için deneyimlerin paylaşılması, yapım hatalarına ilişkin bilgilerin toplanması

Ön incelemeler:

35 Avrupa ülkesinde kullanılan göstergeler ve mevzuatlarında yer alan asgari ses yalıtım değerleri (ses yalıtım istekleri) konusundaki incelemelerin sonucu Tablo 5de gösterilmiştir (B Rasmussen, 2012; Anon, COST TU 0901 members). Ülkemizde bu konuda bir mevzuat bulunmadığından herhangi bir değer yer almamaktadır.

Ülke	Hava doğuşlu sesler	Çok katlı yapılar	Sıra evler	Darbe sesleri	Çok katlı yapılar	Sıra evler
	Gösterge	[dB]	[dB]	Gösterge	[dB]	[dB]
Austurya	$D_{nT,w}$	> 55	> 60	$L'_{nT,w}$	< 48	< 43
Belçika	$D_{nT,w}$	> 54	> 58	$L'_{nT,w}$	< 58 (3)	< 50
Bulgaristan	R'_w	> 53	> 53	$L'_{n,w}$	< 53	< 53
Hırvatistan	R'_w	> 52	> 52	$L'_{n,w}$ (5)	< 68	< 68
Kıbrıs	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Çek cum.	R'_w	> 53	> 57	$L'_{n,w}$	< 55	< 48
Danimarka	R'_w	> 55	> 55	$L'_{n,w}$	< 53	< 53
İngiltere ve	$D_{nT,w} + C_{tr}$	> 45	> 45	$L'_{nT,w}$	< 62	None
Estonya	R'_w	> 55	> 55	$L'_{n,w}$	< 53	< 53
Finlandiya	R'_w	> 55	> 55	$L'_{n,w}$ (4)	< 53 (4)	< 53 (4)
Fransa	$D_{nT,w} + C$	> 53	> 53	$L'_{nT,w}$	< 58	< 58
Almanya	R'_w	> 53 (4)	> 57	$L'_{n,w}$	< 53	< 48
Yunanistan	R'_w	> (50)	> (50)	$L'_{n,w}$	< (60)	< (60) 60
Macaristan	$R'_w + C$	> 51	> 56	$L'_{n,w}$	< 55	< 45
İzlanda	R'_w	> 55	> 55	$L'_{n,w}$	< 53	< 53
İrlanda	$D_{nT,w}$	> 53 (4)	> 53	$L'_{nT,w}$	< 62	None
İtalya	R'_w	> 50	> 50	$L'_{n,w}$	< 63	< 63
Latvya	R'_w	> 54	> 54	$L'_{n,w}$	< 54	< 54
Litvanya	$D_{nT,w}$ or R'_w	> 55	> 55	$L'_{n,w}$	< 53	< 53
Lüksemburg	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Makedonya	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Malta	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
Hollanda	$R'_w + C$	> 52	> 52	$L'_{nT,w} + C_{tr}$	< 54	< 54
Norveç	R'_w (3)	> 55 (3)	> 55 (3)	$L'_{n,w}$ (4)	< 53 (4)	< 53 (4)
Polonya	$R'_w + C$	> 50 (4)	> 52 (5)	$L'_{n,w}$	< 58	< 53
Portekiz	$D_{nT,w}$	> 50	> 50	$L'_{nT,w}$	< 60	< 60
Romanya	R'_w	> 51	> 51	$L'_{n,w}$	< 59	< 59
İskocya	$D_{nT,w}$	> 56	> 56	$L'_{nT,w}$	< 56	None
Sırbistan	R'_w	> 52	> 52	$L'_{n,w}$	< 68	< 68
Slovakya	R'_w or $D_{nT,w}$	> 53	> 57	$L'_{n,w}$ or	< 55	< 48
Slovenya	R'_w	> 52	> 52	$L'_{n,w}$	< 58	< 58
İspanya	$D_{nT,w} \approx$	> 50	> 50	$L'_{nT,w}$	< 65	< 65
İsviçre	$R'_w + C_{50,3150}$	> 53	> 53	$L'_{n,w} + C_{T50}$	< 56 (6)	< 56 (6)
İsviçre	$D_{nT,w} + C$	> 52 (7)	> 55	$L'_{nT,w} + C_{tr}$	< 53 (8)	< 50
Türkiye	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A

Tablo 5. 35 Avrupa ülkesindeki konutlar arası ses yalıtımı istek değerleri [5a,b]

Çalışmaların sonucunda seçilen göstergeler - EN ISO 140-4, -5, -7 (1998) ve EN ISO 717 (2013) de yer almaktadır.- Tablo 6 da verilmiştir.

Tablo 6.COST TU0901 projesinde önerilen yalıtım göstergeleri (Anon, COST TU 0901 members)

Durum	Ölçülecek kantite	Frekans aralığı	Tahmin	Sembol
Havadoğuşlu ses yalıtımı	D_{nT}	50 – 3150 Hz veya 100 – 3150 Hz	Apembe (Apink)	$D_{nT,50}$ ve $D_{nT,100}$
Darbe sesi yalıtımı	L_{nT}	50 – 2500 Hz veya 100 – 2500 Hz	Aadım (Awalking) ve ağırlıklı birleşik değerlendirme	$L_{nT,50}$ ve $L_{nT,100}$
Cephe yalıtımı	$D_{2m,ls,nT}$	50 – 3150 Hz or 100 – 3150 Hz	Atrafik (Atraffic) veya Apembe (Apink)	$D_{2m,nT,50}$ ve $D_{2m,nT,100}$
Servis ekipmanı düzeyleri	$L_{eq,nT}$ veya $L_{F,max,nT}$	63 – 8000 Hz (oktav)	A ağırlıklı (A weighted)	$L_{Aeq,nT}$ veya $L_{AF,max,nT}$

Projenin sonuçları:

Önerilen göstergeler:

Ülkelerin mevcut durumda kullandıkları göstergeler; istatistiksel ilişkilere (regresyon denklemlerine) dayalı olarak eşdeğer $D_{nT,w}$ and $L'_{nT,w}$ değerlerine dönüştürülmüştür.

Önerilen Yalıtım Kategorileri:

Çeşitli ülkeler mevzuatlarında farklı göstergeler cinsinden farklı kategoriler uygulamakta oldukları veya kimi ülkelerde bu tür bir sistem bulunmadığından proje sonuçlarından biri olarak konutlar için geniş kapsamlı bir yalıtım sınıflandırılması önerilmiştir (Sharp, 1978). Yapılarda enerji korunumu kalitelendirme sistemine benzetilmeye çalışılan öneriler; A-F arasında 6 dereceli bir sistem olup sınıf aralıkları 4dB dir ve toplamda 20 dB'lik bir bölgeyi kapsamaktadır (Şekil 7). Her sınıf için 50 Hz veya 100 Hz gibi iki alt frekans alınabileceği öngörülmüştür. Yapılan sınıflandırma; çevresel kaynaklar ve ekipmanlardan yayılan hava doğuşlu ve darbe seslerine karşı yalıtımı kapsamaktadır. Mevcut binalar için olduğu kadar yeni

yapılacak binalar için de geçerlidir. Önerilen yalıtım sınıflandırmaları Tablo 7-9 da verilmiştir.

Şekil 7. Önerilen ses yalıtım kalitesi sistemi (Anon, COST TU 0901 members) (Şekil ref: Bart Ingelaere / BBRI) arasında farklar

Tablo 7. COST projesinde önerilen konutlar arasında ve odalar arasında hava doğuşlu ses yalıtımı sınıflandırması (Anon (COST TU 0901 members)).

Mekan tipi	A $D_{nT,50}$ (dB)	B $D_{nT,50}$ (dB)	C $D_{nT,50}$ (dB)	D $D_{nT,50}$ (dB)	E $D_{nT,50}$ (dB)	F $D_{nT,50}$ (dB)
Konut ile gürültülü etkinlik alanı arasında (ör: çamaşırhane, tesisat, dükkan)	≥ 68	≥ 64	≥ 60	≥ 56	≥ 52	≥ 48
Konutlar arasında ve konut dışındaki odalar	≥ 62	≥ 58	≥ 54	≥ 50	≥ 46	≥ 42

Tablo 8. COST projesinde önerilen konutlar arasında ve odalar arasında darbe ses yalıtımı sınıflandırması (Anon, COST TU 0901 members)

Mekan tipi	A $L'_{nT,50}$ (dB)	B $L'_{nT,50}$ (dB)	C $L'_{nT,50}$ (dB)	D $L'_{nT,50}$ (dB)	E $L'_{nT,50}$ (dB)	F $L'_{nT,50}$ (dB)
Konut ile gürültülü etkinlik alanı arasında (örneğin)	≤ 38	≤ 42	≤ 46	≤ 50	≤ 54	≤ 58

çamaşırhane, tesisat, dükkan vd)						
Konutlar arasında	≤44	≤48	≤52	≤56	≤60	≤64
Konutlarda : -Ortak alanlar ve merdivenler -Balkonlar, teraslar, konuta ait olmayan tuvalet ve banyo	≤48	≤52	≤56	≤60	≤64	≤70

L_{den} ile belirtilen dış gürültüye bağlı olarak kent içi konutlar için dış cephe yalıtım sınıflaması Tablo 9 da verilmiştir. Dış duvar yalıtımına ilişkin istekler genelde dış gürültünün bir fonksiyonu olarak ortaya konulmuştur veya istenen değerler; en yüksek iç gürültü düzeylerine ve en yüksek gece gürültü olayının düzeyine göre veya başka bir ölçüt ile birlikte verilmiştir. Gerekli yalıtım dış gürültü verilerinin sağlanmasına bağlı olarak hesaplanmaktadır (Tablo 9). Ancak; L_{den} ; END (European Directive 2002/49/EC) de tanımlanan açık ortam gürültü düzeyidir ve yapma çevrede çeşitli fiziksel çevre faktörlerinin etkisiyle (yansımalar vd) bina dış duvarlarındaki gürültü düzeylerinin büyük artış göstereceği düşünülmelidir.

Tablo 9. Kent içi yapıların dış cepheleri için önerilen hava doğuşlu ses yalıtımı sınıflaması (Anon, COST TU 0901 members)

Mekan tipi	A $D_{2m,nT,50}$ (dB)	B $D_{2m,nT,50}$ (dB)	C $D_{2m,nT,50}$ (dB)	D $D_{2m,nT,50}$ (dB)	E $D_{2m,nT,50}$ (dB)	F $D_{2m,nT,50}$ (dB)
Konut içinde tüm alanlar da	≥ $L_{den}-20$	≥ $L_{den}-24$	≥ $L_{den}-28$	≥ $L_{den}-32$	≥ $L_{den}-36$	≥ $L_{den}-40$

COST TU 0901 projesinde önerilen akustik sınıflandırma sisteminin kullanılabilirliği aşağıda belirtilmiştir (COST Action TU0901, 2009-2013):

- Girişimciler ve yapımcılar; yeni yapıları korumak, mevcut yapılarda akustik kaliteyi belirlemek, yenileştirme ve restorasyon amacıyla kullanabilirler.
- Konut içinde oturanları, potansiyel alıcıları ve kiracıları bilgilendirmek amaçlı kullanılabilir.
- Yasa koyucular ulusal mevzuat için temel alabilirler.
- Sürdürülebilirlik göstergesi oluşturulurken referans alınabilir ve mevzuat ile koordine edilebilir.
- Hazırlanacak bir uluslararası standart veya teknik şartnamede yer alabilir. (Diğer bina tipleri için de çalışma yapılacaktır.)
- Sınıflandırma bilgisi enerji etiketlemede (labelling) kullanılan terimlerle ifade edilebilir.

Projenin diğer sonuçları:

Çeşitli mekanlarda servis ekipmanından kaynaklanan iç gürültü düzeyleri açısından kalite belirlemesi de yapılmıştır. Mevcut yapılar için zorunlu kılınan kontrol testlerinin yapılmasına ilişkin ilkeler ortaya konulmuştur. Yapılacak ölçümlerde örnek sayıları belirlenmiş ve bina yapımı sırasında kullanılacak kontrol listeleri (Check list) hazırlanmıştır. Alanda subjektif ses yalıtım değerlendirmelerinde kullanılmak üzere bir anket formu hazırlanmış olup Türkçeye de çevrilmiştir.

4. PROJELERİN SONUÇLARININ ÜLKEMİZDE UYGULANABİLİRLİĞİ

Birbirine paralel olarak yürütülen ancak amaç ve yöntem olarak tam örtüşmesi olanaksız iki projenin sonuçları karşılaştırıldığında aşağıdaki yorumlamalar yapılabilir:

1. Uygulama kolaylığı açısından ülkemiz için yalıtım sınıflamasında 4lü yalıtım sınıflandırma sisteminin daha uygun olacağı belirtilebilir.
2. Yapının maruz olduğu hakim dış gürültü trafik dışındaki bir gürültü türü (uçak, demiryolu, farklı endüstri, denizyolu gibi) ise kaynağa özgü göstergeler kullanılmalıdır.
3. Ülkemizde dış gürültü koşulları; COST projesinde çoğunluğu oluşturan Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerinden oldukça farklıdır ve gürültü düzeyleri yüksektir. Bu durumda yalıtım sınıflamasının cepheler için daha farklı çıkması doğal bir sonuçtur.

COST TU 0901 projesinin sonuçları ülkemiz için önem taşımaktadır. Özellikle ses yalıtımı konusunda mevzuatın bulunmadığı, ISO standartlarının

güncelleştirilemediği ve yeterince uygulama deneyiminin bulunmadığı ülkemizde; gerek ulusal gerekse EU projesinin sonuçlarının tartışılması ve uygulamaya geçirilmesi gerekir. Kısa dönemde gerçekleştirilebilecek konular aşağıda açıklanmıştır:

- Projede öngörülen göstergelerin yer aldığı ulusal bir ses yalıtım yönetmeliğinin ivedilikle çıkarılması, çeşitli koşullar için ses yalıtım isteklerinin (değerlerinin) belirlenmesi
- Alanda testlerin yapılması zorunluluğunun getirilmesi
- Temel ölçüm standardı olan ISO 140 konusunda eğitim verilmesi ve alanda testleri yapacak firmaların sertifikalandırılması (ISO 140, 1998).
- Yerinde uygulama kontrolü ve raporlama zorunluluğu getirilmesi
- Malzeme testlerini yapacak laboratuvarların belirlenmesi ve yanal iletim ölçümleri için de desteklenmeleri
- Yalıtım malzemesi firmalarının akustik danışmanlık yapmalarının önlenmesi
- Konutlarda memnuniyet değerlendirme araştırmalarının yapılması
- Yapı elemanı envanterinin geliştirilmesi
- Yeni ve eski yapılarda örnek tipleri belirlenerek (özellikle yüksek katlı binalar) testlerin yaptırılması ve yayınlanması (Ülkemizde yanal iletimi de ölçen laboratuvar bulunmadığından alan ölçümleri yapılmalıdır)
- Uygulama örneklerini ve yapılan hataları gösteren kılavuzların hazırlanması
- Yeni binalar ve öncelikle çok katlı konutlar için tip şartnamelerin hazırlanması
- Hazırlanacak ses yalıtım yönetmeliğinde “Çevresel Gürültü Yönetmeliği”ne paralellik sağlanması
- Mimarların ve yapımcıların eğitimi
- Üniversitelerde konu ile ilgili bilimsel araştırmaların desteklenmesi

5. SONUÇ

Ses yalıtımı gürültü kontrolünün önemli bir aracıdır Akustik bilimi içinde karmaşık bir konu olan; havada ve katı ortamlarda sesin iletimi olayı, çok

sayıda fiziksel faktöre bağlıdır. Yapılar söz konusu olduğunda yapı elemanlarının konstrüksiyonel özellikleri, malzeme tipleri, esneklik, yoğunluk, katman ve boşluk oranı vd, ses azaltım indekslerini etkiler. Sağlıklı ve konforlu işitsel ortam için belirli ölçütleri sağlamak üzere, yapı elemanlarının (duvarlar, döşeme, tavan) çeşitli yollar ile mekanlara ulaşan gürültülere karşı önlem alınması gerekir ki uygulamada ses yalıtımı olarak tanımlanmaktadır. Gerekli yalıtım miktarı (azaltılacak ses düzeyi); değerlendirme göstergeleri ile belirtilir ve daha sonra elemanlar tasarlanabilir. Değerlendirme göstergelerinin doğru seçilmesi etkin ve ekonomik uygulamalar için önemlidir. Mevzuatta da yer alacağından hukuki önemi de bulunmaktadır.

Avrupa Birliği destekli COST TU 0901 projesinin amaçlarından birisi üye ülkelerde kullanılacak yalıtım göstergelerinde bir uyumun sağlanmasıdır. Akustik koşullara, fiziksel çevreye ve yapısal özelliklere uygun birimlerin/göstergelerin geliştirilmesi gerekliliği, ülkemiz için de geçerlidir. Söz konusu projeye ülke katkısı olarak gerçekleştirilen araştırmada mevcut yapı elemanlarının akustik performansları incelenmiş ve malzeme ve konstrüksiyon seçiminde ve işçilik sırasında yapılan hataların da katkısı ile %80 oranında konutlar için yeterli ses yalıtımına sahip olmadıkları ortaya konulmuştur. Kuşkusuz bu araştırmaların genişletilmesi gerekir. Ses yalıtımı “Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi” yönetmeliğinde sınırlı olarak yer almakla birlikte bir “Ses yalıtım yönetmeliği” henüz çıkarılamamıştır.

KAYNAKLAR

A.C.K. Au and K.P. Byrne, “On the insertion losses produced by acoustic lagging structures which incorporate flexurally orthotropic impervious barriers,” *Acustica* **70**, pp.284-291 (1990).

B Rasmussen, "Sound insulation between dwellings – Requirements in building regulations in Europe". *Applied Acoustics*, 2010, 71(4), 373-385.

B.H.Sharp, “Prediction methods for the sound transmission of Building Elements”, *Noise Control Engineering*, 11, p.53-63 (1978)

COST Action TU0901 “Integrating and Harmonizing Sound Insulation Aspects in Sustainable Urban Housing Constructions”, 2009-2013. www.costtu0901.eu/ (Action website) ve www.cost.eu/domains_actions/tud/Actions/TU0901 (public information)

E. Gerretsen, Fabio Scamoni, “Advantages and disadvantages of various sound insulation descriptors (quantity, rating, frequency range) – First overview,” *Proceedings of European on Harmonization of European Sound insulation descriptors and classification Standards*, Florence, December 14, 2010

European Directive 2002/49/EC of 25 June 2002 relating to the assessment and management of environmental noise". Note: Often referred to as the Environmental Noise Directive or END. Europe - Environment - Noise Policy,

ISO 1996-2:2007 Çevresel gürültünün tanımlanması, saptanması ve ölçülmesi

ISO 717-1 (2013): Acoustics - Rating of sound insulation in buildings and of building elements - Part 1: Airborne sound insulation. Part 2: Impact sound insulation.

ISO/TC 43/SC2 N1100, ISO 16717-1-Acoustics-Evaluation of sound insulation spectra by --single numbers. Part 1.Airborne sound insulation

M. Villot, C.Guigou and L. Gagliardini, Predicting the acoustical radiation of finite size multilayered structures by applying spatial windowing on infinite structures, *J.of Sound and Vib*, 245 (3), (2001) 433-455.

M.L. Munjal, "Response of a multilayered infinite plate to an oblique plane wave by means of transfer matrices", *Journal of Sound and Vibration* 162, 333-343 (1993)

S.Kurra (Proje yürütücüsü), Çevresel Gürültülere Karşı Ses Yalıtımı Ölçüm Ve Değerlendirme Birimlerinin Ülkemiz Açısından Araştırılması ve Cost Action TU 0901 Kapsamında Yapılacak Çalışmalara Katılım, Proje no: 110-M-784 Haziran 2013

S.Kurra, "Derivation of reference spectrums for transportation noise sources to be used in rating sound insulation" Euronoise, Prague 2012 (davetli bildiri)

S.Kurra, "Source-Specific Sound Insulation Descriptors for Transportation Noise and Proposal for Insulation Classes," Inter-Noise 2013, Innsbruck, Austria, 2013 (davetli bildiri)

S.Kurra, M.Öğüç, "Alan Çalışmalarına Dayalı Olarak Dış Yapı Elemanları İçin Kaynağa Bağlı Yalıtım Göstergeleri", *Türk Akustik derneği 10. Ulusal Kongresi*, YTÜ Aralık,2013

S.Kurra,F. Demirel, G. Ilıslu, "Ülkemizde Uygulanan Yapı Elemanlarının Ses Yalıtım Performansları Ve Yalıtım Kategorilerinin Belirlenmesi" 10.Ulusal Akustik Kongresi, Yıldız Teknik Üniversitesi Oditoryumu, İstanbul,16-17 Aralık 2013

S. Kurra and D., Arditi, Determination of sound transmission loss of multilayered elements, Part 1: Predicted and measured results, *International Journal on Acoustics: Acta Acustica*, S.H.Verlag, 87 n.5 (2001) 582-592

S.Kurra ve D.Arditi, "Determination of Sound Transmission Loss of Multilayered elements", Part 2: An Experimental Study", *Journal of Acta Acustica*. Vol.87 no.5, 2001, s.592-604

EN 12354 (ISO 15712-1:2005) Building acoustics -- Estimation of acoustic performance of buildings from the performance of elements Part 1: Airborne sound insulation between rooms Part 2: Impact sound insulation between rooms Part 3: Airborne sound insulation against outdoor sound

S.Kurra , “Comparison of the Models Predicting Sound Insulation Values of Multilayered Building Elements”, *Applied Acoustics*, Vol 73, Issue 6-7 July 2012 pp. 575-589

B Rasmussen, “Sound Classification of Dwellings – Quality Class Ranges and Class Intervals in National Schemes in Europe”. EuroNoise 2012, Prague, Czech Republic, 2012

Anon (COST TU 0901 members), “Towards A Common Framework in Building Acoustics Throughout Europe” (hazırlanmakta)

ISO 140, Acoustics – Measurement of sound insulation in buildings and of building elements – Part 4: Field measurements of airborne sound insulation between rooms, 1998. – Part 5: Field measurements of airborne sound insulation of facade elements and facades, 1998. – Part 7: Field measurements of impact sound insulation of building elements, 1998.

IŞIĞI MÜZİĞİN RENGİNE KATARAK MEKÂNIN İLETİŞİM GÜCÜNÜ TASARLAMAK

Banu MANAV*

ÖZET

Mekân tasarımında pek çok değişken etkin rol oynamaktadır. Bu değişkenler ortamın fiziksel durumunu etkilediği gibi psikolojik durumunu da etkilemektedir. Mekânın iletişim gücüne etki etmekte, konsept oluşturma sürecinde belirleyici tasarım değişkenleri olabilmektedir. Bu değişkenlerden üç tanesi ışık-müzik-renk kavramlarıdır. Bu üç değişkenin anahtar kelime olarak düşünüldüğü bir yüksek lisans dersinde, öğrencilerden bu üç tasarım bileşeninin mekân tasarımına etkisini incelemeleri, bu konuda bir proje geliştirmeleri ve sunmaları beklenmiştir. Bu yazı kapsamında, derste yapılan çalışmalardan dört tanesi tanıtılmıştır. Verilen üç tasarım değişkeni üzerinden öğrencilere bir araştırma projesi kurma aşamaları tanıtılmış, araştırma yöntemleri konusunda bilgi verilmiş, yapılan alan araştırmasının sonuçlarının, kullanılan yöntemle ilgili olarak nasıl yorumlanması gerektiği tanıtılmıştır. Bu bağlamda, dersin hedefleriyle ders çıktıları öğrenci çalışmaları üzerinden değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Işık, müzik, renk, mekân tasarımı

ADDİNG THE COLOUR OF THE MUSIC TO LIGHT, ORGANİZİNG THE COMMUNİCATION POWER OF SPACE

ABSTRACT

Various parameters play essential role on space planning. These parameters not only affect the physical view, but also the psychological view of the atmosphere. Hence, they are influential on the concept development stage. Three of these parameters are light-music and color. The research problem in a post-graduate course is; to develop and to present a research project in regard to visualize the relation of these three parameters in space planning. This paper presents four of these projects. The ability to develop a research project among the three design variables is introduced, studio-based lectures are given on research methods, critics shed light on how to discuss and interpret the results of a research project. Course inputs and outcomes are analyzed among the projects of students.

Keywords: Light, music, color, space planning

---

* *İstanbul Kültür Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Ataköy Yerleşkesi Bakırköy/İSTANBUL, e-posta:b.manav@iku.edu.tr*

1. GİRİŞ

Mekân insanın davranış ve istekleri sonucunda biçimlenir. Mekânın fiziksel boyutlarıyla ilgili tasarım parametreleri tamamlandıktan sonra, kişiler tarafından kullanılan her mekânda algılama, “duyumsal ve zihinsel” olarak iki süreçte devam eder. Bu süreçte göz ve beyin aracılığıyla mekân algılanır.

Burada “algı”, mekânı görmenin ötesindedir. Işık, mekân algılamada en etkin tasarım öğelerindedir. Işığın varlığında renkli görme gerçekleşir, içinde bulunan mekân, fiziksel özelliklerinin yanı sıra, psikolojik özellikleriyle de “anlam” kazanır. Algı ve anlam, insan belleğinde mekânsal izlenimle ilgili bir yargıya ulaşır. Mekânın mesajı ve iletim gücüyle ilişkili olan bu yargı mekânın benliği ve kimliği ile de ilgilidir (Taşçıoğlu, 2013). Bu konu, yalnız mimarlık ve ilgili disiplinlerde değil, edebiyat eserlerinde, sinema, tiyatro vb alanlarda da karşılaşılan bir konu olmuştur.

Edebiyatta betimleme (tasvir) ve benzetme ile mekân anlatıları yapılır, mekânın kimliği, atmosferi tanımlanır. Sahne sanatlarında izleyiciye aktarılmak istenilen ileti, mekân öykülenmeleri üzerinden yapılır.

Sanat, bilim ve teknoloji ile ilişkili kavramlar bütünü olan ışık-renk-müzik, mekân tasarımında nasıl bir birlikteliğe sahip olmalıdır? Bir klasik eseri dinlediğimizde belleğimizde renkli duyular belirebilir mi? Görsel algının ve biyolojik ritmin bir bileşeni olarak ışık /aydınlatma tasarımı bu sürece nasıl hizmet edebilir? Bu sorulara yanıt bulmak için bir yüksek lisans dersi kapsamında alan araştırmaları yapılmıştır. Bu çalışma yürütülen ders çıktılarını değerlendirmek üzere hazırlanmıştır.

2. DERS YÖNTEMİNİN TANITILMASI

Ders kapsamında verilen araştırma konusu aşağıda belirtilen aşamalarda ilerlemiştir;

*Birinci adımda öğrencilere üç anahtar kelime verilmiş ve bu konunun mekân tasarımındaki etkilerini araştırmaları istenmiştir; bu kelimeler ışık-renk-müziktir.

*İkinci adımda öğrenciler seçtikleri bir klasik müzik eserini, öyküsüyle birlikte getirmişlerdir. Bu eserler üzerinde hep birlikte çözümleme çalışması yapılmış, notalar renklerle eşleştirilmeye çalışılmıştır.

*Üçüncü adımda öğrencilerden bu tartışmanın doğruluğunu araştırmak için bir proje geliştirmeleri istenmiştir. Bu proje kapsamında, mekân tasarımında

kullanılan renk kompozisyonunu destekleyen bir müzik ve ışık/aydınlatma tasarımı ilişkisini araştırmışlardır.

*Öğrencilere bir araştırma projesi kurma aşamaları tanıtılmış, araştırma yöntemleri konusunda bilgi verilmiş, yapılan alan araştırmasının sonuçlarının, kullanılan yönteme bağlı olarak nasıl yorumlanması gerektiği tanıtılmıştır.

* Ders çıktısı olarak teslim edilen rapor; ilgili literatürü araştırmak ve terminolojiyi kullanma deneyimini öğrencilere kazandırmayı hedefleyen bir anlatım dili içerisinde ve makale formatındadır.

3. KLASİK MÜZİK ESERLERİ ÜZERİNDEN IŞIK-RENK ÇÖZÜMLEMESİ

Görsel ve işitsel algılama sürecinde; gözümüz frekans analizi yapamaz, ancak farklı dalga boylarındaki ışık dalgalarının birleşimi olan renk/rengelere görsel tepki verebilme yeteneğine sahiptir. Kulağımız, ince ve kalın sesleri ayırt edebilme yeteneğine sahip olduğu için farklı frekanslardaki sesler arasında ayırım yapabilir. Farklı duyu organlarımız arasındaki bu ilişkiyi anlama ve tasarıma katma çabası bizi kullanıcı konforu açısından daha olumlu mekânlar tasarlayabilme sonucuna götürecektir. Synesthesia diye tanımlanan bu durum farklı duyu organlarının bir bütün olarak uyum yeteneğine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Renkler yalnızca görsel algıyı fiziksel bir uyarıcı olarak etkilememekte, dokunsal, işitsel, ısısal algıya da etki etmektedir. Bu nedenle, renk etkileşimleri sıcak-soğuk, yumuşak-sert, canlı-soluk ve benzeri sıfat çiftleri ile eşleştirilmektedir (Meerwein vd, 2007). İşitsel algı ile görsel algı, müzik ile renk ilişkisi, ışık ve sesin frekans ve dalgaboyu ile ölçülebilen fiziksel büyüklükler olmasından kaynaklanmaktadır.

Notaların farklı renklerle eşleştirilmesi konusu 19.yy'dan günümüze kadar gelen bir bilgidir. Mestan 'ın (2013) makalesinde belirttiğine göre, Overly bu konuyu örnekler üzerinden derinlemesine tartışmıştır. Newton, notaları gökkuşağının yedi rengiyle ilişkilendirmiş ve ışığı araştırırken ton aralıklarını renklerle açıklamıştır. Newton'un örneklemeinden uzaklaşan Louis-Bertrand Castel, kendi renk ve nota sistemini tanıtarak, "do"yu mavi renk ile sembolize ederek geliştirmiştir. Çalışmalarıyla renk ve müzik ilişkisini, fiziksel teoremlerden uzaklaştırarak, görsel bir anlatım diliyle tanıtmıştır. Bu amaçla, optik bir klavye inşa ederek, renkli ışık veren bir mekânizma geliştirmiştir. Castel'in bu icadı, renk teorisi üzerine yapılan önceki çalışmaları destekler boyuttadır.

Bu bilginin ışığında her nota bir renge karşılık gelmektedir. Renklerin kişilerde uyandırdığı fizyolojik ve psikolojik etkiler çeşitli ölçüm yöntemleriyle değerlendirilebildiğine göre, müzik ile renkler ve kişilerdeki

izlenimleri de somut bir şekilde incelenebilir. Bu varsayımdan yola çıkarak klasik müzik eserleri üzerinden ışık-renk çözümlenmeleri yapılmıştır.

Dersi alan öğrencilerden seçtikleri bir klasik müzik eserini (bestecisini ve eserin hikayesini) sınıfa tanıtmaları istenmiştir. Sınıfta öncelikle bu eserler dinlenmiş, ışık-renk çözümlenmesi çalışması yapılmış, sonraki adımda eserlerin hikayeleriyle renk önerilerimiz eşleştirilmiştir. Bu çalışmayı dersi alan her öğrenci yapmıştır, ancak bu bölümde iki öğrencinin çalışmaları tanıtılacaktır.

3.1 Vivaldi/ Dört Mevsim- İlkbahar Bölümü çözümlenmesi

Bu eserde Vivaldi, mevsimlerin her birini kendi özellikleriyle ele alarak oniki ayı ayrı ayrı betimlemiştir. Gök gürültüsü, hasat zamanı, buzun kayganlığı, ilkbaharın canlılığı, doğanın uyanışı ayrı ayrı eser içinde dinleyiciye iletilmek istenmiştir. Eserde ilkbahar Bölümü “mi” gamındadır. Eserin bu bölümünde bahardaki kuş sesleri, doğanın yeniden uyanması, derelerde su seviyesinin yükselmesi, ağaçların yeşermesi ve benzeri duygular betimlenmiştir.

Bu bağlamda, ders kapsamındaki alan araştırması, eserdeki çözümlenmeye bağlı olarak kısa bir film çekmektir. Eserde iletilmek istenilen duygular, renklerin anlamları ve mekân algılamaya etkisine göre çalışılmış, tartışılmış ve filmin teması geliştirilmiştir.

Dört Mevsim’de, “mi” gamında olan ilkbahar konçertosunun canlı ritim, kişilerde coşku, heyecan yaratması için sarı renk ile temsil edilmiştir. Filmin, kış mevsiminden ilkbahara geçiş ile başlaması düşünülmüş, durağan, soğuk izlenimini veren mavi renk kışı temsil etmiş, film mavi renkten sarı renge geçiş ile başlamıştır. Zamanın sürekliliği saat kadranı ile verilmiş, eserdeki ritme göre sarı renkteki ilkbahar sembolü olarak çiçekler yön değiştirerek güneşin durumuna göre belirli bir ritimde hareket etmiştir. Zamanın akışı doğanın canlanışına bağlı olarak çiçeklerin açması ve doğanın dansı müziğin ritmine göre görselleştirilmiştir. Filmdeki ana tema, mevsim geçişleri ve temsil ettikleri renkler üzerinden müzik-renk ve ışık birlikteliğini görselleştirmektir. Sunum tekniği olarak “kısa film” kullanılması, proje kapsamında disiplinler arası bir çalışma yapılması, sürecin öğrencinin sunum tekniği açısından gelişimine katkı sağlaması önemlidir, tamamlanan çalışma özgün bir eserdir (öğrenci adı: Ezgi Özkahraman, içmimar - İKÜ İçmimarlık Programı Yüksek Lisans öğrencisi).

3.2 Rimski- Korsakov /Şehrazat çözümlenmesi

Rus müzisyen Rimski-Korsakov tarafından Binbir Gece Masallarından esinlenilerek bestelenen eser dört bölümden oluşmaktadır; Deniz ve

Sinbad'ın Gemisi, Prens Kalender'in Hikayesi, Genç Prens ile Genç Prenses ve Bağdat'ta Festival. Oryantel temalı bu dört bölümün birbirini takip eden bir süreklilik içinde olmasına özen gösteren Korsakov keman solo için yazılmış bölümler ile piyanonun büyüsunü birlikte sunmuştur. Örneğin son bölümde festival coşkusunu kemanların önderliğinde allegro molto temposunda tamamlamaktadır.

Ders kapsamında, eserin nota çözümlemesi-renk-ışık etkileşimi konusunda bir maket çalışması ile yapılmıştır. 10 kişi üzerinde yapılan çalışmada, 1/20 ölçeğinde modellenmiş bir oditoryum tasarımı düşünülmüştür. Eserin dört bölümünün kişilerde uyandırdığı izlenimler, oluşturulan model üzerindeki renkli ışık geçişleriyle birlikte çözümlenmeye çalışılmıştır. Katılımcıların cevapları her bölüm için kaydedilmiş, dört ayrı durak noktasında eser dinletisine ara verilerek müzik durduğunda zihninizde canlanan rengin adı kaydedilmiştir. Verilen cevaplar grafiklerle yorumlanmıştır. Cevaplar arasındaki benzerlikler ışık-renk-müzik arasındaki güçlü bağı ve kişilerin algısı üzerindeki etkilerini göstermesi açısından anlamlıdır. Bu bilgi, oditoryum tasarımında ışık-renk-müzik parametrelerinin mekânın görsel ve boyutsal algısını etkileyen değişkenler olarak kullanılabilceğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, verilen üç kavramın mekânla ilişkisini ölçmek amacıyla deneysel bir çalışmanın yapılması, çalışmanın adımlarının kontrollü bir şekilde yürütülmesi ve sonuçların iyi analiz edilmesi açısından başarılıdır (öğrenci adı: Ceren Bilgi, mimar-İKÜ İçmimarlık Programı Yüksek Lisans öğrencisi).

4. ANKET ÇALIŞMASI

Dersi alan iki öğrenci, ışık-müzik-renk etkisini araştırmak için anket çalışması uygulamışlardır. Anket sonuçlarını grafikler yardımıyla yorumlamışlardır, mekânın fiziksel ve psikolojik özellikleriyle ilgili ve/veya mekân iyileştirmeye yönelik öneriler sunmuşlardır.

4.1 Restoranlarda renk-müzik harmonisi ve kullanıcılar üzerindeki etkisinin incelenmesi

İstanbul ilinde, farklı iki konseptte sahip restoranda kullanıcı memnuniyeti, mekân algısı, ışık-renk-müzik bileşenlerinin mekân tasarımına etkisini ölçmeye yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Toplam yetmiş kişi üzerinde yapılan anket çalışmasının sonuçları cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi durumlarının mekân algısına etkisi açısından değerlendirilmiştir. Işık-müzik-renk değişkenlerinin kullanıcıya etkisi, mekân algısı araştırması ile incelenmiş, sonuçlar yorumlanmıştır. Her üç bileşenin de mekânın konseptine etki eden tasarım değişkenleri olduğu sonucuna varılan çalışma bir "tasarım problemini incelemek için belirlenen bir araştırma yöntemi ile" sonuca varması ve tüm bu süreçte kontrollü bir çalışma yürütülmesi, çalışmanın adımlarının iyi kurgulanması ve iyi analiz edilmesi açısından başarılı bulunmuştur (öğrenci

adı: Şafak Merve Çolak, içmimar-İKÜ İçmimarlık Programı Yüksek Lisans öğrencisi).

4.2 SPA merkezlerinde renk-müzik harmonisi ve kullanıcılar üzerindeki etkisinin incelenmesi

Günümüzde suyla gelen sağlık, terapi konuları pekçok kişinin ilgisini çekmektedir. Bu amaçla tasarlanmış mekânları ziyaret eden kişi sayısı da oldukça fazladır. SPA merkezlerinde ışık-müzik-renk konuları mekân tasarımına nasıl etki etmektedir? sorusuna cevap aramak için üç farklı otelde anket çalışması yapılmıştır. Sonuçlar grafiklerle tartışılmış, araştırılan her üç kavramın da önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, incelenen otellerdeki renk kompozisyonları incelenmiştir. Çalışma, güncel bir konuda bir alan araştırması yapması, süreci tamamlaması ve anket sorularının her birini bu bağlamda tartışması açısından başarılı bulunmuştur (öğrenci adı: Zuhâl Erdemir, içmimar-İKÜ İçmimarlık Programı Yüksek Lisans öğrencisi).

5. DERS ÇIKTILARININ TARTIŞILMASI

Fiziksel bir uyarı olan ışık-renk konusu, yine fiziksel bir uyarı olan ses ile etkileşim içinde olunca “mimariyi ve mekânı duymak” kavramını tanımlamaktadır. Bu kavramın önemini vurgulayan Rasmussen, “Yaşanan Mimari” adlı kitabında, mimari mekânlardan örneklemlerle konuyu tartışmıştır (1994, ss:188-199). Akustik açıdan algıladığımız pek çok yapı olduğuna değinen yazar, mekân-insan arasındaki etkileşimden dolayı mekâna karşı bir tepki verdiğimizizi anlatmaktadır. Çok sesli müziğin oluşma öyküsünde, mimari yapının form-strüktür-malzeme olarak önemine değinilmiştir. Renk-doku-ışık ve benzeri tasarım değişkenlerinin mekâna katkıları sonucunda algılanan mekânın “daha sıcak, daha güzel ve benzeri” algılandığını savunmaktadır.

Bu yazı kapsamında, yukarıda anlatılan tasarım değişkenlerinin mekâna katkılarını ve mekân iletilerini ölçmeye yönelik olarak bir yüksek lisans dersi kapsamında, her öğrenciyle ayrı ayrı yürütülen araştırma konuları, yöntem ve sonucun değerlendirilmesi açısından tartışılmıştır. Dersi alan altı öğrenciden, derse devam eden ve çalışmanın adımlarını tamamlayan dört çalışma konuyu iyi analiz etmeleri, süreyi planlı kullanmaları, araştırma sorusunu tartışmak üzere bir proje geliştirebilmeleri, araştırma yapmaları nedeniyle başarılı bulunmuştur. Her dört çalışma da özgündür, öğrencilerle birlikte sınıf içinde planmış çalışmalar, öğrenciler tarafından seçilen bir alan araştırmasıyla sürdürülmüştür. Öğrenciler yapılan araştırmayı ilgili terminolojiyi kullanma yetkinliğinin kazandırılması amacıyla “makale” formatında, yazım dili,

terminoloji ve benzeri konularda düzenli tashih aldıktan sonra teslim etmişlerdir.

6. SONUÇ

Projelendirme sürecinde alınan tasarım kararları, söz konusu mekânlara ait psiko-sosyal tasarım kararlarını da içermektedir. İç mimari tasarıma ait tüm planlamalar; donatı tasarımı, fiziksel çevrenin tasarımı, detay çözümleri ve benzeri konular mekân kimliğini oluşturan tasarım değişkenleridir. Mekân kimliği, tasarlanan söz konusu mekânın, aynı işleve hizmet veren diğer örneklerden farklı olmasını sağlayacaktır (Manav,2013) . Mekân kimliğine etki eden bu konu, mekânın atmosferi, iletim gücüyle de ilgilidir. Bu ilişkiye etki eden ışık-müzik-renk bileşenlerinin önemini araştırmak amacıyla yüksek lisans öğrencileriyle yürütülen çalışmalardan da bu kabulleri doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Ders çıktılarıyla, dersin hedefleri karşılaştırıldığında;

- iç mimari tasarımda önemli olan ışık-müzik-renk kavramlarıyla ilgili terminolojinin araştırılması, ilgili kaynakçaya ulaşmak ve bilgiyi yorumlamak konusunda öğrenciler deneyim kazanmıştır.
- bir alan çalışmasının tasarlanması, çalışma metodunun saptanması, veri toplanması, veri analizi ve değerlendirilmesi süreçleri öğrencilere tanıtılmış, bu anlamda bir uygulama yapılmıştır.
- ilgili terminolojiyi kullanarak yazım dili geliştirilmeye ve yetkinlik kazandırılmaya çalışılmıştır.
- her öğrencinin çalışması özgün bir araştırmadır, geliştirilebilecek bir pilot çalışma niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Manav, B (2013) Mekânda Bir Anlatım Aracı:Renk, Kılanç R (edt), İletişim Ve..., ss: , İstanbul: Es Yayınları.

Meerwein, Rodeck, Mahnke (2007) Color Communication in Architectural Space, Basel: Birkhauser.

Mestan, H (2013) Müzik ve Renk İlişkisi, Kaygı (erişim adresi: 2014/24/10; <http://kaygi.home.uludag.edu.tr/issues/2013/2013-20-20.pdf>)

Rasmussen S.E (1994)Yaşanan Mimari, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994.

Taşçıoğlu, M Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekân, İstanbul: YEM Yayınları, 2013.

KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDA YEREL YÖNETİM/ ÜNİVERSİTE İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ VE ÇALIŞTAYLAR

Gonca BÜYÜKMIHÇI*

ÖZET Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kentler köklü bir yeniden yapılanma sürecinden geçmekte, bu süreçte tarihi dokularımız ve geleneksel mimarimiz özgün özelliklerini koruyamadan acımasızca ve bilinçsizce dönüştürülmeye çalışılmaktadır. Oysa ki bilinçli ve doğru yaklaşımlarla; kültür mirasının yıpranmadan, yozlaşmadan, tüm özellikleri ile çağdaş kent yaşamına dahil edilmesi ve kent için önemli bir potansiyel haline dönüştürülmesi mümkündür. Bu konuda doğru çözümler üretmenin, bir farkındalık ve bir bilinç yaratmanın en etkin yollarından biri üniversite/yerel yönetim işbirlikleri ve ortak çalışmalarıdır. Bilgi üreten üniversiteler ile iş üreten belediyelerin ortak çalışması; kültürel mirasın korunması gibi çok boyutlu, çok yönlü, çok problemlili bir alanda farklı kesimler arasında uzlaşma ve denge kurabilmenin belki de tek yoludur. Tarihi dokuların, somut ve somut olmayan kültür öğeleri ile bir bütün olarak, özgün özelliklerini yitirmeden doğru yöntemlerle korunabilmesi ve yönlendirilebilmesi için; kapsamlı, bütüncül, paylaşımcı, çok ortaklı ve çok katımlı bir yönetim planı gerekmektedir. Bu yönetim planının oluşturulması ise temel olarak yerel yönetimlerin yani belediyelerin sorumluluk alanında yer almaktadır. Birçok teknik ve sosyal içerikli problemin çözümünü gerektiren bu zorlu süreçte yerel yönetimlerin; geleneksel doku sorunlarını ve çözüm seçeneklerini bilen, dünya literatürünü takip eden, uluslararası platformda geliştirilen yöntem, teknik ve malzemeleri tanıyan, koruma sürecinde yer alması gereken tüm paydaşlarla ortak çalışmalar gerçekleştirilerek her kesimin benimsediği politikalar üretmekte yetkin olan üniversitelerin desteğine ve işbirliğine ihtiyacı vardır.

Anahtar Kelimeler: *Koruma, Üniversite/Yerel Yönetim İşbirlikleri, Çalıştaylar, Eğitim*

THE IMPORTANCE OF COLLABORATION BETWEEN UNIVERSITIES AND LOCAL GOVERNMENTS AND ORGANIZATIONS OF WORKSHOPS FOR CONSERVATION OF CULTURAL HERITAGE

SUMMARY As all cities in the world experiences, the cities in Turkey have been in process of fundamental redevelopment. In this process, our historical patterns and conventional architectural heritage have been unconsciously and harshly transformed without regard to unique characteristics those features owned. However, with the conscious and right approaches, it is possible to transform cultural heritage into potential for city and include them with their all original features in urban life through preventing them outwearing and degenerating. One of the influential ways to produce right solutions and to provide a consciousness and awareness against these kinds of situations is establishing collaboration between universities and local municipalities and providing collaborative projects.

Keywords: *Cultural Heritage, Conservation, Collaboration Between Universities and Municipalities, Education*

---

* Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü.

1. KÜLTÜREL MİRASIN KORUNMASINDAKİ PROBLEMLER VE YEREL YÖNETİM / ÜNİVERSİTE İŞBİRLİKLERİNİN ÖNEMİ

Bir mimarlık ürününün gerçekleştirilmesindeki en önemli aktörlerden biri olan yerel yönetimler, seçimle gelen siyasi birimler olarak hızlı iş üretmek istemekte, derinlemesine araştırmalar, fayda-zarar analizleri yapmadan, bütünden kopuk tekil kararlar alabilmekte ve bu kararların yaşayan sistemin olağan bileşenleri ile entegrasyon sorunlarını çözmeden uygulamaya koyabilmektedirler. Bu durum kentlerin sağlıklı gelişmesi açısından bazı sorunlar yaratmakta, kent içinde hiç ortak bölümlenmeyen kaotik çevreler oluşturmaktadır.

Düşünsel ve kavramsal bir tabanı olmadan hızlı kararlarla gerçekleştirilen projeler, tarih boyunca geçmiş uygarlıkların yaşam deneyimleri ile şekillenmiş tarihi kent dokularını bozmakta, tarihsel referanslardan yoksun, bağlamından kopuk yeni kent örüntüleri yaratmaktadır. Oysaki kentler ve kentsel çevre kalitesi, toplumların gelişmişlik düzeyinin önemli bir ölçüsüdür. Belediyeler bu sorumluluk ve bilinçle hareket etmeli, toplumsal imajı etkileyen konulara daha özenli yaklaşmalı ve kentsel gelişim/dönüşüm ile ilgili stratejik kararlarda üniversiteler ile fikir alışverişinde bulunmalıdır.

Bu noktada, toplumsal olgularla doğası gereği yakından ilgilenen mimarlık fakültelerinin toplumla bütünleşmesi, yerel yönetimlerle işbirliği yapması, özellikle tarihi alanların; korunması, dönüştürülmesi, yeniden kullanılması konularında yönlendirici ve vizyon belirleyici olarak etkin rol oynaması özellikle önem taşımaktadır. Aksi halde ülkemiz, sahip olduğu o eşsiz tarihi mirasını layık olduğu şekilde koruyamayacak; hiç var olmayan hayali bir dokuyu kimi yerde Avrupa esintisiyle kimi yerde Selçuklu ya da Osmanlı esintisiyle sanki gerçekten varmışçasına yeniden yaratmaya çalışacak, gerçek yerleşim örüntülerini Eskişehir’de, Konya’da ve hatta Süleymaniye’de yaratılan sahne dekorlarına terk etmek zorunda kalacaktır.

Bugün tarihi çevre içinde rant kaygısıyla hızla yapılandırılan infill yapılar incelendiğinde alanın kendi özerk iç tarihçesi çerçevesinde hiçbir anlam taşımadığı net bir şekilde görülür. Araştırmadan ve bağlamdan uzak taklit yapıların zaman içinde olgunlaşması da pek mümkün görünmemektedir. Yerel yönetimlerce gerçekleştirilen birçok proje, derinlemesine incelenmeden, bağlamından kopuk değerlendirildiği için (ya da daha önceki uygulamalarla bağlamı yok edildiği için) bütün içinde bir kolaj gibi durmaktadır. Doku içinde yapılandırılan bazı yapılar ise, yüzlerce yıllık

örüntü ile bütünleşmiş görünse de geleneksel anlamlarını yitirdikleri için, gerçekte sistemin hiçbir bileşeni ile benzemez ve ilişki kuramaz durumdadır. Oysaki tarihi dokuda infill bir yapı tasarlarlarken, önce onu kendi bağlamı içinde anlamlandırmak ve sonra kendi tekilliği içinde değerlendirmek gerekir. (Tanyeli, 2011) Aksi takdirde tarihi alan içinde yapılandırılan hiçbir yapı, bağlı olduğu “yer” ile iç tutarlılığı olan bir birim olarak bütünleşemez ve bir taklitten/sahne dekoru olmaktan öteye geçemez.

Bu taklitçi tutumun üniversite bakışla rasyonel bir değerlendirmesi yoktur. Bu tutum ancak piyasa verileri ve rant kaygısı gibi söylemler ile açıklanabilir. Bu noktada üniversitelerin uluslararası antlaşmalar ve kartalar çerçevesinde yol gösterici, toparlayıcı bir rol üstlenmesi önemlidir. Zira doğru yöntemlerle korunamayan tarihi yapılar sadece doku bütünü, bağlam kopukluğu, mimari özellikler, yapısal sistemler, malzeme verileri ve bağlayıcılar anlamında değil, sayısız özgün ayrıntı, birçok teknik iz ve bilgiyi, yapının yaşını ve yaşanmışlığını hissettiren en önemli bileşenlerinden olan patinayı ve aurayı da beraberinde götürecektir, geri dönülemez kayıplara sebep olacaktır. Bugün maalesef ülkemizde gerçekleştirilen koruma çalışmalarının ve restorasyon uygulamalarının büyük bir çoğunluğu koruma adına gerçekleştiriliyor gibi görünse de, gerçekte tarihin yapılar üzerindeki izlerini silmekte ve zamanın yüzlerce yılda gerçekleştirdiği tahribattan çok daha önemli zararlar vermektedir. (Ersen, 2010) Vakıflar bölge müdürlükleri ve belediyeler gibi yetkin kurumlarca gerçekleştirilen uygulamalarda temizleme adı altında öncelikle yapının patinası silinmekte toplum, “pırıl pırıl bir eski yapı” ile yüz yüze bırakılmaktadır.

Ülkelerde toplumsal belleklerin, kültürel olguların taşıyıcıları sadece kitaplar, kişiler ve onların bireysel bellekleri değildir. Yüzlerce yıllık yerleşim örüntülerinin içinde yer alan; yerleşilen alanın verileri ile toplumsal tercihlerin bileşiminden oluşan mimari yapılar, toplumların yaşam biçimlerinin, beğenilerinin, teknolojik gelişmişliklerinin yani toplumsal arka planın en belirgin ürünleridir. Toplumsal üretimin somut verileri olarak tarihi görselleştiren mimarlık ürünlerinin korunumu ise ülkeler için riske atılamayacak kadar değerli ve önemli bir konudur.

Tarih boyunca yaşanmışlıkların örüntüleriyle oluşmuş, geleneksel dokular, mimari mekânlar; doğal çevreleri ve yerel halk ile anlamlıdır. Bugün ülkemizde hızla yaygınlaşan kültür turizmi programlarının temel sorunu birçok yerel yönetimin sorumlu olduğu kültürel alanları sadece fotoğraf çekilecek, turizm broşürü bastırılacak ve turistlerin beklentilerine yönelik

sloganlarla genel tanıtımı yapılacak bir alan olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Oysaki tarihsellikleri, özgün yapıları ve yaşanmışlıkları ile önem kazanan koruma alanlarının kültür turizmine kazandırılması için ciddi bir ön araştırma yapılması, derinlemesine incelenmesi, kentsel kimliğinin belirlenmesi ve kentsel karaktere uygun bir stratejik plan hazırlanması gerekir. Tarihi çevrelerin ve geleneksel yerleşimlerin ticari, sınai, demografik, topografik, iklimsel, kültürel ve ekonomik yapısının analizi her ne kadar onu tanımlamak konusunda önemli veriler sunsa da, sadece bu tarz verilerle yetinerek yerleşmenin tekilliğine inmek, özgün özelliklerini belirlemek ve kentsel kimliğini tanımlamak yeterli olmamaktadır. Belirli bir yerleşime odaklanmayı, o yerleşim için gelişim stratejileri belirlemeyi planlayan bir çalışmanın kentsel kimliği ortaya koyması için, daha kapsamlı çalışmalar yapması, öncelikle ilgilenilen birimi diğer yerleşimlerden ayıran noktaları belirlemesi gerekir. Sadece mimari-tarihsel çeşitlilik bağlamına değil, somut olmayan kültür öğelerine ve yaşanmışlığın mimari doku üzerindeki mevcut izlerine de odaklanan kapsamlı/teknik çalışmalar sonucunda öncelikle; yerel yöneticilerin hedeflenen ziyaretçilerle neler paylaşacaklarını bilip, bunların anlam ve değerini içselleştirerek, yerel halkın anlamasını sağlamaları gerekmektedir. Daha sonra eldeki potansiyelleri ziyaretçilerin beklentileri ile eşleştirmeleri ve yerleşkenin özgün dokusuna zarar vermeden bu beklentileri karşılayacak planları yapmaları ve bu planların uygulanmasında ciddi bir denetim gerçekleştirildiğinden emin olmaları gerekmektedir. Ancak bu altyapı hazırlandıktan sonra yerleşke turizm için pazarlanabilir bir duruma gelecek ve tanıtım etkinlikleri bundan sonra gerçekleştirilebilecektir. Aksi halde yerleşke ülkemizdeki birçok yerleşim birimi gibi turizm metası olarak sömürülmekten ve dolayısıyla yozlaşmaktan ve sıradanlaşmaktan kurtulamayacaktır. Bu bağlamda düşünüldüğünde üniversite/yerel yönetim işbirliklerinin önemi daha net bir çerçevede görülecektir.

Bu düşünce ve bilinçle Erciyes Üniversitesi, son yıllarda mimarlık alanında yerel yönetimlerle sıkı bir diyalog ve işbirliği içerisinde bulunmaktadır. Kayseri çevresinde bulunan birçok yerleşkenin korunumu, gelişim stratejilerinin belirlenmesi, koruma projelerinin üretilmesi, belgelenmesi, envanterlerinin çıkarılması, arşivlenmesi gibi birçok alanda çalışmalarını sürdürmekte, aynı zamanda ulusal ve uluslararası platformlarda farklı kurumlarla işbirlikleri ve çalıştaylar düzenleyerek öğrencilerin gelişimine, yerelin tanıtımına, kurumlar arası ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

2. ERCİYES ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ULUSAL/ ULUSLARARASI İŞBİRLİKLERİ / ÇALIŞTAY DENEYİMLERİ VE KAZANDIRDIKLARI

Mimarlık her ne kadar evrensel değerlere bağlı olarak gelişen bir bilim alanı olsa da, her ülkenin her kültürün kendi özgün değerleri ile farklılaşan bir özellik de taşır. Toplumları birbirine yaklaştıran/farklılaştıran/özgün kılan bu değerler gerçekte dünyayı tek düze bir yer olmaktan kurtaran daha ilginç ve eğlenceli bir yere dönüştüren en önemli olgulardır. (Büyükmihçi, 2012) Bu bağlamda düşünüldüğünde yerel değerler ve bu değerlere bağlı olarak şekillenen mimari dokular bugün ülkelerin en önemli hazineleri olarak korunması gereken birikimleridir. Köklü tarihi, coğrafi konumu, ekonomik gelişmişliği ile Kayseri de tarih boyunca Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri olmuş, merkezinde ve çevresinde gelecek nesillere aktarılmayı bekleyen birçok tarihi değer üretmiştir. Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, yıllardan beri bu bölgeleri, Restorasyon Anabilim Dalı Çalışmalarının temel veri alanı olarak belirlemiş ve Germir, Gesi, Darsiyak, Nize, Ağırnas, Hacılar, Tavlusun gibi Osmanlı Dönemi'nin çok kültürlü ve çok sesli heterojen yapısının temsilcisi olan, mimari yapı nitelikleri ve kentsel doku özellikleri ile mutlak korunması gereken bu özel alanların belgelenmesine ve korunmasına yönelik birçok çalışma gerçekleştirmiştir.

Ulusal ve uluslararası arenada yer alan diğer üniversiteler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri, elçilikler ile geliştirilen ilişkiler sonucunda planlanan ortak çalışmalar/işbirlikleri ve etkinlikler çerçevesinde de çalışma platformu olarak bu özel alanlar önerilmiş, işbirliği gerçekleştirilen kurumun talebine veya ülkelerin uzmanlık alanına göre çalışmaların gerçekleştirileceği tarihi yerleşimler belirlenmiştir.

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde özellikle son iki yılda yoğun bir şekilde gerçekleştirilen işbirlikleri/etkinlikler ve çalıştaylar içinden Kentsel Dokuda Arayışlar/Hacılar Çalıştayları, üç yıl üst üste düzenlenerek uzun soluklu bir sürece yayılması, çok ortaklı, çok paydaşlı ve geniş katılımlı bir çalıştay dizisi olması, ulusal ve uluslararası işbirliklerini de içermesi açısından öne çıkmış, makale kapsamında, "Kentsel Dokuda Arayışlar/Hacılar" çalıştaylarından elde edilen deneyimlerin aktarımı tercih edilmiştir.

2.1. KENTSEL DOKUDA ARAYIŞLAR I – II VE EXTREME ARCHITECTURE ÇALIŞTAYLARI

Kayseri kentinin kimliğini oluşturan önemli etkenlerden biri olan Erciyes Dağı'nın kış turizmine yönelik potansiyeli Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından değerlendirilmiş ve Erciyes önemli bir kış merkezi olarak planlanmıştır. Ciddi yatırımların yapıldığı bu planlama çalışmaları, Erciyes'e çıkış kapısı konumunda olan küçük yerleşkeler için önemli bir ekonomik kalkınma ve rekabet gücü kazanma olasılığı yaratmıştır.

Erciyes Dağı'nın eteklerinde yer alan bir yamaç yerleşkesi olan Hacılar; basit ancak etkili bir kentsel dokuya sahip, küçük bir yerleşim birimidir. Hacılar'ın gereksiz ayrıntılardan arınmış, sade ve yalın evlerinin yan yana gelmesiyle oluşan doğa ile bütünleşik dokusu bozulmadan, belde yerel halktan arındırılmadan yeni kullanıcılarına bütüncül bir deneyim sunacak bir planlamaya gereksinim duymaktadır. (Büyükmihçi, 2013/a)

Erciyes projesi bağlamında önemli bir potansiyele sahip olan Hacılar yerleşkesinin var olan özgün tarihi dokusu ile bir kültür turizmi projesi olarak gerçekleştirilmekte olan bu önemli projeye eklenerek yapılması gereken uzun erimli kentsel tasarım projesine altlık oluşturması için Kayseri Büyükşehir Belediyesi'nin önerisi ile Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öncülüğünde planlanan hacılar çalıştaylarının ilk etabı "Kentsel Dokuda Arayışlar I" adı altında, Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi / Hacılar Belediyesi akademik işbirliğinde 6-16 Haziran 2012 tarih aralığında 27 öğrencinin katılımı ve 8 akademisyenin yürütücülüğünde Kayseri/Hacılar' da gerçekleştirilmiştir.

Şekil 1: Kentsel Dokuda Arayışlar I Çalıştay Afışı

Şekil 2 : Kentsel Dokuda Arayışlar II Çalıştay Afisi

Daha çok alanın kentsel kimliğini belirleyen somut verileri üzerine yoğunlaşılın süreçte, alanın sadece analitik verilerle okunduğu mimari ve kentsel dokusu değil, her şeyin onun için tasarlandığı kent insanının kimliği, toplum yaşamı, beklentileri, istekleri, alışkanlıkları üzerinde de yoğunlaşılınmış, yerleşme dokusunun tüm bileşenlerine ayrı ayrı odaklanılarak farklı düzeylerde teknik ve sosyal içerikli analizler gerçekleştirilmiştir. (Büyükmihçi,2013/b) Uyumlu ve keyifli bir çalışma ortamı içinde gerçekleştirilen çalıştay sonucunda elde edilen bilgilerin bilimsel platformda değerlendirilmesi ve reel projeler haline dönüştürülmesi için daha geniş katılımlı ve daha organize ikinci bir çalıştay düzenlenmesi kararı alınmış, Bu karar ışığında yine Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi ve Hacılar Belediyesi koordinatörlüğünde; Erciyes Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi'nin katılımı ile düzenlenen "Kentsel Dokuda Arayışlar II" Çalıştayı 24 Haziran-01 Temmuz 2013 tarihleri arasında Kayseri Hacılar'da gerçekleştirilmiştir.

Şekil 3: Çalıştaydan Görüntüler

Şekil 4 : Çalıştaydan Görüntüler

38 Öğrenci, 10 akademisyen ve 2 belediye personelinin katılımı ile gerçekleştirilen çalıştay, koordinatörler tarafından iki gruba ayrılmış, 1. grup kentsel doku özellikleri üzerinde yoğunlaşırken, 2. grup Hacılar'a kimliğini kazandıran renk üzerinde yoğunlaşmıştır. Üç farklı üniversitenin katılımı ile gerçekleştirilen "Kentsel Dokuda Arayışlar II" çalıştayında özgün yorumlar, ilginç saptamalar, özgün öneriler geliştirilmiştir. Geliştirilen bu öneriler; Hacılar Kaymakamı, Belediye Başkanı ve Meclis Üyelerini de içeren, çok katılımlı bir platformda yerel halk ile paylaşılmış, alanda yapılan saptamalar ve geliştirilen projeler bir sergi aracılığı ile halka sunulmuştur. Kendini çalışmanın bir parçası olarak hisseden halk ile öğrencilerin iletişimi belki de çalıştayın gerçek başarısını oluşturmuştur.

Şekil 5: Çalıştaydan Görüntüler

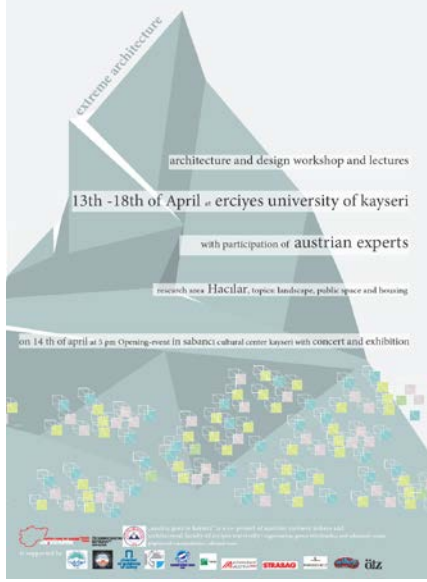

Şekil 6 : Çalıştaydan Görüntüler

Erciyes Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nin Avusturya Büyükelçiliği ile ortak bir çalışma gerçekleştirmesi söz konusu olduğunda; Avusturya ekibinin kış turizmindeki deneyimini henüz yatırımlarına yeni başlamış olan Kayseri'ye taşımak, daha önceki çalıştaylardan elde edilen sonuçları da değerlendirerek, profesyonel yaşamın içinden gelen gruplarla daha reel sonuçlara ulaşmak amacıyla çalışma alanı olarak yeniden Hacılar belirlenmiştir. Türkiye ve Avusturya'nın farklı coğrafi bölgelerinde çalışmalarını sürdüren profesyoneller ve akademik kişilerin ortak katılımı ile gerçekleştirilen çalıştayda, ev sahibi olan Türk ekibin alanı iyi tanınması ve bu birikimleri yabancı ekiplere aktarması, bilmedikleri bir ülkede, tanımadıkları bir alanda çalışacak olan yabancı ekiplere ciddi avantaj sağlamış, kısa sürede somut bir çalışma gerçekleştirmek durumunda olan ekiplerin başarı oranını yükseltmiştir.

Şekil 8: Çalıştaydan Görüntüler

Şekil 7: Extreme Architecture Çalıştay Afışı

Şekil 9: Çalıştaydan Görüntüler

Uluslararası çalışmaların belki de en önemli yararı yerel ekiplerin sürekli yaşadıkları ortamda gözden kaçırdığı özel ayrıntıları yabancı ekiplerin fark etmesi, kendi deneyimleri ile ilişkilendirdikleri alanlar için daha gerçekçi öneriler geliştirebilmeleridir. Karşılıklı etkileşim ve akademik alışverişler özellikle bu noktalarda daha etkin olmuş, kayak turizminde önemli deneyimlere sahip Avusturyalı ekip ile yerel verilere hakim Türk ekibin birlikteliğinden alana yönelik özgün öneriler geliştirilmiştir.

Çalıştay sürecinde geliştirilen fikirler ve sonuç ürünler, Avusturya Büyükelçisi, Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı temsilcisi, Erciyes Üniversitesi Rektörü, Mimarlık Fakültesi Dekanı, öğretim üyeleri, öğrenciler ve basın da yer aldığı çok katılımlı geniş bir platformda değerlendirilmiştir. Ancak ne yazık ki yerel seçim sürecinin hemen ardına tarihlenen bu değerli çalışmalar ve bulgular yerel yönetim yetkilileriyle paylaşılammış, değerlendirme toplantılarına yeni seçilen başkanın ve meclis üyelerinin katılımı sağlanamamıştır. Oysaki bilinç düzeyi yüksek bir ekibin alana yönelik gerçekleştirdiği üç etaplı oluşmuş ardışık çalışmalar gerçek değere sahip birikimlerdir. Farklı ülkelerde, farklı kurumlarda görev yapan bilim insanlarının üç yıla yayılan ortak çalışması ve akademik işbirliği ile üretilmiş olan fikirler ve yerel koşullara saygılı yeniden düzenleme projeleri,

yerleşkeye özel bir konum sağlayacak Erciyes kış turizminden pay almayı hedefleyen diğer yerleşim birimleri içinde Hacılar'ı avantajlı bir konuma getirerek var olan rekabet ortamında onu öne geçirecek önemli çalışmalardır.

3. SONUÇ

Ana görevi bilgi üretmek ve öğretmek olan üniversitelerin ürettikleri bilgileri sadece öğrencileri ile değil toplumun diğer katmanları ile de paylaşmaları önemlidir. Bu paylaşım bir yandan yerel yönetimlere, karar vericilere ve kent sakinlerine kentlerinin ayrıcalık özelliklerinin ayırdına varmalarını sağlayacak bilgi aktararak kent bütününde bir farkındalık yaratacak, kentlerin daha derinlikli oluşumlar olmalarını sağlayacak, diğer yandan öğrencilerin farklı kültürleri, farklı alanları deneyimlemelerini sağlayacak, farklı üniversitelerde öğrenim gören farklı gruplarla tanışmaları, iletişimlerini güçlendirmeleri için bir ortam yaratacak, üniversite/yerel yönetim işbirliği ile teori ve pratiğin birleştiği bir noktada, vizyonlarını genişleten, farkındalıklarını arttıran bir zihinsel süreç zenginliği yaşamalarını sağlayacaktır.

Katılımcı tüm taraflar için büyük önem taşıyan çalıştaylar, gerçekte farklı gruplar arasında sorun odaklı bir beyin fırtınası yaratarak alana yönelik anlamsal, kavramsal ve bilimsel içerikli vizyon üretecek bir platform yaratma ortamlarıdır. Problemlerin arka planını irdeleyen, çözüm arayan ancak çok hızlı düşünmeyi gerektiren çalıştay süreçlerinde, yerleşimin sorunları, potansiyelleri sayısız parametreler çerçevesinde, akademisyenler, öğrenciler, halk ve karar vericilerin birlikte yer aldığı, çok katmanlı ve çok paydaşlı bir ortam içinde tartışılmakta, değerlendirilmekte, analiz edilerek ortak akılla üretilen bir model kurgulanmaktadır. Bu platformda gerçekleştirilen tartışmalar, katılan tüm aktörler için farklı açılardan vizyon açıcıdır. Hiç kimsenin algısı, tartışmalardan elde ettiği deneyim bir diğeri ile aynı olmamaktadır. Zira her bireyin kazanılmış bilgileri, edinilmiş alışkanlıkları ve bilinçaltı verileri farklıdır. (detaylı bilgi için Palasma, 2015) Bu nedenle katılan her bireyin, okuması, algısı ve kazanımı farklı olacaktır. Bu nedenle kurumlar bu tip platformları yaratmalı, katılımcılar ise bu ortamlardan kendi kişisel özellikleri ve yeterlilikleri oranında kazanç elde etmelidir.

Ancak; bu noktada unutulmaması gereken en önemli konu; kısa sürelerde gerçekleştirilmek zorunda olan çalıştaylar sadece çoklu platformlarda düşünsel ve biçimsel yaklaşımlar sonucunda yeni fikirler geliştirilen ortamlardır. Farklılıkların zenginliği olarak da tanımlanabilecek olan bu değerlendirme ve fikirlerin çalıştay sonrasında profesyonel bir ekip

tarafından toparlanması ve bilimsel esaslar doğrultusunda projelendirilmesi gerekir. Kültürel mirasımızın birer temsilcisi olan, yerleşmeler ancak bu yollarla doğru yöntemlerle yapılandırılacak, gelişebilecek ve güncel yaşamın bir parçası olarak kullanılabilir.

Çalışma sonunda geldiğimiz bu noktada, H. Ford'un "*Bir araya gelmek bir başlangıçtır, beraberliği sürdürmek bir ilerleme. Beraber çalışmaksa gerçek başarıdır.*" Sözüünü hatırlamak anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Büyükmihçi, G., (2012), "Uluslararası Germir Çalıştayı Kapanış Konuşması"

Büyükmihçi, G.,(2013/a), "Kentsel Dokuda Arayışlar Çalıştayı II Açılış Konuşması"

Büyükmihçi, G.,(2013/b), "Kentsel Dokuda Arayışlar Çalıştayı II Kapanış Konuşması)

Ersen, A., (2010), "John Ruskin(1819-1900) ve Konservasyon Hareketi", Restorasyon konservasyon Çalışmaları Dergisi, 6, 52-60

Palasma, J., (2015) "Tenin Gözleri" , İstanbul, YEM Yayınları

Tanyeli, U., (2011), "Rüya İnşa İtiraz -Mimari Eleştiri Metinleri", İstanbul, Boyut Yayınevi

(<http://www.meshursozler.com/meshur-sozleri/351-henry-ford-sozleri.html?sayfa=&Site=2#ixzz3hALBmLt2>) erişim tarihi, 26/07/2015

ARZULARI DENETLENEN BEDENİN ‘CENNET’ HAYALİ

M. Zühre SÖZERİ YILDIRIM*

ÖZET

Bu çalışma, sanat ve mimarlık disiplinleri içinde bir metafora dönüşen ‘ev’ kavramını temel alarak, kadının farklı varlık boyutlarındaki mekânsal yorumunu incelemektedir. Bir mekânsal yapıya kadın/öznenin etkisi, bu mekânın betimleyen/yorumlayan dış eril göz (gözlemcinin cinsiyetinden bağımsız olarak) tarafından sınırlandırılması iki örnek üzerinden incelenecektir. Bir 15. yüzyıl Doğu minyatüründeki ‘Süleyman Peygamber’in Divanı ve Belkıs’ ve güncel bir belgeseldeki ‘Çoban Hatice’ kendi mekânlarını nasıl etkilediler ve bu mekânlar başka bir gözlemci tarafından nasıl yorumlandı? Sonuç olarak bu çalışmada; erkek egemen toplum içinde sürekli denetlenen ve toplumsal roller açısından pasif tutulan kadın kimliğinin, bir mekânsal anlatım içindeki etkinliği sorgulanmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Kadın, iktidar, özne, mekân, tasarım, tasvir.*

THE PARADISE DREAM OF A BODY WHOSE DESIRES ARE CONTROLLED

ABSTRACT

Based on the concept of “home”, which has begun turning into a metaphor within the disciplines of contemporary art and architecture, this research examines the general spatial interpretation of women in various dimensions of existence. A woman’s influence on the spatial structure as a subject and the limitations on women’s space, ruled by the outer male view as an observer (regardless of the gender of the observer), are analysed through two examples: a representation called “The Divan of Solomon and Bilqis Queen of Sheba” on a 15th century Eastern miniature and “The Shepherd Hatice”, a character in a contemporary documentary. This research is also focused on how these characters influenced on their own spaces and how these spaces were interpreted by male observers. As a conclusion, this study questions the efficiency of a woman’s body, constantly controlled and made passive in terms of social roles, in a male dominant society, in spatial expressions.

***Keywords:** Women, power, subject, space, design, miniatur.*

---

* *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, zuhreyildirim@mu.edu.tr.*

1. GİRİŞ

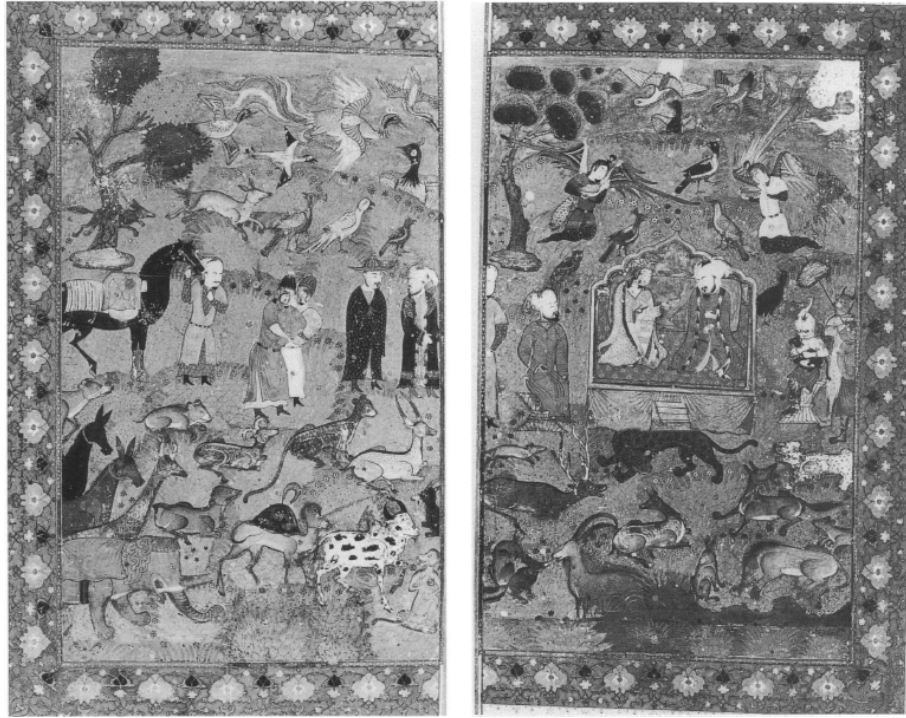
“Her evin bir kuralı vardır. Hepsi küçük birer devlet...” (Ömür Çilengiroğlu,2000).

Günümüz toplumunda bireyin kendini en iyi ifade edebildiği alan, özel yaşam alanı olarak da tanımlanan EV’dir. Kendimizi rahat hissettiğimiz, günün çalışma saatlerini ona ulaşma amacıyla geçirdiğimiz, hatta bir anlamda -herkesten uzaklaşmak için de olsa- ona varışı özgürleşme olarak tanımladığımız bir SİĞİNAK’tır. Belki de bütün inanç sistemlerinde hedeflenen cennetin dünyadaki karşılığıdır: Kendimize özel bir CENNET’tir. Güncel düşünürlerin tartışmalarına bakıldığında ya da tanımı konusunda sorular çoğaltıldığında bu alan, tahmin edilenden daha karmaşık bir yapı sergilemektedir. Ulaşmaya çalıştığımız sığınaktan beklentilerimiz, özgürlüğü nasıl tanımladığımız, evin gerçekten bir özgürlük alanı olup olmadığı ilk akla gelen sorulardır. Bu alanın özelliklerini belirleyen ya da biçimlenmesini etkileyen özne, aynı zamanda bu alanın kullanıcısı olan birey midir? Bireyin yaşamında birincil derecede önem taşıyan, bu en özel mekânın biçimlenmesinde iktidar ilişkileri nasıl bir rol oynar?

Georges Duby Fransa’daki evlilik kurumu ve bu kurumun yarattığı düzenlemeleri incelerken, iktidar ilişkilerini anlamının en basit yolunun, doğrudan Kral’ın kendi evine bakmak olduğunu söyler (Duby, 1991) . O halde kaçınılmaz şekilde karşımıza çıkan ve dolaylı/doğrudan toplumsal yapılar ile ilişki kuran EV kavramının sabit bir tanımlama ile karşımıza çıkmasını beklemek mümkün değildir. Çünkü EV kavramının toplumsal yapılar ile ilişkileri, çözümlmeyi zorlaştıran anlam kaymalarına neden olmaktadır.

Tüm bu düşünceler çerçevesinde bu çalışma, karmaşık bir yapı olan EV kavramını temel alarak, kadın kimliğinin mekânın oluşturulmasına etkisini ve erkek egemen iktidar yapısının bu duruma karşı oluşan mekânsal direncini sorgulamaktadır. KADIN mekânsal anlatımların içine dahil olduğunda bu mekânsal yapıların nasıl değişim geçirdiğini ve dışarıdan bir gözle bakıldığında mekândaki kadın etkisinin nasıl betimlendiğini araştırmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, burada erkek egemen toplum yapısına geçişin ardından sürekli olarak denetlenen ve toplumsal roller açısından pasif durumda tutulan bir öznenin ve onun bedeninden bahsedilmektedir.

Peki 'denetlenen bir beden' iktidar mekanizmalarının en önemli aracı olan mekânsal bir anlatım içinde etkin olabilir mi, başka bir deyişle bu iktidar mekanizmaları onun etkin olmasına izin verir mi? Hangi tarihsel dönemde olursa olsun, kadın kimliğine dışardan bakış ve yorumlar –gözlem yapanın cinsiyetinden bağımsız olarak- 'eril' bir karakter taşımaktadır. Erkek egemen iktidar yapısının toplumsal öğretisi ve uzlaşması da bunu gerektirir. Bu nedenle kadın kimliğinin iktidar mekanizmalarına karşı gösterdiği/kullandığı direniş taktikleri bile çoğunlukla onu dillendiren yani sözü kuran iktidar tarafından aktarılmaktadır. Burada örneklenecek olan 15. yüzyıl Doğu tasvirlerinden "Süleyman Peygamber'in Divanı" içindeki Belkıs 'eril dış göz'ün ve güncel bir belgeselin ana karakteri olan Çoban Hatice ise 21. Yüzyıldan eril/dişil karma bir gözün anlatımıyla analiz edilmektedir.

Şekil 1. İkili Sayfa Düzeninde Süleyman Peygamber ve Belkıs, Nizami, Hamse, TSMK H. 768, 1b-2a (Bağcı, 1995).

Yaklaşık 600 yıllık bir dönem farkı taşıyan bu örneklerin analizinde; EV kavramı her gün içinden çıkılıp gün bitiminde geri dönülen bir alandan daha geniş algılanmalıdır. Modern dünyanın yaptırımı olarak, içinde yaşadığımız gün keskin tanımlar içine yerleştirilmiş ve her dilimi sınıflandırılmış bir zamansal yapıdır. Ev de bu yapı içinde, bireyin hayatta kalması için gerekli olan biyolojik ihtiyaçları hariç üretimi durdurduğu bir zaman diliminde varlık gösterir. Dolayısıyla diğer zaman parçalarında öznesi ile ilişki kuramayan boş bir alandır. Durum sadece kadın için farklılaşmış ve kadın bu boş alan içine üretimden uzaklaştırılarak kapatılmıştır.

Modern dünya ile ilgili bu bilgilere karşıt olarak bu çalışma, EV kavramının bugün farklılaştığı, bireylerin artık neredeyse tüm üretimlerini evlerinden yapmaya başladığı modern sonrası dönemin verilerinden yola çıkmaktadır. EV tarih boyunca iktidarın en önemli aracı olan, içinde barındırdığı öznesini anlamsal olarak da temsil eden sonsuz derecede zengin katmanlara sahip, bireyin içinde varlık gösterdiği fiziksel olarak var olan/olmayan her türlü alanı tanımlayabilir. Bu noktada EV, özellikle kadın/özne açısından, tarih boyunca etkin kılınmadığı, ama hep sahip olmak istediği 'kendi özel cennetinin dünyadaki karşılığı' olarak da yorumlanabilir.

Şekil 2. Çoban Hatice Evinin Ön Avlusunda. (Çelebi ve Sönmez, 2008).

2. KADIN/ÖZNE VE MEKÂN İLİŞKİSİ: İKİ YORUM

Burada incelenen kadın/özne ve mekân ilişkisini betimleyen örnekler, kadının mekânsal yapıya etkisini açıklamak için değil, onu aktaran gözün -bir kadını anlatırken- mekânı nasıl bir araç olarak kullandığı ya da kadının bu mekânı kullanmasına ne kadar izin verdiği açısından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla betimlemelerde bize tasvirleri aktaran gözün -ister bireysel tercihleri, ister içinde bulunduğu toplumun etkisiyle- birey olarak kadına iktidar öznesi ya da nesnesi olarak nasıl baktığıyla doğrudan ilişkilidir.

İlk örnek, Doğu tasvir geleneğinin önemli kalıplarından biri olan “Süleyman Peygamber’in Divanı” tasviridir. (Bağcı, 1995,101) Bu tasvir kalıbı, Osmanlı ve genel anlamda İslam örnekleri içinde çok farklı karakterleri özne olarak kullanmış bir kalıptır. Anlatım içinde kullanılan tüm biçimler, temelde ana karakterin iktidarına meşruiyet kazandıran görsel bir uzlaşma oluşturur. Bu uzlaşma, tasviri yapan nakkaş ile onu izleyen seyirci arasındaki ortak dil aracılığı ile sağlanır. Doğrudan tasvirin matematiksel olarak merkezine olmasa da anlatının merkezine, açık havada bir taht içine oturtularak, yanındaki görevlileriyle birlikte betimlenen Süleyman Peygamber, diğer tüm örneklerde olduğu gibi bu sahnenin içine katılımı ile iktidar sahibi olduğunu ilan eder. Kalıbın farklı yorumlarında tasvire, Süleyman Peygamber yerine bir Moğol hükümdarı ya da Osmanlı hükümdarı yerleştirildiğinde de, değişen tek şey iktidar sahibinin kimliğidir. Tüm anlatımlarda ana karakterin iktidarını etkin bir şekilde tanımlayan ve tasvir yüzeyinde birçok biçimin bir araya gelmesiyle oluşturulan bu kutsanmış alan ise ana karaktere ait ‘cennetin’ ta kendisidir. (Bağcı tarafından incelenen örnekler: TSMK H. 1497 2a ve 1b Firdevsi Şahname, 1574, Şiraz; TSMK H.750, 2a ve 1b, Nizami, Hamse, 1560-70; TSMK A.3559, 2a ve 1b, Nizami, Hamse, 1580; TSMK H.768, 2a ve 1b, Nizami, Hamse, 1485; TSMK H.1508, 15a ve 14b, Firdevsi Şahname, 1496)

Bu tasvir kalıplarında kullanılan alanların cennet olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Doğu ve Osmanlı tasvir sanatındaki bu temel kalıpta betimlenen alanın açık alan ya da kapalı alan olduğu genellikle anlaşılmasız bırakılmıştır. Bu durum tasvir edilen alanın bilinen mekân tanımları dışında kalan, belki de gerçekte var olmayan bir alan olduğunu düşündürür. Evliya Çelebi’nin sözleri de bu düşünceyi destekler: ‘...Yirmi bin servi, çınar, salkımsöğüt, çam ve şimşirin dikildiği yuvarlak İrem bahçesi gibi bir bahçede ayrıca her biri bir kuşhaneye ve çiçek bahçesine dönmüş binlerce meyve ağacı vardır ki bugün ancak Cennet bahçesi ile kıyaslanabilir...’ Birçok farklı

Osmanlı yazılı kaynağında da, Sultan'a ait mekânların 'Sultanın bulunduğu bu yer, cennet bahçeleri içinde bir yer olmalıdır.' sözleri ile anlatıldığına rastlanır. Gülru Necipoğlu'nun çalışmasında, Topkapı Sarayı'nın dördüncü avlusunda bulunan köşkleri 'Antik, Yakınoğu ve Akdeniz örneklerinde rastlanan hükümranlığın cennet bağlantılı kozmik ifadesi' diyerek açıklaması yine bu görüşü destekler. (Necipoğlu, 1991)

Süleyman Peygamber Divanı anlatımlarının bazılarında, ana karakter Süleyman Peygamber'e dönemin önemli kadın karakterlerinden Saba Melikesi Belkıs eşlik eder. Buradaki eşlik etme durumu, Belkıs'a tam anlamıyla Süleyman Peygamber ile eşit bir meşruiyet kazandırmasa da, onun tasvir izleyicisi açısından tanınan ve önemli bir kişilik olduğunu anlatır. Bu ziyaret iki farklı şekilde betimlenir. Tek sayfa düzeninde, mekânsal olarak iktidar sahibinin Süleyman Peygamber olduğu açıktır. Bu anlatımlarda Belkıs'a uygulanan betimleme şekli, benzer tasvir örneklerinde soy ve görev bakımından seçkin erkek konuklara uygulanan misafirperverlikten farklıdır. Ancak seçkin erkek konukların betimleme kalıplarında, konuk hiyerarşik olarak ana karakterden daha alt düzeyde oturur şekilde anlatılır. (Örnekler: Konuk kabul eden benzer örnekler için Arifi, Süleymanname, TSMK H 1517: folio 17b_18a, folio 332a, folio 360a, folio 471b, folio503a, folio519a, 603a) Oysa Belkıs anlatımında bu kalıplar kullanılmaz. Belkıs'ın oldukça geniş bir coğrafyada iktidar sahibi olduğu, yazılı kaynaklarca sıkça anlatılmıştır (Kuran: Neml Suresi 22-44. Ayetler). Bu durum Belkıs için "Sultan ve ileride babasının iktidarına sahip olacak oğul" betimlemesindeki kalıp aynen alınmasını ve onun Süleyman Peygamber'in hemen yanında betimlenmesini sağlamıştır.

İkili sayfa düzeninde ise, Süleyman ve Belkıs birbirlerinden ayrı ve kendi özel mekânlarında yer alırlar. Tasvirdeki diğer biçimler (konuklar, saray görevlileri, doğaüstü yaratıklar) her iki sayfada da birbirlerine oldukça benzer şekilde yerleştirilmiştir. Ancak tüm bu benzerlikler, Belkıs'ın 'cennet'i ifade ettiği düşünülen bahçede, tek başına ve iktidar sahibi olarak tasvir edilmesi hakkını vermemiştir. Onun için betimlenen alanın, kapalı bir alan olduğu vurgulanır. Bu tasvir örnekleriyle karşılaşan ve dönemin diline tanıdık olan izleyici, kullanılan kalıplardan tasvirdeki kadın karakterin yani Belkıs'ın Süleyman Peygamber'le eşit düzeyde bir meşruiyete ve 'cennet'e tek başına sahip olamayacağını anlar.

Tasvir sayfalarında saygın bir konumda yansıtılsa da, kadın/özne Belkıs tasvir düzenlemeleri aracılığıyla mekânsal bir sınırlamaya tabi tutulur.

Yüzyıllara yayılan bir süreçte bu sınırlandırma kadın/özneyi edilgen ve nesne haline gelmiş kadınlara dönüştürür. Burada analiz edilecek ikinci örnek 2008 yapımı Lilit'in Kız kardeşleri belgeselindeki Çoban Hatice'de yine bir dış göz yardımıyla kadın-mekân ilişkisine dair betimlemeler yapılmaktadır. Bu belgeselde, karakterlerin seçiminden çekimlerin tamamlanmasına kadar geçen süre boyunca, üretimde nesne değil özne olmayı başarabilen kadınların izini sürmek hedeflenmiş ve Ege Bölgesi'nde üretimin içinde olan çoban ve balıkçı kadınlar belgelenmiştir. Bu nedenle, onun mekân ile ilişkisini yorumlayan dış göz Osmanlı tasvirinin yorumlayan göz ile tamamen paralel değildir. (Çelebi ve Sönmez, 2008)

Şekil 3. Hatice'nin Tanımlı-Sınırlı Evine Yaklaşırken. (Çelebi ve Sönmez, 2008).

Belgesel boyunca kameranın takip ettiği en dikkat çekici karakter, belki de yaşamak için seçtiği yer ve bu seçimin ona sağladığı imkân nedeniyle, önceleri burada ailesi ile yaşayan sonra kendi başına çobanlığa devam eden Hatice'dir. Filmin ilk karelerinde çatısıyla, bacasıyla, ocağıyla, kapısıyla, bahçesiyle, hatta temizliğini yeni bitirdiği evinin kapısına çıktığında konuğunu içeri davet eden duruşuyla bir kadın anlatılır. Her haliyle alışageldiğimiz geleneksel bir kadın kimlik olarak onu bir sınır içine kapatan EV'i ile karşımızda, kameranın tam önünde durmaktadır. Evinde kendi ekmeğini yaparken, bahçeyi süpürürken, köpeği kovalarken, ineklerini sağarken, elışı yaparken yakalar kamera onu ve her şey bir kadının olması gerektiği gibi akar peş peşe görüntülerden... Filmin başından beri Hatice'nin EV'i olduğu sanılan bu görüntülerin ardından, onun yollara düşüp kamerayı

da peşine takmasıyla izleyiciye ulaşan betimlemeler ve mekânsal tanımlamalar/sınırlamalar da değişmeye başlar. Bu noktada artık dağlardaki kaya oyuklarında sayılamayacak kadar çok EV tespit etmeye başlayan kamera, Hatice'yi bir dış göz olarak aktarmaya devam eder.

Şekil 4. Hatice'nin Gerçek Mekânları, Ev/leri. (Çelebi ve Sönmez, 2008).

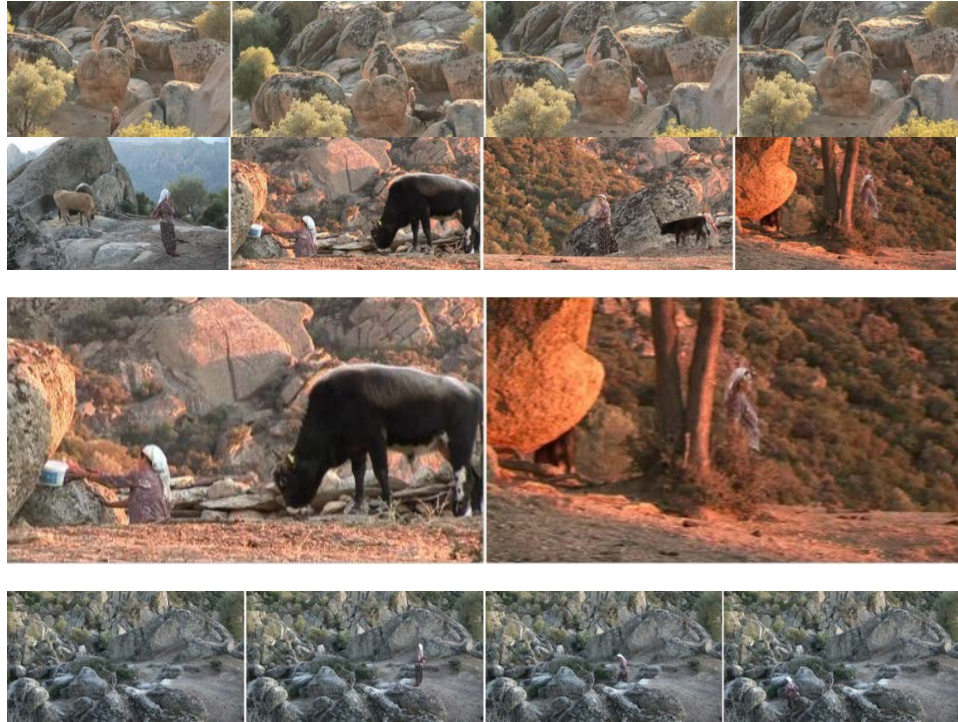
Kamera, hayvanların yayıldığı alanı, bir geçitle diğer alana bağlanan kayaları görüntüler, ardından Hatice'yi hayvanları yemlerken, onları toplayıp oradan ayrılırken izler, istiflenmiş yakılacak çalılışın bölümüne geçer; görüntüleyebildiği alanları tanımlamaya çalışıp, bir yandan da sınırlarını çizme çabasıdır. Oysa geçilen her nokta her kaya, hatta her ağaç, sınırları görünmeyen ama Hatice'nin onlara yüklediği işlevlerle tanımladığı alanlardır. Her biri kamera tarafından tek tek görüntülenirken, Hatice'nin hareketleri ile bu alanlar da harekete geçmeye başlar.

Şekil 5. Değişen Görüntüler/Mekânlar/Evler. (Çelebi ve Sönmez, 2008).

'Hatice'yi izlemek' kamera için hızına yetişilmesi zor bir gezi olsa da, onun için bir gezi değildir, aksine o yaşamının bir gününü anlatmaktadır çok da hissettirmeden... Bu yolculuk sırasında geçtiği her noktayı bir amaç için kullanır, yem verir, hayvanları toplamak için seslenir, bazı eşyaları sonraki gelişte yeniden kullanmak için saklar. Üstelik üç dört saat yürüme mesafesi uzaklıkta olsa bile, her yer birbirine çok yakınmış gibi doğal davranır. Aslında Hatice onu betimlemeye çalışan gözü aldatıp, EV sanılan yerden alıp, hızla sarp kayalıkların içindeki binlerce EV'e doğru sürükler ve sınırlarını ortadan kaldırdığını gösterir. Hatice'nin sınırları bu derece kaldıran

tavır, iktidar mekanizmaların çok sert tedbirler olarak çalıştığı toplumsal yapının dışında kalmayı başarısından kaynaklanmaktadır. Kendisini betimleyen gözün onunla kurduğu ilişkide de eril bir ifade izlenmemektedir. Kamera geleneksel ev-kadın arasındaki ilişki hakkındaki bilgisini/önyargısını doğanın içinde sürüklenmeye başladığı anda geride bırakmıştır.

Şekil 6. Hatice'nin Mekânları. (Çelebi ve Sönmez, 2008).

Ev insanın sılasıdır. Çok eski zamanda olsa gerek hatırlamıyorum, yırtıcı bir hayvanın önünden kaçarken sığındığı... Kendisinden... (Çilengeroğlu, 2000)

3. DEĞERLENDİRME

Tasvirlerde yer alan biçimsel sınırlama, Foucault tarafından aktarılan hem fiziksel hem de biyolojik kapatılmışlığa işaret etmektedir. Kadın kimliği üzerindeki denetleme mekanizmaları, bugün öyle bir noktaya ulaşmıştır ki, 'evin hanımı' ve 'yuvayı yapan' olarak tanımlanan kadın kimliğinin içi tamamen boşaltılmış, sahip olduğu ev içi iktidar bile gerçekte var

olmayan/sanal bir meşruiyete dönüşmüştür. Ev yoluyla kendisine karar verme hakkı tanındığı iddia edilen kadın, aslında tüm bedeni ile evin sınırları içine kapatılmış, hatta Foucault'nun sözleriyle, hem denetlenen hem de gözetlenen uysal bir birey haline getirilmiştir. Oysa kadının “yuvayı oluşturan” ve “evin hanımı” olan kadın kimliği ilk toplumlardan bu yana geçerli olmuştur. (Foucault, 2007)

Gerçekte kadın yaşayacağı barınağın yerinden, yavrusunu büyüteceği en elverişli yerin seçimine, hatta bu yerin inşasına kadar aktif olarak rol almıştır. Üstelik doğurganlığın sağladığı üretkenlik, ona yaşamın her alanında üretken olmayı sağlayan bir konum vermiştir. (Cıbroğlu, 2004, 67-72) Buna rağmen kadının kimlik olarak bugünkü pasif ve eve kapalı hale dönüşümü çok da şaşırtıcı olmamalıdır. Bu durum öncelikle iktidar sahibi ve erkek egemen yapının tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak yüzyıllardır oluşturulan baskılarla sağlanmıştır. Öyle ki, bugün cinsiyet farklılıklarını temel alarak yeni iş tanımlamalarından ve cinsiyetten kaynaklanan biyolojik engellerden bahsedilmektedir. R. Briffault cinsiyetler arasında yaratılan bu yeni tanımlamaları, ‘kültürel ve toplumsal gelişmenin bir nedeni olarak değil, aksine sonucu olarak’ açıklar. Erkeğin kâr getiren üretim alanını kendi tekeline almak istemesinden dolayı, bu alandaki kadın, cinsiyete bağlı gerekçeler hatta yetersizlikler öne sürülerek aktif durumdan pasif duruma geçirilmiş ve üretimin öznesi değil nesnesi haline dönüştürülmüştür (Briffault, 1990).

4. SONUÇ

Bu çalışma kapsamında incelen örneklerdeki ‘dış gözün’, yukarıdaki değerlendirmeler paralelinde daima göz önünde bulundurulması gereklidir. Özellikle tasvir örneklerinde erkek egemen dil daha baskındır. Bu nedenle hem nakkaş, hem de dönemin erkek egemen yapısı, tasvirdeki ifadeleri doğrudan etkilemiş olmalıdır. Yine de kadın/öznenin yani Belkıs’ın cennet anlatımında Süleyman peygamber ile eşdeğer resmedilmiş olması, kadına mekân içinde etkin bir rol vermesi, ‘Cennet’i tamamen ona teslim etmiş olmasa da önemlidir. Yetkin bir iktidar sahibi olan Belkıs’ın Süleyman Peygamber’in huzuruna gelmesi tarihsel hikâye içinde de önemli bir olay olarak anlatılmaktadır. Belkıs’ın bu kararı onun iktidar anlatımına olduğu kadar mekânsal anlatımına da önemli sınırlandırmalar getirir. Bu nedenle, tasvir içindeki Belkıs’ın mekânsal tanımlamasının sınırlı tutulma eğilimi Foucault’nun ‘büyük kapatılma’ söylemini tam olarak destekler. (Foucault, 2000)

Belkıs'ın özel durumu sebebiyle betimlemede kadın/özneye önemli ayrıcalıklar tanınmaktadır. Ancak mekân ile arasındaki ilişkide hala kurallı bir dil izlenmektedir. Belkıs tek başına betimlendiği kendi evinde iktidardır, ancak Süleyman Peygamber'in divanında tek özne olma hakkını yitirmiştir. Hatta tarihsel belgelerin çoğu bu durumu bir yenilgi olarak anlatmaktadır. Dolayısıyla, bir tür iktidar mekanizması olarak kullanılan tasvir belirli biçimleri kullanarak, sadece bir karakterin iktidarını meşru kılmakla kalmamakta, aynı zamanda başka bir karakteri de kendi denetimindeki alanlar içinde betimleyerek sınırlandırmaktadır.

Hatice'nin anlatımında izlenen yol ise daha farklıdır. Her ne kadar, anlatımın başında Hatice geleneksel sınırları içindeki EV tanımı ile betimlense de, sonrasında bu sınırlamadan çıkmayı başarmıştır. Dış göz bu defa toplumsal biçimlemelerle yaratılan bir sınırlı anlatımda çıkarak, öznenin kendisinin anlatımını birebir aktarmaya başlar. Buradaki kadın karakter Hatice bir zamanlar evlenmiş olsa da, sonradan kararını değiştirmiş, köylülerin dediği gibi, dağlarına geri dönmüştür. Zorlukları olsa da orda yaşamının, önüne çıkarılan “biyolojik” engellerin onu durdurmasına izin vermemiştir. Yine DUBY'nin Evlilik kurumunun düzeni sağlamak için kurulan bir ‘Kutsal aile hücresi’ olduğu savından hareket edersek, bu hücre içine kapatılarak denetlenmek istenen birey Hatice, hücreyi kırarak yeniden dışarı çıkmayı başarmıştır. (Duby, 1991)

Barınağının yerini seçme kararını kendi başına vermeyi, sınırları var gibi gözüken ama sonsuzluğa açılan mekânlarda yaşamayı, kimsenin izni olmaksızın antik kral yolundan dilediğince yürümeyi, her gün isterse farklı bir kayanın üzerinden hayvanlarını çağırarak için şarkı söylemeyi, el çırpmayı seçmiştir. En önemlisi, erkek egemen bir dil konuşan bir toplumun bireyi olsa da, deyim yerindeyse EVİN HANIMI olarak, yaşadığı çevreyi kendi öz alfabesini kullanarak tanımlamıştır. Bunu sağlayan en önemli etken, onun etrafında etkili olan iktidar yapısı ve onun kurduğu mekanizmaların dışında kalmasıdır. Sonuç olarak; Hatice kadınların hâlâ üretimde kalmak için direnebildiklerini, iktidar mekanizmaları ile savaşmayı başarabileceklerini kanıtlamıştır. Onun kadar özgürleşme hakkını elde edemeyen kadınlar için bir hayali, kendi içinse var etmeyi başardığı uçsuz bucaksız bir EV'i, kendi sınırsız CENNET'ini kurmuştur.

Şekil 7. Hatice'nin Cennetinde Gün (Çelebi ve Sönmez, 2008).

KAYNAKÇA

Bağcı, S.,(1995), A New Theme of The Shirazi Frontispice Miniatures: The Divan of Solomon, Muqarnas, Vol. 12, pp.101-111.

Briffault, R., (1990), Analar, Şemsa Yeğın (çev), İstanbul, Payel Yayınevi.

Cıbroğlu, Y., (2004), “Kadın ve Yapı İlişkisi”, Mimarist, 14, 67-72.

Çelebi, E. ve Sönmez, N., (1998), Lilith'in Kızkardeşleri, Belgesel Film, ZEZE Film ve Avrasya Sanat Kolektifi ortak yapımı.

Çilengiroğlu, Ö., 2000, “Hayatın Ev Hali”, Defter33, s. 187- 189, İstanbul.

Duby, G., Şövalye, Kadın ve Rahip/ Feodal Fransa'da evlilik, Tarih dizisi, Mehmet Ali Kılıçbay (çev), Ayrıntı yayınları, Ekim 1991.

Foucault, M. (2000), Büyük Kapatılma, F. Keskin ve I. Ergüden (çev), İstanbul Ayrıntı yayınları.

Foucault, M. (2007), İktidarın Gözü, I. Ergüden (çev), İstanbul Ayrıntı yayınları.

Necipoğlu-Kafadar, G., (1991), Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries Boston, MIT and The Architectural History Foundation Press.

MİMARİYİ YAŞAMAK

Hale GEZER*

ÖZET

Çevre, duyu organlarımızın kapasitesine ve çevre değişkenlerinin ilettiklerine bağlı olarak “seçtiklerimizle” algılanır, hissedilir. Duyularla biriktirilen ve beyne ulaşan veriler örgütlendiğinde bilincimiz ile biçimlenerek anlamlı bir algı bütünlüğünü oluşturur Mimarinin algılanma sürecinde hacim değerleri; ritim, oran, ışık, doku, ses, koku gibi kişiselleşebilen öğelerle öznel olarak var olur ve içine zaman boyutunun da katılmasıyla fiziksel ve zihinsel olarak; nesnel ve öznel öğelerle anlam kazanır.

Bu makalede mimarinin yapısal ve estetik öğeleri, fiziksel ve zihinsel algının ardışık olarak gelişen süreciyle değerlendirilecek, uyarıcı ve algısal seçimi etkileyen bileşenler yaşanmışlığın bilgisi desteğiyle yorumlanacaktır.

Anahtar kelimeler: *Mimari, fiziksel ve zihinsel algı.*

EXPERIENCING THE ARCHITECTURE

ABSTRACT

Environment is perceived and sensed by our “choices” which are established by our sensual capacity and environmental parameters. Various datas -that are collected by our senses- reach human brain accompanying organized datas, form with our conscious and generates significant sense integrities.

In the process of architectural perception, volumetrical values are generated by individually defined elements such as rythim, ratio, light, texture, sound. Subsequently the perception bears physical and mental meaning with objective and subjective elements in time.

In this article, architecture’s esthetical and structural elements are evaluated within pyhsical and mental perception’s sequential developing process. Also components that effects the sensual and stimulatory choices will be evaluated through epistemologic knowledge from theories to diverse experiences.

Keywords: *Architecture, physical and mental perception*

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi*

1. GİRİŞ

Mimariyi tüm duyularımız ve duygularımızla algılarız. Ritmini hissederek, zamanına uyarak... Ona dokunmak, dokusunu, kokusunu hissetmek, sesini duymak, gözlerini kapayıp ruhunu hissetmek mimariyi yaşamaktır. Mimarlığın kendine ait öğelerini zihinsel algılama sürecimizden geçirmek ve anlamlar katarak kendi yaşamsal deneyimlerimizle mimariyi hissetmek onu anlamaktır.

Aydınlı'nın belirttiği gibi; "Mekanın fiziksel özellikleri ile yaşamın işlevsel sürecinin, duygusal, düşünsel davranış biçimleri arasındaki sarmal örgü ilişkisi mekan kavramına değişime açık yeni anlamlar kazandırır" (Aydınlı, 2008:158). Dolayısıyla mimari herkeste farklı yaşanır.

Algısal seçim sürecinde algılamayı etkileyen değişkenler; algılayan kişiyle ve algılanan uyarıcıya bağlı olarak çeşitlenir. Çevreden gelen uyarıcıları örgütlemadaki seçiciliği ve ilgi alanları gibi parametreler, kişinin algılama eşiği algısal seçimi değişken hale getirir.

Leland mimariyi duyumsamayı anlatırken; mekanı algılamaya ve kavramaya ilişkin süreci "Mimarlıktan aldığımız haz, onu algılayışımızla değerini bulur" diyerek şöyle devam etmektedir; "Bu değer gözün ve bilincin (aklın) mimari yaşantıya ilişkin görsel veriyi nasıl algıladığı ve yorumladığıyla ilgilidir. Belki en temel kavram, bilincin kendisine gönderilen tüm bilgilerle duyular arası iletişime bağlı olarak anlam aramaya programlı olmasıdır. Bu nedenle neyi algıladığımız daha önceden neyi bildiğimize dayanmaktadır." (Leland, 2006: 91).

Mimar ve mimarlık kuramcısı Juhani Pallasmaa Tenin Gözleri kitabında "çok duyulu mimarlık" kavramı üzerinde dururken mimarinin bütün duyulara birden, aynı anda seslenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Pallasmaa'ya göre mimari tıpkı şiir gibi, insanın bir iç dünya deneyimini "çok duyulu deneyim" ile yeniden inşa etmesini sağlar ve birbirleriyle etkileşen ve kaynaşan birçok duyusal deneyim alanı içerir." (Pallasmaa, 1996).

Dolayısıyla mimari kimi zaman formu, geometrisi, doluluklarıyla hissedilirken, kimi zaman boşlukları, rengi, ritmi, ışığı, dokusu, sesi, kokusuyla hissedilir. Çoğu zaman bu öğelerden bir ya da bir kaç vurucu bir rol oynasa da mimari bir bütün olarak kavranır ve yaşanır.

2. MİMARİ VE BİÇİM

Mimaride biçimin çıkışı, insanların barınma isteği ve korunma içgüdülerine yönelik, korunmak ve çevresinden ayrılmak amacıyla oluşturduğu yapılanmalarla başlayıp, mimarinin tarihsel gelişim sürecinde her dönemin anlayışına göre çeşitlenmiştir. Mimari kültürel, sosyal, bölgesel, iklimsel koşullara, ilk dönemlerde çevrenin malzeme potansiyellerine, edinilmiş uygulama pratiklerine ve dönemlere göre biçimlenmiş, formlar farklılıklar ya da benzer tipolojiler göstermiştir. Kimi zaman Filibe sokaklarında olduğu

gibi; kendimizi Safranbolu’da hissedebilir, yapıların biçim dillerindeki aynılık karşısında şaşırır, kimi zaman da buldukları yerle bağlanamayan çevresinden kopuk yapılarla diyalog kurmakta zorlanırız. Her dilin ayrı grameri olduğu gibi mimari tasarımlarda biçimin oluşmasında kullanılan yaklaşımlar ve teknikler farklılaşmaktadır.

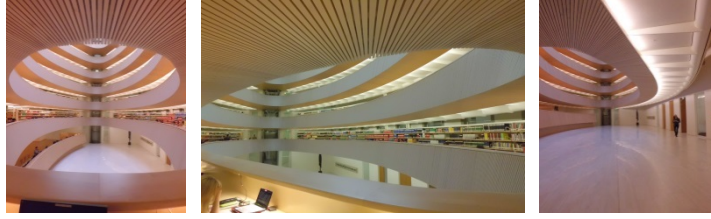
Mimaride hacim oluşturma; ya kitlesel veya kitleler arası ya da kitle içi boşlukların oluşması şeklinde karşımıza çıkar (Eriç, 2010, 284).

Geometrik asal formların yalın halde işleve ağırlık verilerek kullanıldığı dönemler olduğu gibi sadece formun egemenliğinin öne çıktığı dönemler de vardır. Düşünce ve sanat alanında ekspresyonizm ve ifadeciliğin ön plana çıktığı, formu ön plana alan bu anlayışın içine dışa vurumcuları, post Modernçileri ve arkitektonikleri dahil edebiliriz. Hepsinin de ortak bir özelliği vardır. O da yapının heykelsi biçim oluşturmalarıdır. Bu biçim bazen özgün olmaktan çıkıp eskiye göndermeler yapmakta, bazen de fonksiyon göz ardı edilebilmekte veya mimar bir form tutkunu olarak kendi kendini kopyalar hale gelebilmektedir (Eriç, 2010, 294).

Günümüzde mimari formlar, kavramsal, dijital, teknolojik gelişmeler doğrultusunda parçalanmakta, tektoniklerle katmanlaşmakta, likid mimariyle akışkan haline gelmekte, ya da parametrik tasarımlarla biçimlenebilmektedir.

Zaman zaman, forma önem verilerek binanın genel işlevine pek de uymayan form arayışının olduğu; ters duran lokanta binası, sepet, kitap vb. formlara benzetilerek yapılan, biçimin zorlandığı bazı uygulamalar da bulunmaktadır. Mekânsal olarak algılanamayan ya da işlevselliği çözümlenmemiş bu katı formalist yaklaşımlar mimarinin form öncelikli isteklerin tatmini olarak karşımıza çıkmaktadır.

Düşünceler; kültürü, kültürler formları yaratmıştır. Mimari, bu formların ifadecisi olmuştur (Eriç, 2010, 294). Geçmişinden, kültüründen vazgeçemediğimiz binalar vardır. Mimariyi yaşatırken, bugüne taşırken yeni kullanımlara yanıt vermesini isteriz doğal olarak. Vazgeçemeyeceğimiz eski/tarihi, özellikli mimari biçimlerin içine yeni kullanımlara yeni biçimlerin yerleştirildiğini yapılarla buluruz çözümlü. Eski biçimlerin yeni biçimlerle birlikteliğini sağlamak, tasarım adına güç ve tehlikeli olabildiği gibi başarılı uygulamalarda yaşanmışlıklara ait farklı duyguları hisseder, “geçmiş zamanların izinde bugünkü zamanı” yaşarız. Calatrava’nın tarihi Zurih Üniversitesi binası (Hermann Fietz, 1909) içinde uyguladığı kütüphanede zaman-mekan içiçe geçmiştir sanki. Calatrava’nın kurguladığı strüktür sistemindeki organik yaklaşımdan mimariyi yaşayan bir organizma olarak görür, geçmiş ve geleceği aynı anda hisseder ve günün içindeki bir zamanda geleceğin tasarımlarının ütopyasını kurgularız (Şekil 1).

Şekil 1. Tarihi Zürih Üniversite binası içerisinde yer alan kütüphane
(Zurich Law Library, Calatrava, 1999)(H. Gezer)

Mimaride biçim ve içerik ilişkisinin kullanıcı gereksinmelerine bağlı olarak çözümlenmesi estetik açıdan ve bina performansı yönünden bütünlük bir tasarımı gerektirir. Formun oluşmasında biçim elemanları, kütle, mekan, yüzeyler, ara kesitler ve boşluklar, içerikler ve kullanıcılar devreye girer. Çoğaltma, eksiltme, transformasyon, düzenli ya da düzensiz konumlandırmalar denge, kompozisyon, birlik, oran, ölçü gibi kavramlar biçimin oluşturulmasında kullanılırken, her bir uygulamanın sonucunda ortaya çıkan mimari farklı deneyimler sunar.

Mimarlık formların yarattığı bir mekan kurma sanatıdır aslında (Eriç, 210, 294). Bu sanatta “izm”ler vardır, kimlikler vardır. Çeşitli “izm”lerin etkisinde biçimler bazen topoğrafyanın arasında amorf, bazen de katı geometrilerle karşımıza çıkar. “İzm”lere stiller ve konseptler de eklenince mimari her kimlikte bambaşka bir ruh kazanır. Bazen de o tanıdık ruhu farklı bir kumaşla giydirilmiş bir bedende bulmaya çalışırız. Örneğin metal malzeme ile yapılmış yarım kalmış etkisi yaratan heykelsi biçimlerde görmeye alıştığımız Frank Gehry binaları Vitra Design Museum (Vitra Tasarım Müzesi) binasında daha başka bir kılıktadır. Bu bina diğer yapıların aksine yansıtıcı eğimli yüzeyler yerine masif yüzeylerden ve geometrisi daha tanımlı kütlelerin birleşiminden oluşmuştur. Yapıda, türetilmiş kütlelerin transformasyonları ve oluşan doluluk ve boşluklar kendi bağlamları içinde var olurken, geometrik olarak çatışan biçimlerin oluşturduğu form anlayışı Gehry kimliğinden ayrı düşmektedir. Ancak Gehry’in Guggenheim ve benzer yapılarının yapım yılları göz önünde bulundurulursa bu formu geçiş sürecinin arayışı olarak görebiliriz (Şekil 2).

Şekil 2. Vitra Design Museum (Frank Gehry, 1989, Weil am Rhein) (H. Gezer)

Biçimin dinamizmi veya durağanlığının, yüzeyde kullanılan malzemenin iç mekan içeriğiyle uzlaşmasının ya da kontrast oluşturmasının istenmesi konsept aşamasında biçimi etkiler. Örneğin Mario Botta'nın Tinguely Museum binası, içeride sergilenen kinetik sanat kategorisindeki mekanik ve organik temelli çalışmalarla kontrast oluşturacak şekilde masif bir biçimdedir (Şekil 3).

Şekil 3. Tinguely Museum (Mario Botta, 1993-1996, Basel) (H. Gezer)

Biçimin oluşturulması sürecinde biçimlerin yatay, düşey, eğik, açılı ilişkileri şekilden şekile girerek bize bu kurgulamada yardımcı olur. Sonsuz sayıda alternatif türetilirken farklı yaşam biçimleri ve kültürel özelliklere bağlı olarak işlevlerin farklılaşması da biçimlerin şekillenmesini etkiler. Bu şekillenmenin içeriğinde doluluklar kadar boşluklar da bulunmaktadır.

3. MİMARİ VE BOŞLUK

Mimari, yapı alanlarla var olduğu kadar boşluklarla da vardır. Mekan kurgusu, doluluklar-boşluklarla iki karşıt değer beraberiğidir. Aslında mekanları, biçim elemanlarını, kütleleri ve yüzeyleri doluluklar arasında yarattığı boşluklarla birarada, asal biçimlere bağlı kütleleri de boşluklarıyla bütün olarak algılarız. Yapı bizi evrensel boşluktan ayıran bir kabuktur. Yani boşluğu tanımlayan sınırlı bir hacimdir ve görülebilen, dokunulabilen ve somut değerlerden oluşur. Bu hacimde ve hacmin dışındaki evrensel hacimde boşluk/doluluk oranlarının dengesi, ritmi, boşlukların perspektifi, ölçeği boşlukları kullanan bizler için önem kazanır.

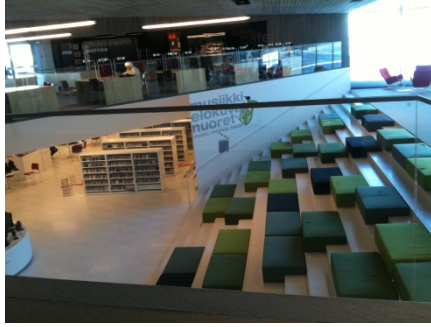
Kimi zaman mekanı sınırlayan doluluklar; taşıyıcı, düzenleyici, bölücü, ayırıcı, koruyucu olarak işlevlendirilirken, bize güven verir, alanımızı belirler. Ancak; kimi zaman özgürlüğümüzü kısıtlayıcı bir engel olarak algılanıp sıkıcı ve rahatsız edici olabilirler. Mekan kurgusunda maddenin yer almadığı hacimler olan boşluklar ise alabildiğine özgürlüğümüzü hissettiğimiz hacimlerken bazen güvensizlik, belirsizlik duygusuna neden olabilirler. Biçimlerin, doluluk ve boşlukların üst üste bindirilmesi ile yaratılan ara mekanlar ise sürprizlerle doludur. Vitra Design Museum'da yer alan, ikonların sergilendiği VitraHaus'da olduğu gibi mekanlar birbirine bağlanırken bizi şaşırtır, heyecanla başka mekanlara sürükler, götürür. Yapı, "evlerin yığını"ndan çok, dolulukların ve boşlukların birbirleriyle iç içe geçtiği, birbirleri üzerinden konsollarla taşan kütleleriyle nefes kesen bir görünüme sahiptir. Karmaşık olan yapı bütünlüğü içinden derin boşluklar,

çatı eğimlerinin arakesitleri arasında kalan hacimler tasarım süreçlerinin geçiş mekanlarıdır sanki (Şekil 4).

Şekil 4. VitraHaus (Herzog & de Meuron, 2010, Weil am Rhein) (H. Gezer)

Boşluklar çoğu kez mekanlara Aalto'nun yapı komplekslerinin içinde yer alan Apila Library'de olduğu gibi başka seviyelerde yeni mekanların, çoklu işlevlerin katılımını sağlamada yardımcı olur (Şekil 5).

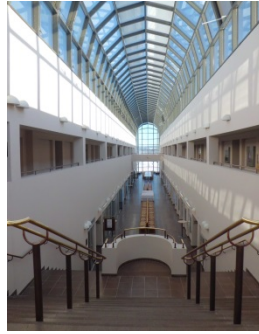
Şekil 5. Apila Library (JKMM, 2012, Seinäjoki) (H. Gezer)

Boşluklar; asal biçimlerden yanal eksiltmeler yapılarak düzenlendiğinde, örneğin; arkadlar gibi yapının bünyesinde yer alıp doğrusal bir düzende oluşan yarı sınırlandırılmış bir düzende dışarıya açıldığında; hissedilen; arada kalmışlık duygusudur çoğu kez. Hacim ne açıktır ne de kapalı. Ruh halimiz neyi arzu ederse seçeceğimiz hacmin tam ortasındayızdır. Sofalar, hayatlar ve iç avlulardaki boşluklar ise daha net sınırlar çizdiği için bu mekanlarda güven veren özgürlükleri hissederiz (Şekil 6).

Şekil 6. Ana mekan ve boşluk ilişkisi örnekleri. (Pump House/Trinkhalle, Baden-Baden) (The University of Zurich) (H. Gezer)

Mimaride bina kabuğunu oluşturan kütleler, asal kütlelere bağlanan ikincil kütleler ve türetilmiş olanlar arasında kalan mekan boşlukları çoğu zaman uzunluk, genişlik ve derinliğinin fiziksel ölçülerinden farklı olarak kendini bize hissettirir. Bu boşluklar arasında çoğu kez merdiven gibi bir sirkülasyon elemanı boşlukların bağı olur. İnerken boşlukların derinliklerini, çıkarken yüksekliğin hafifliğini hissederiz. Bazen de boşlukta kullanılan bir öge boşluğu vurgular ve tanımlar (Şekil 7,8).

Şekil 7. Boşluklarda vurgu ögesi.

Holl Kiasma (Steven Holl, 1998, Helsinki); The University of Zurich (Karl Moser, 1833, Zurich); Arktikum Science Museum (Birch-Bonderup & Thorup-Waade, 1992, Rovaniemi) (H. Gezer)

Şekil 8. Boşluklarda vurgu ögesi. City of Arts and Sciences (Calatrava, 1998, Valencia); Helsinki Music Centre (LPR Architects, 2011, Helsinki) (H. Gezer)

Kapalılık derecesi ve konumlandırmalar, boşlukların etkisi, ölçek farklılaştıkça değişir.

Yerleşimlerin aralarında merkezi, aksiyel ya da grid sitemle oluşan etrafı çevrelenmiş dairesel ya da gruplanmış amorf boşluklar “meydan” olarak bizi karşılar. Büyük, küçük meydanlar bazen bir anıtsal yapı ile, bazen bir su ögesi bazen de peyzajın ve kotların yardımıyla bizi yürürken durdurur. Çoğu

zaman bu vurguya yer kaplaması da eşlik eder. Döşeme yüzeyi yer hizası, ya da üstü, altı değişirken dokusu ve rengi de değişmiştir (Şekil 9, 10).

Şekil 9. Mekan ve boşluklar. Leopoldplatz, Baden Baden; Tinguely Museum (Mario Botta, 1993-1996, Basel) (H. Gezer)

Şekil 10. Sokaktan açılan meydanlar. Freiburg, Strasbourg, (H. Gezer)

4. MİMARİ VE ORAN

Platon “Ölçü bir yana bırakılıp, küçük tekneye büyük yelken, ufak tefek bedene fazla yiyecek ve kaldıramayacak adama büyük yetki verilirse, hepsi altüst olur” ifadesiyle ölçünün önemini de vurgulamaktadır (Eriç, 2010, 285)

İnsan, içinde bulunduğu çevrede her şeyi kendi ölçeğiyle karşılaştırarak, ilişkilendirerek algılar ve sonunda her nesne çevreyle, bir mekanla bütünleşir Leland’ın belirttiği gibi “... İnsanlar genetik olarak belirlenmiş bir mekan koduna sahip olmadıklarından kişisel mesafelerinin belirlenmesinde oldukça esnek olabilmektedirler” (Leland, 2006:86). Bu nedenle mekanın kabul görmüş genel veya standarda bağlanmış belirli bir boyutsal sınırı olamaz. Ancak görsel algı sürecinde görsel imajların antropometrik genellemeleri ile mekana ilişkin boyutlar insanın görme alanı içinde tanımlanabilir (Gezer, 2012).

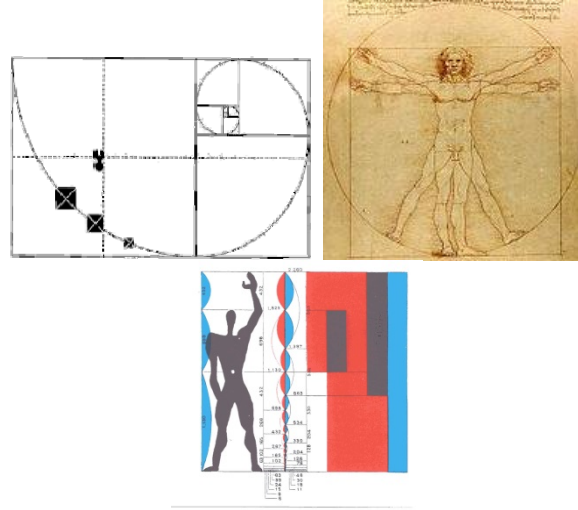
Mimarlık, belirli formlar yaratmak veya yaratılan formları sınırlamak için oransal sistemleri ve geometriyi tarih boyunca sıklıkla kullanmıştır. Bu tür bir sistemi kullanmaktaki amaç, yapının elemanları arasında bir armoni olması ve bu ‘güzel güzel kılan ilke’ ile yapı genelinde bir bütünlük hissi

yaratmaktadır. “Güzeli sağlayacak ya da güvence altında tutacak olan ölçüdür, ölçünün getirdiği biçimselliktir. (Timuçin, 1993;

<http://www.banupekol.com>). Aristoteles'e göre güzellik bir ahenk, orantı ve düzendir. Bu nedenle orantıdan yoksun olan hiçbir şey güzel olamazdı. Aristoteles'e göre biçimin güzelliği, oranları arasındaki dengeye ve ölçülerin uygunluğuna bağlıydı ve bu nedenle biçim kuralları araştırılırken en ideal ölçü olarak görülen insan bedeni oranlarının mimarinin de oran sisteminin içinde yer alması gerektiğini ve güzelliğin matematikle bulunacağını belirtmişti. Vitruvius'un tanımında da (MÖ 30) oran kavramına ikili bir anlam yüklenerek “oran terimi parçaların hem birbiriyle hem de insanlarla olan ilişkisine işaret etmektedir. Örneğin; bir Dorik sütunun küçük çapının yüksekliğine oranı 1:6'dır; bu bir erkek bedeninin oranlarına karşılık gelir. Bir İyonik sütunun çapının yüksekliğine oranı ise 1:8'dir; bu da bir kadın bedeninin oranlarını yansıtır (Bielefeld, Khouli, 2011, s. 48).

Hemen her kültürlerde mimarinin tasarımında kullanılan matematiksel bir sistem olmuştur. Mısır mimarisinde, Antik dönemde Roma ve Yunan mimarisinin geometrisinde Altın Oranı, Rönesans'ta oranların estetik bağlamda teorik olarak sorgulandığını, geometrik simetri ve oranların mimari planlamalarda önemli bir tasarım ögesi olarak ele alındığını, Ortaçağın sonunda Altın oran ve $\sqrt{2}$ dikdörtgenlerinin mekân düzenlemelerinde kullanıldığını görmekteyiz.

Altın oranın mimaride kullanımı bugünün yeni arayışlarında başka anlamlar kazanırken, Leonardo da Vinci'nin insan vücudundaki oranları gösteren “Vitruvian Man” çalışması (1492) ve modüller üzerinden planlama yapan Le Corbusier'in “Le Modulor”u; estetik ve fonksiyonun buluşturulması amacıyla yapılan çalışmalara öncülük etmektedir. Le Corbusier, insan ölçeğini mimarlığa yeniden kazandırma arzusuyla, ortalama insan bedeni oranları ve altın orandan hareketle kendi ölçü sistemini (Modular) geliştirirken, mimariye oranların tasarlama olanaklarını vermiştir (Şekil 11).

Şekil 11. Altın oran çalışmaları (Leonardo Fibonacci, Leonardo da Vinci, Le Corbusier)

İnsanlık, bilim ve sanat tarihinde üstlendiği misyonla evren ve yaşamın şifrelerini anlama konusunda anahtar olan Phi, bugün ve geleceğin mimarisinin yeni açılan kapıları için de kullanılmaya devam edecek, doğada ve sanatta yeni tılsımlı oranların bulunması için biçim araştırmalarına devam edilecektir.

Altın oranın geometrik düzenlemelerinin yanı sıra modüler sistemler de mimariye oranlar ilişkisini getirmektedir. Şehir planlamalarında kullanılan grid sistemlerden (kartezyen planlar), yapı pencere düzenlerine kadar uygulanan modüler ölçüler mimarlığın uygulamasına belli bir disiplin kazandırırken, mimari ve geometri arasındaki yakın ilişkinin her zaman var olduğunu göstermektedir. Modül mimariye, çoğalma yolu ile ölçü ve fonksiyon açısından aynı birimle farklı biçimleri kazandırır. Kendi içerisinde yapısal veya fonksiyonel bütünlüğü olan birim; mimariye standardizasyonu getirirken, birimlerin konfigürasyonu geniş tasarım seçenekleri sağlar.

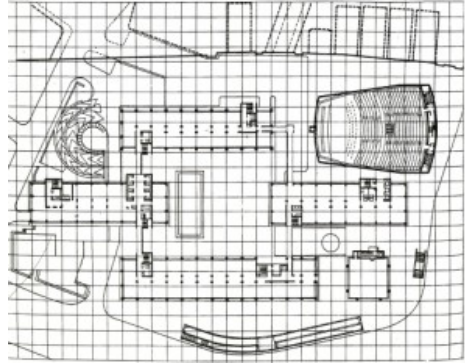
Modüler tasarım zaman kazandırır, uygulama kolaylığı sağlar. Modüler geometrinin uygulandığı tasarımlar kent ölçeğinden mobilyaya kadar uygulanabilir.

Örneğin; Fransız mimar Auguste Perret İkinci Dünya Savaşında bombalanan Le Havre şehrinin yeniden yapılandırılması projesinde, şehir merkezindeki yerleşimi grid sisteme göre tasarlarlarken mimari yapıları da modüler bir geometriyle kurgulamıştır (Resim 12)

Resim 12. Le Havre şehri planlaması; Hôtel de ville du Havre (Auguste Perret, Jacques Tournant, 1958, Havre) (<http://www.banupekol.com>; <http://coursh5malaquais.over-blog.com>)

Ernő Goldfinger ise;Auguste Perret'nin Fransa'daki Le Havre'da uyguladığı ızgara sisteme yakın bir planlamayı Metro Central Heights toplu konut bloğunda uygularken, boşlukları da aynı düzen anlayışıyla ızgara sisteminin içine dahil etmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Elephant and Castle bölgesindeki Metro Central Heights planlaması, (Ernő Goldfinger, 1960-1966) <http://www.banupekol.com/blog/2011/08/26/>

Bina/çevre arasındaki ilişkide, binaların bulunduğu çevre ile, binanın elemanlarının birbirleri ile, bütünle onu oluşturan elemanlar ile orantılı bir ilişki içinde olması beklendiği gibi bina/insan ilişkilerinde de binaların insan ölçüleriyle orantılı olması istenir. Oranlar üzerine mimariyi düşünmek, tasarlamak ve uygulamak onu daha yaşanılır hale getirir. Tadao Ando'nun Vitra Conference Pavilion'unda tüm yükseklikler insanın göz hizasına göre kurgulanmıştır (Şekil 14).

Şekil 14. Vitra Conference Pavilion (Tadao Ando, 1993, Weil am Rhein)
(H. Gezer)

Oran ile ilgili olarak yapılan karşılaştırmalarda insanın, parçaların bütünle, elemanlarla ilişkisi, parçaların kendi aralarında ve diğer parçalarla, dengelerin ilişkisi gibi ilişkiler önem kazanır. Anıtsal binalarda ölçüler bizim oranlarımıza göre uzun ya da yüksektir. Bazıları bizi ezecek haşmete, bazıları hayranlık uyandıracak görkeme sahiptir. Yüksek dini yapıların bazılarında hissettiğimiz ezici boyutlar o yapıya “ulaşmazlığı” ya da tanrıya erişme çabasını düşündürürken, oransal olarak ulaşılabilirliği olan yapılar; içsel bir samimiyeti ve yakın olma duygusunu hissettirmektedir.

5. MİMARİ VE RİTM

Mimarlığı ritmiyle algılar, ritmiyle hissederiz. Duvarlar, kolonlar, kirişler, pencere açıklıkları bizi mimarının hissettirdiği ritimle sürükler, götürür. Adımlarımız farklılaşır birden bire, mimarının ritmine kapılır, gideriz. Bir anda senkronize olur adımlarımız mimarının tekrarlarıyla. Çünkü ritim; anne karnından ölünceye kadar belki farkında bile olmadığımız, bizim içimizde varolan, bizim yaşam saatimizdir. Kalp atışlarımız, nefes alıp vermemiz, gözümüzü kırpmamız, yutkunmamız, adım atmamızdır. İçimizde olan ritm

duygusu, doğaldır ki bizim tarafımızdan kurgulanan her objede, bilinçli ya da bilinçsiz var olacak, yarattığımız her eserde en önemli plastik öğelerden biri olarak yer alacaktır, ama gizli ama kendini göstererek. Mimari işin içine girdiğinde, doğal olarak, görsel düzen ilkeleri ve onların birlikte oluşturdukları organizasyondur konu olan. Mimaride ritm, yinelenen ya birbirinin aynı modül dizisi veya oransal olarak değişebilen ilişkilerdir. Her birim, bütün içinde bağımsızken, belli bir düzende bir arada kümelenmiş olarak algılanıp, bütünü oluşturur. Biz bu dizileme içinde sürekliliği hissederiz. Aynı karakterdeki öğelerin düzenli bir sistematikte devamı ile sağlanan süreklilik, kah mimari birimlerin birbirine yakınlığıyla, kimi zaman tamamlayıcılığıyla, kah farklı ilişkileriyle, ritmin farkına varılmasını sağlar. İşte bu görsel düzenin kavranması ve devamının getirilmesiyle hissettiğimiz sürekliliğin enerjisi mimarinin dinamizmidir (Gezer 2008/a; Gezer 2007/b; Gezer 2012).Tekrarlanan mimari elemanlarının birbirine bağlanmasıyla ortaya çıkan; dinamizm, devinimdir, vurgudur. Vurgulardaki süreklilik ritme daha da güç katar. Mimariyi canlı kılar, hissedilir olmasını sağlar, mimariyi yaşanır kılar.

Mimaride ritmi; kütleli anlamda girinti çıkıntılarda, duvar parçalanmalarındaki doluluk ve boşluklarda, bazen yapının strüktür yapısında, modüler sistemde, bazen kullanılan mekansal elemanlarda, seçilen malzemenin biçimsel veya dokusal özelliklerinde yakalayabiliriz. Her bir öğe birbiriyle bağ kurup sanki sonsuzluk perspektifine uzanırlar. Boşluk ve doluluklar, girinti ve çıkıntılar ve onların yarattığı ışıklı veya gölgeli alanlar, karşıtlıklar gibi elemanlar dizisi ve örüntüleri yeni anlamlar kazanırlar.

Calatrava'da hissettiğimiz strüktürel ritimdir. Strüktür sisteminde, taşıyıcılarının zorunlu tekrarı, strüktürde yer alan yapı elemanlarının kurgusu doğal bir sonuç olarak ritmik bir örüntü oluşturur. Euclid ve Fraktal Geometriye dayanan her iki tasarım anlayışında kullanıldığı gibi birçok tasarım yaklaşımında da yer bulan bu düzen, mimarinin içi dışı bir yaklaşımıdır aslında. Taşıyıcı yapı saklanmayıp aksine dürüstçe bizi kucaklamak üzere kendini açmıştır. Ritm baştan bellidir. Başka bir deyişle mimarinin strüktürünün anlatım dili dolaysızdır (Şekil 15)

Şekil 15. Strüktürel ritm. The City of Arts and Sciences (Santiago Calatrava, 1998, Valencia) (H. Gezer)

A. Gaudi'nin Sagrada Familia kilisesinde ise organik mimarinin yapıya strüktürel anlamda yansıması, eğrilerin arakesitleri, içiçe geçmiş formların olağanüstü tasarımı ve bütün bu öğelerin ritmi ve bir armoni içinde yer alması hayranlık uyandırıcıdır.

6. MİMARİ VE MALZEME-DOKU

Mimaride mekan yüzeylerle okunur ve biz yüzeyleri dokunarak hissetmek isteriz.

Juhani Pallasmaa'ya göre dokunma, tüm duyuların anasıdır ve tüm duysal deneyimler birer dokunma kipidir. Dokunma dünya deneyimimizi, kendimize ilişkin deneyimimizle bütünleştiren duyu kipidir. Dokunarak yüzeyin dokusunu çözmeye çalışır, malzemesinin dilini anlamaya uğraşırız (Pallasmaa, 1996).

Mekanlardaki yüzeylerin dokuları mekanı anlatan görsel ve nesnel unsurlardır. Doku, mekânın görsel değerlerine büyük ölçüde etki ederken, mekân- yüzey-malzeme ilişkisini karakterize eden aynı anda iki duyguyu yani; görme ve dokunma duygularını harekete geçiren uyarıcı bir iletişim elemanıdır (Gezer, 2007/a). Doku, iki boyutlu plastik değerlerden (çizgi, biçim, ton, renk) üçüncü boyuta (form) geçerken, bir ara eleman olarak karşımıza çıkar. Doku, ölçeğine bağlı olarak kent dokusundan, peyzajdaki yaprağa, yüzeydeki malzemeye kadar mimarinin içindedir.

Mekan içinde doku; yüzey kalitesinden öte, o mekanı meydana getiren parçaların, kullanılan malzemelerin üç boyutlu örgüsü ve bütünlüğüdür. Örneğin belirgin yüzey dokusuna sahip bir malzemenin dokusu, malzemenin görsel dinamiklerini verirken, bu dinamikler mekan-malzeme-kişisel algılamaya deneyimlerine göre mekana değişebilen anlamlar katar (Gezer, 2008/b) (Şekil 16).

Malzemenin de kendini bize anlatma, tanıtma biçimidir doku. Ahşap, taş, tuğla, beton, cam, metal, plastik gibi pek çok malzeme karakteristik yapıları ile kullanıldıkları yerde dokuları ile kimliklerini vurgularlar.

Doku aynı zamanda; ışıklılık, hafiflik, sıcaklık, soğukluk, uzaklık ve yakınlık ifadeleri veren özellikleriyle malzemenin yüzeysel imajı olarak kalmayıp, zihinde bilgi birikimi, kültürle anlamlandırılan ve bu bağlamda öznel olan iletilerdir (Gezer, 2012).

Bir mekanın optik dokusu büyük ölçüde görsel örüntüsüne, dokunsal dokusu ise insan eliyle fiziksel olarak hissedilebilen öğelerine gönderme yapar (Leland, 2006: 106). Sert, yumuşak, keskin, esnek gibi tanımlayabileceğimiz yüzeylerin hissedilmesinde, dokunma duyusu algılama bütünlüğü içinde doğal bir reaksiyon olarak aktif hale geçer. Algılama sürecinde yüzeylere, hacimlere dokunma isteğinin neredeyse reflekse dönmesi, insanın mekanla bağ kurma isteğindedir. Örneğin I.M. Pei'ye ait olan Washington DC'de ki National Gallery'nin sivri köşesinin yüzeyi, 1978'den bu yana dokunulmaktan kirlenip, kararmıştır (Gezer, 2012).

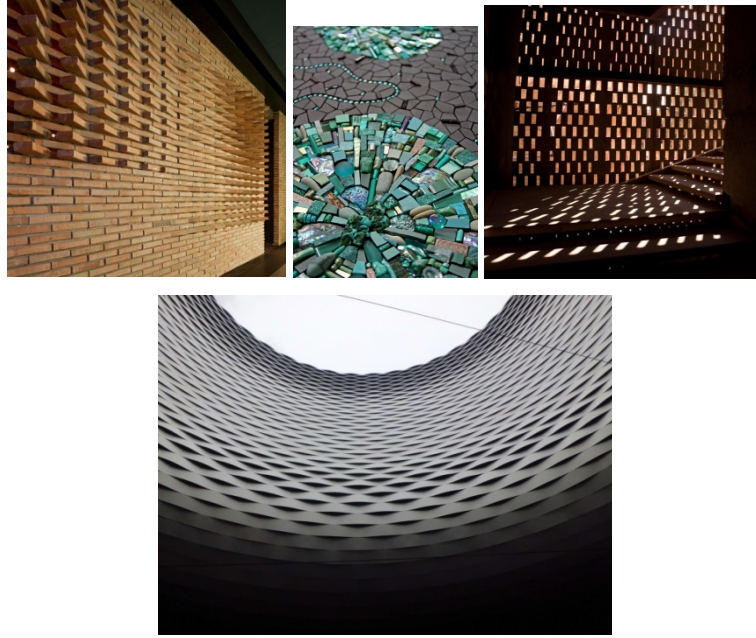
Aynı dokunma isteğini Zaha Hadid'in Fire Station yapısında yaşarız. Yapının yan cephe duvarının arakesitine dokunmak ister, köşenin sivriliğini tutarak yapıyla sanki iletişime geçeriz (Şekil 16).

Şekil 16. Vitra Fire Station (Zaha Hadid, 1994, Weil am Rhein) (H. Gezer)

Doku ışıkla biçimden biçime girer, bazen gölgelerle dokunun rölyef etkisi artar bazen de doku ışığı arasından geçirerek kendini yeni bir yüzey olarak başka etkilerde bize sunar (Şekil 17).

Şekil 17. Işık, malzeme- doku etkisi (<http://www.dezeen.com>;
www.google.co.uk; www.momousa-first-tubmlr; (H. Gezer)

Mekanın algılanmasında malzeme dokusunun sıklık seyreklik, ışık-ışsıksızlık, doluluk-hafiflik, sıcaklık-soğukluk, hareket-sükunet, yapaylık- doğallık ifadeleri, dokuyu bir yüzey kalitesi olmaktan çıkarıp, uzaklık ve yakınlık etkilerini güçlendirerek mekanı yeniden boyutlandırır.

Mimaride doku bütün plastik değerlerde olduğu gibi, monoton, kararsız olduğunda bizi rahatsız edebilir. Bazen tümüyle doğal dokuların içinde yapay oluşturulan dokular ya da birbirine çok yakın olan karmaşık dokular mekanda yabancı kalırken, kimi zaman brüt beton yüzeyinde, kalıp içerisinde bulunan bir yaprağın izi mimariyi yaşanılır kılar (Şekil 18).

Şekil 18. Conference Pavilion, (Tadao Ando, 1993, Weil am Rhein) (H. Gezer)

Ayrıca doku elemanı mekanın ışık ve ses konularında da çözüm getirici olabilir. Düz veya pürüklü, pürüzlü çeşitli yüzeyler doku kalitelerine göre, yansıtıcı veya emici olabilirler. Işık düzenlemelerinde ve akustik problemlerin reveberasyon sürelerini ayarlamakta, yüzeylerin doku özelliklerini kullanmak mimarının sesini doğru duymamızı sağlar.

7. MİMARİ VE IŞIK – RENK

Doğal ışık olmadan gerçek mimarlığın olamayacağını ısrarla vurgulayan Louis Kahn (Eriç, 2010, 328) ışık ögesinin mimarlığı algılamamızdaki güçlü etkisini dile getirmiştir.

Le Corbusier ise “mimarlık, kitlelerin, ışık altında doğru, ustaca ve harikulade oyunudur” diyerek mimarisinin içinde kurguladığı ışık ögesinin önemini vurgulamıştır.

Işığı görür, algılar, objeler üzerindeki yansımaları renk olarak idrak ederiz. Görme duyusu cisimlerden yansıyan ışığı beyindeki görme merkezine aktararak, bilinç seviyesinde bir araya toplar ve renk algısıyla birlikte görme olayını-görsel algılamayı oluşturur. Işığı olmayan yerde rengi de göremeyiz.

Görünür ışıkla (380 nm-760 nm) birlikte renk algısı; cisimle görme merkezi arasındaki uzaklık ve görüş açıları, yakın yüzeylerin ilişkileri, malzeme özellikleri gibi fiziki parametrelerle değişkenlik gösterir. Işığın azaltılması veya artırılması durumunda rengin doymuşluğunda veya türünde herhangi bir değişim olmazken, rengin ışık miktarı değişir. Işığın, çarptığı cisimlerin ve dolayısıyla malzemenin yüzeyinin saydam, yarı-saydam, opak, parlak-mat, pürüzlü-pürüzsüz olma durumuna göre, tamamı yutulabilir (siyah yüzey olarak görülür), tamamı yansiyabilir (beyaz yüzey olarak görülür), ya da bir kısmı yutulup, bir kısmı yansiyabilir (renkli yüzeyler görülür). Işığın ve yüzey malzemesinin yarattığı bu görsel algı, kişinin görme alanları ve uzaklıklarla da ilgilidir.

Işık, çoğu zaman mimarının, Gotik ve Barok mimaride olduğu gibi şiiirdir. Okunan her satır her detayı anlamlı kılar. Işıkla bütünleştirilerek tasarlanan hacimler, renkler ışık oyunları ile dans eder. Günümüz modern mimarisinde uygulanan kiliselerde de, ışık daha dolaysız belki daha direkt, ama yine sembolik olarak mekanlarda yerini almaktadır. Çatıdan ya da yan duvarlardan süzülen ışık Tadao Andonun Işık Kilisesinde olduğu gibi ruhumuzun en derin alanlarına kadar sızar, içimize işler.

Işık Kilisesinde sağır beton yüzeylerden gelen ışık; mekana aydınlık sağlamaktan öte barındırdığı sembolik anlatımla vardır. Haç şeklinde ince bir boşluktan giren ışık, mekânı kutsallaştırır. Ando ışığı bu yapıda araç olmaktan çıkarıp ana tasarım ögesi olarak kullanmıştır. Yüzey ve mekan sadece bu ışık geçişiyle ifadesini bulmaktadır.

Helsinki de bulunan Chapel Of Silence' da yine ışığın tasarımdaki etkin gücünü hissederiz. Dolaylı olarak ahşap yüzey üzerine vuran ışık, mekana yumuşaklık ve mistik bir hava vermektedir (Şekil 19).

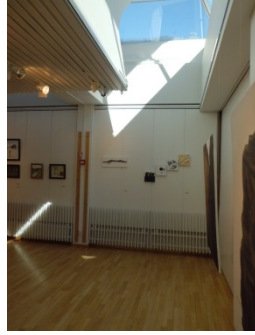
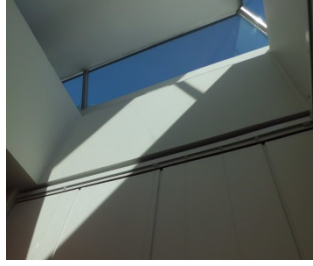
Şekil 19. Kamppi Chapel Of Silence, (K2S Architects, 2012, Helsinki)
(H. Gezer)

Alvar Aalto ise ışığın doğasını eserlerine taşıma konusunda sade, yalın uygulamalarıyla bize, mekan içindeki ışığın dinamizmini anlatır. Yapılarında doğal ışığı kullanmadaki başarısı bilinen A. Aalto'nun eserlerinde ışık en önemli tasarım öğelerinden biri olarak, mekanların birbirine bağlanmasını sağlar. Aalto için yapının doğal ya da yapay ışığı mimarinin önemli bir tamamlayıcısıdır. Tasarladığı aydınlatma sistemlerinde doğal ışığı olabildiğince mükemmel bir şekilde taklit etmeyi amaçlamıştır. Mekanlarda kullanıldığı ışık ortamı ile Aalto'nun mimarisi de ışık etkisiyle ayrı bir değer kazanır. Mimari ile birlikte düşünülmüş bir doğal aydınlatmanın kontrolünün çok zor olduğunun bilinciyle, mekanlarda gün ışığının değişken durumlarına karşı uygulanan açılı düzenlemelerin kompozisyonuna kapılıp gideriz. Çatı pencereleri, dış-iç alanları bağlarken, iç mekanı ışık ve gökyüzündeki bulutlarla doldurur. Seinajoki Library'de (1963) ve Rovaniemi City library'de (1963-68) plandaki net alanlara, kesitte çeşitli eğri yüzeylerin katılımı mimari kompozisyonu zenginleştirirken iç mekânlara ışığı en doğru açıda taşımaktadır. Mekanda ışık, karşı eğimdeki yüzeylere yansıtılarak yönlendirilmiş, çatı ve yan pencereler mekanın ihtiyacı olan doğal ışığa göre düzenlenmiştir. Yapılar masif olmasına karşın tepeden alınan günışığı sayesinde iç mekanlar aydınlık ve dinamiktir (Şekil 20/a-b).

Aalto'nun Helsinki Akademik Book Shop'da da çatı pencerelerinden beyaz ve yalın alanlarda ışığın sessiz ve mekana saygılı bir şekilde süzülüşünü izleriz (Şekil 21).

Şekil 20/a. Rovaniemi City Library (Alvar Aalto, 1965, Rovaniemi) (H. Gezer)

Şekil 20/b. Rovaniemi City Library (Alvar Aalto, 1965, Rovaniemi) (H. Gezer)

Şekil 21. Akademic Book Shop, (Alvar Aalto, Helsinki 1969) (H. Gezer)

Çağımızın büyük mimarı Louis Kahn'ın, 12 Şubat 1969'da Zürih'te mimarlık üzerine verdiği "Sessizlik ve Işık" başlıklı konferansında; *"Mimarlık, sessizlik ve ışığın arasında var olan bir başlangıçtır"* diyerek ışığın tasarımlarındaki değerine dikkat çekmiştir..

İzgi, Mimarlıkta Süreç başlıklı kitabında mekan kurgusunun veya karşılıklı ilişkilerinin algılanması ve değerlendirilmesinde; ışığın (aydınlığın), zaman boyutunun (hareketin) devreye girmesi koşuluna bağlı olduğunu belirtirken şöyle devam etmektedir: *"Çevreleme ve bir örtü altına alma yollarının birlikte veya ayrı ayrı kullanılmasıyla gerçekleştirilen mekan kurgusunda,*

- *belirleyici yüzeyleri kısmen keserek,*
- *eksilterek, minimuma indirerek,*
- *düşünsel yöntemle tamamlamayı öngörmek,*
- *ışık kullanarak, artırarak,*
- *azaltarak var olanı öne çıkarıp belirginleştirmek veya tam aksine eritmek, silmek, yok etmek mümkündür* (İzgi,1999).

İzgi' inin bu tespitini Zürih Üniversite Binasının (The University of Zurich) giriş holünde derinlikler, boşluklar hacimler ve kütleler üzerindeki ışık oyunlarında görebiliriz (Şekil 22).

Şekil 22. The University of Zurich (Karl Moser, 1833, Zurich) (H. Gezer)
Işıkla birlikte renk mimarinin dinamiklerini değiştirebilir; renkle yapılan optik yanılsamalarla mekan olduğundan daha dinamik ya da durağan hissettirilebilir. Renk yönlendirilmesi ile mekanın “doğrultulu ya da doğrultusuzluğu” vurgulanabilir. (Şekil 23).

Şekil 23. Mimaride ve iç mekanda renk ayrımıyla yapılan yönlendirme
Pompidou Center; Jodidio, 2007:191; Dubai Kinokinuya Book Shop;
The University of Zurich (H. Gezer)

Mekanın görsel algılama sürecinde renk, çok önemli bir fiziksel algılama bileşeni olmanın dışında psikolojik algılamayla ve estetik boyutuyla birlikte değerlendirilmesi gereken, mekanın en güçlü iletisi, görsel konforun yanı sıra yaşamsal konforu da etkileyen görsel algılamının en önemli ögesidir.

Aynı zamanda renklerin bir arada kullanılmasında mekandaki hacimler de gerçeğinden daha geniş, daha yüksek, daha derin, dar görülebilmektedir

Mekanda renk tek başına bir yüzey olarak algılanmayıp yakın çevresiyle, zemin veya tavan ile, önünde veya arkasındaki eşyalarla, yüzeylerle bir bütün halinde algılanır. Bu durumda renkler birbirini etkileyerek olduklarından farklı görülebilir. Sıcak veya soğuk renklerin oluşturduğu armoni, bir rengin açık- koyusuyla oluşturulan ton armonisi, kontrastların armonisi gibi armoni uygulamaları mekanı hissettirmede etkili bir araçtır. Bu kompozisyonlar bir yandan mekanı daha hissedilir ve yaşanır yaparken, diğer yandan mekanın algılanmasında denge ve birlik unsuru oluşturur (Gezer, 2007/b).

Bina yüzeylerinde kullanılan renkler, kimi zaman sosyal düzeni veya gelenekleri ifade eden bir simgesel anlamı yansıtabilir ve kullan renkleri ve düzenleri, toplumdan topluma çeşitli farklılıklar gösterebilir. Örneğin; Freiburg ve Basel'deki kamu binalarının cephelerinde uygulanan sıcak renkler alıştığımız resmi binaların renk uygulamalarından oldukça farklıdır (Şekil 24).

Şekil 24. Resmi binalarda renk kullanımı.

Historical Merchants Hall, Freiburg; Basel Town Hall, Basel (H. Gezer)

8. MİMARLIK VE KOKU-TAT

Koku beyindeki koku merkezine ulaştığında beyin daha önceki deneyimlerle kazanılmış olan şifrelere dayanarak o kokuyu tanır. Bu nedenle, genellikle alınan bir kokuyla, bu kokuya ilişkin biriken deneyimler anımsanır. Koku, insanların üzerine sinen ve o insanı çağrıştıran, ona gönderme yapan bir uyaran olduğu gibi mekanlarda da mekanı özel kılan bir uyarıcıdır. Şehirlerden odalara kadar her mekan belli bir kokuyla beyne kazanırken, çoğu zaman koku mekan ve mekanın kullanıcıları hakkında bilgi verir ve mekanla insan arasında bir arayüz oluşturur.

Kokunun mekanda yer alması, XVI yüzyıldadır. 1549 Haziranında, Paris'te Catherine de Medicis'e verilen ziyafette, "salona güzel kokulu ince otlar serpmeye" özen gösterilmiştir. Bu geleneğin uzun yıllar sürdüğü, 1581-1582'de resmedilen tablodan, parke döşemenin üzerindeki serpilmiş çiçeklerden anlaşılmaktadır. 1615 yıllarında, kırsal dekorasyonda, oda döşemesine biberiye, nane, menekşe, yabancı mercan köşk, lavanta gibi bitkilerin serilmesi bilinen uygulamalardır (Braudel, 1993:256).

Kokunun mekanlara sinme özelliğinden dolayı, çoğu zaman koku algısıyla deneyimlenmiş mekanların ilişkisi kurulur. Kırsal bölgelerin evleri, kurutulmuş

tarhana, baharat, salça, pastırma, turşu, börek, gözleme yani tümüyle mutfak kokarken, şehir evlerinde bu kokular yerini oda parfümlerine, bin bir çeşit tütsü ve başköşeye konan kokulu mumlara, doğal çiçeklere, su içine konan gül yapraklarına bırakmaktadır. Kimi mobilyalarda ıhlamur, at kestanesi, iğde gibi kokulu ağaçların tercih edilmesi mekanda özellikli bir koku istenmesindedir.

Mekan gibi şehirlerin de kokusu vardır. Memleketim Karabük ayrı, zeytinlikleriyle Ayvalık ayrı, kafelerle dolu Avrupa meydanları ayrı, Amsterdam ayrı, Dubai ayrı kokar.

Mekanların kokusu gibi tadı da vardır. Üstelik de dört mevsim değişir bu tat. Kar kokar, yağmur kokar, bahar dalı kokar, çim kokar. Şehirlerle bütünleşmiş tatlar, tatlarla bütünleşmiş mekanlar vardır. O mekanda var olduğu bilinen tatlar mekanın yaşanmışlığıyla biraraya geldiğinde bambaşka tarihlere götürür insanı.

250 yıllık geçmişi olan Baden Baden Café König'de karaorman pastanızı yerken bir zamanlar Liszt and Tolstoy'un aynı kafede oturduğunu bilmek, ya da Prag Kavárna Evropa'da Art Nouveau'nun zarif dekoratif süslemeleri altında tarihi hissetmek bambaşka bir tattır. Ernest Hemingway, Ezra Pound, F. Scott Fitzgerald, James Joyce gibi isimleri ağırlayan Paris'teki Shakespeare & Company kitap dükkanı başka bir kağıt kokar, her köşesinde yaşamın izlerinin olduğu bu mekanın kokusu bizi mekana odaklar. Ya da Baden Baden'deki Küçük Prens Otelinin (Hotel Der Kleine Prinz) kafesinde içilen kahve, Kurhaus'ta ya da Karlovy Vary'de içilen sıcak, mineral zengini sularla gerçekten de "mekanların tadı tuzu" olduğunun farkına varılır ve o mekanlar hafızaya o tatlarla kazanır.

9. MİMARLIK VE SES

V. Hugo " Notre -Dame Katedrali taştan oluşmuş büyük bir senfonidir" sözüyle mimarının kompozisyonu içinde müziği tanımlamıştır. Leland kitabında, mimarlığın işitsel algısının mimarlığın görsel algısı tarafından neredeyse bütünüyle baskılanmış olduğunu ifade etse bile, mimariyi "işitmek"ten söz etmektedir (Leland, 2006: 137).

Işıkıldız'ın da belirttiği gibi; Friedric von Schelling (1805), "Mimarlık donmuş müziktir" derken mimariyle sesi ilişkilendirmiş, Steen Eiler Rasmussen (1994) ise, kitabının 'Mimariyi İşitmek' adlı bölümünde mimarının biçimlendirilmesi ve malzemesiyle işitilebildiğini anlatmıştır: "Çoğu kimse, büyük olasılıkla, mimarının ses çıkarmadığını, bu yüzden de işitilemeyeceğini söyleyecektir. Fakat mimari aynı şekilde ışık da çıkarmaz ama yine de görülebilir. Onun yansıttığı ışık görülür ve böylece biçim ve malzemesi hakkında bir izlenim edinilir. Aynı şekilde mimarının yansıttığı ses de duyulabilir. Bu ses yansımaları biçim ve malzeme hakkında izlenim

uyandırır ve farklı biçimdeki odalar, farklı malzemeler, sesi farklı yansıtırlar (Rasmussen, 1994: 188)” (Işıkyıldız, 2000).

Mimarinin kompozisyonunda yer alan ritm ile müziğin ritmi arasındaki ilişkiyi Eriç şöyle ifade etmektedir; müzikte nasıl telin inceliği, ya da bas davulun ağırlığı ile ardışık bir dizin içinde bir denge, bir ritm yaratılırsa, mimarlıkta da hafif (saydam) malzeme ile ağır (masif) malzemenin bir arada oluşturduğu hafif ve ağır etki, bir ardışık dizin ve zaman içinde tekrar hissi uyandırdığından, ritm duygusu yaratmaktadır. Böylece müzikal analogideki işi, arkitektonik öğelerle yapmak, mekânsal orkestrasyon yaratmak olasıdır.

Mimarlıkta görsel ritmi başarmanın yolu, zıt karakterli öğelerin aralıklarla düzenlenmesidir; bu olgu, notalar veya vuruşlar arasındaki aralıklarla karşılaştırılabilir, öğelerin birbirleriyle oluşturduğu ölçü, oran ve aralıkları, iki tür ritm karakteri yaratmaktadır. Birincisi; öğeler arasında ve aralıklarda açık, net, keskin bir farklar yaratan “Stakato Ritm”, ikincisi kısa aralıklar ve zıt karakterli öğeler arasında daha usta, ince geçişler ve daha yumuşak etki uyandıran “Legato Ritmi”dir (Eriç, 2010, 289).

Mimarinin biçimleri mimarinin sesini duyurmada en yetkin ögedir. Örneğin kubbeler, kubbeli tonozlar, yivler, nişler akustik açıdan mekanda önemli mimari elemanlardır. Sesler mekanlarda, mekanın boyutlarına, kullanılan malzemenin niteliğine göre değişirken, bu aynı olmama durumu mekana ait bir iç sesin olduğu gerçeğidir aslında. Akılda kalan o iç sesle mekanlarla iletişim kurulur. Mekanlarda renklerin iç titreşimleri de ses olup, onlara kulak verilmesini ister. Malzeme üzerinde biriktirdikleri ya da geri döndürdükleriyle mekana seslenirken, mekanda duyulan bir ses, ya da sessizlik kişiyi geçmişte yaşanan başka mekanlara, zamanlara gönderir çoğu kez. (Gezer, 2008/b).

Yapısal unsurlar yapıda yeni ve özel ses odakları oluştururken, kent ölçeğinde de durum aynıdır. Örneğin; Freiburg gibi, şehirde bulunan su kanallarından akan suyun sesi şehrin iç sesidir. Suyun varlığı kentte dolaşırken bize dinazmizmi ve yaşamın sürekliliğini anımsatır. Ağaçlarda kuşyemliklerinin, bahçelerinde kuş evlerinin olduğu Almanya kasabalarının sesi; kuş sesi olarak hafızalarda yerini bulur.

Mimari tüm bu öğelerin varlığıyla ve bizim zaman içinde biriktirdiklerimizle, kültürümüzle, psikolojimizle algılanır, öznellesir. Marcel Breuer’in mimariyi anlattığı dizeler mimarlığı nasıl algıladığımızı anlatmaktadır;

Mimarlık?

Kulaklarımızla işittiğimiz renkler,

Gözlerinizle gördüğünüz sesler,

Avuçlarınızla dokunduğunuz boşluklar,

Dilinizdeki mekanın tadı,

Ölçülerin güzel kokusu,
Taş'ın öz suyudur (Eriç, 2010, 290).

10. SONUÇ

Mimari yaşamın içinden gelir, bizimle beraber yaşar ve yaşlanır. Dolayısıyla bizim yaşantımızın her anında, sorununda, zorunluluklarında ve güzelliklerinde vardır.

Mimariyi sadece gördüğümüzle kalmayıp, yaşadığımız ve hissettiğimiz, içgörüyü yaklaştığımız sürece, mimari de yaşamdan payını alıp, güzelleşir ve bizimle bütünleşir. Kültürü, sosyal yapısı, fiziki çevresiyle ve bizimle bağlam kuran mimarinin bize kendini anlatmada kullandığı gramerde biçimler, biçimlerin aralarındaki boşluklar, oranlar, ritm ve sesler, ışık ve renkler, malzeme ve dokular, koku ve tatlar vardır. Biz de bu dili görebildiğimiz, anlayabildiğimiz, bilgisine sahip olduğumuz ölçüde algılar, kavrar ve hissederiz.

Dolayısıyla mimarinin algısı da öznelleşir ve her yapı algılayan tarafından kendi var olan değerlerinin üzerinde başka başka değerler ve bağlamlarla karşımıza çıkar. Çoğu zaman çok katı geometriler bile araya giren bir peyzaj parçasıyla ya da değişimi olan bir organik öğeyle yumuşar, bir başka algıyla yeniden ve yeniden yaşanır başka kimliklerle karşımıza çıkar.

Mimari yerinde dururken çevresini kuşatan her ne ise onunla yeniden var olur; kendini bize bazen bir kuşun kanadının özgürlüğünden gösterir, bazen de bir kuğunun süzülüşünün izindeki dinginlikten...

Şekil 25. Mimariyi yaşamak (Berke T. Gezer, Ceren U. Gezer)

KAYNAKÇA

Metinde yer alan kaynakçası belirtilmemiş tüm resimler yazar tarafından çekilmiş fotoğraflardır. Başka bir yerde kullanılamaz.

Aydınlı, S. (2008). “Mekan”dan “Mekansal”a: Mekanın Zamansallığı/Zamanın Mekansallığı.. Şentürk, A., Ural, Ş., Berber, Ö., Ve Sönmez, F. U. (Editörler) Zaman- Mekan (150-161). YEM Yayın. İstanbul.

- Bielefeld B., Khouli (2010), Adım Adım Tasarım Fikirleri, Çevirmen: Volkan Atmaca, YEM Yayın. İstanbul.
- Braudel, F. (1993). Mübadele Oyunları, Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, 1.Cilt. Gece Yayınları. Ankara.
- Eriç, M. (2010), Mimarlığın Seyir Defteri, Literatür, İstanbul.
- Gezer, H. (2008/a, Ekim). Malzeme İle İç Mimaride Yaratılan Dinamikler. İç Mimarlık 1.Ulusal Kongr., Bildiri Kitabı, MSGSÜ Yayını 1.1-12
- Gezer, H. (2008/b). Mekan Ve Mekanın Algılanması. Mimarlıkta Malzeme, 7, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 33-42.
- Gezer, H. (2007/a). Doku- Mozaikte Bir Yerde, Mimarlıkta Malzeme. 6, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 35-45.
- Gezer, H. (2007/b). Ritim Ve Süreklilik. Mimarlıkta Malzeme. 5, İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası Yayını, 22-28.
- Gezer, H. (2012). "Mekanı Kavrama Sürecinde Algılama Bileşenleri", İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, 10. Yıla Armağan. Yıl 11, Sayı:21, . 1-10, Bahar 2012/1, İstanbul.
- İşıkıldız T. (2000, Temmuz), Müzik ve Yansımalar, Yansıdığı Mekânın Bir Ürünü Olarak Müzik, www.turkmusikisi.com/makaleler/mekanmuzikyansimalar.htm (2009, Ekim 9)
- İzgi, U. (1999), Mimarlıkta Süreç - Kavramlar – İlişkiler, YEM Yayınları, İstanbul.
- J. Pallasmaa, (1996), Tenin Gözleri Y.E.M. Yayınevi, İstanbul.
- Jodidio, P. (2007). Architecture Now 2, Singapur: Taschen Gmbh,
- Leland, R. M. (2006). Mimarlığın Öyküsü, Ögeleri Ve Anlamı (Çev. Ergün Akça). Kabalcı Yayınevi. İstanbul.
- Timucin, A., (1993), Estetik, Insancil Yayınları, İstanbul.
- <http://www.banupekol.com/blog/2011/08/26/mimaride-oran-ve-geometri-kullaniminin-mimarlik-tarihi-icindeki-aktarimlari-ve-kentsel-baglamda-etkileri/> Mimaride Oran ve Geometri Kullanımının Mimarlık Tarihi İçindeki Aktarımları ve Kentsel Bağlamda Etkileri

MEKÂNSAL TANIMLARDA CİNSİYET KODLARI KULLANIMININ GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Eser YAĞCI*

ÖZET

Mekânsal normların gelişimi, beslenme, örtünme ve iletişim biçimlerinde değişimler ile oluşan örüntüler kadar, cinsiyete bağlı temsiller ile de ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkiler, kültür ve görüngenbilim/fenomenoloji çalışmaları dışında, tasarım alanında çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerini değerlendiren sosyolojik ve antropolojik bakışlarla çözümlenmektedir. Oysa, cinsiyete bağlı kodların mekânsal oran, biçim ve biçem/stil üzerinden değerlendirmesi, bu kodların olası dizgelerini ele alan göstergebilim üzerinden yapıldığında bu bağlamda mekana atfedilen daha farklı anlamları açığa çıkarabilir. Böylelikle kültürel kalıplar içinde cinsiyet rollerinin mekânsal tanımlama ve tasarımlarda hangi biçimlerde kullanıldığı ya da kullanıcı tarafından nasıl anlamlandırıldığı anlaşılabilir. Aynı yöntemle bu kodlardan yalıtılmış tasarımlar da önerilebilir. Kültür evriminde, cinsiyet kalıplarını belirleyen güç temsilleri, bu kalıpları bir takım yapıntılar kadar mekânsal üretimlerde de kullanmıştır. Ancak, gücün temsili olan sistem ağı içinde, herhangi bir cinsiyet kalıbının göstergesi olarak tasarlanan ya da bu kalıpların yapı-bozumundan oluşan örnekler mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Mekan, Cinsiyet, Norm, Biçim

A SEMIOTIC ANALYSIS ON USES OF GENDER CODES WITHIN SPATIAL DEFINITIONS

ABSTRACT

Developments of spatial norms imply reproduction of gender identities as well as vital forms that humankind use to sustain life. Apart from culture studies and fenomenology, the relation between these norms and gender identities have mostly been evaluated within the sociological or anthropological studies. Nevertheless a semiotic evaluation that interrogates the interpenetration of gender codes and spatial relations through proportion, form and syle would reveal diverse meanings that place refer. Diverse interpretations on place as product of architecture would appeal cultural patterns through uses and signification of gender roles; such a method might potentially evoke spatial proposals that reject uses of these gender codes associating actual power elements. Throughout the evolution of aesthetic culture, power elements have redefined certain gender norms to be reflected upon artifacts and architectural productions. However, there are examples deconstructing or subverting the norms by rejecting the use of gender codes that represent the supreme system network.

Keywords: Semiotics, Place, Gender, Norm, Form

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü*

1. GİRİŞ: Mimarlık ve Göstergebilim İlişkisi

Temel unsuru mekan olan ve insan-mekan ilişkilerine dayanan mimarlık, toplumsal, kültürel, -özellikle son yüzyılda- ekonomik dinamiklerin ürünüdür. Mekanın toplumsal, ekonomik, kültürel işlevlerinin büründüğü biçimleri kavramak bilişsel (cognitive), bir görüngü/fenomen olan mekana ilişkin göstergeleri tanımak ise göstergebilimsel (semiotic) bir edimdir. Mekanı tanımlamak için başta biçim – işlev bağlantısı kurmak göstergebilimsel ilişkileri kullanmak demektir. Bu ilişkilerin kullanılması, mimari ürünün bir dilsel yapı olarak görülmesi ile başlar.

Mimari söz-dizim (syntax), mekânsal olan tasarımın, nitel ve nicel unsurlarının bağlantı biçimlerini belirler. Bu bağlantı biçimleri mimari söz-dizimde/sentaktik yaklaşımda üç boyutlu ilişkileri yansıtır. Başka bir deyişle, göstergebilim mimarlığın metalar dünyasında oluşturduğu dizgelerin plan, şemalar ve grafik anlatımlarla temsil düzleminde iki boyutlu, görüntüsel göstergelerle ise üç boyutlu ilişkileri yansıttığını ortaya koyar.

Mimarinin temelindeki mekânsal bağıntılar, öğelerin bağımsız ya da çoğul olarak birbirinin altına, üstüne, yanına gibi- yerleştirilmesi ile oluşur. Bu dizgelerin ortaya koyduğu bağıntılar (bitişik, ayrı, sıralı, sürekli...vs.) insan algısına ulaşacak yeni biçimleri ve biçimleri yoruma açan kodların belirleyicisidir. Dolayısıyla mimari ürünün algılanışı, göstergeleşme süreci ya da temsil düzleminde çözümlenmesi belli bir üst-dil (meta language) oluşturur. Bu çalışmada, mimarlığın oluşturmakta olduğu üst dilde, mekanın cinsiyete dair hangi verileri kullanabildiğini anlamaya yönelik bir okuma önerilmektedir.

Mimarlık, disiplin haline gelip toplumsal dinamiklerle ilkeler ile ilişki kurduğu dönemden başlayarak, günümüze kadar etkisini arttıran bir söylem aracı olmuştur. Mimarlık ürününün, toplumsal ve fiziksel cinsiyet örüntüleriyle olan ilişkisi, toplumsal cinsiyeti belirleyen egemen unsurların mimarlığı bir ifade alanı olarak kullanmasıyla genelleşmiştir. Mimarlık tarihi ve bilgi-kuramında/epistemolojisinde cinsiyet kavramının çoğunlukla üstü kapalı kalmasının nedeni, cinsiyete tabi ayrımlar ve egemen toplumsal cinsiyetin mekanlaşmasının ardında yatan güç/erk odakları gösterilmektedir (Bourdieu 2001 ve Weisman 1992).

Mekânsal tanımların, cinsiyet örüntüleriyle ilişkisinin ilk barınma mekanından bu yana örnekleri bulunabilir. Bu ilişkiler, farklı antropolojik kültürlerde ve estetik kültürün gelişmesine bağlı olarak değişim göstermektedir. Ancak, cinsiyet örüntülerinin yansımaları olarak mekanın göstergeleşme süreci, mekânsal kurguları konu edinen tasarım, mimarlık ve şehircilik alanlarında normlar ve ilkelere bağlanmıştır. Bu süreçte, fiziksel bir takım normlar oluşturulurken, mimarlığın insanın tinsel ihtiyaçlarını ne ölçüde karşıladığı sorusu gecikmiş bir disiplinler tartışma konusu olmuştur. Bu

gecikme Wilson (1991: 121-134) tarafından, endüstrileşme ve standartlaşmayı yaygınlaştıran Batı medeniyetinin ve erkek egemen tek tanrılı dinlerin, ortaçağdan itibaren hakimiyeti günümüze kadar taşıması; Bir *patriyarkal/erkek-egemen* düzeni yaygınlaştırması ile ilişkilendirilmektedir. Bununla birlikte günümüzde de hakim olan sistem ağının endüstrileşme sürecinde biçimlendiği ve çoğu Batı'da olan endüstri kentlerinin, ticaret ile farklı nüfusları çeken tarihi metropollerini hızla geride bırakması da etkili olmuştur. Wilson, endüstrileşme sonrasında dünya savaşları ile yeniden yapılanma gereksinimine cevap arayan farklı şehircilik teorileri ve pratiklerinin 20. Yüzyıl boyunca Batı'da üretilmek kaydı ile şehircilik ve mimarlık kültüründe sözü geçen düşünürler üzerinden dünyanın geri kalanına aynı görüş ve mekânsal öngörülerini iletmiş olduğunu belirtir. "Üçüncü dünya kenti" söylemi de aynı görüşe göre düzensizlik, karmaşa, suç ve dolayısı ile hakim normatif yapıya uyumlu aile düzeninden kopmuş mekanlar anlamında kullanılmaktadır. Modernizmi, süregelen geleneksel yapının aşılması olarak tanımlayan bu bilgi iktidarı, kendi ile çelişir biçimde normallığı "hetero-normatif aile düzeni" çerçevesinde genellemekte ve mekânsal kabulleri bölgeleme, tecrit ve kontrol ile sistem verimini ön planda tutarak çözümlenmiştir(Wilson 1991: 130). Wilson, modern kapitalist devletlerin cinsiyet ve mekan ilişkilerinde bu kalıplara bağlılığı, toplum algısını yönlendirmek kadar mekânsal dağılımın işlerliği açısından sorunlu bulunmaktadır. Sözü geçen cinsiyet örüntülerinin mekanlaşma edimini ilgilendiren kalıplara yansımaları, mimarlık ve göstergebilim arasındaki en temel ilişkidir.

Tasarımın konusu olan tüm öznel, nesnel ve mekânsal unsurlar, tasarımcının bu unsurlar karşısındaki tutumu, bunlara dair söylemini taşımaları ve görsel bir dil ile ifade edilmeleri nedeni ile -soyut bir ortamda dahi geliştirilmiş olsalar da-, mesaj içerirler. Tasarım ve mimarlık alanında olduğu gibi, toplum bilim çalışmalarında da, toplumsal cinsiyetin algı ve yorumunda, değişim süreçleri, yapıları çevrenin gelişimi ile paralellikler gösterir. Mekan, öncelikle toplumsal çevrenin bir ögesi olarak kültürel, cinsel, hatta kimi yerde irksal bir fenomen olarak ele alınmaktadır; Bu nedenle, insanla ilgili her kavramın analitik değerlendirmesinin nesnesi hatta öznesi olabilmektedir. Bu ilişkiler ekseninde, mekânsal kurgu geliştiren mimarın *bildirişim/mesaj taşıma* olasılığı, mekanın yalnızca işlevci okunmasını ve buna yönelik tek tip bakış açısını geçersiz kılmaktadır. Mimari ürün, görünürde hiçbir şey iletmiyor -muş gibi- olsa da, yalnızca işlevler bile birer bildirişim aracı olarak ele alınabilir. Bu bakış açısıyla toplumsal cinsiyet rolleri, mikro mekan olarak kabul edilen giysilerde daha belirgin olmak üzere, mobilyalardan kentlere kadar geniş bir etki alanına sahiptir. Mimarlıkta cinsiyet kavramı, bu çalışmada iki açıdan ele alınacaktır. Birinci tür çözümlemede sosyal ve kültürel -toplumsal cinsiyet bağlamında- cinsel kimlik ile mekan üreticisinin cinsiyet kimliğinin mimarlık ve tasarım kültürü ve normlarına etkileri; İkinci çözümlemede, mimarlığın bünyesine işlemiş cinsiyet unsurları incelenecektir.

2. CİNSİYET ROLLERİNİN MEKANSAL KARŞILIKLARI

2.1. Cinsiyet Kodlarının Estetik Kültürde Yer Edinme Süreçleri

Mit – mitos – mitoloji – kült – kültür evriminde insan, kendini ve yaşamını, öncelikle doğadan edindiği izlenimler ve etkiler, sonrasında ise bu birikimleri ifade eden aynı ya da benzeş imgeler ve bu imgelerden türeyen simgeler ile tanımlamıştır. Teolojik/dinsel aidiyetler, topluluk içinde yaşama gereksiniminden doğmuş; dinsel unsurlar, öncelikle insanın etkilendiği imgeler ve yaşamsal olguları, bulunduğu topluluk üzerinde etkili olacak soyut bir erk/güç alanı olarak tanımlaması ile oluşmuştur. Kimlik ise bu olgular karşısında alınan tutum üzerinden tanımlanmakta ve yeniden yapılandırılmaktadır. Dünya üzerinde değişen coğrafyalarda oluşan çeşitli sosyal ve çevresel etkiler doğrultusunda ulaşılan farklı yorumlar ise antropolojik kültürler olarak çeşitlenmiştir. Bugünkü estetik kültür, bu antropolojik kültürlerin görüngüler dünyasında biriktirdiği değişken ve süreçler içinde genelleşen biçimlerden oluşmaktadır.

Beslenme ve örtünme biçimleri de dahil olmak üzere farklı toplumlar tarafından üretilen mekansal biçimlerin, dünyanın kuzey-güney ve doğu-batı gibi ayrıma tabi tutulduğu kültür parçalarında küreselleşmeye rağmen farklılık gösterebilmesinin nedeni de antropolojik kültürdür. Antropolojik kültüre olan bağların, çevresel etkilerin -örneğin güneşin ve topografyanın etkisinin- daha baskın olduğu coğrafyalarda beslenme, örtünme ve mekanlaşma biçimlerinde farklılaşmanın daha kısıtlı olması ile ilişkilidir. Aynı paralel de bu biçimlerde farklılaşma estetik kültür olarak genelleşen daha kısa süreçlerde süreklilik sağlayan biçimlerdir. Childe (2009)'nin insanlığın gelişimine yönelik antropolojik okuması, bu görüşü destekler çalışmalardan biridir.

Günümüzde cinsiyete tabi ayrımlar, beslenme, örtünme ve barınma biçimleri de dahil olmak üzere, gündelik hayatta estetik kültürü oluşturan öğelerin çoğunluğu, ilk çağ insanının tanımlamalarından izler taşımaktadır. İnsanın mekanlaşma deneyiminin günümüze kadar olan gelişimi de, aynı tanımlar üzerine eklenen ampirik/deneysel pratiklerin eklenmesiyle sürmüştür. Connell (1998: 326)'a göre, “Kapitalizm öncesinde”, hatta modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde bile cinsel ideoloji, mitlerle başlayan “dinsel bir dünya görüşünün parçası”dır. Bu görüşe göre cinsiyete bağlı ilk tanımlamalar öncesinde mitoloji sonrasında dinsel anlatılar ile yaygınlaşmıştır.

Antropolojik bakışta cinsiyet rollerine bağlı temsillerin evrimi ile ilgili bir çok bağlantı bulmak mümkündür. İlk çağlarda, yaşamını sürdürmek için beslenme ihtiyacını karşılamak durumunda olan insanın ilk etkinliklerinden biri avcılık olmuştur, diğeri ise sürekliliğini korumak. Cinsiyetin yalnızca anatomik farkla tanımlandığı varsayılan bu dönemde, erkeğin ve kadının birlikte avlanmış olduğu, daha sonra doğurganlık ile süreklilik sağlayıcı rolü

doğrultusunda kadının, -Neolitik dönemde tarımın da başlamasıyla-toplayıcılığa geçtiği savı arkeolojik buluntularla güçlenmiştir. Disiplinler arası karşılaştırmalı çalışmalarda, toplumsal cinsiyetin ilk oluşum süreçlerinin, topluluk hayatının başlaması kadar sosyal ve fiziksel çevrenin farklılaşmasında hangi erk unsurlarının geçerli olduğu konusu ile birlikte ele alınması gerekliliği öne çıkmaktadır. Buna ilisebilecek önemli dönüm noktaları, doğurganlık, tarım ve toplayıcılığa bağlı olarak mekânla bağ kurulması, aletler ile insanın yaratıcı rolünü kullanması, avcılık-tarım yanı sıra çeşitlenen uğraşlarla toplu yaşamda rollerin ve buna bağlı olarak mekanın hiyerarşik örgütlenmesidir (Huot 2000: 37-43). Bu gelişmeler ile birlikte insanın, topladıklarından ürettiği araçlar ve eşyalar ile ilk mekan organizasyonu, mekanın düzenlenmesi, iyileştirilmesi hatta üretilmesi görevini üstlenmiş olduğu var sayılır. Araçlar ve mekanların üretim süreçlerinde üretim, kullanım ve ilkelerin belirlenmesinde erkini ortaya kullanabilenlerin belirlemelerinin geçerli olduğu görüşü ağırlık kazanır. Bu bakış açısı ile nerede, ne zaman hangi cinsiyet rolünün etkin olduğuna ilişkin genelleme yapabilmek güçtür. Ancak toplu yaşamı örgütleyen yapıların oluşması ile teolojik ve idari erki elinde bulunduran tanrıça/tanrı ve kraliçe-kralın dayatma ve kuralları baskın olmuştur.

Arkeolojik bulgular, günümüze dek ulaşılmış yapıntılar (artifacts) gibi, toplanan kültürel verilerle değerlendirildiğinde kadının mekanın üretimi, farklılaşması ve gelişimindeki egemen rolüne vurgu yapan bir çok çalışma bulunur. Cıbroğlu'nun yaklaşımı bu görüşü desteklemektedir. Cıbroğlu'nun araştırmasına göre (2005: 17-35), “kadın gövdesi planlı yapılar”, mimaride kadınsal formların kullanılması, “kadınların yapı geleneğini başlatmasıyla ilişkili olduğu kadar, tehlikelere karşı koruyucu bir evren-ana ihtiyacıyla da ilişkilidir.” Aynı görüşe göre, “avcılık doğayı tüketmek, tarım ise üretmek ve toprağı üreten(ler)in yapmayı” temsil etmiştir. Cıbroğlu (2005: 20) tartışmalarında kadınla mekan özdeşliğini buradan başlatmaktadır. “Avcı erkek ve tarımcı kadın ilişkisinden toprak-tanrıça ve güneş-kral simgeleri doğdu” yorumu Cıbroğlu'nun mekânsal aidiyetin kadın kimliği ile özdeşleşmesine vurgu yapmaktadır. Ancak geç kazılar ve güncel araştırmalar tanrıça kültürünün öne çıkartıldığı Anadolu ve aşağı Mezopotamya’da yine de erkin kral-rahiplerde olduğunu gösteren figürler kadar, kadının üreme kadar üretme rolünün yönetici ve tanrıça kimliğine göre sürekli olduğunu göstermiştir (Darga 2013: 43-50). Neolitik çağa ilişkin resimlerden çok, kadın ve erkek heykel figürlerinde kullanılan materyallerde kadın ve erkek arasındaki tanrısal simge olma varsayımlarını halen netleştirememiştir. Çünkü bu malzemelerin değişen yapıları hangilerinin erkek eliyle hangilerinin kadın eliyle yapıldığına ilişkin kesin bir çıkarımı olanaksızlaştırmaktadır.

İnsan yapıntıları ve mekanlaşma ediminde hangi cinsiyet rolünün öne çıkartıldığı konusuna ilişkin erken arkeolojik veriler, Çığ (1997)'in araştırmalarında da yer aldığı gibi Neolitik Dönemde, Türkiye'nin Güney

Doğu Anadolu Bölgesini de içine alan Mezopotamya’da ortaya çıkmaktadır. İklim ve topografya kadar güneşin etkisinin de bu uzun simgeleşme sürecine etkimiştir. Özellikle Sümer mitolojisinden edinilen ip uçlarına göre, ilk tarım ve mekanlaşmanın ortaya çıkmış olduğu kabul edilen mezopotamyada, ana-tarıca kültünün kadın kimliğinin dini bir erk simgesinden çok doğurganlık ve tarımda bereketi sağlayıcı rolü ile doğaya hakimiyetin göstergesi olarak yorumlanmakta, bu baskın kimliğin kral hakimiyetinde ilk kent devletlere kadar taşıdığı anlaşılmaktadır. Neolitik çağ, yaşamın sürdürülmesi, dinde, mekanda, araçların gelişiminde kadından erkeğe vurgu kayması ile cinsiyet kimlikleri kadar kentlerin ve yönetim hiyerarşisinin yapılandığı bir çağ olarak gösterilmektedir. Bu vurgu kayması, Mumford (2007:119)’un değindiği gibi, yuvarlak biçimli en eski mekanların ve tanrı-kralların gücünün göstergesi olan simgesel yapıların ortaya çıktığı kentleşmenin aynı uzun çağda görülmesi ile ilgilidir. Buna rağmen, çağın bütününe ilişkin hakim tek bir cinsiyet rolüne ait göstergelerde genel bir çoğunluktan bahsetmek güçtür.

Günümüzde patriyarka / erkek egemenliğin hakim olduğu görüşü yaygındır. Kimi antropolojik kültürlerde belli bir süreçte kadın imgesinin baskın olduğunu gösteren veriler bu hakimiyetin karşı-tezi olmaktan çok, cinsiyet rolleri üzerinden konumlanan erk temsillerinin tarihsel dönüşümünün izlerini sürmeyi amaç edinmektedir. En erken tarımın başladığı coğrafyalarda kadının daha erken mekanlaştığı ya da mekan üzerinde daha etkin olduğu kabulünde Anadolu ve Mezopotamya’da anaerik baskın bir kültürden söz edilebilmektedir. Cıbroğlu (2005: 23)’nun yorumuyla belli bir dönem geçerlilik gösteren bu kültürlerde, kadın, iktidarı devlet olmadan, “üreme ve üretimi ayırtmadan birlikte yorumlayıp” simgeleştirmesi sayesinde sağlamış ve cinsiyetini güçlendirmiştir; “bu dünya yorumundan çıkardığı simgecilği, merkezine tanrıçayı oturttuğu bir dizge haline getirmiştir. Bu da, simgecilik ve üretimle dile, dine, kültüre” nüfus etmiştir. Cıbroğlu’nun cinsiyet rolleri ve mekan ilişkilendirmesi, dilsel bağıntılar ve semboller üzerinden yapıldığından gösterge-bilimsel bir okumaya daha fazla kaynak sağlamaktadır.

Kalıtımsal imgeler ile oluşan görüngüler/fenomenler günümüze kadar izlerini nasıl taşımışsa, dilsel olarak da taşınmışlardır. Cıbroğlu (2005:35)’nin dikkat çektiği araştırmalara göre, “Sümer, Galat, Yunan dillerinde hatta eski Türkçe’de kadın-mekan ilişkisi, sözcük bağıntılarında bulunmaktadır”. Aynı çalışmaların vardığı ortak sonuca göre ise “birçok arkaik dilde rahim, ev, yurt, mezar aynı sözcük kökünden yapılmıştır”. Dildeki sözcük bağıntılarına kaydedilmiş ilişkilene, inanç dizgesi ve simgeler yoluyla maddi dünya da yansımalarını bulmuştur. Bu olgular çerçevesinde şu sonuç çıkmaktadır, ilk primitif mekan olan yapılar, kadın – mekan özdeşliği kurmaktadır. Ayrıca mitolojilerde ve arkeolojik verilerde, -özellikle Anadolu’da- tanrıçaların daha baskın biçimlerde tasvir edilmesi ve yapı işini başlatanların kadınlar olduğunu gösteren bir çok yapıntının olduğu Darga (2013)’nın çalışmasında da vurgulanmaktadır. Sonraki dönemlere ilişkin, kadın egemenliğine karşı

erkek rahatsızlığını kimi duvar resmi, heykel ve yapıda görülen labirent imgesi ile dışa vurulduğu çıkarımlarına varılmıştır. Örneğin kadın bedeni üzerinde labirent biçimlenmesi, simge olarak kadın içinde kaybolmuş erkeği temsil etmektedir. “Arkeolojik kazılarda, mitsel öykülerde, ilahilerde tanrıça gövdesinin evren-yapısı olarak kabul edildiğini; labirentin tanrıçanın gövdesiyle eş tutulduğunu; mezar, ev, tapınak, saray, fırın, hapisane, geçit, değirmen gibi yapıların veya yapı özelliğindeki eserlerin planlarında kadın gövdesinin örnek alındığını gösteren veriler bulunmuştur.” (Cıbroğlu 2005:35) Labirentin kökünden türetilmiş birçok kelime ile arasında kurduğu dilsel bağlantılarda da labirent dişilik, kadınlık, mağara, yarık, kadınlık organı, tanrıça ibadetinde kullanılan çift yüzlü baltanın adları ile ilişkilendirilmiştir.

Şekil 1: Kadın figürlerin labirent olarak tasvir edildiğini gösteren heykeller (Cıbroğlu 2005: 25)

Ana-tanrıça kültürünün zamanla, özellikle mekânsal hiyerarşi ile okunan kent devletlerin olduğu dönemde tanrı-kralların öne çıkmasıyla önemini yitirdiği görüşü ağırlık kazanmıştır. Özellikle, mitolojiler ve çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişte, inanç ve yaşam pratiklerinde kadın egemenliğinden erkek egemenliğine daha da belirgin bir geçiş olduğu görüşü yaygınlaşmıştır. Bu farklılıklar, endüstrileşme sonrasında küreselleşmenin etkilerinin görülmeye başlanmasına kadar, doğu kültürlerinde batı kültürlerine göre farklılıklar gösterse de, günümüze kadar primitif topluluklar dışında

normlaşma ile standartlaşan değerler içinde tektipleşmiş bir hakim kültür etkisini arttırmıştır. Buna paralel olarak yapısal biçimlerde de kadını simgeleyen dairesel formlardan köşeli formlara geçiş olmuştur. Neolitik çağda ilk plan şeması daireseldir (Mumford 2007: 119). Ardından oval, üçgen, labirent ve zigguratları oluşturan dört köşeli formlar tanrıçalarla özdeşleştirilmiştir. Mumford'un bakış açısında mitolojide tanrının tanrıçaya göre önem kazanmasıyla cinsiyete tabi kültür de farklılaşmaya başlamıştır. Erkek egemen tek tanrılı dinlerin yaygınlaşması dışında anatomik gücün üretimde önem kazanması, para, mülkiyet gibi güç göstergelerinin oluşmasıyla erkeğin toplumsal rolünün öne çıktığı bir süreci tetiklemiş olduğu çıkarımı da buna eklenir.

Medeniyetlerin toplumsal tabakalarının örgütlenmiş olduğu devletlerin, sürekliliği için kadının, insanın, özellikle de erkeğin kendini kadının rahminde gerçekleştirebilmesi için var olduğu gibi erke dayalı görüşü hakimiyet kazanmıştır. Her kültürde kadının kimliği tinsel ya da teolojik yorumlara bağlı olarak değişmiştir. Dilbilim çalışmalarında çoğu batı dilinde de mevcut olan ikili karşıtlıklara dayalı mantığın iki cinsiyeti birbirinden net bir biçimde ayrılması ile oluştuğu düşünülür. Bu düşünce ekseninde cinsiyet rollerinin kültürel kodlanmasında batı ve doğu arasında kültürel bir ayrımın sürdüğü varsayılır, ikili karşıtlığın ağır bastığı batı felsefesinde cinsiyetin, tabi kılma unsuru olarak kullanılmakta olduğu gibi bir eleştirel teori gelişmektedir. Günümüzde, insana ve batı metafizikine şüphe ile yaklaşan yapı-bozumcu düşünürler, batının oluşturduğu bu ikili karşıtlık örüntülerinin, kontrol, denetim ve ötekinin dışlanmasını kolaylaştırdığını söylemektedirler. Aynı yapı-bozumcu bakış dilsel ilişkilerle kültürel koşullamalara da şüphe ile yaklaşmaktadır. Derrida (1994) Batı literatüründe Batı rasyonalizmini ya da akıl-merkezciliği (logocentrisme) bu bağlamda eleştirdiği bilinen düşünürlerden biridir. Bu bakış bakış açısıyla, batı metafizikinde yer bulan bu karşıtlıkların, ötekinin epistemik/bilgisel dışlanmasını mümkün kılma olasılığı vurgulanır. Derrida'nın örneklediği yapısalçı okumalarda ise, bu karşıtlıklar aracılığıyla, ötekilerin, kendilerini gerçekleştirme yolunda kendilerinin ön gerektirmesi olarak varsayıldığı çıkarımına ulaşılır. Derrida, bu bağlamda biraz daha farklı bir yaklaşımla değerlendirilebilir. Böylece Derrida'nın önerdiği yapı-bozumla, tüm bu düşünce kampları oluşmadan önce oluşmuş dilsel kodlar kadar, kültürel kodların gelişiminde cinsiyete bağlı kategorilerin belirtisel (indice), görüntüsel (iconic) ve simgesel (symbol) değerlendirmeleri çakıştırılacak, kalıplardan yola çıkılmayacak ve daha farklı ilişkiler kurulacaktır. Benzer bakış açıları, Deleuze ve Guattari (2012), Bell Hooks (1990) gibi bir çok düşünürün çalışmalarının kavramsal altyapısında ve önermelerinde bulunabilir. Bu çalışmalarda ortak bir özellik olarak, Batı da egemen olan düşünce iktidarının sürekliliğini sağlayan, aynı zamanda tüketim tipolojileri kurgulamasına önemli bir altlık sağlayan ikili karşıtlıkların reddi öne çıkmaktadır. Yine de her kültür topografyasının kendi antropolojik birikim ve değerlerinin yansıtılması ile oluşan kimliklerin önemi de es

geçilmemelidir. Bu görüşü destekleyecek kurgular da Derrida (2011)'nın "Gramatoloji" çalışmasında önerilmektedir. Derrida, genel olarak farklılık olmaksızın hiçbir özdeşlik/kimlik (identity) kurulamayacağı, 'öteki'nin yalnızca bir tersinmeden ibaret olmayacağını belirtmektedir; Böylelikle, ayrımlar ve ikili karşıtlıkların bir farklılıklar sistemi olarak ele alınmaması gerektiğini savunmaktadır. Cinsel politikanın ve mimarlığın kültürün temelleri arasında olduğu düşünülürse, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kapsamı ve sonuçları tarihsel süreçlerde farklıdır. Ancak, endüstrileşme ve kapitalizmin bir dünya düzeni haline gelmeye başladığı dönemden itibaren toplumsal cinsiyete bağlı bölünmeler bu ekonomik sistemin yaşamsal bir özelliği haline gelmiş, cinsiyet bölünmeleri kadar sınıfsal ve etnik bölünmelerin de yaygınlaşmasında etkili olmuştur. (Hooks 1990) Bu bağlamda çeşitli teorik eleştiriler bulunmasına rağmen, Batı merkezli okumalar ve düşünce kampları dahilinde ata-erkil iktidarı toplumsal cinsiyet olarak öne çıkartmaktadır. (Connell 1998)

Modernizm ekseninde oluşan feminist söylemin, toplumsal cinsiyet psikolojisine eleştirel bir yorum katmaktan öteye gidememiş olması, dolayısıyla modern düşüncüyü erkek egemen / ata-erkil kıldığı eleştirileri karşısında, postmodern teorinin de kategorik farklılıklar ve kalıplardan yola çıkmak gibi bir çelişkiye ulaştığı gibi eleştiriler bulunur. Sonuçta iş bölümü ve inanç değeri üzerinden gelişen kategoriler, biyolojik cinsiyete bağlı bir ayırım üzerinden gelişmekle politik teori içine işleyip sonradan meşruiyet kazanmış, bir çok toplumun hukuki düzenlemeleri bu ayrımlar ile yazılı hale gelmiştir. Bu bağlamda bir kırılma noktası, 1970'lerin sonunda liberal ekonomik programla kapitalizmi destekleyen toplumlarda hızlı bir kimlik takası sürecinin başlamasıyla, ortaya çıkan feminist ve eşcinsel politikaların post modern söyleme bağlanıp marjinal hareketlerin ve alt-kültürlerin temelini oluşturmasıdır. Post modern söylemden yol alan feminist gruplar da kapitalizmi küresel bir eşitsizlik sistemi olarak gören radikal topluluklar olarak görülmeye başlanmıştır. Bir ölçüde, yeniden, kolay ve çoklu üretilebilir biçim ve kimliklerin daha hızlı dolaşıma girmesine bağlı olarak, yayılarak genelleşen ekonomik, politik ve toplumsal kalıplar cinsiyet kodlarını kendi yararları doğrultusunda yorumlamakta ve kullanmaktadır. Bu bağlamda doğrudan bir eleştiri, Baudrillard (2002)'in göstergebilimsel yorumlarında bulunmaktadır. Baudrillard'a göre bu ayırım dilsel olarak bilinçaltına işlemektedir. Baudrillard (2002: 342-343), örneğin şiir sanatı aracılığıyla dilbilimsel bir yıkıcılığın uygulamaya konulduğunu, bunun gibi kalıp kırıcı bir anlatı aracı olduğunda "beden ve ruh arasında bir ayırlama" yapılmadığını varsaymaktadır. Bu varsayım üzerinden yol alınırsa, akılcı/rasyonel olma nitelendirmesi üzerinden yaygınlaştırılan kalıpların, aslında bu ayrımcılığa katkıda bulunarak insani olmayan toplumsal ve mekânsal uygulamalara onay verdiği düşünülebilir. Diğer yandan, mimaride ve tasarımda belirli bir bilinç ile, sözü geçen kalıplar biçim ve biçem kadar işlevsel belirlemelerde kalıplardan kaçınan bir tutumla aşılabilir.

Mekansal kurgularda cinsiyet göstergeleri farklı bağlamlarda farklı okumalara el verir. Ancak genel olarak bu göstergelerin ayıklanması mekan üzerinden bir cinsiyetçi tutumu gösterebilir. Ayrıştırılmalar ve yorumlar, belirli kategorik zorunluluklara bağlı kalarak yapıldığı sürece mevcut bir kalıbın yeniden üretimi olmaktadır. Bu bağlamda çeşitli bakış açıları çalışmaları bulunabilir. Weisman (1992: 9-35), dişil ve erkek ikili karşıtlığı /dikotomisi üzerinden mekanın cinsiyetçi kodlanarak büyük ölçüde oran ve mekan organizasyonu ile kullanım eşyalarından kentlere kadar farklı ölçeklerdeki mekânsal kurgularda etkisini göstermesine değinir. Wilson (1991) ise kentsel ölçekte, kentsel düzensizlik içinde etnik azınlıkları, kadınları, çocukların özgürlüklerini kısıtlar biçimde aşırı düzene kavuşan Batı kent merkezlerindeki uygulamaların çeşitlilik ve karmaşaları ile eleştirilen kentlerde de yaygınlaşmasını eleştirir. Bu tek-tipleşme eğilimi paralelinde, alışkanlıklar, ahlaki değerlerde çeşitlilikler de mekânsal karşılıklarını yitirmekte ve mahremiyetin yeni tanımları, toplumsal ve kültürel değerleri es geçen bir takım tasarım trendleri ekseninde üretilebilir. Böylece toplumsal cinsiyet ilişkilerinin güç temsillerinin evrimine bağlı olarak kullanıldığı ortaya çıkar.

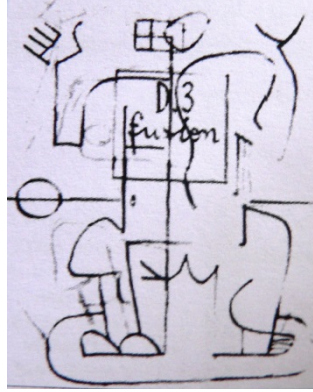
2.2. Mekânsal Kurguda Cinsiyet Ayrımı ve Göstergeleri

Erkek veya dişi olmanın anlamı, toplumsal normlara bağlı kalarak, kişinin cinsiyete tabi tanımlarla belirlediği genel bir rolün kullanımınıdır. Erkek rolü (eril rol) ve kadın rolü (dişil rol) hakim cinsiyet rolleri olarak kabul edilmektedir. İnsanı ve mekanı , dişi ve erkek olarak tanımlayan göstergeler, bu cinsiyet rollerinin tarihsel süreçte genellediği imgeler, imajlar ve simgelerdir. Mekanın taşıdığı cinsiyete ilişkin kodlar kişinin taşıdıklarından farklı ve süreksizdir; Çünkü kullanıcı ya da toplum algısı ve zamanın dinamikleri etkisinde değişmektedir. Cinsiyet rollerinin, yapı yapma eyleminin mimarlık disiplini içinde ele alındığı süreçlerde, nasıl kullanıldığı ve yorumlandığı çok daha kapsamlı bir araştırmayı gerektirmektedir. Ancak, süregelen hakim kalıpların bu iki rol üzerinden genel geçerlilik kazandığı bilinmektedir. Sözü geçen geçerlilik, erk odakları olan inanç, yönetim ve üretim odakları etkisinde oluşmaktadır.

Mimarlık teorilerinde kullanılan mekânsal göstergeler ya da mimarlığın anlatım dilinde ve bu dil kullanılarak oluşturulmuş herhangi bir dizgenin içeriğinde, dişil ve eril ayrımlarının yapılması, yalnızca modern çağa özgü bir durum değildir. Ancak modern düşüncenin paralelinde gelişen modern mimari, insana dair kimlik problemlerini daha önceden olmadığı kadar gündeme getirmiştir. Bu gündem, her ne kadar endüstrileşmiş Batı toplumlarında yeni bir gündelik hayat kurgusu çerçevesinde oluşmuş biçim ve biçemlere dayansa da, süregelen kolektif aidiyetlerin aşılarak bireysel aidiyetlerin kurgulanmasının yine eril kılınması olgusu belirgindir. Örneğin modernitenin başyapıtlarından sayılan “Modern Hayatın Ressamı” adlı eserde, modernizmin yaşam tarzı kurgusu olan modernite, bireyselliğe

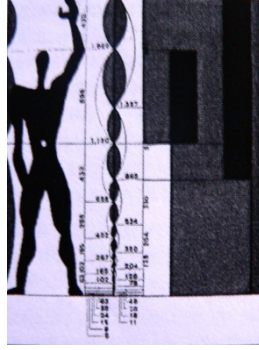

düşkün metropol insanını “flaneur” ve “dandy” (Baudelaire 2003) gibi eril karakterler üzerinden estetize edilmiştir. Benzer biçimde modern mimari, rasyonel ve keskin hatların kadın mekanı olarak görülen konuta taşınması devamında, kullandığı ölçü ve oran sistemi, söylemi, malzeme kullanımı, doğa ile kurduğu ilişki nedeniyle eril olmakla karakterize edilir. Bu görüşe göre, neolitik çağ yapıntılarına yansımış olduğu gibi kadına dair yapıntılar ve biçimler irrasyoneldir. Birçok kültürde kadının doğayla özdeşleşmesi doğadaki biçimlerin de irrasyonel olması ile ilişkilenebilir. Oysa, süregelen örneklerde öne çıktığı gibi patriyarkal (erkek egemen) düzen, modern çağın öncesinde de hakim olmuştur. Modernizme yöneltilen cinsiyetçi yargısı, modernizmin akılcı ve her şeyi formüle etmesi nedeniyle, cinsiyete tabi ayrımların göstergeleri sayılabilecek ikonografik malzemeyi ve yazılı kaynağın yaygınlaşması sonucunda oluşmuştur.

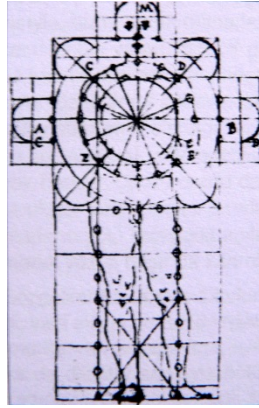
Şekil 2: Le Corbusier bu çizimde Erkaslan (2004:9)’a göre kadın ve erkeğin dengesini anlatıyor.

Erkaslan (2005: 6-14)’ın mekan ve cinsiyet ilişkilerini ele alan çalışmasında bu konuya mimarlık normlarının oluşmasına katkı koyan mimarların tutumu üzerinden bakmaktadır. Erkaslan (2005: 8)’in yorumuna göre, Le Corbusier, 1920’lerdeki yazılarında, kente kattıkları ile mimarı / kendini, hasta ve bozulmuş olan kentin kokuşmuş parçalarını kesip atacak doktor olarak görmektedir. Esprit Nouveau dergisine yazdığı makalede bu tanımı “rahme nüfus etmiş pislikleri kürete etme” metaforunu kullanarak anlatmıştır. Le Corbusier ve çağdaşlarına göre, dişil olarak görülen kent ve konuta eril olarak görülen mimarın müdahalesi olduğunda denge sağlanmaktadır.

Şekil 3: Le Corbusier' e ait "modulor sistem" erkek bedeni ile aktarılmıştır. (Erkaslan 2005:10)

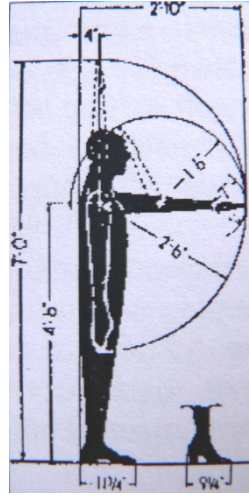
Mimarlık – cinsiyet tartışmalarında yer alabilecek başka bir problem ise doğrudan mekanın cinsiyetçi kodları öne çıkaran sunumu ve mimarlığın araçlarındaki cinsiyetçi yapılanmalardır. Mimarlığın bir disiplin olarak normlaşması aşamalarında etkin olarak yaygınlaşan çalışmalarda, nesilden nesile aktarılacak ikonografik aktarımlarda, mekanın insanla kurulan ilişkisinin çoğunlukla erkek üzerinden kurulduğu görülmektedir.

Şekil 4: Rönesans'ta erkek bedeni üzerinden çizime aktarılan "kilise planimetrisi" (Erkaslan 2005:11)

Vitruvius'tan itibaren çizimlerde insan bedenini temsilen erkek bedeni sürekli biçimde kullanılmıştır. Bu geleneğe referansla, Rönesans döneminde mimarinin mükemmeliyetinin erkek bedeninin mükemmeliyeti üzerinden kurulacağı görüşü hakim olmuştur. Böylece kendi normlarını oluşturan mimarlık usta-çırak ilişkisi ve zanaat olmaktan çıkıp kendi eğitim alanını da kurmuştur. Mimarlık bilgi kuramının Batı aydınlanması devamında endüstri devrimi ile yayılan biçimler ile birlikte bu standartları dünyanın geri kalanına

taşımıştır. Yerel mimari geleneğin ilke ve kuralları, yerini 20. Yüzyıldan itibaren endüstri toplumları arasında yaygınlaşmış olan bu değerlere bırakmıştır. Bununla birlikte, mimarlık bilgi-kuramı bilgiyi yazılı ve çizili materyallere aktarma geleneği ölçüsünde Aydınlanma mirası olarak görülse de, yerel (vernacular) mimari ya da geleneksel biçimler ile pratiklerin insan ve doğaya uyumunun sorgulanması devamında post-modern mimarlık kuramı gelişmiştir. Pratikte yine aynı normlara bağlı kalarak sadece üslup ve biçim bazında geleneksele yönelen bu mimari tutumun insan gereksinimlerine uyumu konusunda da birçok eleştiri bulunur.

Şekil 5: 1941'de yayınlanan metrik standartların yer aldığı kitapta kadın bedeni sadece ayak orantısıyla sınırlanmıştır. (Erkaslan 2005:11)

Mimarlığın en önemli başvuru kaynaklarından biri olarak sayılan Metrik Standartlar Kitabında 1980'e kadar olan baskılarında insan bedenine ilişkin antropometrik ölçüler grafik olarak erkek bedeni üzerinden verilmiş, kadın yalnızca ayak orantısıyla yer almıştır. 1980 yılında kadın bedeniyle ilgili detaylar da girmiştir. Mimarlık ve tasarıma ilişkin ikonografik materyaller belirgin biçimde belli bir cinsiyet rolünü öne çıkartmakla göstergeleşmektedir. Günümüzde teknik, bilgi, eğitim, oran, orantı standartları ile belirlemiş olan mimarlık her ne kadar belirli cinsiyet göstergelerini kullansa ve bunları örüntü haline getirirse de, nihayetinde göstergebilim okumalarında ve estetik kültürde dönemsel değişkenler üzerinden daha karmaşık gösterge-gösteren-gösterilen ilişkileri kurulmaktadır. Endüstri sonrası toplumlarında oluşan tüketici modasının gündelik hayattaki değişkenlerin artması ile çok kimlikli ve çelişkili kodları aynı gösterende taşıyabilmesi medya ve iletişim araçları ile tüm dünyada genelleşen ve anlık trendlerle sürekli değişen bir estetik kültür oluşturmuştur.

Bu estetik kültürün insana işleyişi mekan, mekana işleyişi ise mimari unsurlar ile belirlenebildiği gibi, çoğunlukla moda tarafından belirlenir hale gelmiştir. Bireysel ve kitlesel ölçekte tüm kimliklere yeniden tasarlanma ve üretilme olanağı veren moda, bu ilişkiler çerçevesinde alt-kültürler olarak sınıflandırılan grup kimliklerinin de sürekli yeniden üretilebilir hale gelmesi ile mekanda cinsiyet göstergesi olan unsurları çelişkili ve okunaksız hale getirebilmektedir.

Şekil 6. Mimar Karel Vollers' ın kadın vücuduna benzetilen mimari tasarım-larından etkilenen moda tasarımcısı Shelley Fox vücudu binaların cephelerini kaplayan malzeme gibi örten kadın giysileri tasarlamaktadır. (Quinn 2003)

3. SONUÇ

Kent devletlerin oluşup güç temsillerinin fiziksel gücü ölçüsünde, tanrılar ve kralların eline geçmesinden itibaren, özellikle, modern endüstri çağında, - teknoloji ve bilimin üretim gücünü ağır iş makinalarına aktarmasıyla- erkek cinsiyet rolü, toplumsal cinsiyetin belirlenmesinden, mimariye hatta kentleşmeye kadar etkisini arttırmış kabul edilir. Bu görüşe göre, üretime dayalı bir sistemde kadının üretimden koparılması, kapitalizmin yükselişe geçtiği dönemde kadını tüketim öznesi haline getirmiştir. Antropolojik alışkanlıklarıyla toplayıcılıktan gelen kadın iş hayatında daha fazla kendini göstermesine rağmen endüstri sonrası toplumlarda satın alma aktivitesini ritüelleştirerek sistemin ilgi odağı haline gelmiştir. Reklam dünyası, gereksinimleri de erkeğe göre fazla ve evi estetize etme rolünde olan kadına yönelik fenomenler üretip durmuştur. Tüm bir moda ve reklam sektörü, özellikle 1980'ler sonrasında kadına yönelirken, mekanlaşma pratiklerinde de dişil ve trans unsurlar (post modern mimarinin olanaklarıyla) her şeyin ve mimarlığın bünyesine yeniden girmiştir. Bunun yanı sıra yayınlardaki mimarlığın sunumu yanı sıra ulus devletlerin modern metropollerinin erkeğin

kent merkezi ile bütünleştirdiği dönemin mimarlık okullarının yapılandığı ve disiplinin eğitim alanını yapılandırma sürecine denk gelmesi, mimarlığı bir meslek alanı olarak eril kılmıştır. İlk mimarlık okullarında kadın öğrenciler için çeşitli kısıtlamalar olduğu bilinmektedir. Bunun gibi bir çok gösterge ve tarihsel veriler mimarlığın erkek egemen bir meslek alanı olarak sunulduğunu ya da anlaşıldığını göstermektedir. Göstergibilimsel yapıbozumcu bir okuma, eril olarak karakterize edilen kent merkezi ve kamusal alan, dişil olarak kabul edilen banliyö ve konut gibi iki normatif cinsiyet örüntüsü dışında mekana nüfus eden diğer kodları da anlamak ve daha kapsamlı değerlendirmeler yapmak adına kesin ve sürekli tanımlardan kaçınmaya yönelik bir yöntem önerisidir. Bu öneri, kesin tanımlamaların ucunu aralamakla, farklı ve yeni ilişkiler kurulması, böylece insan-mekan ilişkilerinde daha kapsayıcı tutumların oluşması yönünde bir sorgulama olanağı olarak da düşünülebilir. Başka bir deyişle, yalnızca cinsiyet rollerinin mekanda nasıl temsil bulunduğu ve bunun insan yaşamına mekan üzerinden nasıl geri yansıtıldığı yönünde tasarımcıya kalıplardan kaçınması yönünde bir uyarıdır.

Sonuç olarak, mekan bir gösteren(biçim/anlatım) olarak, her dönemde, bugün toplumsal cinsiyet olarak tanımlanan, doğada ise kendini baskın olarak gösteren iki farklı cinsiyetin ve hatta trans olanın göstergelerini içermiş ve içermektedir. Mimarlıkta cinsiyet kavramının akla ilk gelen göstergeleri, dişil olanı temsil eden akışkan biçimde yapılarla, yuvarlak hatlı mimari öğeler ya da eril olanı temsil eden sert, katı, sabit biçimler ile karakterize edilmeye çalışılmaktadır. Her bir mekan birer fenomen olarak ele alındığında, mekan soyut ya da somut olarak var olup anlamlandırıldığı süreçlerde temsil ettiği durumlar üzerinden yeniden ele alındığında çok farklı temsili öğeleri ve cinsiyete bağlı unsurları bünyesinde taşıdığı ve bunları değiştirdiği anlaşılır. Biçimde, işlevsel şemada ve detaylar ile farklı birçok gösteren taşıyan tek bir mekan, her sürecin güncel ve kültürel dinamikleri ile farklı göstergelerle yeniden tanımlanmaktadır. Dolayısıyla mekanda gösterilen olarak sabit ve tek bir cinsiyetin hakim olması oldukça güçtür. Aslında mekanın cinsel bir kimliği olmadığı gibi cinsiyete bağlı göstergesel detayların iliştilmesiyle de mekana cinsel bir kimlik atfedilemez.

KAYNAKLAR

- Barthes, R. (2005), “Göstergibilimsel Serüven”, Çev: Mehmet Rıfat – Sema Rıfat, *Cogito*, Y.K.Y., İstanbul.
- Baudelaire, C. (2003), *Modern Hayatın Ressamı*, Sunuş: Ali Artun, Çev: Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J. (2002), *Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm*, Çev: Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

- Cıbroğlu, Y. (2005), “Mekan, Toplumsal Cinsiyet Roller ve Mimarlık: Yuvarlak Masa Toplantısı - 4”, (17-35), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul.
- Childe, G. (2009), Kendini Yaratan İnsan (İnsanın Çağlar Boyu Gelişimi), Çev: Filiz Ofluoğlu, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Connell, R. W., (1998) “Kültürel Dinamikler”, *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar: Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*, Çev: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çığ, M. İ. (1997), Sümerli Ludingirra, Kaynak Yayınları, İstanbul
- Darga, A. M. (2013), Anadolu’da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Deleuze, G., Guattari, F. (2012), Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni 1, Çev: Fahrettin Ege, Hakan Erdoğan, Mustafa Yiğitalp, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- Derrida, J. (1994), “Göstergebilim ve Gramatoloji”, Çev: Tülin Akşin, *Afa Felsefe Yazıları Ansiklopedisi: 6*.
- Derrida, J. (2011), Gramatoloji, Çev: İsmet Birkan, BilgeSu Yayınları, Ankara.
- Erkaslan, Ö.E., (2005) “Mekan, Toplumsal Cinsiyet Roller ve Mimarlık: Yuvarlak Masa Toplantısı - 4”, (8-9), TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul, 2005.
- Harvey, D. (1999), “Postmodernliğin Durumu”, Çeviri: Sungur Savran, *Metis Yayınları*, İstanbul, 84, 84-120 .
- Hooks B. (1990), *Yearning Race, Gender, and Cultural Politics*, South End Press, Boston.
- Huot, J.L. (2000), “İlk Kentlerin Doğusu”, *Kentlerin Doğusu*, Çev: Ali Bektaş Girgin, İmge Kitabevi, Ankara.
- Jameson, F. (2005), “Kültürel Dönemeç”, Çev: Kemal İnal, *Dost Yayınevi*, Ankara,
- Quinn, B. (2003)., “Fashioning the Metropolis”, *The Fashion of Architecture*, Berg Publishers, New York.
- Massey, D. B. (1994), “Space, Place, and Gender”, *University of Minnesota Press*, Minneapolis.
- Wilson, E. (1991), *The Sphinx in the City: Urban Life, the Control of Disorder, and Women*, Virago Press, London

ÇEVRE- KENT İMAJI - KENT KİMLİĞİ- KENT KÜLTÜRÜ ETKİLEŞİMLERİNE BİR BAKIŞ

İdris OĞURLU*

ÖZET

Kentler tabiat şartları, yapıları ve beşeri yönleriyle muhtelif karakter özellikleri gösterip birbirlerinden ayrılırlar. Bir kenti, öbüründen ayıran ve farklı kılan her şey onun kimlik unsuru sayılır.

Kentleşme, kentsel dönüşüm, turizm gibi konular gündeme geldikçe, kent kimliği de ön plana çıkmakta ve yapılacak faaliyetlerin planlanması ve uygulanması üzerinde etkili olmaktadır.

Günümüzde kentlerin kimliklerini yitirerek gittikçe birbirini andıran dokuların ortaya çıkması kültürel anlamda bir sorun olmakla kalmayıp, ekonomik, sosyal ve psikolojik sonuçlar doğurmaktadır.

Kentlerin kimliklerini koruyabilmesi ve kimliklerine uygun gelişebilmesi, gelişimin ekolojik, sosyal ve kültürel boyutlarının ihmal edilmemesine bağlıdır. Gelişme yolundaki kentlerin büyümesi kent kimliği gözetilerek gerçekleştirilmelidir. Bu da kent kimliğinin, önemli bir planlama parametresi olarak ele alınmasını gerektirmektedir. Ayrıca, bir kentin kimliğinin oluşumunda son derece etkin olan kent sakinleri ile kentin doğal değerleri, kentin planlama stratejilerine de yön verebilmelidir. Bu anlamda, kentin kimliğine sahip çıkmak başta o kentte yaşayanlara düşen görevlerdendir.

Anahtar Kelimeler: *Çevre, Kent, Kültür, Kimlik*

AN OUTLOOK ON THE INTERACTIONS OF ENVIRONMENT – URBAN IMAGE – URBAN IDENTITY- URBAN CULTURE

ABSTRACT

Cities indicate various character attributes by their natural conditions, structures and human aspects. Everything that distinguishes cities from each other considers its identity elements.

As long as topics like urbanization, urban transformation, tourism becomes a current issue. Urban identity becomes prominent and assumes an affective role by planning and implementing activities. Nowadays the identity values of cities are increasing and resembling patterns are appearing. Thus it is not only a cultural problem but also an economic, social and psychological consequence.

The protection of identity and the development according to identity of cities depends on ecologic, social and cultural dimensions of development. The growth of developing cities has to be considered with urban identity. This requires the identity addressing as an important parameter of the city planning. Besides city-dwellers and natural components which are efficient factors on formation of urban identities must also dominate planning strategies for city development Therefore, adopting the urban identity is an important mission of the citizens.

Keywords: *Environment, Urban, Culture, Identity*

---

* *İstanbul Ticaret Üniversitesi – Çevre ve Doğa Bilimleri Uygulama Araştırma Merkezi*

Email: iogurlu@ticaret.edu.tr

1. GİRİŞ

Kentleri medeniyetin beşiği, kent dışını ise taşra ve ilkel olarak görme anlayış ve eğilimi eski Yunandan beri vardır. Modernizm de kentleşmeyi hızlandırarak bu eğilimi beslemiştir.

Diğer yandan, tarihî süreç içinde ait oldukları uygarlık aynı bile olsa kentlerin -neredeyse istisnasız- özgün birer kimlik kazandığını görmekteyiz. Yeryüzünde şehirlerin, her biri zaman içerisinde birer kimliğe sahip olmuş, bugün de oluşturduğu o kimliklerle anılmakta ve o kimlikle yaşamaktadırlar. Dünyanın belli başlı hangi şehrine bakılsa, kendine özgü belli bir kimliğinin olduğu görülür;

Günümüz kentlerinde ise çoğu zaman gözden kaçan, hâlbuki hayli önemli bir sorun; kentin kendine ait bir kimlikten yoksun olmasıdır. Kimlik konusuna duyarlı olan hemen her ülkede, kimliksiz kentler başıboş biçimde ve sorunlarıyla birlikte büyümeye devam etmektedir. Son yıllarda modern kentlerin kimliklerini hızla veya yavaş yavaş kaybederek birbirine benzer hale gelmeye başladıkları dikkat çekmektedir.

Doğası, yapıları ve insanları bakımından kentler farklıdır; birbirinin benzeri değildir; muhtelif karakterdedir. Bir kenti, farklılaştıran, diğerlerinden ayıran, ayırıcı özelliklerini oluşturan her şey onun kimliğidir

Her kentte kendine özgü nitelikler taşıyan; fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik, tarihî ve biçimsel faktörlerle şekillenen ve başlı başına bir tarihî olgu olan kent kimliğinin zamanla oluştuğu gibi yine zaman içinde bir dereceye kadar değişmesi doğaldır. Ancak, arzu edilen ve olması gereken; değişimin mevcut kimlik ekseninde ve mevcut kimliği yok etmeden gerçekleşmesidir. Çünkü hiç değişmeyip bize hep aynı kalıyormuş gibi görünen kentler bile aslında yavaş da olsa büyümekte veya değişmektedir. Bizde bu algıyı/hissi uyandıran şey; bu kentlerin öz kimliklerine uygun gelişmesidir.

Uzun bir geçmişi olan tarihi kentlerin de tarih boyunca farklı dönemlerde sahip olduğu önceki- sonraki veya eski- yeni kimliklerin üst üste birikmesiyle oluşmuş özel bir kimliği olduğu ve bu kimliğin büyük ölçüde öncekileri ve önceki dönemleri de yansıttığı/temsil ettiğini bilmekteyiz. Şu halde sorun aslında değişim değil, değişimin plansız ve kontrol dışı cereyan etmesidir. Kent için yapılacak her çeşit planlamanın uygun, yeterli ve isabetli olup olmadığından haber veren mihenk taşı ise kentin kimliğidir.

Tarihi Türk şehirleri şehir düzeni bakımından bir birine benzediği halde anıt eserler, coğrafya ve topografya bu kentleri birbirinden farklı kılan öğeler olmuş ve bu şehirler Sanayileşmeye kadar tabiattan da kopmadıkları için kültürel kimlik özellikleri yanı sıra kimliğin doğal unsurlarını da muhafaza edebilmişlerdir.

Osmanlı dönemine bakıldığında, topografyanın elverdiği yönde ve organik düzlemde gelişim gösteren Osmanlı kentlerinin çevresiyle bütünleşmiş, doğa ile barışık, anıtsal yapıları ve külliyesiyle kendine has bir kentsel görünüm ve imaja sahip oldukları görülmektedir.

Bugün ise Ülkemizde geleneksel yapıdaki kentler günümüzde sürekli büyüyen sosyo-ekonomik yapılarıyla geleneksel olmaktan hızla uzaklaşan bir kimliğe bürünmektedir. Birçok örneğinde olduğu gibi, değişim süreçlerinde kentlerin kimliklerini kaybettiği veya mevcut kimliğinin farklılaştığını ve kentin başka kentlerle benzeştiğini görmekteyiz. Hatta kimliğin özellikle önemli olduğu kentlerde, düzensiz yapılaşma o yerin kimliğini tamamen alıp götürebilmektedir.

Kimlik hakkında buraya kadar sözü edilenler dikkate alınacak olursa takdirde: *kentlerin kimliklerinin korunması için söylenenlerin hayata geçirilmesi nasıl olacaktır; bunun başarmanın şartları nelerdir; ve bunu kim yapacaktır* soruları cevaplanabilecek ve bu konuda kime ne görev düştüğü anlaşılacaktır.

Kentin kimliğine sahip çıkmak başta o kentte yaşayanlara düşmektedir. Bu bakımdan, resmi örgütlenmelerin yanında sivil toplum örgütlerinin de yer alması gerekmekte, bu da kentin geleceğine dair politikaların oluşmasında fertlerin yükümlülüğünü öne çıkarmaktadır. Aksi takdirde, kent yönetiminin kent halkının gerisinde kalma tehlikesi ve kent kimliğinin bundan zarar görme ihtimali daima vardır. Bu sebeple, kentli toplumda fertlerden, kentin kimliğinin oluşum-gelişim-koruma sürecine katılmaları beklenir. Esasen, katılımcılık günümüzde idari her alanda olduğu gibi kent yönetiminde de uyulması gereken bir prensip olarak kabul edilmektedir.

Diğer taraftan kent kimliğinin korunması kentlerin planlanmasının statik anlayışla değil, kentsel stratejik yönetim planlama ve yönetim yaklaşımıyla yapılması gerekmektedir. Zira, kent kimliğini koruyarak gelişimin sağlanması için, gelişim planlarında bir yandan ekonominin gerekleri yerine getirilirken, bir yandan da gelişimin ekolojik, sosyal, kültürel ve estetik boyutlarının kent kimliğiyle birlikte ele alınmasına, yani bütüncül planlamaya ihtiyaç vardır.

Bu makale, esasen, kimlik konusunun Türkiye'deki araştırmalarda nasıl tanımlandığı ve konunun nasıl-hangi boyutlarıyla ele alındığını ortaya koymaya yönelik bir literatür taraması mahiyetinde olup, buradan hareketle kentlerimizin kimliğini etkileyen faktörler ve kent kimliğinin sürdürülebilirliği üzerine bir değerlendirmeye gidilmesi amaçlanmıştır. Bu sebeple, makalenin genel çerçevesi daha ziyade ulusal akademik araştırma alanında kimlik konusunda yapılmış çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

2. MATERYAL VE METOT

Bu makalenin konusuyla ilişkili ve kısmen örtüşen makale ve sair bilimsel çalışmalar incelendiğinde en sık ve yaygın olarak kullanılan terimlerin,

kullanım yoğunluğu sırasıyla; *Çevre, Kent, Kültür* ve *Kimlik* kelimeleri veya kavramları olduğu tespit edilmiş ve işe, bunları anahtar kelime olarak kullanarak literatür taramakla başlanmıştır.

İzlenen yöntem şu şekildedir: *Çevre, Çevresel Değer, Kimlik ve Kent Kimliği* kavramları, *Çevresel imaj ve anlam* kavramları, *Kentsel mekân ve kimlik ilişkileri* ele alınarak; *Acaba kentlerin ayrı kimlikleri var mıdır? Kent kimliği dendiğinde ne anlamak gerekir? Kentsel çevrenin şekillenmesi nasıl olmaktadır. Kent kimliğinin oluşum süreci nasıldır? Zaman ile Kimlik oluşumu arasındaki ilişki nedir? Kentin kimlik bileşenleri hangileridir? Kent ve yapı çevrenin gelişimi sosyokültürel kimliğe ne derece bağlıdır? Kent Kimliği, Kültür ve Mekân İlişkisi nasıldır? Düzensiz yapılaşma olgusu ve kent dönüşüm projeleri Kent Gelişimi ve kimliğini ne yönde etkilemektedir? Kentsel Tasarımda Doğal Çevre Bileşenleri hangileridir?* Sorularına cevap aramak için adında “Çevre”, “Şehir”, ”Kent “Kültür” ve “Kimlik” terimleri geçen bilimsel metinler ve keza çevre-şehir-kültür ve kimlik, çevresel değer ve çevresel algı konularını ele alan literatür araştırılmıştır. Yukarıdaki sorulara cevap oluşturacak özellikteki bilgi ve bulgular, tarandığı kaynaklardan alınıp analiz edilmiştir. Adı geçen terim ve kavramlar, genelde aynı adı taşıyan başlıklar altındaki bölümler halinde toplanarak bir dispozyon oluşturulmuştur. Araştırma bulguları kısım kısım analiz edildiği gibi ayrıca birbirleriyle mukayese edilerek ve yorumlanan bulgular toplanarak tartışılmıştır. Tartışılan bulguların özetlenmesiyle sonuca gidilerek makalenin sonuç bölümü yazılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Kent kimliği ile ilk akla gelenler: Çevre-çevresel değer ve çevre kimliği

Kent kimliği dendiğinde ne anlamak gerekir? Acaba kentlerin ayrı kimlikleri var mıdır? Modern çağın geniş imkânları, yapı çevre, şık giyimli insanlar, yüksek binalar, caddeler, arabalar, mağazalar, iş merkezleri... Acaba bunlar, bir yere kent demek için yeterli midir? Yine, kent sadece çalışılıp yemek yenen, araba sürülen, yatıp dinlenen mekânlardan mı ibarettir? (Kaypak, 2010). Yoksa kent kavramının bunun ötesinde de bir anlamı var mıdır veya olmalı mıdır? Eğer böyle ise bu anlam acaba kentin kendine özgü bir anlama, o da kendine ait bir kimliğe sahip olmasından mı kaynaklanmaktadır?

Kent kimliğini açıklayan şu örneği vermek mümkündür: Sizi, gözünüzü yummanızı isteyip bir şehre götürecekseler; orada yeniden gözünüzü açtığınızda nerede olduğunuzu söyleyebiliyorsanız, o şehrin bir kimliği var demektir. Mesela “gözünüzü açtığınızda Ayasofya’yı görüyorsanız İstanbul’da olduğunuzu anlarsınız” şeklinde bir örnek bu olguyu açıklayabilir. Buna karşılık gözünüz açtığınızda karşınızda mesela bir AVM

görmekteyseniz, benzerlerini birçok ilde ve pek çok yerde gördüğünüz için, bu, size nerede olduğunuzu anlatmaya yetmeyecektir. Çünkü gördüğünüz o AVM toplumun veya kentin hafızasında sözgelimi bir Kız Kulesi gibi yer etmemiştir. Bu sebeple de size, bulunduğu kentin kimliğinden haber verememektedir

Bu noktada; çevre-çevresel değer-kimlik ve kent kimliği kavramları üzerinde kısaca durmak faydalı olacaktır.

Çevre; canlıların hayat sürdüğü ortam olup, fiziksel, biyolojik ve sosyal faktörlerin etkileri altında şekillenir. Fiziksel çevre insanı da içine alan doğal, kültürel, sosyal ve yapay unsurlardan oluşur. Bu unsurlar birbiri ile sürekli etkileşim halindedir.

Sürekli değişen bir olgu olarak çevre, günlük hayatın gerekleri ile doğal ve yapay unsurların etkisi altında biçimlenmektedir. İklim, toprak, su, doğal yapı gibi abiyotik; insan, hayvan, bitki varlığı gibi biyotik faktörlerden oluşan çevre, sahip olduğu kaynaklar ve özellikler doğrultusunda zaman içerisinde diğerlerinden farklı nitelikler ve ayrı bir karakter kazanabilmektedir. Çevreyi oluşturan doğal, kültürel, estetik ve görsel öge ve özelliklerin hepsini birden kapsayan kavram ise *çevresel değer* olarak ifade edilir (Erdoğan, 2006)

Çevrenin insana sunduğu geniş ve çeşitli imkânlar ile insanın bu çevreyi kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanması ve şekillendirmesi sırasında ortaya çıkan, insan-çevre veya birey-çevre etkileşimi neticesi oluşan ve işleyen bir sistem mevcuttur. Bireyin çevreyi kendi amaçlarına göre değiştirmesi, bu sistemin gerektirdiği kurallar ve disiplinler çerçevesinde cereyan ettiği takdirde, hem insan çevreden yeterince yararlanabilmekte, hem de çevrenin öz değerlerini kaybetmesi önlenmiş olmaktadır (Kancıoğlu, 2005)

“Kimlik” kelimesi genel olarak; hem herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin tamamı” olarak tarif edilir.

Çağdaş psikoloji, kimliğin, ait olduğu varlığın kendisine bakarak değil, kendisinden ziyade emsalleriyle kıyaslanarak tarif edilebilen algısal bir varlık olduğunu söyler. Yani, kimlik aslında, bizatihi varlığı olan bir nesne değildir. Bu sebeple, kimliği oluşturan öğelerin ve kimlik karakteristiklerinin, soyut veya öze ait olsa bile mutlaka algılanabilir özelliklere tekabül ettiği belirtilmektedir (Balamir 1993, Kancıoğlu, 2005)

Dayanıklılık, bütünlük, gerçeklik gibi üç temelde değerlendirilen (Kaypak, 2010) bir kavram olan kimlik; aynı zamanda herhangi bir nesnenin diğer nesnelere ayırt edilmesi ve ayrı bir nesne olarak kabul edilmesini de sağlamaktadır (Turgut vd., 2012)

Massey (1994), mekânın kimliğinin, sırf mekâna ait özelliklerden çıkartılamayacağını; kullanıcı ile mekân arasındaki iletişimin neticesinde ortaya çıkan özel bir durumun ifadesi olduğunu açıklamaktadır. Correa (1983), kimliğin bir süreç olduğuna değinerek, kimliğin üretilemeyeceğine veya kasten planlanarak üretilebilecek bir şey olmadığına işaret etmektedir. Bir

kimliğin oluşumu, belli şartların sürekliliği sayesinde gerçekleşmektedir. Bu şartlardan bazıları: Kültürel miras veya gelenekler; Toplumun ihtiyaçlarının nitelik ve karakteri; Coğrafya, topoğrafya, iklim gibi doğal faktörler; Sahip olunan milli teknoloji; Değişen şartlara uyabilme yeteneğidir (Kancıoğlu, 2005).

Kent tasavvurunu veya imajını oluşturan imgelerin (kentsel imgeler); kimlik, yapı ve anlam olmak üzere üç parça halinde çözümlenebileceğini söyleyen Lynch (1960)'in "iyi şehir yapısı" için belirlediği beş kategoriden biri olan *imge elemanı*, şehir sakinlerinin hissiyat (mekân veya kimlik hissi) boyutuna tekabül veya işaret etmektedir (Lynch, 1984; Turgut vd., 2012). Lynch'in tanımladığı imge elemanları içinde nirengi noktaları ve bağlantıların diğerlerine göre hâkim karakterde oluşu, bu elemanların aynı zamanda kimliğin oluşumu, algılanması ve ifadesinde de rol oynadığını göstermektedir (Türkoğlu, 2002)

Kentsel kimlik, bir kentin veya çevrenin doğal, yapay elemanları ve sosyo-kültürel özellikleriyle tanımlanır. Bu özelliklerin içinden belirgin ve etkileyici olabilenler, o kentin kimliğini oluşturmaktadır.

Buradan görüldüğü gibi; Kent kimliği kente ait olan, o kenti diğerlerinden farklı kılarak o kente değer katan, o kente özgü unsurların oluşturduğu bir bütündür. Diğer bir deyişle o kentin anlamıdır. Bu unsurlar belli noktalarda ağırlık kazanmış olabilir. Mesela, kent coğrafi konum olarak bir dağın eteğinde ya da deniz kenarında kurulmuş olabilir; komşu kentlere yakın ya da uzak olabilir; dini veya tarihi unsurlara sahip bir kent olabilir, veyahut o kentte ticaret ve ekonomi, civarındaki kentlere göre daha fazla gelişmiş olabilir (Biol, 2007).

3.2. Çevresel imaj ve anlam kavramları

Çevresel imaj, kimlik ve anlam kavramları, birbirleriyle ilişkili olmakla beraber, bazı özellikleriyle birbirinden ayırt edilir. Bunlardan kimlik; ancak çevrenin insan-çevre ilişkisi neticesinde ortaya çıkan özgün ve belirgin karakterini oluşturan niteliklerin farkında olunması halinde söz konusu olabilir. Kimliği oluşturan; çevresel özellikler ise, kimliğin farkına varan da insandır. Anlam ise, çevrenin yolladığı sözsüz mesajları, ferden duyu veya sezgileri ile algılaması yoluyla gerçekleşmekte veya oluşmaktadır. Buna göre, çevrenin kimliği, toplumun farkına vardığı çevresel değerlerden oluşur; Çevrenin imaj ve anlamı ise, ferden çevreyi değerlendirmesine bağlıdır (Kancıoğlu, 2005).

Kentsel çevrenin anlaşılması ve değerlendirilmesinde çevresel algı; yol ve yön bulmaya yardımcı olma, yönelmeyi sağlama ve çevresel kalitenin artırılmasına katkıda bulunmak suretiyle önemli bir rol oynar (Demir, 2006).

Sanayi devrimi sonrasında kentlerin gösterdiği gelişim sırasında ortaya çıkan şartlar ve kentsel gelişim süreci; kentlerdeki hayat kalitesinin çevre

kaynakları, doğal-kültürel değerler ve estetik bağlamda iyileştirilmesi konusunda müdahaleleri gerektirmiştir (Erdoğan, 2006).

Her kentin mutlaka belli bir amaca hizmet eden bir form ve karakter taşıması, bu kimliğe bağlı olarak belli estetik değerleri bünyesinde barındırmasını, bu da belli, bir *kentsel imaja* ve duygu uyandırıcı bir niteliğe sahip olmasını getirmektedir (Erdoğan, 2006).

3.3. Kentsel mekân ve kimlik ilişkileri

Her bir mekanı; onu sınırlandıran öğelerin farklılığına göre mimari mekân ve doğal mekân diye ayırmak mümkündür (Altan, İ., 1992; İnceoğlu ve Aytuğ, 2009). Kentsel mekânları sınırlandıran kimlik öğelerinden bazıları aynı zamanda o kentin kimlik öğesi veya öğelerini oluşturmaktadır. Bir kentin kimliği; mahiyetine ve nasıl görüldüğüne bağlıdır. Diğer bir ifadeyle, kentin mahiyeti ve ne olup nasıl görüldüğü onun kimliğine yansımaktadır.

Kentler, tarih boyunca, sosyal ve kültürel değişimleri şekillendiren, demografik ve ekonomik açıdan farklılıklar gösteren fiziksel hayat mekânları olmuşlardır. Fakat bu mekân, sadece yapıların oluşturduğu bir “yer” değildir. Çünkü kent, aynı zamanda, toplumsal olayların gerçekleştiği ve insanlarla çevresi arasındaki ilişkiyi şekillendiren sosyal ve kültürel bir olgudur. Bir yerde sosyal kurumların ve değerlerin oluşması ve bunun fertlerin hayatına yansması konusunda kentsel mekânların ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu oluşma ve yansıma şöyle açıklanabilir: Kent bir taraftan, -zaman içerisinde- kent ahâlisinin sahip olduğu değerleri dönüştürürken, bir taraftan da bu değerler kente bir kimlik kazandırmaktadır. Kentleşme, kentsel dönüşüm, turizm gibi konular gündeme geldikçe, kent kimliği de ön plana çıkmakta ve kimlik yapılacak faaliyetlerin planlanması, kabul görmesi ve uygulanması üzerinde etkili olmaktadır. Bugün, Ülkemizde birçok kent yönetimi, yönetmekte olduğu kentin kimliğini ortaya koymaya/ çıkarmaya çalışmaktadır.

Sosyal hayatın akışı içerisinde kimlik kazanan hayat tarzı, bireylerin ortak hayat telakkilerinin biçimlenmesinde önemli rol oynar (Ökten 1995; Sami, 2013). Buna bağlı olarak farklı karakter kazanan toplumsal değerler ve hayat anlayışı, somut kültüre de yansıyor ve toplumun yaşadığı fiziksel çevre ve mekânları birbirinden farklı hale getirerek onlara ayrı kimlikler kazandırabilir.

Kentsel mekânların, yeni-eski, tarihî-modern vb gibi ayrımlara tabi tutulduğu görülmektedir. Ayrıca, kentler; sanayi kenti, kültür kenti, eğitim kenti, ticaret kenti, hizmet kenti gibi farklı ama temel niteliğe vurgu yapan yönleri ile de değerlendirilebilmektedir.

Ekonomik dönüşümlerin etkisiyle, her geçen gün daha çok insanın kentlerde yaşadığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu da bir yönüyle, yeni bir kent ve kentli kültürü oluşturmakta; bir yönüyle de, kentlerin kimliklerini değiştirmekte, hatta yok edebilmektedir (Kaypak, 2010). Bu yerleşim birimleri tepeden

inme “kentsel nezhleştirme” projelerine tabi olarak dönüştürülmekte ve evvelce sahip oldukları kimlikleri tarihe karışmaktadır. Güney Afrika Cape Town’da bulunan District Six semtinin başına gelenler bu uygulamaların dünya çapında bilinen çarpıcı örneklerindedir. İstanbul’ un Sulukule semti de böyle bir akibetle karşılaşmış kıyıya uğramıştır (Anonim, 2012).

3.4. Kentsel Çevrenin Şekillenme ve Kent kimliği oluşum süreci

Kentsel çevrenin zaman içerisinde nasıl şekillendiği, kimlik oluşumunun zaman boyutu ve kent kimliğinin oluşum süreci hakkında şunlar söylenebilir: Dünyanın belli başlı şehirlerine baktığımızda, bunlardan her birinin belli bir kimliğinin olduğunu görürüz; bilim, sanat, din, doğa varlıklı kentler, tarih ve kültür kentleri gibi. Ülkemiz için de durum böyledir; Mesela Kaş ve Kuşadası doğal güzellikleri ile tanınır, Bodrum eğlence mekânı olarak bilinir (Kaypak, 2010).

Dünya’da olsun, Ülkemizde olsun büyüklü küçüklü birçok şehrin kimliği zaman içerisinde oluşmuş, şehir de zamanla sahip olduğu o kimlikle anılmakta ve o kimliğiyle yaşamaktadırlar.

Bir kentin var olan kimliği, kendiliğinden değil, ancak insan faktöründen kaynaklanan dış etkilerle, yani insan eliyle bozulur. Dolayısıyla kent kimliğinin, kentsel mekânla ve kentsel kültürle yakın ilişkisi vardır. Kültür ise zaman içinde değişmektedir (Kaypak, 2010).

Kentin kimliği, uzun bir zaman dilimi içinde oluşur ve şekillenir. Kentin coğrafi mahiyeti kültür seviyesi, mimarisi, gelenekleri ve hayat tarzı kenti biçimlendirir. Kente kimlik kazandıran alanlar her ne kadar tek tek değil, toplu - bir bütün olarak- ele alınmaktaysa da kimlikteki bütünlüğün kente kimlik kazandıran tek tek alanlardan meydana geldiği de unutulmamalıdır (İlgar, 2008).

Gerek köylerin, gerekse göç almadıkları dönemlerde kentlerin ve özellikle şehir hayatında zaman içinde organik olarak oluşmuş mahallelerinin kimlik sorunu olmamıştır. Bu yerleşmelerde değişimin dinamikleri doğal süreçlere bağlı ve yereldir. Bu alanlardaki yapılı çevrenin transformasyonu gerekçikçe ve gereği kadar olmak üzere tedricen gerçekleşir. Bu olgu, söz konusu yerleşmelerin kimliklerinin istikrarlı ve sürekli olmasını sağlar.

Kentin kimliği, doğrudan kent üzerinde gözlenebilir özelliklerin yanı sıra, zaman içinde onda yaşananlar ve elde edilen tecrübelerden hareketle ona yakıştırılanlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla, kent kimliği, uzun bir zaman dilimi içinde biçimlenir. Bu yönüyle, kent kimliği sabit değildir; durağan olmayan, sürekli gelişip değişen, yenilenebilir veya bozulabilen mahiyette dinamik bir oluşumdur (Kaypak, 2010). Bu dinamizmde etkili olan baş faktör ise doğrudan beşeri etki, yani insan faktörüdür. Fakat insan da değişmekte, zira kültür denilen şey de zaman içinde değişmektedir.

Doğal faktörlerin etkisi altında ya da insan eliyle oluşan yapı ve karakterleri, farklılıkları yaşama ve yaşatmaları, kentlerin şahsiyetlerini buldukları noktalardır. Ne var ki, kentleri kimlik sahibi sayan, yani ona bir kimlik atfeden/yakışırın yine de doğrudan insan zihnidir (Turgut vd., 2012).

Bir kentin kimliğinden söz edildiğinde, yani bir kente bir kimlik atfedildiğinde, aynı zamanda kentte yaşayanların onda buldukları bir değerler kümesinden, kente yüklenen bir idealleştirmeden söz etmiş oluruz. Sözelimi, Floransa için sanat, Paris için kültür şehri denmesi gibi (Kaypak, 2010).

Dünya kentlerinden verilen örnekler, bize kimlik konusunun ne denli önemli olduğunu çarpıcı biçimde anlatmaktadır. Mesela Fransa'nın toplam nüfusu kabaca 50 milyon, Fransa'yı ziyaret eden turist sayısı ise yıllık ortalama 75 milyondur. Bunun önemli bir kısmı Paris' i görmeden dönmek istemez. Çünkü Paris, çoğu kimseye göre, özgün bir kimliğe sahip görülecek bir şehirdir (Demir, 2006).

Bir kentin kimliği, bir bakıma o kentin ruhu demektir. Bu ruh, o kenti ve o kentte yaşamayı anlamlı hale getirir. Zaten, "kentlilik bilinci" denilen şey de, kente yaşayanların kendi kimliklerinin yanı sıra bir de içinde yaşadıkları kentle özdeşleşebilen bir kimliğe sahip olmaları halinden kaynaklanır. Bir kentte yaşayan kişiler için, içinde yaşadığı çevre, sadece içinde geçimlerini kazandığı alanlardan ibaret ise, yani geçim aracı dışında bir anlamı yoksa orasının bir kimliğinden değil; belki kimliksizliğinden söz edebiliriz. Yine aynı şekilde, bir kentte kaotik bir yapı gözleniyorsa, bu kentin bir kimliği olduğundan söz edilmemekte, bilakis "kimliksiz" denmektedir (Kaypak, 2010).

Doğal ve yerel dinamiklerle zaman içinde oluşmuş yerleşim birimlerinin hepsi için, mutlaka "sakinlerinin özdeşleşmek isteyecekleri kimlikleri vardır" demek de yanlış olur. Buna mukabil, çeşitli olumsuz gelişmelere bağlı olarak zaman içinde, azımsanmayacak oranda "gettolaşmış" ve bu sebeple kötü kimlik geliştirmiş eski konut yerleşimleri vardır (Anonim, 2012). Kentlere, zaman içinde planlı olarak kimlik kazandırarak o kimlikle tanınmasını sağlamanın mümkün olduğu görüşü hâkimdir.

Kentlerin peyzaj özellikleri kent kimlikleri ile birlikte ülkelerin kültürel imaj ve görüntüleri olup kimlik, karakter ve dönemsel özellikleri korunarak geliştirilmelidirler (Erdoğan, 2006). Zira, Kentsel peyzaj düzenlemeleri de kentsel imge ve kentin kimlik kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Topay, M. Gül, A., 2009).

3.5. Kentin kimlik bileşenleri

Kentin kimliği, kentin doğal çevre elemanları ve kentte yaşayan insanların etkinlikleriyle meydana gelen bir olgudur. Bu olgu her yerde aynı yönde ve aynı mahiyette gelişmez. Dolayısıyla, karşımıza, birbirinden farklı çehre ve silüetlere, yani farklı kimliklere sahip kentler çıkar (Turgut vd., 2012).

Doğal etmenler ve çevre değerlerinin yanı sıra ekonomik, sosyolojik ve kültürel faktörler de kentlerin kendine has özelliklere sahip olmasına yol açarak onları diğerlerinden farklı kılar. Böylece, her bir kent farklı bir görüntü verdiği gibi, zamanla diğerlerinden farklı bir de kimlik kazanır (Kaypak, 2010).

Doğal çevreyi; coğrafi konum, topoğrafik durum, iklim, bitki örtüsü, fauna, jeolojik ve jeomorfolojik durum ve su ögesi oluşturur. Bu faktörlerin farklılığı kentleri de birbirinden farklı kılar. Bu faktörlerin etkisiyle kent, kendine ait bir karaktere sahip hale geldiği için bir yandan da özgün bir kimlik kazanmış olur. Mesela, kent ormanlarının ve imgesel özellikli bitkilerin kent kimliği üzerinde tahminlerin ötesinde bir etkisi vardır (Gül, A., F. Ayter ve F. Tanrıverdi, 2007); (Gül, A., O. Nayır ve Ş. Eraslan, 2007) Bu bakımdan, kent kimliğini oluşturan öğelerin belirlenebilmesi için öncelikle çevrenin doğru bir şekilde algılanması ve tanımlanması gerekir (Turgut vd., 2012).

Kent kimliğini oluşturan bileşenler, doğal çevre ve insan eliyle yapılmış çevrenin unsurlarına bakılarak anlaşılabilir veya değerlendirilebilir. Doğal çevreden kaynaklanan kimlik unsurları, kentin topoğrafik durumu, iklim şartları, bitki örtüsü, genel konumu vb. özellikleridir. Kentlerin topoğrafik yapısı da diğer doğal etmenlerle ve mimari desenlerle birlikte kentin şekillenmesinde ve kimlik oluşturmada önemli rol oynarlar (Turgut vd., 2012).

Kentin bir kimliğe sahip oluşu sadece fiziksel çevreden kaynaklanan bir olgu değildir. Zira, kimlik beşeri ve sosyal faktörlerden de etkilenir. Bu bakımdan, fertlerin ve toplumun sahip olduğu değerler, kent kimliği ile doğrudan ilişki içindedir (Kaypak, 2010).

İnsanın beşeri yanı ile çevresi arasındaki temel ilişkiler, mantıksal veya matematiksel ifadelerle değil, "mekân", "karakter" ve "kimlik" kavramlarıyla açıklanıp ortaya konmaktadır. Kentsel mekânların en önemli fonksiyonu binaların arasında bir sosyal hayat vücuda getirmektir. Bu hayat, birden fazla insanın kamusal bir mekânda bir araya getirerek insanların birbirleriyle iletişim kurup sosyalleşmesini sağlar ve böylece hem o mekâna hem de mekânı paylaşanlara ait ortak bir kimlik oluşturur (Erdönmez ve Akı, 2005).

İçinde yaşadığımız kent ve bu kenti oluşturan nesnelerin zihnimizde oluşturduğu bir imajı vardır. Kentsel imge dediğimiz bu olgu, içinde yaşadığımız ya da gördüğümüz bir kente ait algılarımızdan kaynaklanan intiba şeklinde tanımlanabilir. İşte bu intiba zihnimizdeki kent kimliğinin belirleyicisi durumundadırlar. Bu sebeptendir ki kentsel kimlik kavramı, kentin nasıl bir yapıya sahip olduğuyula, ama bir o kadar da bu yapının insanlar tarafından nasıl algılandığı ve anlamlandırıldığı ile ilgilidir (Türkoğlu Dülger, H., 2002; Güremen, 2011).

Öte yandan, aynı kentte yaşayan toplum kesimleri veya sosyal gruplar da kenti farklı biçimde algılayabilirler. Mesela, geçim derdi-telaşında olan biri

için kent bir “ekmek kapısı” iken, aynı yerde yaşayan bir emekli için çocukluğunu geçirmiş olduğu ve o hatıralarla (çocukluk-gençlik hatıralarıyla) dolu bir mekân olabilir. Bunlardan birincisi yaşadığı şehre ait; neredeyse yol-trafik-işyeri ve belki biraz da alışveriş mekânlarından ibaret bir kent imajına sahipken, diğerinin gözüne şehrin parkları, dinlenme mekânları veya sanat eserleri de görünebilir. Keza, bir şehrin sakinleri ile bir günlüğüne gelip de o kenti gezenler kent hakkında farklı görüş ve kanaate sahip olabilirler. Mesela, İstanbul; hiç ziyaret etmemiş olan birinin gözünde -TV dizilerinin çok başvurdukları arka plan olan- Boğazi, Köprüsü, Kız kulesi ve tarihî mekânlarıyla büyülmüş bir şehir gibiyken, içinde yaşayıp da yoğun nüfus ve trafik sorunundan her gün etkilenen birine zor yaşanır bir kent imajı sunabilir. Bu sebeple, İçinde yaşayanları etkileyen bütün bu farklı imajlar dolayısıyla kent parça parça algılanıp bu algı mozaiklerinin bir araya gelmesiyle kente ait toplam bir imge oluşur. Böylece, biz bir kentten bahsettiğimizde aslında herkesin anlaştığı ortak bir imajın varlığını ve bunun kentin adı anıldığında bunun kastedildiğini kabul etmiş oluruz (Kaypak, 2010).

3.6. Yapılı çevrenin dönüşümü, sosyokültürel kimlik ve kent kimliği ilişkisi

Kentsel kültür, insan-çevre ilişkilerinin tezahürü olan eylemlere kaynak oluşturur. Bu sebeple olsa gerek; kent kültürü, çoğunlukla kent kimliği ile eş anlamda düşünülmekte ve çoğu zaman biri diğerinin yerine kullanılmaktadır (Karadağ ve Koçman, 2007).

Bir kimlik ögesi olan kültür, toplumun geleneğini, göreneğini, hayat tarzını, adetlerini, alışkanlıklarını kapsayan bir kavram olduğu için, kültür ve kimlik arasındaki ilişki önem taşımaktadır. Kentler ise tarihî gelişim süreci içerisinde, kültür-sanat merkezleri olma işlevini de yerine getirmişler, toplumların kültürlerini yansıtan ve önceki nesilden alınan kültürel mirasın bir sonraki nesle, üzerine yeni unsurlar da ilave edilerek aktarıldığı mekânlara dönüşmüşlerdir. Kentlerin varlıklarını ve kimliklerini koruyabilmeleri için kenti oluşturan toplulukların aralarında kültürel etkileşim halinde olmaları ve bunun süreklilik arz etmesi gerekir (Kaypak, 2010).

Bu bakımdan, kentsel kimliğin bir yönünü de kentin sosyokültürel yapısından kaynaklanan beşeri ve kültürel çevre bileşenleri oluşturur. Beşeri - kültürel bileşenler, kent halkının demografik, kurumsal ve kültürel yapısına ait özellikler taşımak suretiyle kentte ortak bir kültürün (*kollektif hafıza*) oluşumu ve şekillenmesini sağladıklarından son derece önemlidir (Örer, 1993; Beyhan ve Ünügür 2005; Karadağ ve Koçman, 2007).

Yapılı çevrenin kimliği ile toplumun sosyal ve kültürel kimliği karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bir kentteki yapılı çevre, bir yandan kent kimliğinin önemli bir parçasını oluştururken; diğer yandan, o kentteki toplumsal ve kültürel hayata dair ipuçları verir. Mesela, yapılı çevrenin yapısal çeşitliliği,

kentteki sosyal ve kültürel yaşantı zenginliğinin de ifadesi olup bu zenginliği yansıtır. Ortak/kolektif kimlik ise, sosyal hayatın bir mekan üzerine yerleşmesi sayesinde kurulan sosyal yapılardan oluşur (Neill, W. J. V., 1997).

Kent kültürü, toplumsal bütünleşmeyi sağlayan çimento işlevini görürken, aynı zamanda bireysel farklılıkların kabul görmesini sağlamaktadır. Bu sebeple, demokratik hoşgörünün daha ziyade şehirlerde geliştiği görülmektedir. Kültürel zenginlik ise, kentlere üstünlük ve ayrıcalıklı bir konum sağlamaktadır. Çünkü alt kültürlerin çeşitliliği, kentler için çok kültürlülük örneği sayılmakta ve böylece kent; bilgi ve sanatın, açık toplum ilişkilerinin gelişmesine ve insani değerlerin açılımına zemin hazırlamaktadır (Kaypak, 2010).

Maddi kültür unsurlarından olan yapıtlı çevrenin, şehir için kimlik ögesi mahiyetindeki bileşenlerinden olan; kentte yapılmış her nevi düzenleme, kentteki meydanlar, anıtlar vb. aynı zamanda mekâna anlam yüklemenin araçlarıdır (Kaypak, 2010). Yani, her türlü kentsel bileşen, mekâna kendine göre bir anlam yüklemekte olduğundan, kentsel tasarımda bu amaçla kullanılabilir.

Farklı tarzda hayat ve çalışma şartları içinde farklı alt kültürlerin ortaya çıkışı, kent alanlarında birbirine benzemeyen sosyokültürel mekânların doğmasına yol açmaktadır. Bu bakımdan, fiziksel mekânın örgütlenmesi ile -hem gündelik hayat hem de kimliğin temsili bağlamında- kültür arasında ilişki vardır. Mesela muhtelif işlevleriyle insanları (kent sakinleri ve ziyaretçileri) bir araya getiren veya bir araya gelmelerini kolaylaştıran halka açık yapıların, kentin neresinde yer alacakları ve hangi mekânsal ilişkiye göre konumlandıkları, diğer birtakım faktörlerin yanı sıra semtin hem mimari hem de kültürel kimliğine bağlıdır (Çil, 2006).

Kentler, kimlikleri ve ruhları olan mekânlardır. Kentin kimliğini; kentin yapıları, mekânları, doğal çevresi ve o kentte yaşayanların faaliyetleri ile ortaya koydukları fiziksel ve sosyal ortam oluşturur. Şöyle ki; İnsanlar yaşadıkları yerde barınmak için ev; yürümek için yol; paylaşmak için kamu binaları, parklar, bahçeler, meydanlar, çeşmeler vb. yaparken aynı zamanda mekâna da bir kimlik kazandırır, yani zaman içerisinde orada bir mekânsal kimlik inşa ederler. Sonrasında ise içinde barınanlar bu kentin ruhaniyetiyle birlikte yaşamaya başlarlar. Böylece, kişilerin kimliği kentin kimliği ile özdeşleşir (Kaypak, 2010). Kent içindeki birimler için; semtler sokaklar için de aynı şey geçerlidir. Mesela, İstanbul için; Üsküdarlı, Kadıköylü, Bakırköylü Karagömrüklü, Kasımpaşalı gibi unvanların hala belli çağrışımlar yaptığını söyleyebiliriz.

Bunlardan, kimlik açısından kent içinde geleneğin devam ettiği mekânlar olarak sokakların ayrı bir yeri vardır. Ülkemizde geleneksel kent dokuları içerisindeki örnekleri azalmakta olsa da, sokaklar, gerek yapıtlı çevrenin niteliği gerekse bu yapıtlı çevreler içerisinde şekillenen sosyal ilişkiler açısından bugün de önem taşımaktadır. Sokak kavramı açısından

vurgulanması gereken temel özellik, fiziksel açıdan bir bütünün parçası olarak tasarlanmasının sosyal ilişkiler üzerinde ayrıştırıcı değil, bütünleştirici bir etki yaratmasıdır (Özparlak ve Meşhur 1991; Özcan vd., 2003).

Son yıllarda yapılan araştırmalar kentlerin kimliklerini yitirip birbirine benzer dokuların ve manzaranın ortaya çıktığına işaret etmektedir. Buna karşılık kentlerde kaybolmaya yüz tutmuş birçok kültürel varlığın önemi ise yeni yeni farkına varılmaktadır (Kaypak, 2010; URL 1).

Kimlik ve karakteri belirgin bazı kentlerimizin kent dokusundaki yeni yapılanmalar sadece doğal zenginlikler üzerinde baskı yaratmakla kalmamakta, bu gibi kentler, aynı zamanda, geçmişten gelen miraslarıyla birlikte kimliklerini koruma konusunda zorluklar çekmektedirler (Kaypak, 2010).

3.7. Kentsel Tasarımda Çevre Bileşenleri ve Estetik

Tarih boyunca kentsel estetiği oluşturan başlıca etmen doğal çevre olmuştur. Bu bakımdan, doğal çevre bileşenleri kentsel tasarımda kimlik oluşturması açısından önemlidir. Bu bileşenler doğru kullanılırsa kentler için farklı algılamalar ve farklı kimlikler oluşturabilir (Turgut vd., 2012). Mesela Osmanlı kentlerinde ön plan-arka plan kurgulanması söz konusu olup, coğrafi yapı, topografya, bitki örtüsü gibi öğeler arka planı oluştururken özenli anıtsal yapılanma ve geleneksel mimari de ön plan elemanlarını oluşturmuştur

Doğal çevre bileşenleri kentlerin kuruluşlarından itibaren kentsel kimlik üzerinde etkili olur. Bu bileşenler kentin gelişim sürecinde doğru kullanılırsa kentin kimlik oluşumu veya gelişiminde önemli rol oynayabilir. Konya merkezinde yer alan Alâeddin Tepe bunlardan biridir. Düz bir arazide bulunan bir tepe, orada kurulan yerleşim ve uygarlıklar tarafından hep ısrarla tercih edilmiş ve kentin gelişim süreci boyunca ilgi odağı olmuştur.

Doğal çevre bileşenleri olan jeomorfoloji, topografya, bitki örtüsü, iklim, su varlığı kentin biçimlenmesinde ve dolayısıyla kimliğinin oluşumunda önemli rol oynamaktadırlar. Bu öğeler ile uyum içinde olan kentlerin taşıdıkları estetik değerler de daha üst düzeyde etkili olmaktadır.

Tarihî süreç içinde kentlerin gelişimi irdelendiğinde ilk büyük yerleşmelerin temel karakteristiğinin dini yapılar olduğu, bu tür yapıların kent silüetinde belirleyici olduğu görülmektedir. Türk kentlerinin bu konuda bir örneklik arz ederek şaşırtıcı derecede istikrar gösterdiği görülür. Diğer taraftan, Türk kültüründeki doğa-yapı ilişkisi çok akışkan ve organik düzeydedir (Erzen 2006, Erdoğan, 2006).

Bir kentin kimliği bir bütün olarak kabul edildiği için (Gül, A., E. Polat, 2009) kent kimliğini sırf mevcut mekânlar ve yapılarla sınırlı görmek, kentin bu mekânları dışında yeni oluşmakta veya oluşacak olan yeni merkezlerini aleladeliğe terk etmek olur. Yani kentin kimliğini oluşturan ve bugün de ayakta olan eski mekân ve örnekleri korumak, fakat bir yandan da yeni yapılaşmayı kendi haline bırakmamak lazımdır. Modernizmin

kentlerimizdeki yozlaştırıcı etkisini ve yık-aç-yenisini yap mantığını aşabilmenin yollarından birinin sanat, bilim ve etiği birleştirmekten ve kentleri yıkmak yerine yaşanabilir kılmaktan geçtiği; gerçek özgürlüğün bireysel kimlik ile toplumsal kimliği mümkün olduğunca esnek şekilde bir arada tutabilmekte olduğu anlaşılmaktadır (Harvey, 1997).

Kimi ticarete, kimi tarımda, kimi sanayide, kimi hizmetlerde, kimi eğlencede, kimi de turizmde olmak üzere farklı alanlarda uzmanlaşmış kentler vardır. Kentlerin kimliklerini mevcut bu potansiyellerini dikkate alarak muhafaza etmek gerekir.

Eğer bir kent, hem doğa varlıklarını, hem de kültür varlıklarını hızla tüketiyorsa, o kent hem ekonomik hem de sosyokültürel bir erozyon yaşıyor ve kimliğini yitiriyor demektir. Bu sebeple, kentlerin büyümesi ve gelişmesi kent kimliği gözetilerek gerçekleştirilmelidir. İnsan ilişkileri ise kent kültürünü ve dolayısıyla kent kimliğini doğuran temel malzemelerdir. Bir kent, içinde kimlerin yaşadığı, yaşayan insanların dünyaya hangi pencereden baktıkları ve yine gelenekler gibi insan davranışlarına yön veren saikler bilinmeden düzenlenemez. Mesela, biz bugün nasıl yaşıyorsak, nelerden zevk alıyorsak, bugün kentimizde onlar vardır ve biz onları görmekteyiz. Bu sebeptir ki Kimlik oluşumunda insanların değer sistemleri ve içinde buldukları sosyal yapı iki önemli değişkendir. Dolayısıyla, bugünü ve yarını birleştiren uyum ve bunu sağlayan araçlar kent kimliğinin sigortasıdır. Buradan hareketle, bir kentin dünü ile ilgilenmeyenlerin, bugünü de gerçek anlamda yaşayamayacaklarını söylemek yanlış olmaz. Buna mukabil, bugünün sorumluluğunu taşımayanlar da hem dünü, hem de yarını yitirirler (Kaypak, 2010). Son yıllarda yapılan araştırmalarda modern kentlerin kimliklerini ve bu arada estetiği de yitirerek birbirine benzer dokuların ortaya çıkmaya başlaması (Turgut vd., 2012) bu sebeptir.

4. ARTIŞMA VE SONUÇ

Kent kimliği ve kimlikle ilişkili terim ve kavramların ulusal akademik çalışmalarda nasıl ve hangi yönleriyle ele alındığına bakıldığında, - Türkiye’de kimlik üzerine yazılmış literatür çerçevesinde kalmak kaydıyla- şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

Kent, sadece yapılar, park ve meydanlardan ibaret olmayıp, aynı zamanda üzerinde insanlarla çevresi arasındaki ilişkileri yönlendiren sosyal ve kültürel olayların gerçekleştiği bir mekândır.

Medeni/uygar toplum denilince akla kentleşmiş bir toplum geldiği halde, günümüzde toplumun ve yaşadığı kentin ne ölçüde modern olduğuyula da ilgilenilmekte olup ölçüt olarak ele alınan kavramlardan biri de kentte yaşayanların “kentli kimliğine” sahip olmasıdır. Bu ise bizatihi kentin bir kimliğe sahip olmasına bağlıdır. Bu sebeptir ki kentlerin kimlikleri ve mevcut kimliğin sürekliliğinin sağlanabilmesi için koruma gerekmektedir.

Bunun için de kimliğin, kent-insan- toplum ile olan ilişkileri göz önünde bulundurularak kent kimliğinin korunmasına yönelik çözüm önerileri geliştirmek gerekmektedir.

Kent kimliğinin korunabilmesi ve buna uygun yeni kimlik elamanlarının eklenebilmesi için öncelikle kentte kimliği oluşturan kimlik elamanlarının ve bunlara ait özelliklerin tespiti gerekmektedir. Bu özelliklerin belirlenmesiyle hem kentte mevcut ve yeni ortaya çıkan kimlik elemanlarının hangileri olduğu keşfedilirken, hem de kentin korunacak kimlik elamanlarının hangileri olduğu ve bunlara ait korunması-geliştirilmesi gereken değerler veya özellikler ortaya çıkarılabilir.

Günümüzde kentler; daha ziyade sosyal dokuyla ilintili olarak modellenmekte, kentlere, dönüşüm projeleri ile farklı kimlikler kazandırılmakta veya kazandırılmaya çalışılmaktadır. Hâlbuki özellikle tarihi şehirlerin, -bunlar kadim kimlikleri ile bilinip tanındığından- mevcut özelliğini yitirmemesi temin edilmelidir. Bu yüzden değişimin rotasını, nasıl ve hangi şartlarda gerçekleşmesi gerektiğini iyi tahlil etmek gerekir.

Ülkemiz için konuşacak olursak, kentlerimizde kent kimliklerini etkileme kapasitesi en yüksek faaliyetlerden birinin “kentsel dönüşüm projeleri” olduğu görülmektedir. Çünkü kentsel dokuyu oluşturan çevre bileşenlerinin doğru okunamaması yüzünden bu projeleri uygulanmasıyla kentlerin kimliksizleşmesi, aslıyetini yitirmesi ve dolayısıyla kentsel kimlik açısından karşımıza tek tip kentlerin çıkması gibi bir tehlike belirmiştir. Bu sebeple, her bir kentin ayrı bir kimliğe sahip olmasının ve kimliğin kenti nasıl olup da daha değerli kıldığına ve yine kimliğin bilinmesinin ne işe yarayıp o topluma ne kazandırdığına, kentsel mekânın biçimlenmesinde etkili olan bütün sosyal gruplara ve yetkili olan mercilere anlatılması, benimsetilmesi gerekmektedir.

Bu meyanda: Kentin kendine özgü bir kimliğinin olmasının; onu diğer kentler arasında seçilir- tanınır hale gelmesini ve ayrı bir yer yer edinmesini sağlayacağı, kentin kimliğine uygun bir büyüme-gelişme modeli seçip benimsemenin kolaylaşacağı, büyümenin kent kimliğine uygun biçimde gelişmesi planlanabildiği takdirde ise kimliğe zarar verecek tasarruflar/kullanımları işin başında önlemek veya ıslah etmek imkanının elde edileceği konusu bütün ilgi grupları nezdinde işlenmelidir.

Kent hayatını paylaşanlar, güçlü kimliklerin olumsuz yöndeki değişimden daha az etkileneceği; Kent kimliği güçlendikçe toplumun kenti benimsemesi ve sahiplenmesi dolayısıyla kente yönelik toplumsal duyarlılığın artacağı; Yapılması düşünülen yatırımların kent kimliğine uygunluğu sorgulanmaya ve planlanan yatırımlarda nitelik ve uygunluk aranmaya başlanacağı konusunda bilgilendirilmeli / bilinçlendirilmelidir.

Kent kimliği sayesinde kentsel kaynakların kent kimliğine paralel ve rasyonel olarak kullanımı sağlanabilir. Buradan hareketle, kentin bir kimliğe sahip olması ve bu kimliğin iyi analiz edilmiş olmasının, kimliğinin korunması ve güçlendirilmesine hizmet edeceği argümanı ile, koruma ve geliştirmeye

yönelik planlama çalışmaları üzerinde etkili olunmaya çalışılmalıdır. Ancak bu takdirde, kentlerde büyüme ve gelişmenin kent kimliği gözetilerek gerçekleştirilmesi sağlanabilir veya gerçekleşmesine katkıda bulunulabilir.

Diğer yandan, kentsel çevreler ele alınırken içinde barındırdığı kimlik unsurlarının olduğu gibi korunması ve dolayısıyla çevre biçimlendirilirken mevcut doğal değerlerin korunması gerektiğinden, kentlerin gelişimi planlanırken ekosistem, gelişim ve kimliği birlikte düşünmek, bunun için de kentlerin planlanmasına bütüncül ekolojik yaklaşım ile yaklaşmak ve planlama için stratejik yönetim planlama yaklaşımını tercih etmek, özellikle kent kimliğinin doğal unsurlarını korumak açısından elzemdir.

Kent gelişiminde sürdürülebilirliğinin sağlanması, kentlerin mevcut potansiyellerini dikkate alarak kent kimliklerini muhafaza etmeye bağlıdır. Bu sebeple, kentin kimliğini yok eden başıboş göçü önleyici planlama yapılmalı, yeni yerleşimler ise sağlıklı bir imar ve konut politikası ile desteklenmelidir. Keza, şehirler için birer kent konseyi oluşturulup “Gündem 21” Eylem planının hayata geçirilmesi de tavsiye edilen hususlardandır.

KAYNAKLAR

Altan, İ., (1992), Mimarlıkta Mekan Kavramı, Mimarlık ve Şehircilikte Mekan, Yıldız Üniversitesi Yerleşme ve Mimarlık Bilimleri, Uygulamalı Araştırma Merkezi, İstanbul.,

Anonim, Antalya Mimarlar Odası Batı Akdeniz Mimarlık Dergisi, Ekim 2012, 53

Anonim, Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik- Kocaeli Buluşması Tarihi Kentler Birliği Dergisi, Sayı: 16 (Ekim-Kasım-Aralık) 2008, http://www.tarihiKentlerBirligi.org/i/yerelKimlik/E_Yerel_Kimlik_Sayi_16.pdf

Balamir, A.K (1993) Mimarın Kimlik, Meşrutiyet, Etik Sorunları ve Mimarlığın Disipliner Buhranı, Türkiye Mimarlığı Sempozyumu II: Kimlik-Meşrutiyet-Etik, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 7-9 Ekim, s.24-30.

Beyhan, Ş.G., Ünügür, S.M., 2005. “Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli”, İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama ve Tasarım Serisi, Cilt 4, Sayı: 2, İstanbul, s: 79-87.

Biröl, G.; (2007). “Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme”, Arkitekt Dergisi, Kasım-Aralık 2007, sayı: 514, s. 46-54 (Avery Index to Architectural Periodicals (AIAP))

Correa, C (1983) Quest for Identity, Architecture and Identity, Exploring Architecture In Islamic Culture I-Seminar,Universiti Teknologi Malaysia any Ministry of Culture, Malaysia, 25-27 July, pp.10-13.

Çil E., Bir kent okuma aracı olarak mekân dizim analizinin kuramsal ve yöntemsel tartışması, MEGARON YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi Cilt 1, Sayı 4, 2006)

Demir, C. , Kent Kimliği Geliştirme Sürecinde Mekânsal Model Tasarımı ve Kent Plancılarının Rolü, (Planlama 2006/3) 117, 2006. http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/d0871f0806eae32_ek.pdf

Dülger Türkoğlu, H., Kentsel İmge: İstanbul'dan bulgular. itüdergisi/a Mimarlık-Planlama-Tasarım, cilt 1, sayı 1 Eylül, 2002.

Erdoğan, E., Çevre Ve Kent Estetiği, ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi Yıl: 2006 Cilt:8 Sayı:9

Erdönmez M. E., Akı Altan, Açık kamusal kent mekânlarının toplum ilişkilerindeki yeri, MEGARON YTÜ Mim. Fak. e-Dergisi Cilt 1, Sayı 1, 2005

Erzen, J., 2006. Çevre Estetiği ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş. Yayınları, ISBN: 975-7064-96-3, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.

Gül, A., E. Polat, 2009. A necessity for urban future; integrated ecological approach (Kentlerin geleceği için bir zorunluluk; bütüncül ekolojik yaklaşım) International Davraz Congress on Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialogue, ISBN 978 9944 452 33 5. 24-27 September 2009, Isparta, s:281-294, 2009.

Gül, A., F. Ayter ve F. Tanrıverdi, 2007. İmgesel özellikli bitkilerin kent kimliği üzerindeki etkisi. SDU. 15. Yıl Mühendislik Mimarlık Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 14-16 Kasım 2007), s: 312-318, Isparta, 2007.

Gül, A., O. Nayır, ve Ş. Eraslan, 2007. Kent kimliği üzerinde kent ormanlarının rolü ve etkisi. SDU. 15. Yıl Mühendislik Mimarlık Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 14-16 Kasım 2007), s: 304-311, Isparta, 2007.

Güremen, L., (2011) Kent Kimliği ve Estetiği Yönüyle Kentsel Donatı Elemanlarının Amasya Kenti Özelinde Araştırılması, ISSN:1306-3111 e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 3C0073 254-291.

Harvey, D (1997). Postmodernliğin Durumu (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Metis Yayınları.

İlgar E., Kent Kimliği ve Kentsel Değişimin Kent Kimliği Boyutu: Eskişehir örneği, Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, 2008.

İnceoğlu M., Aytuğ A., Kentsel Mekânda Kalite Kavramı, MEGARON 2009;4(3):131-146)

Kancıoğlu, M, (2005),Çevresel imaj, kimlik ve anlam kapsamında turizm binalarına ilişkin kullanıcı değerlendirmeleri, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt 10, Sayı 2,

Karadağ, A., ve Koçman A., Coğrafi Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci Üzerine Etkileri: Ödemiş (İzmir) Örneği Relation between urbanization development and natural environment process (case of ödemiş-İzmir), *Ege Coğrafya Dergisi*, 16 (2007), 3-16, *İzmir Aegean Geographical Journal*, 16 (2007), 3-16, İzmir—TURKEY)

Kaypak, Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Yıl/Year: 2010, Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 14, s. 373 – 392

Lynch, K., (1960). *The Image of the City*, Mass: MIT Press, Cambridge.

Lynch, Kevin, (1984), *Good city form*, Mas.: MIT Press. Cambridge,

Massey, D (1994) *Space, Place and Gender*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

Neill, W. J. V., 1997. "Memory, Collective Identity and Urban Design: The Future of Berlin's Palast Der Republic", *Journal of Urban Design*, Vol. 2 Issue 2.

Ökten, Sadettin (1995). "Milli Kültür Açısından Mesken İle İlgili Bazı Tespitler". *Mesken ve Mesken Mimarimiz*. Editör: İsmail Kurt. İstanbul: Ensar Yayınları. 99-115.

Örer, G., 1993. "İstanbul'un Kentsel Kimliği ve Değişimi", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enst., İstanbul.

Özcan, Z., N. Bayraktar, N. Görer ve A. Tekel, 2003, "Kente Dair Analitik Çözümleme: Sokaklar, İlk Yıl Şehir Planlama Atölyesi Deneyimi", *Gazi Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Ankara, sayı: 2003/2, ss.17-30.

Özparlak Ferda ve Meşhur Mehmet Çağlar, *Sokaktan Siteye Dönüşen Yarı Kamusal Mekânlar: Komşuluk İlişkileri Üzerine*; Çevik, S. 1991, *Mekân-Kimlik-Kimliklendirme: Trabzon Sokakları Örneği*, KTÜ FBE, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Trabzon.

Polat, E. ve A. Gül, 2007. *Kentsel Planlamadaki Statik Anlayışa Bir Alternatif Çözüm: Kentsel Stratejik Yönetim Planlama ve Yönetim Yaklaşımı*. 31. Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu (7-9 Kasım 2007), TMMOB Şehir Plancıları Odası, s.435-452, Ankara, 2007.

Sami, K., "Kırsal Alevî Kültüründe Çevre, Mekân ve İnsan Etkileşimi - İki Köy Örneği", *Bilig*, Güz 2013 / Sayı 67, 169-194.

Topay, M., Gül, A., 2009. *The role of urban landscape design in urban image and urban identity (Kentsel peyzaj düzenlemelerinin kentsel imge ve kentin kimlik kazanmasındaki rolü)* International Davraz Congress on Social and Economic Issues Shaping The World's Future: New Global Dialogue, ISBN 978 9944 452 33 5. 24-27 September 2009, Isparta, s:680-691, 2009.

Turgut H., Yavuz Özalp A., Erdoğan A., “Artvin İlinde Doğal Çevrenin Kent Kimliğine Etkileri”, SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 2012, 13:293-180

URL 1 (erişim tarihi 18.12.2014) <http://www.ekonomihaberleri.org/kultur-sanat/kaybolmaya-yuz-tutmus-tarihi-eserler-gun-yuzune-cikariliyor-h40326.html>

MOBİLİTE YAPAY ÇEVRENİN DÖNÜŞÜMÜ

Ümran TOPÇU*

ÖZET

Belli ki bugün artık dünün dünyasından çok farklı bir dünyada yaşıyoruz. Bu yeni dünya her gün büyük bir hızla kendini yeniden üretiyor ve dönüştürüyor. Ayak uydurmamız gereken yeni durumlar değil artık, dönüşümün kendisi. Bu yeni dünyaya ayak uydurabilmenin en etkili araçlarından birisi de mobilite olsa gerek. Mobilite, sosyal bilimlerde insanların, fikirlerin ve nesnelerin nasıl hareket edip yer değiştirdikleri konusuyla ilgilenen çağdaş bir paradigma olarak tanımlanmaktadır. Bu makalede mobilitenin farklı görünür olma hallerine göre mimarlık ve binalarla ilgisine bakılmaya çalışılacaktır.

Anahtar sözcükler: *Mobilite, yapay çevre, nesne, yer, mimarlık*

MOBILITY TRANSFORMATION OF THE BUILT ENVIRONMENT

ABSTRACT:

It is a fact that we are living in a world much different than yesterday. This new world is continuously transforming and renewing itself. Obviously, what must be done is adjusting to transformation itself. Mobility is a basic contemporary behavioural paradigm that is accelerating in the course of social development. It is concerned with human beings, ideas and objects and how they move. This paper is an attempt to look at mobility in connection to buildings and architecture and the different ways it manifests itself.

Keywords: *mobility, built environment, object, place, architecture*

---

* *Bahçeşehir Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, umran.topcu@bahcesehir.edu.tr*

YAPAY ÇEVRENİN DÖNÜŞÜMÜ

Sosyal Bilimler gözle görülüp, elle tutulan veya tutulamayan, sabit veya hareketli, kalıcı veya geçici her konuyla ilgilenir. Bu konular arasında yer alan binalar ve yapay çevreyi oluşturan bütün formlar, sezgilerle kavrandıklarında soyut, gözle görülüp elle tutulabildiklerinde somut, sabit, kalıcı nesnelere olarak algılanırlar. Bu nesnelere ister geleneksel, ister bölgesel, ister yerel olsunlar, onları tanımlamakta en geçerli bağlayıcı olarak “yer” vardır. Her şeyin hızla değiştiği, küresel ilişkilerin ve ağların gündemde olduğu günümüzde yer hala önemli midir? Özellikle de çok anonim çağrışımları olan küreselleşme karşısında yerin maruz kaldığı anlamını yitirme hali mobilite ile yakından ilgilidir. Çağdaş bir paradigma olarak mobilite, sosyal bilimlerde insanların, fikirlerin ve nesnelere nasıl hareket edip yer değiştirdikleri ile ilgilenir.

Bu makalede binalara ve kent formuna başka bir açıdan bakmak amaçlanmaktadır. Binalar ve içinde yer aldıkları kent dün nasıldı? Bugün nasıl? Mobilitenin farklı görünür olma hallerine göre nasıl biçimlendiğine bakılmaya çalışılacaktır. Fikirlerin mobilitesi ve modellenmesi kent mekanını ve kentliyi, bina tipolojilerini, insanları bu arada mimarları, görüntüleri ve malzemeleri etkilemektedir.

Yapay çevrede “burası” veya “burada olan” aynı zamanda “orası” veya “orada olan” olmaktadır. Burası veya orası olanların bazıları var ki binaları ve kent formunu tanımlamanın olmazsa olmazlarıdır. İnsanlar, fikirler, tipolojiler ve görüntüler. Yapay çevreyi üreten yeni değişimlerin belirleyicilerine bakacak olursak: kapital(liberal pazar), uluslararası göçler (insanlar), kültürel küreselleşme (fikirler), kentsel girişimcilik (tasvirler, görseller) mimarlık ve planlama alanındaki değişimler(küresel ofislerin yükselişi ve çoğalması), yıldız mimarlık kavramı (starchitecture), mesleki alandaki değiş tokuş, yeni tasarım teknolojileri, yeni yayınlar, yeni modeller ve yeni tipolojiler değişimin belirleyicileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

YER DEĞİŞTİREN VARLIKLAR DÜNYASI

Yer değiştiren varlıklar dünyası yer değiştiren insanlar, pratikler ve fikirler, yer değiştiren bina tipolojileri, yer değiştiren iletişim araçları, yani sözcükler, görüntüler ve metinlerle doludur. Yer değiştiren mimari örnekler, yer

değiştiren malzemeler ve en son olarak da bütünüyle yer değiştiren binalar karşımıza çıkmaktadır.

Binalarla ilgili kavramların ve fikirlerin yer değiştirmesinin başlangıcı insanların yer değiştirmeleriyle olmuştur. İnsanlar, insan eliyle yapılmış her şeyin taşıyıcısı olmuşlardır. Bu durum iki şekilde açıklanabilir: Birincisi, insanlar seyahat ederler ve seyahat onları beraberlerinde geri götürebilecekleri nesnelere ve fikirlerle buluşturur. İkincisi, göç eden insanlar, göçle kendi kültürlerini başka yerlere götürürler. Yani başka yerleri kendi pratikleri ile yeniden yaratmak veya şeklini değiştirmek gibi girişimleri olur. Bu tür göçlere bağlı olarak gelişen değişimler çeşitli ölçeklerde olabilir. Örneğin, dükkanlar, restoranlar vb. Dünyanın başka yerlerinin ürünleriyle veya yemekleriyle kendilerini gösteren bu oluşumlar, sonunda bir mahalle veya semt haline gelebilir. Tüm kıtalarda boy gösteren Çin Mahalleleri (Chinatowns) göçmenlerle yerli halk arasında karşılıklı etkileşimle oluşmuşlardır (Anderson, 1991). Daha özel ve bizden bir örnek olarak, Berlin'deki Küçük İstanbul da denilen Kreuzberg'den söz edilebilir.

Mobilite etki ve etkileşimin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir. Yüz yüze ilişkiler, sosyal mekanın nasıl kurgulanması gerektiği konusunda önemli belirleyicilerdir. Bize hiç de yabancı olmayan bir örnek verecek olursak, Batı Avrupa kentlerine göç etmiş Türklerin minimum mimari müdahalelerle mekanları nasıl kendilerince daha kullanılır hale getirdikleridir.

YER DEĞİŞTİREN TİPOLOJİLER

Yapay çevreyi oluşturan ve yapay çevrenin dolaşımını sağlayan insanı bir tarafa bırakırsak, karşımıza en soyut ve karmaşık halleriyle kavramsallaşmış bina tiplerinin hareketliliği çıkar. Banka, cami, hapishane gibi kullanılış sebeplerine göre binaları sınıflayan tipolojilerle karşılaşırız. Tipolojiler aslında tarihsel süreçlerle yakından ilgilidir. Bir tipoloji onunla ilgili durumların kristalleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin, banka “birikimlerin güvenle emanet edilebilmesi veya ödünç para alınabilmesi” gibi durumların, hapishane “cezalandırmak amacıyla sosyal izolasyon” durumunun kristalleşmiş formu olarak ortaya çıkmıştır.

Mimarlık teorisi aksini savunsa da aslında form ve bağlam arasındaki bağ oldukça zayıf bir bağdır. Bu sebeple bina tipolojileri ile ilgili fikirlerin kaderinde de yer değiştirme vardır. Tipolojilerin yerle olan bağları o kadar gevşektir ki, kolaylıkla yeni yerlerin özelliklerine adapte olabilirler. Bu cümleleri söyleyen Kenneth Frampton (2006) tipoloji ile topoğrafya

arasındaki bağı şöyle açıklamaktadır “Bina tipolojisinin özünde taşınabilirlik vardır, topoğrafyanın özünde ise yer-biçim ilişkisi vardır”. Bu argümana göre tipolojisi bir binayı bir yere veya kökenine bağlamaz aksine, sosyal ve fonksiyonel bir sınıflamaya tabi tutar ki, bu da yerel referanslardan bağımsızdır.

Bir binanın belli bir amaçla kullanılıyor olması onu belli bir tipolojiye ait kılar mı? Tipolojiler yerel bağlarıyla var olan binaların ayrıştırılarak yerel olmayan bir başlıkla atanmalarıyla oluşur. Yani binanın formuna ait özellikleri belirlenerek ona özel bir fonksiyon atanır. Bina tipolojileri tarihi de böyle yazılmış olsa gerek. Çok özel yerel şartların yarattığı bina tipleri soyutlanarak ve en gerekli özellikleri tanımlanarak, tekrar üretilebilir hale getirilirler. Bugünün küreselleşme koşullarında, sosyal uygulamalar mekan tanımadan oradan oraya transfer olmakla kalmıyor bina tipolojilerini de beraberlerinde getiriyorlar. Yüksek yapıların dünyanın başka yerlerinde olduğu gibi, İstanbul’da da sürekli boy gösteriyor olması yalnızca bina tipolojisiyle açıklanabilir mi?

Tipolojiler kendilerini tanımlayan belli konseptlere göre tasarlandıkları halde yeni bir bağlama adapte edilmeleri gerektiğinde o bağlamın mimarları ve inşaatçıları tarafından başka inşaat uygulamaları ve teknikleri ile var edilirler. Farklı kültürel normlar ve yasal çerçeveler bunu gerekli kılar. Tipolojiler yer değiştirirken, değişen koşullarla tekrar tanımlanmayı gerektirebilirler. Söz gelimi cami tipolojilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmeye alıştığımız minareler başka bağlamlarda camilerden koparılabilir. Çok uç bir örnek gibi görünse de bazı sosyal aktiviteler onlarla özdeş mekanların karşılığı olan başka tipolojilerde gerçekleşebilirler.

Soyut anlatım araçları olarak medyadan bahsedecek olursak: sembolik olanlar, bina tipolojilerini kodlayan ve hepsinin kendine göre bir mantığı olan sözcükler ve imgeler karşımıza çıkar. Sonra, haritalar, çizimler, fotoğraflar, tüm yazılı araçlar, videolar, bilgisayar destekli çizimler, rendirler ve benzeri.

Bütün bu medya, iç mimarlık ölçeğinden, mimarlık ve şehircilik ölçeğine kadar farklı ölçeklerde yapı ve tipolojilerin dolaşımını sağlıyor ve hızlandırıyor. Mimarlık ve şehircilik alanlarında görsellik sözcüklerden daha etkili var olmaktadır. Bu varoluş o kadar eskiye dayanıyor ki, Rönesans’a kadar geri gidilebilir. Brunelleschi de mekan simülasyonu için çizimler kullanıyordu ve mimarlığı entelektüel bir aktivite olarak tanımlıyordu. Şimdi de öğrencilerimize meslekle ilgili söylemlerimizde hala en sık kullandığımız

cümlelerden biri “mimarlığın entelektüel bir aktivite alanı olduğu ve bu konuda gelişmelerinin çok önemli olduğu” üzerinedir. Çizimler, planlar, görünüşler etkili entelektüel araçlar olarak varlıklarını sürdürüyor çünkü onların aracılığıyla kavramsal düşünme ve simülasyon sağlanabiliyor. İnşa edilmeden önce yapılar onların aracılığıyla görselleştiriliyor.

Son yılların akıl almaz gelişim hızıyla bilgi teknolojilerindeki yeniliklerle görsel medya sınır tanımaz olmuştur. Küreselleşme mekanları bağlamakla kalmayıp, artık zamanları da bağlamaktadır. Böylelikle tüm tasarımlar aynı görüşte olan, olmayan, aynı yerde çalışan çalışmayan meslek insanları arasında anında küresel olarak paylaşılabilir. Ödünç fikir alma, verme durumları, kes yapıştır operasyonları hem kolay hem de çok yaygın olarak gerçekleşmektedir. Görsel araçlardaki çokluk ve çeşitlilik, mimarlık yayınları, küresel değiş tokuşu çok hızlandırmıştır. İnternet ve ona bağlı teknolojiler küresel hız ve ulaşılabilirliğe yeni boyutlar eklemektedir. Binalar yerlerinde dursalar bile, bina tipolojileri çok uzak mesafelere seyahat edebilmektedir.

Eskiden bir bina uzak/yakın çevresinde var olan malzemelerle biçimlendirilirdi, çünkü uzaktan gelen her malzeme binanın fiyatını yükseltirdi. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi bizim de çeşitli yörelerimizde geleneksel mimariyi yerel malzemeler biçimlendirmiştir. Halbuki şimdi, tedarik ağları çok uzak mesafeleri kolaylıkla aşabilmektedir ve böylece kentler kozmopolitleşmekte, yerel ve bölgesel bağları zayıflamaktadır. Binalar onlara atanan yerlerde durdukları halde, çeşitli yapı malzemelerinin onlara doğru yer değiştirmeleri ve programlandıkları şekilde bir araya konmalarıyla gerçek olabilmektedirler. Burada Sheller ve Urry'nin mobilite paradigmasından söz etmek gerekiyor(2006). Onlara göre her şey akıp gider yerini bulmakta ve doğal seyrini tamamlamaktadır.

Yapı tipolojilerinin yer değiştirmesi 3 sebebe bağlı: bu sebeplerden birincisi, ekonomiktir. Buna küresel yapı firmalarının bütün dünyayı inşaat alanları olarak göreye yayılmış olmaları ve tüm dünyaya ulaşabilmeleri örnek olarak gösterilebilir. İkincisi, küresel kültürün dünyayı kuşatmış olmasıdır. Üçüncü olarak da üst düzey becerilerin mobilitesinden söz edilebilir. Peter Taylor'a göre ekonomik altyapı ağlarıyla modernleşen endüstri “merkezkaç meta coğrafyası” denilen bir kavram üretmiştir. Kuzeybatı Avrupa'ya uzak bölgelerden temel hammaddeler getirilmiştir. Hammaddelerin geldiği yerlere “koloni” adı verilmiştir. Eğer geldikleri yerler koloni değilse kolonileştirilmişlerdir. Koloniyel ekonomik ağlar yoluyla 19.yüzyıl ve

20.yüzyıl başlarında bina formları yer değiştirir olmuşlardır. Bu değişim doğal olarak, merkezden koloniye doğru olmuştur. Koloniyel bina formlarının yerleştirilerek merkezde var edildiği durumlara da pek çok örnek gösterilebilir.

Mimarlık, profesyonel bir aktivite alanı olarak tamamen yerel olamamıştır. Mimarlığı tüm mesleklerin en kozmopoliti olarak tanımlamak yanlış olmasa gerek. Mimarların gittikleri yerlerde iş bulabilme ve becerilerini gittikleri yerin şartlarına uyarlayabilmeleri, yüksek beceri göstergesidir. Mimarlar genellikle seyahat ederler, mobiliteye yatkındırlar. Değişen dünya ve değişen meslek koşullarında, mimarlığın evrensel bir dili olduğu gibi bir söylemek, mimarların mobilitesinde bir harekete geçirici güç olmaktadır.

SONUÇ

Mobilité sosyal gelişim ve değişimimizin doğal bir göstergesi haline gelmektedir. Seyahat sürelerinin kısalması, uzakların yakınlaşması, düşünsel ve fiziksel var oluşumuzun, fiziksel sınırlarımızın ötesine geçiyor olması bu gelişimin artık çok bilinen sonuçlarıdır. Öyle ki mobilité, giderek bizi şimdiye kadar evimiz bildiğimiz dünyanın ötesindeki gezegenlere ulaştırmaktadır.

Ancak mobilitenin yabancılaşmaya, yersizlik hissine, ait olamama haline sebep olduğundan da söz etmek gerekmektedir. Kendinizi sıklıkla gerçek fiziksel çevrenizin dışında sanal bir alemde bulduğunuz olmuyor mu? Bununla başa çıkmanın en iyi yolu var olduğumuz çeşitli mekanlar, şehirler ve memleketler arasında mümkün olan ölçüde teknolojinin sunduğu araçlarla bağlantıda kalmak olsa gerek. Böylelikle hem hayatımızın merkezini kaybetmemeyi hem de bağlarımızı koparmamayı başarabiliriz.

REFERANSLAR

Anderson, K.(1991) *Vancouver's Chinatown:racial discourse in Canada, 1875-1980*, Montreal:McGill-Queen's University Press.

Frampton, K.(2006) *Ten Points on an Architecture of Regionalism*. A provisional polemic, in V. B. Canizaro (ed.) *Architectural regionalism collected writings on place, identity, modernity and tradition*. New York:Princeton Architectural Press.

Sheller, M.& Urry, J.(2006) *The New Mobilities Paradigm*, Environment and Planning A, 38(2)

Taylor, P.J.(2004) *World City Network: a Global Urban Analysis*

PROF. DR. AYŞEN AKPINAR

Ayşen Akpınar, 7 Şubat 1944 de İstanbul'da doğar; Orta Okulu Çamlıca Kız Lisesi'nde (ÇKL) okur; 1964 de Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nden (RC) Bachelor of Science derecesiyle mezun olur.

Mesleki Eğitim

Meslek seçimi yaparken matematiğe ve resim sanatına olan ilgisi onu mimariye yönlendirir. İstanbul Işık Mühendislik ve Mimarlık Özel Yüksek Okulu'nun Mimarlık Bölümüne kaydolar. Mimarlık eğitimi süresince, Akpınar, her yıl, sınıf birincisi olur ve başarı bursu kazanır. 1968 de Mimarlık'ta 'Bachelor of Science (B.S.)' derecesi ile mezun olur. Bölüm Birincisi (magna cum laude) olarak, Columbia University, N.Y. da, Master/Yüksek Lisans yapmak üzere burs kazanır. Aynı yıl New York'a gider. 1969 da programın gereklerini tamamlayarak, Columbia University, School of Architecture, General Design Program'ından 'Master of Science in Architecture (MSci.Arch.)' derecesi ile mezun olur. Hazırladığı 'Evolution of Housing in Anatolia' başlıklı mezuniyet tezi, William Kinnee Fellowship'e aday gösterilir ve doktora çalışması yapması önerilir; ancak Akpınar çalışma hayatına yönelir.

İş Dünyasında

Akpınar, üç yıl boyunca New York'ta uzmanlık alanları farklı olan Lionel Levy, Pomerance & Breines, Hausman & Rosenberg, Liebman & Liebman mimarlık ve şehircilik ofislerinde farklı sorumluluklar üstlenerek çalışır.

Akademik Yaşamında

1972 de Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Yüksek Okulu'nda 'Asistan' olarak akademik hayata adım atan Akpınar, 1973 de Öğretim görevliliğine yükseltilir. Aynı yıl Prof. Asım Mutlu

yönetiminde doktora çalışmasına başlar ve 1978 yılında ‘Kültür Mekan İlişkileri ve Kültür Değişmeleri Açısından Mekan Uygunlaştırmasına Bir Yaklaşım: Isparta Örneği’ başlıklı tezini tamamlar.

1981 de Yrd. Doçent kadrosuna atanır; aynı yıl MSU/MYO kurumu, MSU içinde eritilmiş, görevler MSU’nün ana kampüsüne nakledilmiştir. Akpınar, bundan böyle görevini MSU Bina Bilgisi Ana Bilim Dalında sürdürür.

Akpınar, 1982 de hazırladığı ‘Geleneksel Konut Mimarisi ve Çevre Dokusu Korunmasına Bir Örnek: Osmaneli’, başlıklı Doçentlik tez çalışmasını da içeren dosyanın YÖK tarafından değerlendirilmesiyle Aralık 1984 de ‘Doçent’ lige yükseltilir ve görevlendirme ile Suudi Arabistan’da, King Faisal University (KFU), Faculty of Architecture & Planning bünyesinde yer alan Interior Architecture for Girls Bölümünde çalışmaya başlar.

KFU da göreve başlamasından üç yıl sonra, Akpınar Bölüm Başkanı seçilir ve altı yıl Bölüm Başkanlığında kalır. Bu süreçte, dış dünyaya kapalı olan Suud kültürünü ve yaşam biçimini yakından görme ve araştırma şansı bulur; bu konuda çalışmalar yapar ve yayınlar; villa, hastane ve yurt binaları için mimari projeler tasarlar, tasarımları uygulanır.

1994’ te Suudi Arabistan’dan Türkiye’ye geri döner ve MSU’den emekli olur. Aynı yıl Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) International American University’nin Rektör Yardımcılığı ve Mimarlık Fakültesi Dekanlığı görevini üstlenir. Akpınar eğitimi başlatarak bir yıl sonra İstanbul’a döner.

Akpınar, 1995’ te Beykent İleri Eğitim kurumları (BIHE) ile, İngiltere’de Liverpool John Moores University’nin ortak programında ve Beykent Akademik Kurul’unda yer alarak kurum adına İngiltere’de görüşmeler ve anlaşmalar yapar, programlar oluşturur. Akpınar, 1997’de Beykent Üniversitesinde Müttevelli Heyeti Üyesi, Akademik Rektör Yardımcısı ve Mimarlık Fakültesi Dekanı olarak görev alır.

1995-2001 arasında Beykent Üniversitesi adına üstlenilen görevler, 2001 de Bahçeşehir Üniversitesi'nin (BAU), Mimarlık Fakültesi kurma çağrısı ile yön değiştirir. Akpınar, Mimarlık, İç Mimarlık ve Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümleri olan BAU Mimarlık Fakültesini oluşturur ve yapılandırır. 2001-2004 yılları arasında BAU Mimarlık Fakültesi hedeflenen düzeye ulaşmıştır.

2004 de İstanbul Ticaret Üniversitesi, Mühendislik ve Tasarım Fakültesi altında İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nü kurmak için Akpınar'ı davet eder. Bir yıl sonra açılan İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, bugün ulusal ve uluslararası düzeyde katılımcı öğrencileri ile, maruf bürolarda çalışan, iş hayatında öne çıkan uygulamalar yapan mezunlarıyla, seçkin genç öğretim üyeleri ve uygulamadan gelen deneyimli akademik kadrosu ile on yıldır eğitime başarıyla devam etmektedir.

İlgi Alanı

Akpınar, Anadolu'da konutun evrimi, konut kültürü, mimarisi, kültür ve mekan ilişkileri konularıyla ilgilenmiş, ülkemizde ve diğer ülkelerde konut üzerinden kültür mekan ilişkilerini incelemiş, bu konuda yayınlar yapmıştır. Tasarım, mimarlık ve iç mimarlık alanından dersler vermiş, konferanslara katılmış, makaleler yazmış, yayınlamıştır.

Eğitim Anlayışı

Akpınar, bir üniversitenin üstlendiği görevlerin, öğrenci eğitim ve öğretimi, öğretim üyesi yetiştirilmesi, araştırma ve kamu hizmeti olduğundan hareketle, öncelikle öğrenci ve öğretim üyesi yetiştirmeye özen göstermiş ve önem vermiş ve bu nedenle derslerde sürdürülen teorik ve uygulamalı eğitimin yanı sıra, öğrencilerin ufkunu açmak üzere ulusal ve uluslararası çalıştaylar düzenlemiştir. Kamuya hizmet götürülen projeler ve programlar hazırlayarak, öğrencileri araştırma gezilerine götürerek, onların gerçek sorunlarla yüzleşmesine olanak sağlamıştır. “Kadınların Varlık Alanlarına Yolculuk,”(Akpınar,

Bakay, Dedehayır, Turkuvaz,2010) böyle bir araştırma gezisinden söz etmektedir.

Mimarlık eğitimine ve kurumlarına yaptığı katkılar nedeniyle, Akpınar'ın yaşamı, “Günümüz Türk Kadınlarından Başarı Öyküleri, Remzi Kitabevi, 2006 ve “Success Stories from Contemporary Turkish Women, Pasific,” içinde yer almıştır.

Prof. Dr. Akpınar halen İstanbul Ticaret Üniversitesi Mühendislik ve Tasarım Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir. Mimarlık eğitiminde 50. yılını tamamlamıştır.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ DERGİSİ

YAYIN KOŞULLARI VE YAZIM KURALLARI

- İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi hakemli bir dergidir.
- Dergi her akademik yılın Güz ve Bahar Dönemlerinde, en az iki sayı yayımlanır.
- Dergimizde yayımlanacak yazılara ilişkin koşullar aşağıdır.

YAYIN KOŞULLARI

1. Dergide Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca yazılmış yazılar yayımlanır.
2. Dergiye basılmak üzere gönderilen araştırma makalesi, tarama makalesi ve bildiri niteliğindeki yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olmalıdır.
3. Dergide yayımlanacak yazıların yazım ve dilbilgisi kurallarına uygun olması şarttır.
Bu kuralara uygun olan yazılar iki ayrı hakem tarafından değerlendirilir. Hakemlerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz görüş bildirmesi halinde üçüncü bir hakeme başvurulur.
Yazıların yayımlanması için en az iki hakemin olumlu görüş bildirmesi şarttır.
Hakem görüşü doğrultusunda yazarlardan kısaltma ve/veya düzeltme yapmaları istenebilir.
Yazılar olumlu hakem görüşleri alındıktan sonra sıraya konularak yayımlanır.
Dergide yayımlanan yazılar ayrıca elektronik ortamda aşağıdaki adreste de yayımlanır.
<http://www.iticu.edu.tr/Akademik/Istanbul-Ticaret-Universitesi-Yayinlari/Sayfalar/Fen-Bilimleri-Dergisi.aspx>
4. Dergide yayımlanan yazıların telif hakları yazarı veya yazarları tarafından karşılıksız olarak İstanbul Ticaret Üniversitesine devredilir. Yazarlar başvuru dilekçesine ekledikleri Makale Sunum Formu'nu doldurmak ve imzalayarak telif haklarını devrettiklerini beyan etmek zorundadır.
5. Dergiye basılmak üzere gönderilen yazılar, disketler ve CD'ler yayımlansın veya yayımlanmasın yazarına geri gönderilmez.
6. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarına veya yazarlarına aittir.
7. Dergide yayımlanacak çeviri yazılarda çevirmen eserin yazarından ve/veya yayın hakkına sahip kişi veya kurumdan yazılı yayım izni almak ve bu izin belgesini yayın kuruluna iletme zorundadır.
8. Derginin bir sayısında bir yazarın birden fazla yazısı yayınlanmaz. Ancak ortak çalışma ürünü olan ve birden çok yazarlı çalışmalarda bu koşul aranmaz.

YAZIM KURALLARI

1. Yazılar Microsoft Windows Word 6.0 veya daha üst programda yazılmalıdır.
2. Yazılar “Times New Roman” 10 punto ile tek aralıklı yazılmalıdır. Sayfa düzeni için üst 6 cm, alt 5 cm ve kenarlarda sağ 4,5 cm, sol 4,5 cm boşluk bırakılmalı ve her sayfa numaralandırılmalıdır.
3. Yazının ilk sayfasında
  - Yazının başlığı sola dayanık, 12 punto koyu yazılmalıdır (Büyük harf).
  - Başlığın alt ve sol tarafında yazarın ismi 10 punto koyu verilmelidir .
  - Yazarın bağlı bulunduğu kuruluş ve unvanı birinci sayfanın en altında 8 punto italik olarak verilmelidir.
  - Türkçe ve İngilizce olarak yazılmış 100-150 kelimelik özetler 8 punto olarak verilmelidir. Özetler 2. sayfaya taşmamalıdır.
  - Özetin üzerindeki başlık özetin hemen üstünde, özet dilinde ve 10 punto olarak verilmelidir.
  - Özetlerin altlarında anahtar kelimeler (keywords) 8 punto koyu ve italik olarak belirtilmelidir
4. Makale metni 2. sayfadan başlamalıdır.
5. Giriş ve Sonuç kısımları da dahil olmak üzere yazının tüm bölümleri ve başlıkları numaralandırılmalı ve koyu yazılmalıdır.

Örneğin,

1. GİRİŞ

2. YÖNETİM VE ORGANİZASYON

2.1. Yönetim Kavramı

2.2. Organizasyon Kavramı

2.3.....

6. Yazılarda yer alan tablo içermeyen bütün görüntüler (fotograf, çizim, diyagram, grafik , harita vb.) “şekil” olarak adlandırılmalıdır. Tablo ve şekillere başlık (sıra numarası ve ad) verilmelidir. Tablolarda başlıklar üstte, şekillerde ise başlık altta yazılmalıdır. Tablo ve şekil başlıkları ortalanarak koyu yazılmalıdır. Başlıkta yer alan kelimelerin baş harfleri büyük yazılmalıdır. Tablo başlığından sonra 6 pt boşluk bırakılmalıdır. Tablo veya Şekillere ilişkin olası kaynak bilgileri de tablo veya şeklin altında gösterilmelidir. Denklemlerde verilecek sıra numaraları parantez içinde ve sağ tarafta yer almalıdır.

7. Kaynaklara göndermelerin (atıfların) gösterilmesinde yayın bilgileri, metinde parantez içinde (yazar soyadı, yayın tarihi ve sayfa numarası) sırasıyla verilmelidir. Örneğin;
- Tek yazar; (Smith, 1989),
  - İki yazarlı; (Coleman ve Berrie, 1990)
  - Çok yazarlı; (Smith vd., 1993)
  - Bir yazarın aynı yıl içinde yapmış olduğu birden fazla çalışması kaynak olarak kullanılıyorsa; (Smith, 1992 / a), (Smith, 1992 / b)
  - Aynı soyadına sahip ilk adları farklı yazarlar (R. D. Luce, 1959), (P. A. Luce, 1986)
  - Gönderme yapılan kaynaklar birden fazla olduğunda alfabetik olarak (Dinçkol, 1986; Lalik, 1998; Oğuz, 1997)
  - Bir Kurum'un veya Grup'un eseri olan yayınlara ilk defa yapılacak bir atıf için (Türk Psikologlar Derneği [TPD], 1997); bu kaynağın sonraki tekrarlarında (TPD, 1997)
  - Tarihsiz Çalışmalar'da "bilinmeyen tarih" bt olarak (Eflatun, bt)
  - Anonim yazılarda (Anonim, 1976)
- olarak verilmelidir.
8. Yazının sonuna eklenecek Kaynakça'da yazarlar soyadlarına göre alfabetik sıralanmalıdır.
9. Çalışmanın içeriğinde gösterilmemiş bir kaynak esere kaynakçada yer verilmemelidir.
10. Bir yazarın aynı yıl içinde yapmış olduğu birden fazla çalışması kaynakçada yer alacaksa, yayım tarihinden sonra "a,b,c" gibi ibareler konulmalıdır. (1992 / a) (1992 / b)
11. Kaynakça'da
- Kitaplar
Yazar(lar)ın Soyadı, ve Adının Baş harfi., (yıl), Kitabın Adı, Basım Yeri, Yayımevi.

Sevilengül, O., (2004), Genel Muhasebe, Ankara, Gazi Kitabevi.
  - Editörlü Kitap
Editör(ler) in Soyadı ve Adının Baş harfi., (edt.), (Yıl), Kitabın Adı, Basım Yeri, Yayımevi.

Şenyüz, K., (edt.), (2004), Takı Tasarımı, İstanbul, Urart Yayın ve Dağıtım.
  - Editörlü Kitaptan Bölüm
Yazar(lar)ın Soyadı ve Adının Baş harfi., (Yıl), Bölümün Başlığı, Editör(ler) in Soyadı ve Adının Baş harfi.,(edt.), Kitabın Adı, (Sayfa Aralığı), Basım Yeri, Yayımevi.

Arens, A., and Loebbecke, J., (2000), The Audit Process, Elder. R., Beasley. M., (edts), Auditing-An Integrated Approach, (141-217), New Jersey, Prentice Hall,

- Dergilerdeki Makaleler
Yazar(lar)ın Soyadı, Adının Baş harfi., (Yıl), “Makalenin Başlığı”, Derginin Adı, Cilt Sayı, sayfa aralığı.

Ertuna, Ö., (2004), “Osmanlı ve Türkiye Ekonomilerinin Borç Bunalımı”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 24, 6-22.

- Web Sitesinden Doküman
[http://www.\(sitenin\)adı](http://www.(sitenin)adı). [Gün, Ay, Yıl, WEB;]

olarak verilmelidir.

NOT : Dergimize yayımlanmak üzere makale gönderecek Sayın yazarların bu gösterilen yazım kurallarına uymaları zorunludur. Ancak, bu kurallar arasında yer verilmemiş bir kaynaktan alıntı yapmak ve yaptıkları alıntıyı paragraf içinde göstermek zorunda olan yazarlar; kaynak gösterme yordamlarını aşağıdaki sitede veya kitapta bulabilirler.

* www.elyadal.org (Akademik Yazım Kuralları Kitapçığı)

* Halil Seyidoğlu, (2003) **Bilimsel Araştırma ve Yazma El kitabı**, 9.Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları (7. ve 8. Bölüm)

12. Yazının sonuna yazar ya da yazarların e-posta adresi eklenmelidir.

13. Yazının bir kopyası (hard copy) ve yazıyı içeren CD elden veya posta ile aşağıdaki adrese gönderilmelidir.

Adres

İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi
Küçükyalı E-5 Kavşağı İnönü Cad. No:4
34840 Küçükyalı/İstanbul
Tel:0216 489 18 88 (3218 - 3333)
Fax: 0216 489 02 69

Yazılar dergi adresine elektronik postayla “.doc” uzantılı olarak gönderilmek zorundadır.

Dergi e-mail adresi: fendergi@ticaret.edu.tr

Yazarlar kendilerine ait haberleşme adreslerini veya diğer iletişim bilgilerini yayın kuruluna bildirmelidir.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ FEN BİLİMLERİ DERGİSİ
ISTANBUL COMMERCE UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENCE

Makale Sunum Formu
Manuscript Submission Form

Makaleyi sunan yazar : _____
Corresponding Author

Makalenin Başlığı : _____
Title

Makalenin ilgili olduğu anabilim dalı : _____
Research field of the submitted work

Makale ile ilgili anahtar sözcükler : _____
Keywords

Makalenin yazarları : _____
Complete list of authors

_____

_____

Makalenin Türü : _____
(Araştırma Makalesi,
Tarama Makalesi, Bildiri, Çeviri, Diğer)
Category of the manuscript
(*Research Article, Review Paper, Report, etc*)

Makale No : _____
(Makale teslim alındığında
verilecek numara)
Manuscript reference number
(*Assigned Upon submission*)

Makaleyi sunan yazarın,
Corresponding author's

Çalıştığı kurum (*company*) : _____
Posta adresi (*address*) : _____
e-posta adresi (*e-mail*) : _____
Telefon no (*Phone*) : _____
Faks No (*Fax*) : _____

Sunulan makalenin sayfa sayısı : _____
Number of pages

Makalenin sunulduğu tarih : _____
Submission date

İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi'nde yer alacak yazılara ilişkin koşulları kabul ettiğimi ve yazımın telif haklarını İstanbul Ticaret Üniversitesine devrettiğimi bildiririm.
I accept to comply with the requirements for the articles to be submitted to İstanbul Commerce University and the transfer of copyright to İstanbul Commerce University.

Makaleyi sunan yazarın imzası : _____
Signature of the corresponding author

Forma ulaşmak için

<http://www.ticaret.edu.tr/yayin/fen.htm>